

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI TİCARETTE MALİ NİTELİKLİ
KORUMACILIK ARAÇLARININ KULLANIMINA
ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ**

(DOKTORA TEZİ)

Göksel KARAŞ

BURSA – 2018

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI TİCARETTE MALİ NİTELİKLİ
KORUMACILIK ARAÇLARININ KULLANIMINA
ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ**

(DOKTORA TEZİ)

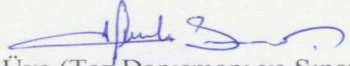
Göksel KARAŞ

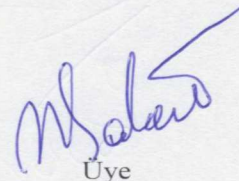
**Danışman:
Doç. Dr. Ufuk SELEN**

BURSA - 2018

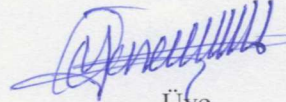
T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Maliye Anabilim Dalı'nda 711612005 numaralı Göksel KARAŞ'ın hazırladığı "Uluslararası Ticarete Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi" konulu Doktora Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 27/07/2018 günü 10:45 - 12:15 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı / ~~başarısız~~ olduğuna oybirliği / ~~oy~~ ~~çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Ufuk SELEN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Mustafa SAKAL
Dokuz Eylül Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Adnan GERÇEK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Hilmiye Yasemin
ÖZÜĞURLU
Mersin Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

27.7/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 05/07/2018

Tez Başlığı / Konusu: Uluslararası Ticarete Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanımına Etki Eden Faktörleri Belirlenmesi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam 248 sayfalık kısmına ilişkin, 29/06/2018 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)' aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimi benzerlik oranı % 11 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabullenmiş ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05/07/2018

Adı Soyadı: Göksel KARAŞ
Öğrenci No: 711612005
Anabilim Dalı: Maliye
Programı: Maliye Doktora
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
DOÇ. DR. Ufuk SELEN (05/07/2018)

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “**Uluslararası Ticarete Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

.../.../2018

Adı Soyadı : Göksel KARAŞ
Öğrenci No : 711612005
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Maliye
Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Göksel KARASÖ
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Maliye
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : XVI + 229
Mezuniyet Tarihi : ... / ... / 2018
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ufuk SELEN

ULUSLARARASI TİCARETTE MALİ NİTELİKLİ KORUMACILIK ARAÇLARININ KULLANIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak, devletin ekonomide varlığı değişime uğrarken, bu durumdan uluslararası ticaret sistemi de etkilenmektedir. Minimal devlet görüşünün benimsendiği dönemlerde serbest ticaret sistemi hakim paradigma, müdahaleci devlet görüşünün benimsendiği dönemlerde ise korumacılık hakim paradigma olmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler dönemin hegemon gücü konumundaki ulus-devletler tarafından şekillendirilmektedir. Bu devletler kendi çıkarları doğrultusunda, gerek ikili ilişkiler ile doğrudan, gerekse dünya sistemine yön vermek için kuruluşlarında etkin oldukları uluslararası kuruluşlar aracılığıyla dolaylı olarak, diğer ülkeler üzerinde etkili olmaktadır. Dünyada politika belirleme ve uygulama inisiyatifine sahip ülkelerin ortak noktaları ekonomik gelişmişlik ve kalkınma düzeylerinin yüksek olması ve sahip oldukları hegemon güçtür. Bu tür ülkeler bir taraftan dünya genelinde serbestleşme söylemlerinde bulunurken, diğer taraftan da korumacı politikalar uygulamaktan da çekinmemektedir. Bu kapsamda Dünya Ticaret Örgütü'nün belirli kısıtlar altında kullanımına izin verdiği korumacılık araçlarına başvurulmaktadır. Bu araçlar ülkelerin kamu maliyelerinde yarattıkları etki açısından mali nitelikli korumacılık araçları ve mali nitelikte olmayan korumacılık araçları olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Bu çalışmada, negatif binomial regresyon analizi aracılığıyla uluslararası ticarete mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörler, hem ülke grupları hem de ülkeler bazında analiz edilmektedir. Çalışmada 1995-2016 yıllarını kapsayan 17 ülke verisinin ele alındığı veri seti kullanılmaktadır. Bağımlı değişken olarak alınan mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayısının, sayma sayılardan elde edilen pozitif değerli sayı olması, çok sayıda sıfır değer içermesi ve varyanslarının ortalamalarından büyük olması nedeniyle negatif binomial regresyon analizi yöntemi kullanılmaktadır. Mali nitelikli korumacılık araçları, gelişmiş ülkeler tarafından makroekonomik hedefler yerine, kişisel çıkarlar ön planda tutularak kullanılırken, orta ve düşük gelirli ülkeler tarafından ise ağırlıklı olarak makroekonomik hedefler ön planda tutularak kullanılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Serbest Ticaret, Korumacılık, Politika Belirleme Gücü, Mali Nitelikli Korumacılık Araçları, Negatif Binomial Regresyon Analizi

ABSTRACT

Name and Surname : Göksel KARAŞ
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Finance
Branch : Public Finance
Degree Awarded : PhD
Page Number : XVI + 229
Degree Date : ... / ... / 2018
Supervisor : Assoc. Prof. Ufuk SELEN

DETERMINATION OF THE FACTORS AFFECTING THE USE OF FISCALLY PROTECTIONISM INSTRUMENTS IN INTERNATIONAL TRADE

Depending on the developments experienced in the world, existence of the state in the economy is changing and the international trade system is also affected from this. Free trade system is dominant paradigm during periods when minimal state view is dominant, protectionism is dominant paradigm in periods when interventionist state view is dominant. These developments are shaped by the nation-states which are the hegemon power of the period. These states are influential in their own interests, directly through bilateral relations, indirectly through other international institutions, which they are active in their institutions to direct the world system. The common points of countries with policy initiative and implementation in the world are the high levels of economic growth and development and the hegemony power they possess. While, such countries are side with the discourse of liberalization in the world, on the other side they do not hesitate from implementation the protectionist policies. In this context, protectionism instruments that the World Trade Organization permits to use under certain restrictions are implemented. These instruments can be divided into fiscally protectionism instruments and non-fiscally protectionism instruments in terms of the impact that countries have on public finance.

In this study, the factors affecting the use of fiscally protectionism instruments in international trade are analyzed based both country groups and countries through negative binomial regression analysis. The study uses a data set of 17 countries from over the period 1995-2016. Negative binomial regression analysis method is used because the number of use of fiscally protectionism instruments taken as dependent variables is positive number obtained from counting numbers, contains a large number of zero values and larger than the average of the variances. Fiscally protectionism instruments are used by developed countries in front of macroeconomic objectives rather than personal interests, while medium and low-income countries mainly use macroeconomic objectives in the foreground.

Keywords: Free Trade, Protectionism, Policymaking Power, Fiscally Protectionism Instruments, Negative Binomial Regression Analysis

ÖNSÖZ

Doktora süresince öneri ve yapıcı eleştirileriyle bana ışık tutan, bu çalışmanın ortaya çıkışı ve tamamlanması konusunda beni teşvik eden değerli danışman hocam Doç. Dr. Ufuk SELEN' e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Akademik kariyerime başladığım ilk günden itibaren bana her zaman destek olan ve moral veren, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü değerli hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmama yapmış oldukları değerli katkıları için Tez İzleme Komitesi'nde yer alan Prof. Dr. Adnan GERÇEK ile Prof. Dr. Nuran BAYRAM ARLI'ya ve Jüri üyesi hocalarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın analiz kısmında göstermiş olduğu ilgi ve sağlamış olduğu katkıdan dolayı Profesör Thomas J. PRUSA'ya teşekkür ederim.

İlk günden bugüne tüm eğitim ve öğretim hayatım boyunca hiçbir fedakarlığı ve desteği esirgemeyen, bulunduğum konumda olmamı borçlu olduğum aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu aşamaya gelinceye kadar benimle birlikte, aynı zorlukların sabırla geçmesini bekleyen, anlayış ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her daim beni cesaretlendiren ve bana güç veren değerli eşim Ebru KARAŞ'a teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

Göksel KARAŞ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR	xi
ŞEKİLLER	xiii
GRAFİKLER	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ... ..	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PIYASA EKONOMİSİ TEMELİNDE ULUSLARARASI TİCARET POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

1. PİYASA EKONOMİSİ VE ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİ İLİŞKİSİ.5	
1.1.PIYASA EKONOMİSİNİN TEORİK GELİŞİMİ.....	12
1.1.1.Klasik İktisadi Düşünce Dönemi Öncesi Yaklaşımlar	12
1.1.2.Klasik-Neoklasik İktisadi Düşünce Dönemi Yaklaşımlar	16
1.1.3.Keynesyen İktisadi Düşünce Dönemi Yaklaşımlar.....	22
1.1.4.Neoliberal İktisadi Düşünce Dönemi Yaklaşımlar.....	26
2. SERBEST TİCARET SİSTEMİNİ AÇIKLAYAN TEORİLER VE ULUSLARARASI KURULUŞLAR	28
2.1. SERBEST TİCARET SİSTEMİ.....	29
2.1.1. Serbest Ticaret Sisteminin Dayandığı Teoriler	31
2.1.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	31
2.1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	33
2.1.1.3. Serbest Ticaret Sisteminin Dayandığı Diğer Teoriler	35
2.1.2. Serbest Ticaret Sistemini Destekleyen Anlaşma ve Kuruluşlar	38
2.1.2.1. Uluslararası Para Fonu	41
2.1.2.2. Dünya Bankası.....	44
2.1.2.3.Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Ortaya Çıkardığı Kurumsal Yapı.....	46

2.1.2.3.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Sistemi.....	47
2.1.2.3.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Görüşmeleri.....	50
2.1.2.4.Dünya Ticaret Örgütü'nün Yapısı, Temel İlkeleri ve Mekanizmaları	55
2.1.2.4.1. Dünya Ticaret Örgütü'nün Temel İlkeleri.....	60
2.1.2.4.1.1. En Çok Kayrılan Ülke İlkesi.....	61
2.1.2.4.1.2. Ulusal Muamele İlkesi.....	63
2.1.2.4.2. Dünya Ticaret Örgütü'nün Sahip Olduğu Mekanizmalar.....	65
2.1.2.4.2.1. Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizması... ..	65
2.1.2.4.2.2. Ticaret Politikalarını İzleme Mekanizması.....	71

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETTE POLİTİKA BELİRLEME GÜCÜNÜN KORUMACILIK POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ROLÜ

1. SERBEST TİCARET SİSTEMİ İÇERİSİNDE KORUMACILIK POLİTİKALARININ YERİ.....	78
1.1.KORUMACILIK TANIMI, AMAÇ VE KAPSAMI.....	83
1.2.KORUMACILIK NEDENLERİ	84
1.2.1.Serbest Ticaret Teorilerinde Kabul Gören Korumacılık Nedenleri	85
1.2.1.1.Bebek Sanayi Tezi.....	86
1.2.1.2.Ulusal Güvenlik.....	87
1.2.1.3.Stratejik Ticaret Politikası	87
1.2.2.Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminde Kabul Gören Korumacılık Nedenleri	89
1.2.2.1.İstihdamın Artırılması ve Ödemeler Bilançosu Denkliğinin Sağlanması.....	90
1.2.2.2.Ulusal Pazarlık Gücünün Artırılması	91
1.2.2.3.Dış Ticaret Hadlerinin İyileştirilmesi.....	91
1.2.3.Haksız Rekabetin Önlenmesi Bağlamında Korumacılık Nedenleri.....	92
1.2.3.1.Haksız Rekabet Unsuru Olarak Damping	93
1.2.3.2.Haksız Rekabet Unsuru Olarak Sübvansiyon.....	95

2. ULUSLARARASI TİCARETTE POLİTİKA BELİRLEME GÜCÜ VE İNİSİYATİFİNE ETKİ EDEN UNSURLAR	96
2.1. EKONOMİK BÜYÜKLÜK VE KALKINMA DÜZEYİ	101
2.2. HEGEMONYA GÜCÜ	105
2.2.1. Askeri Güç.....	109
2.2.2. Teknolojik Üstünlük.....	110
2.2.3. Para Biriminin Konvertibilite Gücü	112
3. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN MALİ POLİTİKA BELİRLEME İNİSİYATİFİNE ETKİSİ.....	114
3.1.GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI 94'ÜN 17. MADDESİNİN YORUMLANMASI HAKKINDA MUTABAKAT METNİ AÇISINDAN ETKİSİ	115
3.2.KAMU ALIMLARI ANLAŞMASI AÇISINDAN ETKİSİ.....	118
3.3.VERGİLEME VE HARCAMA YETKİSİNİ SINIRLANDIRMA (BÜTÇE HAKKI) AÇISINDAN ETKİSİ.....	121
4.KORUMACILIK POLİTİKALARI KAPSAMINDA KULLANILAN ARAÇLAR.....	124
4.1. MALİ NİTELİKLİ KORUMACILIK ARAÇLARI.....	125
4.1.1. Tarifeler ve Tarife Kontenjanları	126
4.1.2. Damping'e Karşı Anti-Damping.....	129
4.1.3. Sübvansiyonlara Karşı Telafi Edici Vergiler	133
4.1.4. Korunma Önlemleri.....	136
4.2. MALİ NİTELİKLİ OLMAYAN KORUMACILIK ARAÇLARI	140
4.2.1. Kota Uygulamaları	141
4.2.2. Tarife Dışı Engeller	144
4.2.3. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları.....	148
5. DÜNYADA KORUMACILIK UYGULAMALARI	151
5.1. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN UYGULAMALARI.....	154
5.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN UYGULAMALARI.....	157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MALİ NİTELİKLİ KORUMACILIK ARAÇLARININ KULLANIMINA ETKİ
EDEN FAKTÖRLERİN NEGATİF BİNOMİAL REGRESYON
ANALİZİ YARDIMIYLA BELİRLENMESİ

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ	161
2. METODOLOJİ	166
2.1.MALİ NİTELİKLİ KORUMACILIK ARAÇLARININ KULLANIMINI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN NEGATİF BİNOMİAL DAĞILIM METODUYLA ANALİZİ.....	169
2.1.1. Veri.....	169
2.1.2. Hipotezler, Modeller ve Beklentiler.....	172
2.1.3. Negatif Binomial Regresyon.....	174
2.1.4. Bulgular ve Sonuçlar.....	176
2.1.4.1. Negatif Binomial Regresyon Analizi Sonuçları.....	180
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	192
KAYNAKLAR	200
ÖZGEÇMİŞ.....	225

TABLULAR

Tablo 1: Fiyat-Para-Akım Mekanizması.....	18
Tablo 2: Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	32
Tablo 3: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	34
Tablo 4: GATT Görüşmeleri.....	51
Tablo 5: GATT Kapsamında Tarife İndirimleri.....	54
Tablo 6: DTÖ Karar Tipleri ve Gerekli Oy Oranları.....	58
Tablo 7: Anlaşmazlıkların Çözümü Mekanizmasının İşleyişi.....	67
Tablo 8: Anlaşmazlıkların Çözümü Mekanizmasını En Çok Kullanan On Ülke...	71
Tablo 9: Dünya GSYH Sıralaması (2016).....	102
Tablo 10: İnsani Gelişmişlik Endeksi (2015).....	104
Tablo 11: Devlet Güç İndeksi.....	108
Tablo 12: Hegemon Güçler ve Güç Kaynakları (1500-2000).....	111
Tablo 13: Küresel İnovasyon Endeksi (GII)-2017.....	112
Tablo 14: Tarife Oranları.....	128
Tablo 15: Anti-Damping Vergisi Uygulamaları (1995-2016).....	131
Tablo 16: Ülke Bazında Sektörler İtibariyle En Çok Uygulanan Anti-Damping Vergisi.....	132
Tablo 17: Telafi Edici Vergi Önlemi Uygulamaları (1995-2016).....	135
Tablo 18: Ülke Bazında Sektörler İtibariyle En Çok Uygulanan Telafi Edici Vergi.....	136
Tablo 19: Korunma Önlemleri Sayısı (1947-2016).....	139
Tablo 20: Ülke Bazında Sektörler İtibariyle En Çok Uygulanan Korunma Önlemleri.....	140
Tablo 21: Tarife Dışı Engeller Sınıflandırması.....	145

Tablo 22: Tarife Dışı Engeller Kullanım Sayısı.....	147
Tablo 23: Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanım Sayısı (1995-2016)...	167
Tablo 24: Ülke Grupları.....	168
Tablo 25: Kullanılan Değişkenler.....	170
Tablo 26: Değişkenlere Ait Referanslar.....	171
Tablo 27: Değişkenlere Ait Beklenen Etki.....	174
Tablo 28: Ülke Grupları Bazında Tanımlayıcı İstatistikler.....	176
Tablo 29: Yüksek Gelirli Ülkelerin Ülkeler Bazında Tanımlayıcı İstatistikleri....	178
Tablo 30: Orta ve Düşük Gelirli Ülkelerin Ülkeler Bazında Tanımlayıcı İstatistikleri.....	179
Tablo 31: Ülke Grupları Bazında Ortalama ve Varyans.....	181
Tablo 32: Ülke Grupları Bazında Panel Negatif Binomial Regresyon Analizi Sonuçları.....	182
Tablo 33: Ülkeler Bazında Ortalama ve Varyanslar.....	184
Tablo 34: Ülkeler Bazında Negatif Binomial Regresyon Analizi Sonuçları.....	186

ŞEKİLLER

Şekil 1: Phillips Eğrisi.....	25
Şekil 2: Ürün Dönemleri Teorisi.....	37
Şekil 3: IMF Yönetim Şeması.....	43
Şekil 4: DTÖ Organizasyon Şeması.....	59

GRAFİKLER

Grafik 1: Ticaret Politikası İzleme Sayıları.....	74
Grafik 2: Dünya Ticaret Hacmi – Milyar USD (1960-2016).....	153
Grafik 3: Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanım Sayısı (1995-2016)....	168

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.a.	Adı geçen anlaşma
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.g.	Adı geçen gazete
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇM	Anlaşmazlıkları Çözüm Mekanizması
AÇMM	Anlaşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kurallar ve Usulleri Tespit Eden Mutabakat Metni
AÇO	Anlaşmazlıkların Çözüm Organı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
Çev.	Çeviren
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	Editör
EXIM	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
G-8	Gelişmiş Sekiz Ülke
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GII	Küresel İnovasyon Endeksi
GRW	Büyüme
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTA	Küresel Ticaret Alarmı
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
HDI	İnsani Gelişmişlik Endeksi

IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICSID	Uluslararası Yatırım İtilafları Uzlaştırma Merkezi
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği
IFC	Uluslararası Finans Kurumu
IGDP	İthalatın GSYH İçindeki Payı
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
INSEAD	Dünya Ticaret Okulu
IRR	İnsidans Hızı Oranı
ITC	Uluslararası Ticaret Merkezi
ITO	International Trade Organization
MFN	En Çok Kayrılan Ülke İlkesi
MIGA	Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
OECD	Uluslararası Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
PT	Mali Nitelikli Korumacılık Araçları
REXC	Reel Döviz Kuru
SAGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SDR	Özel Çekme Hakları
TPİM	Ticaret Politikalarını İzleme Mekanizması
TPİO	Ticaret Politikalarını İzleme Organı
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNEMP	İşsizlik
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
WIPO	Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanoğlu varolduğu ilk günden bu yana sürekli olarak bir öğrenme olgusunun içerisindeydir. İlk zamanlarda toplayıcılık, devşiricilik ve avcılıkla uğraşan insan, tarımın öğrenilmesiyle birlikte yerleşik hayata geçmiş ve ürettiği malları takas yoluyla ticaret yapmaya başlamıştır. Sonrasında topluluk halinde yaşam anlayışı gelişmiş ve devletler ortaya çıkmıştır. Devletlerin ortaya çıkmasıyla, bireysel ihtiyaçların yanı sıra toplumsal ihtiyaçlar da önem kazanmıştır. Bununla birlikte, devletler arasında takas yoluyla ticaret yapılmaya başlanmıştır. Takas sisteminin getirdiği bir takım zorluklar neticesinde para icat edilmiş ve zamanla ticaret hacmi artmıştır. Paranın icadıyla birlikte toplumsal yapıda bir dönüşüm başlamış ve soylu-ruhban-köylü tabakalaşması yerini, burjuvazi sınıfına bırakmıştır. Toplumsal yapıda meydana gelen bu değişimlerden hareketle piyasa ekonomisi kavramı ortaya çıkmıştır.

Zaman içerisinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda devletlerin piyasa anlayışı da değişiklik göstermektedir. Dünyada 16.yy başlarından 18.yy sonlarına kadar hakim olan anlayış merkantilizimdir. Merkantilizme göre, ülkelerin zenginlik kaynakları elinde bulundurdukları değerli madenlerdir. İhracat yoluyla ülkeye değerli maden girişine izin verilirken, ithalat yoluyla ülkeden değerli maden çıkışına engel olunmaktadır. Bu dönem, hükümet müdahaleleriyle korumacı politikaların uygulandığı dönemdir. Sanayi Devrimi ile birlikte liberal görüşler ağırlık kazanmış ve piyasaya müdahale edilmesi anlayışı yerini, piyasanın işleyişinin arz ve talep koşullarına göre belirlenmesi anlayışına bırakmıştır. Bu dönemde piyasa ekonomisi anlayışı hakim olduğundan, uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılarak serbestleştirilmeye çalışılmıştır. 1929 yılına gelindiğinde, ortaya çıkan buhran ile birlikte liberal politikaların savunduğu varsayımlar sorgulanmaya başlanmıştır. Krizden kurtulmanın yolunun devlet müdahalelerinden geçtiğine inanan Keynesyen düşünce akımı hakim paradigma olmuştur. Tekrar bu dönemde devlet müdahaleleri yoğun bir şekilde görülmüş ve dünya genelinde korumacı politikalar ağırlık kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomide yaratmış olduğu yıkımların düzeltilmesi amacıyla uluslararası kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar dünya ekonomik ve ticari sistemin yeniden düzenlenmesi görevini üstlenmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan Petrol Krizi nedeniyle liberal söylemler yeniden ağırlık kazanmış ve dünyada neoliberal politikalar hakim politika olmuştur. Neoliberal politikalar aynı zamanda uluslararası kuruluşlar aracılığıyla da tüm ülkelere dikte edilmiştir. Dünyada

yaşanan gelişmelere bakıldığında, genel itibariyle ekonomik genişleme ve refah dönemlerinde piyasa ekonomisi ve serbest dış ticaret anlayışı hakimken, ekonomik buhran ve daralma dönemlerinde ise devlet müdahalelerinin ve dış ticarete korumacılık politikalarının meşru sayıldığı anlayış hakim olmaktadır. Bu nedenle uluslararası ticarete, serbestleşme ile korumacılık arasında uzun yıllardır süren bir tartışma bulunmaktadır.

Dünya ekonomik ve ticari sistemin düzenlenmesi amacıyla oluşturulan uluslararası kuruluşlardan Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası ticaretin belirli kurallara bağlanması ve bu kuralların standardize edilmesinden sorumludur. Örgüt, uluslararası ticaret hacminin artırılarak dünya refahının artırılmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak, serbestleştirilmesi yönünde adımlar atmaktadır. Ancak her ne kadar serbest ticaretin, dünya refahını artıracığı inancıyla hareket edilse de ülkelerin yerli sanayilerini korumak, ekonomik gelişmelerini tamamlamak, istihdamı artırmak, dış ödemeler dengesini sağlamak, rekabet gücü elde etmek ve haksız rekabeti önlemek amacıyla korumacılık politikalarının uygulanması yönündeki kurallar da kabul görmektedir. Bu kuralların denetimi ve bağlayıcılığı ise yine örgüt bünyesindeki mekanizmalarla sağlanmaktadır.

Örgütün kuruluşuna bakıldığında, diğer uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin öncülük ettiği görülmektedir. Bu nedenle örgütün kararlarında ve uluslararası ticaretin işleyişi ile ilgili politikalarda gelişmiş ülkeler daha fazla söz sahibi olmaktadır. Bu ülkeler, gerek ulusal sınırlar içerisindeki hakimiyet alanlarında, gerekse uluslararası ilişkilerde diğer ülkelerin ve uluslararası kuruluşların yönlendirmesine maruz kalmadan, kendi politikalarını belirleyebilme ve diğer aktörleri etkileyebilme gücüne sahip ülkelerdir. Uluslararası ticarete politika belirleme ve uygulama inisiyatifi olarak tanımlanan bu güç, ülkelerin ekonomik büyüklük ve kalkınma düzeyi ile askeri güç, teknolojik üstünlük ve güçlü para biriminin oluşturduğu hegemonya gücünden oluşmaktadır. Uluslararası ekonomik ve ticari sistemi yönlendiren kuruluşların yönetim ve kararlarına bakıldığında, politika belirleme ve uygulama gücüne sahip ülkelerin etkin oldukları görülmektedir. Uluslararası ticareti standardize eden kuralların belirlenmesinde de bu ülkeler, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Aynı zamanda bu ülkeler, örgüt bünyesinde bulunan ve oluşturulan kuralların bağlayıcı hale gelmesini sağlayan mekanizmalarda da etkin rol almaktadır. Bu nedenle, politika

belirleme ve uygulama gücüne sahip ülkeler, dünya ticaret sistemini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedir. Bu kapsamda alınan kararlar, tüm üye ülkeleri bağlamaktadır. Bu nedenle kararların alınmasında ve uygulanmasına önemli etkiye sahip gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine ve kamu maliyelerine etki etmektedir.

Ekonomik gelişimlerini sağlayan ve üretmiş oldukları mallara pazar bulma sıkıntısı çeken gelişmiş ülkeler, dünya ticaretinin serbestleştirilmesini amaçlamaktadır. Henüz ekonomik gelişimlerini tamamlayamayan ve yüksek işsizlik, dış ödemeler dengesi açıkları, değersiz para birimi gibi bir takım sorunlarla karşı karşıya olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise, bir aşamaya kadar korumacılık politikalarını savunmaktadır. Ancak dünya genelinde uygulanan korumacılık politikası araçlarının kullanımına bakıldığında, her ne kadar serbest ticaretten yana olsalar da bu araçlar gelişmiş ülkeler tarafından ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Bu araçlar, mali nitelikli korumacılık araçları ve mali nitelikli olmayan korumacılık araçları olmak üzere iki grupta incelenebilir. Mali nitelikli korumacılık politikası araçları, tarifeler ve tarife kontenjanları, anti-damping vergileri, telafi edici vergiler ve korunma önlemleridir. Mali nitelikli olmayan korumacılık araçları ise kota uygulamaları, tarife dışı engeller ve gönüllü ihracat kısıtlamalarıdır. Çalışmada, her iki korumacılık politikası araçlarına değinilmekle birlikte, ülkelerin kamu maliyeleri üzerinde etki yaratan mali nitelikli korumacılık politikası araçları analize dahil edilmiştir.

Buradan hareketle çalışmanın amacı, Dünya Ticaret Örgütü kapsamında izin verilen mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden unsurların, ülke grupları ve ülkeler özelinde araştırılmasıdır. Dünyada kullanılan mali nitelikli korumacılık araçlarının sayısının bağımlı değişken, büyüme oranı, ithalatın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranının bağımsız değişken olarak kullanıldığı bir model oluşturulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan hipotezler negatif binomial regresyon analizi yardımıyla test edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, piyasa ekonomisinin gelişimi ve piyasa ekonomisi ile uluslararası ticaret sistemi arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Bu amaçla, öncelikle piyasa ekonomisi tanımlanmış ve piyasa ekonomisinin teorik gelişimine katkı sağlayan gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise piyasa ekonomisi temelinde ortaya

ıkan serbest ticaret sistemi, bu sistemin gelişimine katkı sağlayan teoriler ve serbest ticaret sistemini destekleyen ve güçlendiren kuruluşlardan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, serbest ticaret sistemi içerisinde korumacılık politikalarının yeri hakkında bilgi verilmiştir. Bu kapsamda, korumacılığın tanımı yapılmış, korumacılık politikalarının kullanılma nedenleri belirlenmiş ve korumacılık politikası araçları hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında uluslararası sistemde ülkelerin politika belirleme ve uygulama güçlerini belirleyen faktörlere değinilmiş ve dünyada uygulanan korumacılık politikaları anlatılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, çalışmayla ilgili olarak literatüre yer verilmiştir. Literatürde ağırlıklı olarak kullanılan değişkenler belirlenerek, model ve hipotezler oluşturulmuştur. Devamında, oluşturulan modelin analizinde kullanılacak negatif binomial regresyon analizi hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise, ulaşılabilen literatür dahilinde çalışmaya özgünlüğünü katacak olan mali nitelikli korumacılık politikası araçlarının kullanımına etki eden faktörler, Stata 13 paket programı kullanılarak, negatif binomial regresyon analizi yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilerek, yorumlamalara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST PİYASA EKONOMİSİ TEMELİNDE ULUSLARARASI TİCARET POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

Piyasa ekonomisi merkantilizme tepki olarak doğmuştur. Merkantilizmde ülkelerin sahip oldukları değerli madenler zenginlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle değerli maden stokunun artırılması ve hammadde çıkışının engellenmesi amacıyla, uluslararası ticaret önünde bir takım engeller ortaya çıkmıştır. Ancak Sanayi Devrimiyle birlikte, üretim miktarı artmış ve üretilen mallara pazar bulma arayışı artmıştır. Bu kapsamda piyasa ekonomisi lehindeki görüşler ön plana çıkmıştır. Piyasa ekonomisinin temel argümanlarından birisi serbest ticaret sistemidir. Günümüzde uluslararası ticaret sistemi, serbest ticaret sistemi temelinde oluşmaktadır.

Buradan hareketle bu bölümde, uluslararası ticaret politikalarının gelişiminde temel olan piyasa ekonomisi ve gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise uluslararası ticaretin temel dinamiklerinden serbest ticaret sistemine değinilerek, serbest ticaret sisteminin dayandığı temel teoriler ile serbest ticaret sistemini destekleyen anlaşma ve kuruluşlar hakkında bilgi verilmiştir.

1. PİYASA EKONOMİSİ VE ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİ İLİŞKİSİ

İnsan, var olduğu günden bu yana sürekli öğrenme sürecinde yaşamaktadır. Toplayıcılık, devşiricilik ve avcılıkla başlayan bu süreç, ihtiyaçların karşılanması için bazı hayvanların evcilleştirilmesi, tarımın öğrenilip geliştirilmesiyle birlikte, yerleşik hayatın başlaması ve ihtiyaç fazlası ürünlerin takas yöntemiyle geliştirilip kullanılmasını tasvir etmektedir¹.

İnsanlar, ilk zamanlar klanlar şeklinde yaşarken, daha sonraları topluluklar şeklinde yaşamaya başlamıştır. Topluluk biçiminde yaşam, yanında bir takım ihtiyaçların giderilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu ihtiyaçların karşılanması için insanlar merkezi

¹ Hülya Kirmanoğlu, *Kamu Ekonomisi Analizi*, 5.b., İstanbul: Beta Basım Yayın, 2014, s.17.

bir otorite oluşturmuştur. Merkezi otorite yani devlet, bireylerin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılama görevi üstlenmiştir. 12. yy'den itibaren merkezi siyasi otoritelerin kurulmasıyla birlikte, ticaret ve kent yaşamı gelişmiştir. Bunun sonucunda feodal toplum örgütlenmesinin temelleri sarsılmış ve toplumsal bir dönüşüm başlamıştır. Önceleri soylu-ruhban-köylü tabakalaşması yerini, burjuvazi sınıfına bırakmıştır. Krallıkların ortaya çıkmasıyla birlikte krallar, burjuvazi ve soylular arasındaki ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak, kendi iktidarlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Zamanla krallıkların güçlenmesi, beraberinde burjuvazi sınıfını da güçlendirmiştir. Burjuvazi sınıfı ile krallıklar arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisi sonucu, burjuvazi sınıfı zamanla iktidardan pay istemeye başlamış ve ticaretin güvenli bir şekilde sağlanması için talepte bulunmuştur. Ticaretin güvenliğini sağlayacak ordunun masraflarını ise burjuvazi sınıf karşılamış, dolayısıyla kral da devamlı ve güçlü bir ordu temin etmiştir. Bu ordunun devamlılığı burjuvazi sınıfının maddi desteğine, bu maddi desteğin devam etmesi de ticaretin geliştirilmesine bağlıydı. Kral bu nedenle ticaretin artırılması amacıyla kanunlar çıkartmaktaydı².

Bireysel ihtiyaçların ötesinde artık toplumsal ihtiyaçların ön plana çıkması, takas sisteminin getirdiği bir takım sorunlar, devletleri yeni yöntemler geliştirme çabası içine itmiştir. Bu çaba sonucunda 13. yy'de para icat edilmiştir. Paranın icadıyla birlikte, ticaretin hacmi ve kapsamı genişlemeye başlamıştır³. Paranın icadı ve tarım arazilerinin genişlemesi sonucu, kilisenin toplum üzerindeki etkisi azalmış ve zamanla toplum, bilim ve felsefede belirli bir özgürlük ve özgünlük alanları elde etmiştir. 16. yy'ye gelindiğinde ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamda meydana gelen gelişmeler neticesinde, para ekonomisi yaygınlaşmıştır. Nüfus artışıyla birlikte, ticarete ve piyasaya dayanan yeni ekonomik dönemde, toplumsal ve ideolojik çatışmalar ile liberal felsefi söylemler ve liberalizmin temel argümanları yayılmaya başlamıştır. Tüm bu çatışma ve değişimler ışığında, insanoglunun istek ve ihtiyaçlarının artması ve üretilen mallara pazar bulma isteği yeni pazarların oluşmasını sağlamıştır. Bu dönemde takas ticareti yerine para kullanımı yaygınlaşmıştır. Yeni pazarların oluşumu ve paranın yaygın kullanımı ise,

² Halis Çetin, "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.3, S.1, 2002, s.83-84.

³ Ünal Ertem, *Dış Ticaret İşlemleri*, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2015, s.3.

ticaretin gelişmesine katkı sağlamıştır⁴. Zaman içerisinde teknolojik gelişmeler, beraberinde coğrafi ve bilimsel keşifleri getirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda ülkeler birbirleriyle ticaret yapmaya başlamıştır.

Zamanla bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar artmış ve ihtiyaçların sonsuzluğu ile kaynakların kıtlığı algısı egemen olmaya başlamıştır. Bu algısal değişim, kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçların nasıl karşılanacağı sorusunu gündeme taşımıştır. Bu soruya cevap arayışları, ekonomi biliminin doğmasına neden olmuştur. Ekonomi biliminin ilgilendiği temel sorun da, kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların en yüksek tatminini sağlayacak şekilde nasıl karşılanacağıdır. Bu soruna tahsis sorunu denilmektedir⁵. Tahsis sorunu, mülkiyet yapısından hareketle sosyalist ve kapitalist sisteme bağlı olarak iki biçimde çözülmeye çalışılmaktadır⁶. İlk olarak tahsis sorununa, kamusal mülkiyeti esas alan sosyalist ekonomik sistemde cevap aranmaya çalışılmaktadır. Sosyalist ekonomik modelde, ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan artı değer emek faktöründe somutlaştığı, faktör maliyeti olarak ödenen ücretin gerçek değerini içermediği, dolayısıyla artı değer kar olarak üretim faktör sahibinde toplandığı kabul edilmektedir. Bu mekanizma içinde, emeğin sömürsüne ve tahsis sorununun çözümüne ilişkin kararların merkezi olarak belirlenmesi gerekmektedir. Merkezi plandan beklenen çözümün etkili olabilmesi için kaynak mülkiyetinin topluma geçirilmesi zorunludur⁷.

İkinci olarak özel mülkiyeti esas alan kapitalist ekonomik sistemde ise kaynak tahsisi, fiyatın yönlendiriciliğinde piyasada gerçekleşmektedir. Veri fiyat düzeyinde ekonomik birimler ne üreteceklerine, ne kadar üreteceklerine ve kim için üreteceklerine cevap aramaktadır. Üreticiler maliyet minimizasyonu, tüketiciler ise fayda maksimizasyonu amacıyla, veri fiyattan hareketle, kararlarını şekillendirmektedir. Özel mülkiyet bağlamında kaynak tahsisi, piyasa ekonomisi içerisinde gerçekleşmektedir. Piyasa ekonomisinin etkinliği, fiyat oluşumuna alıcı ve satıcının iradesi dışında hiçbir unsurun etki etmemesidir. Alıcı ve/veya satıcının iradesini etkileyen unsurların piyasadan uzaklaştırılması esastır. Ancak bu koşulla, kaynak tahsis etkinliği sağlanarak tüketiciler fayda, üreticiler ise kar maksimizasyonunu yakalayabilmektedir. Dolayısıyla kapitalist

⁴ Halis Çetin, *Liberalizm, Tarihi Kökenleri, Felsefi Kökenleri ve Temel İlkeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s.15-18.

⁵ Orhan Şener, *Kamu Ekonomisi*, 12.b., İstanbul: Beta Basım Yayın, 2014, s.17.

⁶ Mircan Tokathoğlu, Ufuk Selen, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2017, s.30.

⁷ Şener, a.g.e., s.17.

ekonomik sistemde kaynak tahsis etkinliği ancak piyasa ekonomisinde gerekleŖebilmektedir⁸.

Her iki tahsis modeli de kendi iç eliŖkilerine sahip olup, genellikle kapitalist tahsis modeli daha yaygın kullanılmaktadır. Kapitalist tahsis modelinin aktif kullanılmasını sağlayan en temel unsur, modelin insan fitratına daha uygun ve ekonomik faaliyetleri etkileyen deđiŖkenlere karŖı daha esnek olmasıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi kapitalist tahsis modeli, kaynak tahsis etkinliğinin piyasada sağlanabileceğini kabul etmektedir. Ancak, piyasanın kaynak tahsis etkinliğini sağlayabilmesi için sahip olması gereken özellikleri bulunmakta olup, bu özellikler gerek yapısal ve gerekse piyasanın niteliğine bağlı olarak her koŖulda sağlanamamaktadır. Bu zelliklerin tüm piyasalarda hakim kılınması arayıŖları, kapitalist tahsis modelinin gerek normatif ve gerekse pozitif iktisat alıŖmalarının önemli uđraŖ alanını oluŖturmaktadır.

Piyasa ekonomisi, iŖblmnn ve özel mülkiyetin var olduğu, devir yapılabilirdiği, serbest fiyatların, szleŖme yapma ve giriŖim özgürlüklerinin var olduğu, bilgi edinme maliyetinin dŖk, piyasada rekabetin ve desantralize karar almanın geçerli olduğu, özel teŖebbsn esas alındığı, bir gönüllü mübadeleler yumađıdır⁹. Diğer bir tanıma göre ise piyasa ekonomisi, refahlarını artırmak isteyen aktörlerin, bu amaçlarını gerekleŖtirmek için birbirleriyle özgürce rekabet edebildikleri ve bu rekabet ortamında özel amaç fonksiyonunda olmamasına rağmen, toplumsal refah artıŖı sağlayabilen sistemdir¹⁰. Piyasa ekonomisi, esasen maliyet minimizasyonunu amaçlamaktadır. Maliyetlerin en az seviyeye çekilerek, ihtiyaçların en st düzeyde karŖılanması esastır. Bu yolla ekonomide kıt kaynaklar daha verimli alanlara dağıtılmaktadır. Kıtlık rantlarına bağlı maliyetlerin azaltılması amaçıyla, piyasa ekonomisi özgürlük kavramına kutsiyet yüklemektedir. Dolayısıyla, piyasa ekonomisinin temelde bireysel özgürlük ilkesine dayandığı söylenebilir. Tüketiciden rekabet halindeki mal ve hizmetler arasında tercih etme özgürlüğü, üreticiden bir iŖe baŖlama veya bir iŖi geniŖletme ve riskleriyle ödüllerini paylaŖma özgürlüğü, alıŖan açısından ise bir iŖ veya mesleği seçme,

⁸ Ŗener, a.g.e., s.17.

⁹ Güneri Akalın, *Türkiye’de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine GeiŖ*, Ankara: Akçağ Basım Yayım, 2002, s.90.

¹⁰ Erol Katırcıoğlu, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İktisadi G”, *M.. AT Enstitüsü Avrupa AraŖtırmaları Dergisi*, C. 7, S. 1-2, 1999, s.167.

bir sendikaya girme veya işini değiştirme özgürlüğü önem taşımaktadır¹¹. Bu özgürlüklerin rekabet ortamında sağlanabileceğine inanan piyasa ekonomisinin sahip olması gereken özellikler şöyle açıklanabilir:

Özel mülkiyetin varlığı; piyasa ekonomisinin var olabilmesi için en başta gelen özelliklerden biridir. Mülkiyet hakkı, mülkiyet sahibinin elinde bulundurduğu maddi varlıklar üzerinde, dilediği gibi tasarruf etme hakkıdır. Piyasa ekonomisinin işleyişi açısından önemli olan özel mülkiyet, üretim faktörlerinin nasıl kullanılacağı ve buna kimin karar vereceğinin belirlenmesi, tasarrufların özendirilmesi ve sermaye birikiminin teşvik edilmesi gibi işlemlere sahiptir¹². Piyasalar arası arz ve talep dengesizlikleri mübadeleyi zorunlu kılmaktadır. Mübadeleden kazanç elde etmek için de özel mülkiyetin tesis edilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, mübadele ancak özel mülkiyet hakkının var olması ve devletçe güvence altına alınarak herhangi bir sınırlamaya tabi olmaması sonucunda ortaya çıkmaktadır¹³. Eğer özel mülkiyet hakkı kanunlarla güvence altına alınmışsa, bireyler malları üzerindeki tasarruf haklarını serbestçe kullanarak, etkin kaynak tahsisini sağlamaktadır. Bu nedenle piyasa ekonomisinde mülkiyet hakkı dokunulmaz ve kutsal bir hak olarak kabul edilmektedir. Özel mülkiyet yapısı, genel olarak kamu mülkiyeti sonucunda oluşan etkinlik, verimlilik ve karlılık gibi kriterler açısından kamu mülkiyetine karşı üstün olduğundan, piyasa ekonomisinde mülkiyet hakkı çoğunlukla bireylerin veya özel kurumların elindedir. İnsan doğası gereği, kendi sahip olduğu mülkiyeti, kamu mülkiyetine oranla koruma ve geliştirme yönünde daha fazla gayret göstermektedir¹⁴. Bu durum Friedman Matrisiyle açıklanabilmektedir. Buna göre, bireyler kendi paralarını kendisi için en verimli şekilde harcarken, başkasının parasını başkası için harcarken ise savurgan şekilde davranmaktadır¹⁵.

Rekabetçi bir yapının varlığı; piyasa ekonomisi için önemlidir. Rekabetin olmaması durumunda piyasa ekonomisi oluşamaz. Bu nedenle piyasa ekonomisine aynı zamanda serbest rekabet sistemi de denilmektedir. Rekabet, piyasada ekonomik amaç ve

¹¹ Michael Watts, *Piyasa Ekonomisi Nedir?*, çev. Levent Köker, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1992, s.5-6.

¹² Nalan Ölmezoğulları, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, 7.b., Ankara: Ezgi Kitabevi, 2003, s.26-27.

¹³ Akalın, *Türkiye'de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, s.99.

¹⁴ Mehmet Yüce, "Kırgız Cumhuriyetinin Serbest Piyasa Ekonomisine Uyum Sorunu", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, C. 6 S. 1, 2004, s.2.

¹⁵ Coşkun Can Aktan, *Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığının Anatomisi*, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, 2011, s.45.

çıkarları doğrultusunda hareket eden ekonomik birimler arasında, zaman içinde ortaya çıkan bir yarış ve karşıtlık şeklindeki ilişki sürecidir¹⁶. Piyasa ekonomisinde rekabet, psiko-sosyal bir olay, davranış biçimi ve kurum olarak yerleşmiştir¹⁷. Piyasa ekonomisinde çok sayıda alıcı ile satıcı vardır ve piyasaya giriş ve çıkışlar serbesttir. Bu nedenle piyasada hiçbir alıcı ve satıcı, fiyatları tek başına belirleyebilecek piyasa gücüne sahip değildir. Fiyatlar, piyasada arz ve talep koşullarına göre rekabetçi bir ortamda belirlenmekte ve piyasadaki aktörler bu fiyata uyum sağlamaktadır. Fiyatlar, piyasa ekonomisinin temel itici gücü olarak kabul edilmektedir. Piyasa ekonomisinde rekabetin en önemli işlevi, üretim faktörlerinin getirisi düşük alanlardan, getirisi yüksek alanlara tahsisini gerçekleştirerek, kaynakların en etkin biçimde kullanılmasının sağlanmasıdır. Devlet, piyasa ekonomisinde rekabetin bozulmaması için, gerekli yasal düzenlemelerle serbest rekabetin önündeki engelleri kaldırmalıdır¹⁸. Rekabetin önündeki engeller, piyasaya giriş ve çıkışı yani mobilizasyonu zorlaştırmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan kıtlık rantları, haksız rekabete bağlı olarak kaynak dağılım ve etkinliğini bozmaktadır.

Girişim ve seçim özgürlüğünün varlığı; bireylerin ve özel kurumların piyasa ekonomisinde diledikleri seçimi yapma imkanı sağlamaktadır. Burada girişim ve seçim özgürlüğü olmak üzere iki tür özgürlük söz konusudur. Girişim özgürlüğü, özel kurumların mal üretip satma konusunda dilediği gibi davranması ve bu hakkın devlet veya rakipler tarafından hiçbir şekilde engellenmemesi anlamına gelmektedir¹⁹. Girişim özgürlüğü, üretim faktörlerinin en uygun kullanım alanlarına tahsisini gerçekleştirerek, iktisadi etkinliği sağlamaktadır. Girişim özgürlüğü, içerisinde;

- İstenilen alanda faaliyet gösterilmesi,
- İstenilen alana girilmesi ve istenilen alandan çıkılması,
- Faaliyetin istenilen kadar büyütülüp küçültülmesi,
- İstenilen malın ihraç veya ithal edilmesi,
- Rakiplerle rekabet etme serbestliği gibi özgürlükleri barındırmaktadır²⁰.

¹⁶ Ölmezoğulları, a.g.e., s.29.

¹⁷ Ahmet Kılıçbay, *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 509, 1985, s.10.

¹⁸ Gülden Ülgen, *Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği*, İstanbul: Derin Yayınları, 2005, s.12.

¹⁹ Erdal Ünsal, *Mikro İktisat*, 7.b., Ankara: İmaj Yayınevi, 2007, s.31.

²⁰ Kılıçbay, a.g.e., s.8.

Seçim özgürlüğü ise, tüketicilerin üretim kaynaklarını ve bu kaynaklardan elde etmiş oldukları gelirleri diledikleri gibi kullanma hakkına sahip olması anlamına gelmektedir²¹. Seçim özgürlüğü, içerisinde;

- Bir işte çalışma veya çalışmama,
- İstenilen işte istenilen süre çalışma,
- Çalışma sonucu veya servetten elde edilen geliri dilediği gibi kullanma,
- Tasarrufların istenilen şekilde yönlendirilmesi gibi özgürlükleri barındırmaktadır²².

Dar kapsamlı kamu sektörü varlığı; fiyatların piyasa koşullarında serbestçe belirlenmesi konusunda önemli bir unsurdur. Kural olarak piyasa ekonomisinde denge, arz ve talep koşulları yani fiyat mekanizması yoluyla oluşmaktadır. Bu nedenle devletin ekonomiye hiçbir şekilde müdahale etmemesi gerekmektedir. Ancak piyasa ekonomisinin geçerli olduğu modern ekonomilerde bile, kamunun finansal alandaki tekelleri, sosyal verimlilik açısından yüksek olan zorunlu kamu harcamaları, beşeri, maddi ve kurumsal altyapı harcamaları ile stratejik temel alanlarda kamu girişimciliği yoluyla makul ölçülerde devlet müdahalesi söz konusudur²³. Piyasa ekonomisinde fiyat mekanizması yoluyla oluşan kaynak dağılımı, Pareto dağılımı yani birincil dağılımdır. Piyasa ekonomisi tezini savunanlara göre bu dağılım, etkin dağılımdır ve devlet güvenlik ve asayişin sağlanması ile Pareto dağılımındaki bozulmayı iyileştirmek dışında hiçbir müdahalede bulunmamalıdır. Özetle devletin ekonomideki rolü, tam kamusal malların arzı ve piyasa aksaklıklarının önlenmesiyle sınırlı olmalıdır.

Kişisel çıkar-rasyonellik, piyasa ekonomisinin temel özelliklerinden biridir. Bireyler ve özel kurumlar piyasada üretici ve/veya tüketici olabilir. İster üretici, ister tüketici olsunlar kendileri ile ilgili karar alırken, kişisel çıkarlarını maksimize edecek rasyonel kararları alırlar. Tüketiciler fayda maksimizasyonunu, üreticiler ise kar maksimizasyonunu amaçlamaktadır. Bu nedenle piyasa ekonomisinde her birey kendi çıkarları peşinde koşarken, aynı zamanda toplumsal açıdan da mümkün olan en iyi sonuçların gerçekleşmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla rekabetçi bir ortamda amaç

²¹ Ünsal, a.g.e., s.31.

²² Kılıçbay, a.g.e., s.8.

²³ Yüce, a.g.m., s.1.

fonksiyonları peşinde koşan ekonomik birimler, aynı zamanda toplumsal fayda maksimizasyonunun sağlanmasına da katkı sağlamaktadır²⁴.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, piyasa ekonomisinin doğal bir düzen olarak ortaya çıktığı ve insanlık tarihinin ortak bir birikimi olduğu gerçeğidir²⁵. Piyasa ekonomisinin gelişimi aynı zamanda serbest ticaret fikrinin gelişmesine öncülük etmiştir. Piyasa ekonomisi zaman içerisinde bir takım teorik evrelerden geçmiştir. Bu teorik gelişimden sırasıyla aşağıda bahsedilmektedir.

1.1. PİYASA EKONOMİSİNİN TEORİK GELİŞİMİ

Günümüz piyasa ekonomisi anlayışı, tarihsel süreçte toplumsal yapı değişimlerine bağlı gelişmelerle olgunlaşmıştır. Toplumsal yapı değişimleri esasen bölüşüm ilişkilerindeki farklılaşmalara bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bölüşüm ilişkileri temelinde gözlenen yapısal değişiklikler, Adam Smith tarafından bilimsel temelde sistematize edilerek açıklanmıştır. İktisat biliminin doğuşu olarak kabul edilen sistematik açıklama milat olarak alındığında, piyasa ekonomisi fikrinin gelişim süreci klasik iktisat öncesi, klasik-neoklasik iktisat dönemi, Keynesyen iktisat dönemi ve neoliberal iktisadi düşünce ekseninde açıklanabilir.

1.1.1. Klasik İktisadi Düşünce Dönemi Öncesi Yaklaşımlar

Bölüşüm ilişkileri bağlamında, toplumsal yapı değişimi feodal yapıdan merkantilist topluma (ulus-devletin doğuşu) ilk dönüşüm aşaması olarak kabul edilebilir. Ulus-devlet fikrinin doğmasına da zemin hazırlayan ekonomik ve siyasal bir doktrin olarak ortaya çıkan merkantilizm, klasik iktisadi düşüncenin ilk temellerinin atıldığı hareket olarak kabul edilmektedir. Merkantilizm, 16. yy. başlarından 18. yy. sonlarına kadar Avrupa’da hakim olan ulusal zenginlik görüşünü ve ulusal zenginliği artırmak için en uygun politikaları temsil etmektedir²⁶. Jacob Viner (1968), merkantilizmi, “ulusal ekonominin çıkarına uygun ekonomik faaliyetin kapsamlı bir devlet düzenlemesine

²⁴ Ülgen, a.g.e. s.8-9.

²⁵ Güneri Akalın, “Piyasa Ekonomisi Nedir?”, *Liberal Düşünce*, S. 19, 2000, s.40.

²⁶ William A. Kerr, James D. Gaisford, *Handbook on International Trade Policy*, Cornwall: MPG Books Ltd, 2007, p.19.

ilişkin doktrin” olarak tanımlamaktadır²⁷. Heckscher (1994) ise, benzer şekilde, bir politika ve koruma doktrini anlamında, söz konusu dönemin ekonomik politikasına en fazla orijinal katkıda bulunduğu ve herhangi birinden daha fazla kişiyi etkileyen merkantilizm tanımlamasında politika tarafını vurgulamaktadır²⁸. Merkantilizmin temsilcileri Thomas Myles, Thomas Mun, Montaigne, Jean Bodin ve Jean Baptiste Colbert’tir²⁹.

Merkantilist dönemden önce dünyada geniş çaplı bir dış ticaret olgusundan söz etmek güçtür. Bu durumun tek istisnası Orta Çağ’da Uzak Doğu ile Avrupa arasında ticari bağlantıyı sağlayan ve Anadolu’yu bir köprü durumuna getiren İpek Yolu ticaretidir³⁰. Ticaret için yeni fırsatlar ortaya çıkaran ve uluslararası ilişkilerin kapsamını genişleten coğrafi keşifler, Rönesans’ın kültür üzerindeki etkisi, nüfusun artışı, tüccar sınıfın ortaya çıkışı, yeni dünyada değerli madenlerin keşfedilmesi, birikim ve kar üzerindeki dini görüşlerin değişmesi ve ulus devletlerin ortaya çıkması merkantilist düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır³¹. Aynı zamanda merkantilist görüş, ulus-devletlerin güçlenmesinde, kralların otoritesinin artırılmasında rol oynamıştır. Çünkü feodal yapıdan ulus-devlete geçerken, kralların doğal destekçileri tüccar sınıfı ve küçük toprak sahipleriydi. Tüccarlar gelişen ve içeride engelleri ortadan kalkan yeni ekonomik dinamiklerden faydalanırken, kralların feodal beylere ve soylulara üstün gelmesi için gerekli finansmanı sağlamaktan da memnundular³².

Merkantilizmde, ekonomik ve ekonomik olmayan iki amaç birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Ulusal gücün artırılması ekonomik olmayan amacı temsil ederken, zenginlik ve ekonomik gelişmenin sağlanması da ekonomik amacı oluşturmaktadır. Merkantilizm, bir devletin zenginliğini sermaye arzına ve uluslararası ticaretle değişmeyen küresel sermaye hacmine bağlamaktadır. Yani, dünya serveti sabittir. Sermaye ancak diğer ülkelerle yapılacak dış ticaret dengesinin pozitif olmasıyla artırılabilir. Dolayısıyla, ulusal zenginliğe ve güce en iyi şekilde, ihracatın teşvik

²⁷ Jacob Viner, “Mercantilist Thought”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. David L. Sills, New York: The Macmillan Company and The Free Press, 1968, p.439.

²⁸ Eli F. Heckscher, *Mercantilism*, London: Routledge Press, 1994, p.32.

²⁹ Nazım Öztürk, *Maliye Politikası*, 2.b., Bursa: Ekin Basım Yayın, 2014, s.8.

³⁰ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, 15.b., İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003, s.14.

³¹ Dennis R. Appleyard, Alfred J. Field, *International Economics Trade Theory & Policy*, USA: Irwin/McGraw-Hill, 1995, p.19.

³² Fatih Savaşan, *Piyasa Başarısızlığından Devlet Başarısızlığına Kamu Ekonomisi*, 2.b., İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2013, s.52.

edilmesi ve bunun karşılığında değerli metallere toplanmasıyla ulaşılmaktadır. Ulusal ekonomiyi yöneten devletler bu amaçlara ulaşmak için müdahaleler yoluyla korumacı politikalar uygulamalıdır. Yani ihracat teşvik edilirken, ithalat tarifeler yoluyla kısıtlanmalıdır. Eğer ithalat yapılması zorunlu ise de hammadde ve yarı mamul ithal edilmelidir. Her ne kadar merkantilistler arasında farklı görüşler olsa da, yaygın görüş uluslararası ticaretin sıfır toplamlı bir oyun (zero-sum game) olduğudur. Sıfır toplamlı oyun, bir ülkenin uluslararası ticaretten kazançlı çıkarken, diğer ülkenin kayıpla çıkmasıdır³³. Thomas Mun, 1664 yılında yazmış olduğu “*England’s Treasure by Foreign Trade*” adlı eserinde, ulusal zenginliğin dış ticaret yoluyla artırılacağına dikkat çekmektedir. Zenginlik için tüketilen yabancı maldan ziyade, yerli malların yabancılara satılmasının zorunlu olduğu vurgulanmaktadır³⁴. Aşağıda Avusturyalı bir merkantilist yazara atfen Savaşan, kendine yeterli ve ulusal gücü önemseyen merkantilizmin temel niteliklerini şöyle saymaktadır³⁵;

- Ülke toprakları titizlikle denetlenmeli ve atıl durumda hiçbir toprak parçasının kalmaması sağlanmalı (tam kapasite kullanımı),
- Hammaddeler ülke içinde işlenmeli,
- Ülkenin besleyebileceği kadar büyük olmaması için nüfus artışına dikkat edilmeli,
- Ülkeye giren değerli madenler ne amaçla ve ne şart altında olursa olsun dışarıya çıkarılmamalı,
- Yerli üretimle yetinmeye çalışılmalı,
- Yabancı mallar değerli madenlerle değil yerli mallarla değiştirilmeli,
- Yabancı mallar ithal edilecekse işlenmemiş halde ithal edilmeli,
- Ülke ihtiyacı üzerindeki malların işlenmiş halde ihraç edilmesi için fırsat kollanmalı,
- İçeride uygun kalitede yeterli arzı olan malların ithaline hiçbir şekilde izin verilmemelidir.

³³ Wei-Bin Zhang, *International Trade Theory*, Berlin: Springer-Verlag, 2008, p.2.

³⁴ Kerr, Gaisford, a.g.e., p.20.

³⁵ Savaşan, a.g.e., s.52-53.

Bu özellikler birlikte değerlendirildiğinde, merkantilist düşüncede zenginliğin ithal ikameci sayılabilecek ticaret politikasıyla artırılacağı fikrinin hakim olduğu söylenebilir.

Sanayi Devriminden sonra merkantilizmin yerine liberal görüşler geçmeye başlamıştır³⁶. Buhar gücünün keşfedilmesi ve sanayide insan gücü yerine kullanılmaya başlaması, Sanayi Devrimini ortaya çıkarmıştır. Sanayi Devrimi ilk kez İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda küçük el tezgahlarının yerini büyük makineler almıştır. Bu makineler sayesinde üretim istenildiği kadar artırılabilirdi. Üretim miktarının artması nedeniyle artık sorun üretim değil, üretilen malların satılması olmuştur. Bunun için de yeni pazarlar bulunması gerekirdi. Bu noktada merkantilist doktrin çözüm üretememiştir. Çünkü merkantilist düşünceyle, yapılması istenilen durum çatışmaktaydı. Merkantilizmin temel varsayımı ülkelerin dış ticaret fazlası yoluyla değerli maden stokunu artırarak, refahlarını yükseltmekti. Ancak, İngiltere ise yüksek miktarda ürettiği malları satabilmek için diğer ülkelerin mal ithaline izin vermesini istemekteydi.

Merkantilist politikalardan, güç arayışı içindeki krallar ile ticari korumacılıktan ve özel imtiyazlardan faydalanan büyük tüccarlar ve finansörler olumlu şekilde etkilenirken, küçük imalatçılar ve tarımsal işletmeler ise olumsuz şekilde etkilenmekteydi. Özellikle vergi yükü, küçük imalatçılar ve tarımsal işletmeler üzerinde kalmaktaydı. 18. yy sonlarında Quesnay ve Turgout gibi isimler, zenginliğin kaynağının ticaret ve korumacılık olduğu düşüncesine karşı çıkmaktaydılar. Quesnay’e göre ekonomik artı değer katan tek sektör, tarım sektörüdür ve zenginliğin kaynağı topraktır³⁷. Böylece merkantilist düşüncenin varsayımlarına karşı yeni bir akım olan fizyokrazi ortaya çıkmıştır.

Fizyokratlar, ticarete korumacılığa dolayısıyla ekonomide devlet müdahalesine karşı çıkmaktaydılar. Bu durum onları her ne kadar liberallere yani klasiklere yaklaştırsa da, üretim faktörlerinden toprağa ve tarım sektörüne vurgu yapmaları, onları klasiklerden farklılaştırmaktadır. O dönemde Fransa’da toprak ve tarım sektörü ön planda olduğundan ve fizyokratların da en etkili oldukları yer Fransa olduğundan, dönemin Fransa’sını

³⁶ Aytaç Eker, Asuman Altay, Mustafa Sakal, Maliye Politikası, 4.b., İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2002, s.56.

³⁷ Savaşan, a.g.e., s.55-56.

yansıtmaktadırlar. Fیزیokratlar, tarımı ekonomik yaşamın merkezi olarak kabul etmekte ve merkantilizmin zenginliğin temel unsuru saydığı dış ticarete önem vermemektedirler. Merkantilistlerin aksine dış ticarete sürekli fazla verilemeyeceğini savunmakta ve bu nedenle de dış ticarete korumacılığın aksine serbest ticareti savunmaktadırlar. Fیزیokratların serbest ticareti savunmaları, ticaretin karlı ve verimli bir alan olması düşüncesinden değil, doğal düzenin bireylerin özgür hareketleri ile kurulacağına inanmalarından kaynaklanmaktadır³⁸.

Fیزیokratlara göre, merkantilist uygulamalar sonucunda devletin ekonomiye müdahalesi dış ticaretin daralmasına ve enflasyonun artmasına neden olmuştur. Eğer ekonomide devlet müdahalesi olmazsa, ekonomideki doğal işleyiş enflasyon ve dış ticaret sorununu kendiliğinden çözecektir³⁹. Bu noktada devlet, sadece iç ve dış güvenlik ile adaletin sağlanması konularında gerekli görülmektedir. Ekonominin doğal işleyişini bozan, girişim özgürlüğünü sınırlayan ve malların serbest dolaşımını engelleyen her türlü devlet müdahalesine karşı çıkmaktadır. Vergilendirilmesi gereken tek kaynağın tarım olduğu düşüncesi nedeniyle, sadece tarımdan vergi alınması gerektiği ve malların serbest dolaşımını engelleyen gümrük vergilerinin kaldırılması gerektiği savunulmaktadır. Tarımdan alınan verginin de toprağın safi gelirine dayalı olarak ve tek vergi şeklinde uygulanması önerilmektedir⁴⁰.

Fیزیokratların devletin ekonomiye müdahalesinin doğal düzenin işleyişini bozacağı, “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler (laissez faire laissez passer)” şeklinde ifade edilen devletin ekonomiye hiçbir şekilde müdahalesinin olmaması ve doğal düzenin “görünmez el” yardımı ile düzenlendiği görüşü, liberalizmin yani klasik anlayışın temelini oluşturmuştur⁴¹.

1.1.2. Klasik-Neoklasik İktisadi Düşünce Dönemi Yaklaşımlar

Devlet-ekonomi ilişkileri açısından bakıldığında merkantilist politikaların korumacı karakterli olduğu görülmektedir. Tüccar sınıf, kralın (devletin) koruması altında zenginliği elde etmekte ve bunu kralla paylaşmaktadır. Ancak Sanayi Devrimiyle

³⁸ Öztürk, a.g.e., s.13.

³⁹ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e, s.48.

⁴⁰ a.g.e., s.48.

⁴¹ a.g.e., s.49.

birlikte, zenginliğin kaynağı kitle üretim ve tüketim ilişkilerinde aranmaya başlanmıştır. Merkantilizmin tek taraflı mutlak kazanç anlayışı, yeni zenginlik anlayışına cevap vermede yetersiz kalmıştır. Yeni anlayış, kazan-kazan ilişkisine dayanmakta ve üretimin pazarlarla buluşmasını kolaylaştıracak piyasa ekonomisi yapılanmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç, belli ölçüde fizyokrasi düşünce sisteminde karşılık bulabilmiştir.

Fizyokrasinin doğal düzen yaklaşımıyla bireyin karar ve davranışlarında özgür olması gerektiği görüşünün, klasik iktisadi düşüncenin temellerini oluşturduğu söylenebilir. Doğal düzen yaklaşımı A. Smith tarafından sistematize edilerek, ekonomik düşüncelerin bilimsel nitelik kazanmasını sağlamıştır. Klasik yaklaşımın temel varsayımlarını şu biçimde özetlemek mümkündür⁴²:

- Bireyler ekonomik çıkarlarına göre hareket ederler (homo economicus).
- Bireylerin ekonomik özgürlükleri ve mülkiyet hakları devlet güvencesi altında korunmalı ve kullanılmalıdır (laissez faire laissez passer).
- Ekonomide denge görünmez el olarak ifade edilen fiyat mekanizması yoluyla sağlanmalıdır.
- Devlet ekonomide “jandarma devlet” düzeyinde rol almalıdır.
- Ekonomi her zaman tam istihdam dengesine sahiptir.

Bu varsayımları açıklayan ve yorumlayan klasik düşünürlerden bazılarında aşağıda yer verilmektedir.

Klasik anlayış düşünürlerinden olan David Hume ve A. Smith gibi yazarlar merkantilizm doktrinini eleştirmeye başlamışlardır. D. Hume, fiyat-para-akım mekanizmasını (price-specie-flow mechanism) öne sürmüştür. D. Hume, merkantilizmin bir devletin uluslararası rekabetini koruması için değerli maden biriktirmeye devam etmesi gerektiği görüşünü eleştirmiştir. Çünkü ticaret fazlası yoluyla altın, gümüş gibi değerli maden birikimi para arzının artmasına ve bu da fiyatlarda ve ücretlerde artışa neden olmaktadır. Bunun sonucunda da ithalat ve ihracat eşitleninceye kadar ithalat artacak ve ihracat azalacaktır. D. Hume’a göre ticaret fazlasıyla bir ülkenin devam etmesi

⁴² Seyidoğlu, a.g.e., s.15-16; Oğuz Kaymakçı, Nuri Avcı, Recep Şen, *Uluslararası Ticarete Giriş Teori, Politika ve Uygulama*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s.2.

mümkün değildir⁴³. D. Hume'un bu yaklaşımı, genel ekonomik dengeyi mal ve para piyasalarının eşitliğini açıklayan klasik miktar kuramının⁴⁴ temellerini oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 1: Fiyat-Para-Akım Mekanizması

Aşamalar	İhracat > İthalat	İhracat < İthalat
Aşama 1	Net para girişi	Net para çıkışı
Aşama 2	Para arzında artış	Para arzında azalış
Aşama 3	Fiyatlarda ve ücretlerde artış	Fiyatlarda ve ücretlerde azalış
Aşama 4	İthalatta artış, ihracatta azalış	İthalatta azalış, ihracatta artış
	İhracat = İthalat olana kadar	

Kaynak: (Appleyard, Field, 1995: 23)

Klasik anlayış aynı zamanda modern iktisat bilimine dayanak oluşturmaktadır. Klasik anlayış, A. Smith'in 1776 yılında yayınlamış olduğu "*Ulusların Zenginliği (Wealth of Nations)*" kitabı ile başlamıştır. Buna göre A. Smith de D. Hume gibi, "merkantilizmin savunduğu zenginliğin kaynağı değerli maden stokudur" anlayışına karşı çıkmış ve serbest ticaretin dünya ülkeleri için en iyi politika olduğunu savunmuştur⁴⁵. A. Smith'e göre bir ülkenin zenginliğini, sahip olduğu üretim kapasitesi belirlemektedir. Üretim kapasitesi de bireylerin istek ve ihtiyaçlarını gerçekleştirmede özgür oldukları bir çevrede en iyi şekilde artmaktadır⁴⁶. A. Smith'e göre, ulusal servet ve güç, ekonomik büyüme ile beslenmektedir. Ekonomik büyüme de işbölümünün bir fonksiyonudur. İşbölümü de piyasa ölçeğine bağlıdır. Dolayısı ile merkantilist politikalar ile serbest ticaret kısıtlanırsa piyasalar daralmakta, ulusal refah ve ekonomik büyüme yavaşlamaktadır⁴⁷. A. Smith aynı zamanda uluslararası ticaret bağlamında temel bir teori

⁴³ Appleyard, Field, a.g.e., p.23-24.

⁴⁴ Klasik miktar kuramı; para arzında yapılan dışsal bir değişimin reel değişkenler üzerinde kalıcı bir etki yaratmayacağını, ancak mal fiyatlarında eşit oranda bir değişikliğe neden olacağını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, diğer şartlar sabitken, paranın değerinin veya satın alma gücünün para miktarıyla ters yönlü olarak değiştiğini açıklamaktadır. Bu kuram, Amerikalı iktisatçı Irving Fisher (1867-1947) tarafından sunulmuştur. $MV=PQ$ denklemiyle ifade edilmektedir (M=Para miktarı, V=Paranın dolaşım hızı, P=Fiyat, Q=Paranın satın aldığı eşya hacmi).

⁴⁵ Reinhard Schumacher, "Adam Smith's Theory of Absolute Advantage and The Use of Doxography in The History of Economics", *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, V. 5, N. 2, 2012, p.54.

⁴⁶ Appleyard, Field, a.g.e., p.24.

⁴⁷ Sema Kalaycıoğlu, *Dış Ticarete Korumacılık ve Liberasyon Teori ve Dünyadaki Uygulamalar*, İstanbul: Beta Basım Yayın, 1991, s.14.

olan ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilen mutlak üstünlükler teorisini geliştirmiştir.

Klasik anlayışa göre, ekonomi her zaman doğal dengededir ve bu denge fiyat mekanizması yoluyla sağlanmaktadır. Ekonomideki doğal denge geçici olarak bozulsa bile, otomatik bir mekanizma yani görünmez el tarafından tekrar denge sağlanmaktadır. Bu bağlamda “*bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler*” felsefesiyle hareket eden klasikler, devletin ekonomiye müdahalede bulunmasını istememektedirler. Klasiklerin savunduğu piyasa ekonomisi yaklaşımında bireylerin kararlarına piyasa işleyişi dışında hiçbir unsurun etki etmemesi istenmektedir. Bireyler seçimlerini ve kararlarını veri fiyattan hareketle yapmalıdır. Dolayısıyla fiyat oluşumuna ve bireyin kararlarına etki eden her türlü müdahale istenmemektedir. Bu yaklaşım devlet-piyasa ilişkisinin teorik sınırlarını belirlemektedir. Kamu gücüyle donatılan devletin fiyat oluşumuna ve bireylerin kararlarına müdahalesinin en alt seviyede olması istenmektedir. Bu seviye en az kamu harcaması düzeyinde olmalıdır. Devlet yalnızca özgürlüklerin ve fiyat mekanizmasının korunması için müdahalelerde bulunmalıdır⁴⁸. Bu nedenle, klasikler devlete “jandarma devlet” görevini atfetmektedir ve devleti zorunlu fena olarak görmektedir. Yani devlet, servetin tüketimine yol açar, ceza verir ama yaratıcı ve verimli bir etkinlikte bulunamaz. Bu nedenle devlet sadece güvenlik, savunma, adalet ve diplomasi görevlerini yerine getirmelidir. Eğer devlet sadece bu görevleri yerine getirirse, sınırlı bir alanda faaliyette bulunacağından, yapacağı kamu harcamaları da sınırlı olarak kalacaktır. Bunun sonucunda da daha az miktarda vergi toplanacaktır⁴⁹.

Vergi maliyet unsuru olarak fiyata girdiği zaman, nisbi fiyat yapısı farklılaşacağı için tüketicilerin fayda maksimizasyon ve üreticilerin kar maksimizasyon koşulları değişmektedir. Bu durumda genel etkinlik kaybolmakta ve kaynak tahsisi bozulmaktadır. Bu nedenle, ekonomik birimlerin kararlarını etkilemeyen, tarafsız bir vergileme tercih edilmelidir. Bu yaklaşım, uluslararası ticaret bağlamında ele alındığında ithal ve yerli mallar arasında tercih sapmasına neden olan ve ikame etkisi gösteren, gümrük vergilerinin kullanılmamasını gerektirmektedir.

⁴⁸ Öztürk, a.g.e., s.27.

⁴⁹ Kamil Güngör, “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”, 1998, <http://www.ceterisparibus.net/dusunce/genel.htm>, s.5, (15.10.2015).

Klasikler için en iyi vergi nötr (yansız, tarafsız) vergidir. Bunu sağlamak için de bütçe ne açık vermeli ne de fazla vermeli, yani denk bütçe uygulanmalıdır. Bütçenin açık vermesi kamu harcamalarının daha fazla olması anlamına gelmektedir. Klasiklere göre bütçe açığı durumunda, ekonomideki makroekonomik büyüklükler üzerinde ve bireyler ile özel teşebbüslerin kararları üzerinde bir değişiklik meydana gelmektedir. Bütçe açığıyla kamu harcamaları gereğinden daha fazla olurken, bu açığı kapatmak için de aynı miktarda vergi toplama yoluna gidileceğinden, ekonominin doğal işleyişi bozulmaktadır. Bütçe fazlası, özel tasarrufların daraltılmasına yol açmaktadır. Bu ise, toplam yatırım hacmini azaltmakta ve dolayısıyla ekonominin uzun dönemli gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir⁵⁰. Tüm bu açıklamalar devlet-piyasa ilişkileri açısından klasik mali yaklaşımı ortaya koymaktadır. Özetle, devlet ekonomide en az harcama ve harcamaları karşılayacak kadar vergileme gerçekleştirmelidir.

Klasik anlayışın temsilcilerinden olan Jean Baptiste Say'a göre, her arz kendi talebini yaratmaktadır. "Say Yasası" da denilen bu görüşe göre, bir mal üretilip piyasaya arz edildiğinde, kendi değerine eşit değerde diğer mallar için bir pazar yaratmaktadır⁵¹. Say Yasası'na göre, piyasadaki toplam mal ve hizmet üretimi her zaman toplam mal ve hizmet talebine eşittir. Say Yasası'nın geçerli olabilmesi için fiyatların ve ücretlerin esnek olması gerekmektedir. Ücretlerin aşağıya doğru esnek olması, tam istihdama ulaşmadaki engelleri ortadan kaldırmakta ve girişimcilerin emek talebini artırmalarıyla ekonomi her zaman tam istihdamda dengede kalmaktadır⁵².

Klasik anlayışın bir diğer temsilcisi de David Ricardo'dur. D. Ricardo, A. Smith'in mutlak üstünlükler teorisini geliştirerek, klasik iktisada karşılaştırmalı üstünlükler teorisini kazandırmıştır. Karşılaştırmalı üstünler teorisi ilerleyen başlıklarda detaylı bir şekilde anlatıldığından bu başlıkta ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

Klasik anlayışın uluslararası ticaret üzerindeki görüşlerine bakıldığında ise şu üç soruya cevap aranmaktadır⁵³.

⁵⁰ Osman Z. Orhan, *Keynezyen ve Moneterist İstikrar Politikaları*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1989, s.64.

⁵¹ Güngör, a.g.m., s.6.

⁵² Öztürk, a.g.e., s.19.

⁵³ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, 7.b., İstanbul: Beta Basım Yayın, 2003, s.11.

- Ülkeler arasında hangi mallar dış ticarete konu edilir? Dünya üzerindeki ülkeler arasında ticaretin yönü ne şekilde oluşur?
- Dış ticarettten sağlanan kar ne kadardır? Eğer dış ticaret karlı bir iş ise, bu kar nasıl bölüşülür?
- Uluslararası ticarete konu olan malların fiyatları ne şekilde oluşur?

Bu soruların cevaplarına bakıldığında, aslında hepsi birbiriyle bağlantılıdır. İlk soruya cevap olarak, her ülke diğer ülkelere göre nisbi olarak ucuza mal ettiği malların üretiminde uzmanlaşmalı ve iç tüketim fazlası mallar, ihtiyaç duyulan diğer mallarla değiştirilmelidir. Buradan hareketle ikinci sorunun cevabı da ortaya çıkmaktadır. Ülkeler nisbi olarak üretmiş oldukları malların üretiminde uzmanlaşacağından, dünya genelinde bir uzmanlaşma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda diğer ülkelere göre bazı mallarda üstünlüğe sahip olan ülkeler, aynı kaynaklarla daha fazla çıktı elde edecek ve sonuçta dünya üretimi artacağından ticaret yapan tüm ülkeler kazanç sağlayacaktır. Son sorunun cevabı olarak ise, klasik anlayışa göre uluslararası fiyat, uluslararası arz ve talep ilişkileri sonucunda belirlenmekte ve bu durum da ticaret yapan tarafların ticaret sonucu elde edecekleri kazançların belirlenmesinde etkili olmaktadır⁵⁴. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, klasik anlayış düşünürleri, her zaman piyasa ekonomisinin bir sonucu olan serbest ticaretin en iyi sonuçlar yarattığına inanmamaktadır. Belirli koşullar altında serbest ticarettten vazgeçilmesi veya kısıtlanması da yapılacak olan müdahalenin şeffaf olması kaydıyla kabul edilebilecek bir görüştür⁵⁵.

Klasik anlayışın maliye politikası alanını etkilemesi açısından önemli bir etkiye sahip olan Say Yasası'nın ortaya çıkan makroekonomik sorunların çözümünde yetersiz kalması, neoklasik anlayışın doğmasına yol açmıştır⁵⁶. Neoklasik iktisadi yaklaşım, klasik iktisadi anlayışın tam rekabet, tam istihdam, Say Yasası ve görünmez el varsayımları üzerine oturur. Klasik iktisadi anlayıştan farklı olarak, tam rekabetten sapmalara neden olan kamusal malların üretimi, dışsallıklar ve eksik rekabet koşullarının varlığı gibi piyasa başarısızlıklarının varlığını kabul eder. Yani piyasanın mükemmel işlediğine inanmamaktadır. Dolayısıyla devlet-piyasa ilişkisini “düzenleyici ve denetleyici” devlet anlayışıyla ele almaktadır. Devlet bu durumda sadece para politikası

⁵⁴ Karluk, a.g.e., s.11-12.

⁵⁵ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.18-19.

⁵⁶ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.56.

yoluyla müdahalede bulunmalı, ancak bu müdahale sınırlı bir şekilde gerçekleşmelidir. Maliye politikaları yoluyla müdahaleye ise şiddetle karşı çıkmaktadır. Neoklasik anlayış, klasiklerin emek-değer teorisi yerine, fayda-değer teorisini geliştirmiştir⁵⁷. Buna göre, bir malın değeri, o malın üretimi için harcanan emekten çok, tüketiciye sağladığı faydayla belirlenmelidir. Çünkü tüketiciler rasyonel bireyler olarak kabul edilmektedir. Rasyonel tüketiciler, piyasadaki mallara olan taleplerini marjinal faydalarının o malların marjinal maliyetlerine eşit oluncaya kadar sürdürmektedir. Piyasada yer alan tüketicilerin tamamı bu şekilde davrandığı zaman bir kişinin faydasının azaltılmadan bir başka kişinin faydasının artırılmadığı Pareto etkinliğe ulaşılmış olmaktadır.

Neoklasik anlayışın sorunsuz işleyen bu dönemi, 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Buhran ile sona ermiştir. Dolayısıyla kapitalist birikim ilişkilerinin sürdürülemez bir noktaya gelmesi, 1929 bunalımıyla somut olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere başta olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin çoğunda, yüksek oranda işsizlik görülmüştür. Say Yasası gereği her arz kendi talebini yaratamamıştır. Meydana gelen yüksek orandaki işsizlik nedeniyle ekonomide talep yetersizliği ortaya çıkmıştır. Hopkin'e göre temel neden, işsizlik gibi atfedilmekle birlikte, dikkat çekilmesi gereken asıl nokta, işsizliğin bir sonuç olduğudur. İşsizlik, ekonomik işleyişin tıkanmasından kaynaklanan kaçınılmaz bir sonuç olmuştur⁵⁸.

1.1.3. Keynesyen İktisadi Düşünce Dönemi Yaklaşımlar

Büyük Buhrana neden olan gelişmeler piyasa serbestliğinin sınırlarının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu noktada devlet-piyasa ilişkileri yeniden tanımlanmıştır. John Maynard Keynes 1936 yılında yayınlamış olduğu “*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (The General Theory of Employment, Interest and Money)*” isimli eserinde, durgunluk yaşayan ekonomilerin bu durumdan devlet müdahalesi olmadan kendi başlarına kurtulmalarının mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. J. M. Keynes, devletlerin piyasaya müdahalede etkili iki aracı olan vergi ve kamu harcamalarını kullanarak, ekonominin durgunluktan çıkmasına katkıda bulunması gerektiğini savunmaktadır. Aynı zamanda J. M. Keynes, piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam

⁵⁷ Gülten Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, 6.b, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s.106.

⁵⁸ Abuzer Pınar, *Maliye Politikası*, 2.b., Ankara: Naturel Kitap Yayın Dağıtım, 2006, s.14.

istihdamı sağlamasının mümkün olmadığını, böyle bir ekonomide piyasa mekanizmasının tam istihdamı sağlamasının ancak tesadüfen ortaya çıkacak bir durum olduğunu ileri sürmektedir⁵⁹.

Keynes çalışmasında klasik anlayışa bir takım eleştiriler getirmiştir. Bu eleştiriler; mal ve faktör piyasalarında eksik rekabetin ortaya çıkabileceği, faktör akışkanlığının tam olmadığı, fiyatların varsayıldığı gibi tam esnek olmadığı ve bilginin eksik ve asimetrik dağılması şeklinde özetlenebilir⁶⁰. Keynesyen anlayış, klasik anlayışın tersine talep yönlüdür. Klasiklerin savunduğu üzere üretim ve istihdam arz tarafından değil, talep tarafından belirlenmektedir. Keynesyen anlayışın bu varsayımlarından hareketle, uygulanan politikalarla dünya ekonomisinde bir rahatlama meydana gelmiştir. Devlet, ekonomide önemli görevler üstlenmeye başlamıştır. Klasiklerin jandarma devlet anlayışı, Keynesyen yaklaşımda yerini müdahaleci devlet anlayışına bırakmıştır⁶¹. Devlete, ekonominin tam istihdamı yaklaşırılması, ödemeler dengesinin sağlanması, kabul edilebilir bir fiyat istikrarı ile birlikte makul bir büyüme oranının sağlanması gibi görevler yüklenmiştir.

Keynes'e göre ekonomi, eksik istihdam düzeyinde dengeye gelme eğilimindedir. Likidite tercihi ile açıklanan, para tutumuna bağlı davranışlar tam istihdamdan sapmalara neden olmaktadır. Ekonomik birimlerce paranın, değer saklama aracı olarak kullanılmaya başlanmasıyla fiyatlar esnekliğini kaybetmiştir. Fiyat esnekliğinin kaybolduğu bir ortamda ekonominin tam istihdamda kalması mümkün olmamaktadır⁶². Bu durumda ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için devletin ekonomide daha etkin rol alması gerekliliği savunulmaktadır. Yani devlet, ekonomiye para ve maliye politikaları ile dış ticarete doğrudan kontroller şeklinde müdahalede bulunmalıdır⁶³.

Devlet-piyasa ilişkilerine yönelik anlayışın değişmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği koşullar, ulusal düzeyde korumacı politika uygulamalarını artırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte ülkeler birbirleriyle işbirliği yapmak yerine, karşılaştıkları dış ödemeler açığı ve işsizlik sorunlarına karşı, bireysel hareket etmiştir. Ancak karşılıklı tarifelerin artırıldığı bu süreçte, dış ticaret hacmi önemli ölçüde

⁵⁹ Ünsal, a.g.e., s.33.

⁶⁰ Pınar, a.g.e., s.15.

⁶¹ Öztürk, a.g.e., s.33.

⁶² Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.62-63.

⁶³ Ertem, a.g.e., s.84-89.

daralmıştır. Artan korumacı politikalara tepki olarak dünya ticaretini serbestleştirme çabaları hız kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeninin öngördüğü ekonomik sistem, korumacılığın baskılanmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçte artan ülkeler arası çok taraflı anlaşmalar, uluslararası örgütler ve çok uluslu kurumlar, dünya ticaretinin gelişmesinde önemli katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, 1944 yılında Bretton Woods görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bretton Woods görüşmelerinde, savaş nedeniyle sekteye uğrayan dış ticaretteki daralmaya bağlı oluşan refah kayıplarının nasıl telafi edilebileceği tartışılmıştır. Bu noktada görüşmelerin ana temasını refahın ve dış ticaretin nasıl artırılacağı oluşturmaktadır⁶⁴. Bu görüşmeler sonucunda, ülkelerin korumacı dış ticaret politikalarından vazgeçerek, dış ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki adımların atılabilmesi için bazı uluslararası organizasyonların kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kuruluşlar, günümüzdeki adı Dünya Bankası (World Bank) olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank For Reconstruction and Development - IBRD), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund - IMF) ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)'ne dönüştürülecek olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade - GATT)'dir. IMF'nin kuruluş amacı, uluslararası ticaretin dengeli büyümesini ve gelişmesini sağlamak, döviz kurlarına istikrar kazandırmak, rekabetçi devalüasyonları önlemek, çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasını sağlamak, dünya ticaretinin gelişmesini engelleyen kambiyo sınırlamalarını ortadan kaldırmak ve ödemeler dengesindeki istikrarsızlıkları gidermek için fon kaynaklarından üye ülkelere yardım etmektir⁶⁵. IBRD'nin amacı ise, savaş sonrası dünya ekonomilerinde meydana gelen bozulmaların giderilmesine katkı sağlamaktır. 1948 yılında küresel ticaretin gelişmesi için gümrük tarifelerinin indirilmesi, dış ticaretteki kota ve ithalat sınırlamalarının kaldırılması amacıyla GATT oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, Keynesyen politikalar istihdam ve büyüme konularında olumlu sonuçlar ortaya koymakla birlikte, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinin sağlanmasında yeterli olamamıştır⁶⁶. 1970'li yıllara gelindiğinde yüksek enflasyonla birlikte yüksek

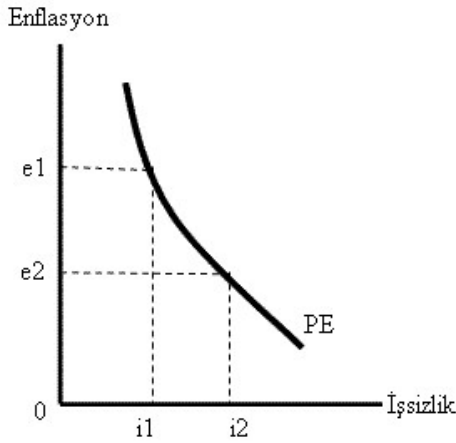
⁶⁴ İsmail Küçükaksoy, "Deregülasyon, Dış Ticaret Hadleri Ve Refah İlişkileri", *e-Journal of New World Sciences Academy*, C. 5, S. 2, 2010, s.136.

⁶⁵ Öztin Akgüç, *Dış Ticaretin Finansmanı*, 2.b., İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık, 2013, s.2.

⁶⁶ Pınar, a.g.e., s.18.

oranda yaşanan işsizlik anlamına gelen stagflasyon olgusunun görülmesi, Keynesyen politikaların sorgulanmasına neden olmuş ve liberalizmi savunan yeni klasik iktisat temelli görüşlerin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Çünkü Keynesyen anlayışa göre, işsizlik ile enflasyonun birlikte olması mümkün görünmemektedir. Phillips eğrisi yardımıyla açıklanan bu durumda yüksek enflasyon durumunda düşük işsizlik, düşük enflasyon durumunda yüksek işsizlik durumu geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, enflasyonla mücadele amaçlı daraltıcı politikalar, işsizliğin artmasına neden olmaktadır. İşsizlikle mücadele amaçlı genişletici politikalar ise, enflasyonu tetiklemektedir. Şekil 1’de yer alan Phillips Eğrisi enflasyon ve işsizlik arasındaki kısa dönemli bu ilişkiyi açıklamaktadır.

Şekil 1: Phillips Eğrisi

Phillips Eğrisi’ne göre, e1’de olan enflasyon oranı, e2’ye düşürülmek istendiğinde, işsizlik oranı daha yüksek oran olan i2’ye yükselmektedir. Tersisi durumda ise, işsizlik oranı i1’e düşürülmek istendiğinde, enflasyon oranı e2’den e1’e artmaktadır. İşsizlik oranının düşmesi ekonomide toplam talebin artmasına neden olmakta ve bunun sonucunda emek piyasasında ücretler yükselmektedir. Ücret artışının, verimlilikte meydana gelen artıştan daha hızlı olması durumunda, ekonomide reel ücret enflasyonu yaşanması söz konusu olmakta ve üretim maliyeti yükselmektedir. Yani enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasında bir değişim ilişkisi (trade off) söz konusudur.

1.1.4. Neoliberal İktisadi Düşünce Dönemi Yaklaşımlar

1970'lerin başından itibaren dünya ekonomisinde verimlilik artışlarının önemli ölçüde yavaşlaması ve hızla artan petrol fiyatlarının da etkisiyle şiddetlenen stagfasyonist eğilimler nedeniyle, istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşmış ve ekonomide devlet müdahaleleri sorgulanmaya başlanmıştır⁶⁷. Devletin, üretici fonksiyonu bırakıp, düzenleyici ve denetleyici fonksiyonlara odaklanması önerilmiştir. Bunun sonucunda ulusal sanayiler özelleştirilmiş, devlet tarafından sunulan hizmetler özel sektöre devredilmiş, vergilerin ve kamu harcamalarının seviyesi azaltılmıştır⁶⁸. Bu dönemde izlenen politikalar devletin başarısızlığı tezinden hareketle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır⁶⁹. Yeni klasik anlayış, gerek siyaset teorisi gerekse ekonomi teorisini barındıran liberal düşünce geleneği içerisinde yer alan ve esas itibariyle klasik anlayışı yeniden canlandırmaya çalışan bir paradigma olarak ele alınmaktadır⁷⁰. Yeni klasik ve neoliberal yaklaşımlarda devletin ekonomiye müdahalesi farklı yorumlanmaktadır. Yeni klasik yaklaşım tüm kamu müdahalelerini reddetmektedir. Dolayısıyla para ve maliye politikalarını müdahale aracı olarak kabul etmemektedir. Neoliberal yaklaşım ise, paranın yansızlığına olan inançtan hareketle para politikasının müdahale aracı olarak kullanılmasını savunmaktadır⁷¹.

1970'li yılların sonunda, aynı amaçlar doğrultusunda hareket etmeye başlayan IMF ve Dünya Bankasının (DB) katkılarıyla neoliberal politikalar, az gelişmiş ülkelere de yayılmaya başlamıştır. Bu politikalar, mal ve faktör piyasalarında fiyat kontrollerinin kaldırılması, uluslararası ticaretin ve finansal piyasaların serbestleştirilmesi, özelleştirme eğilimlerinin hızlanması ve yaygınlaşması ile işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi gibi hedefler ön planda tutularak, az gelişmiş ülkelerde dışa açık piyasa ekonomisi uygulamalarının yaygınlaştırılması konusunda etkili olmuştur⁷². Yine IMF, DB ve

⁶⁷ Fikret Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", *Middle East Technical University ERC Working Paper in Economic*, No: 04/09, 2004, s.3.

⁶⁸ Roger E. Backhouse, "The Rise of Free Market Economics: Economists and The Role of The State Since 1970", *History of Political Economy*, V. 37, N. 5, 2005, p.355.

⁶⁹ Ufuk Selen, "1980 Sonrası Neo-liberal Politika Uygulamalarının Eleştirisi", *İktisat Dergisi*, 2008, s.100.

⁷⁰ Bülent Evre, "Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 48, S. 4, 2015, s.2.

⁷¹ Öztürk, a.g.e., s.63-64.

⁷² Şenses, a.g.m., s.3.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında imzalanan Washington Konsensüsü ile piyasa ekonomisi tekrar hakim kılınmaya çalışılmıştır.

Ancak neoliberal temelde kurulan yeni piyasa ekonomisi sisteminde gelişmiş ülkeler, sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlüğü korumaya devam etmektedir. Chang'a göre neoliberal politikaların koşullarından biri olan dış ticaretin serbestleştirilmesi, esasen gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki hegemonik güçlerini artırmaktadır. Bu amaçla serbestleştirme politikaları gelişmekte olan ülkelere baskı kurmaktadır⁷³. Geçmiş deneyimler incelendiğinde, bugünün gelişmiş ülkelerinin kalkınmalarını sağlamak amacıyla dış ticarete ve finans alanlarında çok sayıda müdahaleci politikaya başvurduğu görülmektedir. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi anlamında en istekli ülke olan ABD, kalkınma sürecinin ilk yıllarında korumacılık politikalarını aktif biçimde kullanmıştır⁷⁴. Bu durum, gelişmiş ülkelerinin serbest ticaret ve finans hareketleriyle zenginleştiği ve piyasa ekonomisi politikalarının tüm dünyada hakim olması gerektiği yönündeki neoliberal söylemlerle çelişmektedir.

Chang'ın görüşünden hareketle, 1960'lı yılların başında ortaya çıkan bağımlılık teorisinin varsayımlarına bakmak, çalışmanın oluşturulma amacını açıklamaya hizmet edecektir. İktisadi kalkınma teorilerinden olan bağımlılık teorisi 1960'lı yıllarda Yapısalcı ve Marksist düşünceden etkilenecek şekilde ortaya çıkmıştır. En önemli temsilcileri, Paul Baran, Andre Gunter Frank, Samir Amin ve Arrighi Emmanuel'dir⁷⁵. Bağımlılık teorisi savunucularına göre yoksulluk, az gelişmişlik ve açlık gibi bir takım temel sorunlar kapitalist sistemden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında güce dayalı bir sömürü ilişkisi bulunmaktadır. Bağımlılık teorisine göre, az gelişmiş ülkelerin gelişmelerini tamamlayabilmeleri için neoliberallerin aksine, piyasada güçlü bir devletin olması gerekmektedir. Teorinin en önemli savunucularından olan P. Baran'a göre, kapitalizmin merkezden (ABD, Japonya ve Batı Avrupa) çevreye (düşük gelirli ve ekonomileri tarıma dayalı ülkeler) doğru yayılması, çevrede gelişmişliğin aksine az gelişmişlik oluşturmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin az gelişmişliğinin nedenlerinin, gelişmiş ülkelerin gelişme sürecinde aranması gerektiği vurgulanmaktadır.

⁷³ Selda Atik, "Neo-Klasik Teoriden Neo-Merkantilist Sisteme: Küresel Ekonomik Kriz Çerçevesinde Bir Değerlendirme", <http://teacongress.org/papers2012/ATIK.pdf>, s.8, (10.09.2017).

⁷⁴ Ha-Joon Chang, Ilene Grabel, *Kalkınma Yeniden Alternatif İktisat Politikaları El Kitabı*, çev. Emre Özçelik, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, s.23.

⁷⁵ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.286.

Çünkü P. Baran, ileri kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkelerin nasıl ve nereye kadar gelişeceğini belirlediklerini ifade etmektedir. Neoliberal politikalar sayesinde merkez ülkelerin uygulamaya çalıştıkları sistem ile birlikte, az gelişmiş ülkeler daha derin az gelişmişlik sergilemiştir⁷⁶.

Bağımlılık teorisi kapsamında öne sürülen üç düşünce akımı bulunmaktadır. Bu akımlar, geri kalmışlığı uluslararası kapitalist sistemin gelişme evrelerinde aranması gerektiğini ileri süren *Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu*, geri kalmışlığın ve yoksulluğun uluslararası yardım kuruluşları ve uluslararası mali kurumların uzmanlarının yanlış ve önyargılı yönlendirmeleri sonucu oluştuğunu öne süren *Yanlış Paradigma Modeli* ve geri kalmışlığın çevre ülkeler ile merkez ülkeler arasındaki iktisadi ilişkinin tarihsel ürünü olduğunu ileri süren *İkili Kalkınma Teorisi'dir*⁷⁷. Bu üç bağımlılık teorisi yaklaşımının ortak noktası gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere neoliberal politikalarla baskı kurmalarıdır. ABD önderliği ve yönlendirmesinde kurulan küresel yönetişimin unsurları IMF, DB ve DTÖ gibi kuruluşlar, çevre ülkelere gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda, politika belirleme ve uygulama konusunda baskı kurmaktadır. Bu şekilde devletin ekonomideki varlığı ve politika belirleme yetkisi uluslararası anlaşmalar yoluyla kısıtlanarak, bağımlılık teorisinin temel varsayımlarından olan güçlü devletin varlığı ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu gibi uluslararası sınırlamalar nedeniyle, devletler pasifize edilmeye çalışılmaktadır⁷⁸.

2. SERBEST TİCARET SİSTEMİNİ AÇIKLAYAN TEORİLER VE ULUSLARARASI KURULUŞLAR

Dünyada ticaret sistemi esas olarak, serbest ticaret kavramı üzerine kuruludur. Piyasa ekonomisinin temel argümanlarından biri olan serbest ticaret yaklaşımı, özü gereği ülkeler arası ticarete devletlerin müdahalesinin olmaması veya en aza indirilmesini savunmaktadır. Piyasanın devlet müdahaleleriyle yönlendirilmediği serbest ticaret sisteminde, ülkelerarası iş bölümünün daha karlı hale geleceği, ülkelerin potansiyel milli

⁷⁶ Atik Aslan, “Küreselleşme Bağlamında Kalkınma Politikalarına Sosyolojik Bir Bakış”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, 2013, s.180-182.

⁷⁷ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.286.

⁷⁸ Şevket Tüylüoğlu, “Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Politikaları ve Devletin Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, 2004, s.260-261.

gelirlerinin artacağı ve dünya genelinde daha yüksek bir refah seviyesine ulaşılabileceği öngörülmektedir⁷⁹. A. Smith ile başlayan serbest ticaret uygulaması zaman içerisinde yaşanan krizler ve savaşlar nedeniyle sekteye uğramıştır. 1929 Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı bu duruma örnek olarak verilebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin artan korumacılık eğilimleri dünya ticaretini yavaşlatmıştır. Bunun sonucunda gelişmiş ülkeler, özellikle ABD öncülüğünde dünya ticaretinin yeniden serbestleştirilmesi amacıyla bir takım görüşmeler başlatmıştır. 1944 yılındaki Bretton Woods görüşmeleri sonucu, savaş sonrası finansal zorluk çeken ülkelere yardım edilmesi, dünya genelinde refah seviyesinin en üste çıkarılması ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla uluslararası kuruluşlar oluşturulmuştur. Özellikle 1948 yılında GATT anlaşması uygulamaya konulmuştur⁸⁰. Daha sonra zaman içerisinde GATT anlaşması yerini DTÖ'ye bırakmıştır.

2.1. SERBEST TİCARET SİSTEMİ

Neoliberal anlayışı savunan gelişmiş batılı ülkeler, sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi için ekonomideki arz-talep dengesinin piyasa mekanizması içinde oluşmasını ve bu dengeye hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu düşünceden hareketle, eğer amaçlanan, toplum refahının maksimum seviyeye çıkarılması ise bu, ancak ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla mümkün olacaktır. Serbest ticaret sistemi, ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin devletler tarafından herhangi bir kısıtlama veya müdahalelerle engellenmediği bir sistemdir. Bu müdahaleler vergiler, tarifeler, düzenleyici uygulamalar, kotalar ve devletlerarası ticaret anlaşmaları gibi tarife dışı engelleri kapsamaktadır⁸¹. Uzmanlaşmayı esas alan bu sistemin, kaynak kullanım etkinliğini optimal düzeye çıkararak, ulusal ve küresel düzeyde refah seviyesini artırması beklenmektedir⁸². 16. yy başlarından 18. yy sonlarına kadar Avrupa'da hakim

⁷⁹ Şener Büyüktaşkın, *Dünya Ticaret Sistemi (GATT, DTÖ ve Türkiye)*, Ankara, 1997, <http://www.senerbuyuktaskin.com/dunya-ticaret-sistemi-gatt-dunya-ticaret-orgutu-ve-turkiye/>, (05.10.2017).

⁸⁰ Aslı Yenipazarlı, *Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Rolü, Önemi ve Türkiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s.11-12.

⁸¹ Regine Adele Ngono Fouda, "Protectionism and Free Trade: A Country's Glory or Doom?", *International Journal of Trade, Economics and Finance*, V. 3, N. 5, 2012, p.351.

⁸² Mehmet Alagöz, Sinem Yapar, "Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi?", *Akademik Bakış Dergisi*, C. 11, 2007, s.2-3.

olan merkantilist anlayışa göre, dış ticarete mutlak kazanç ve kayıplar esas olup, tüm tarifelerin mutlak kazanç peşinde korumacı bir yaklaşımla ticarete katılması söz konusudur. Oysa serbest ticaret sistemi, dış ticareti kaybedeni olmayan sıfır toplamı bir oyun olarak görmektedir. Bu anlayış, 1776 yılında A. Smith'in merkantilizmin korumacı düşüncelerini eleştirmesiyle kabul görmeye başlamıştır. A. Smith'e göre, bir ülkenin dış ticareti, fazla vermesinden ziyade dengeli olmalıdır ve bu da ancak ticaret yapan taraflar arasında serbest ticaret ile mümkün olmaktadır. A. Smith aynı zamanda, ticaret dengesinin herhangi bir dönemde fazla vermesi durumunda, ülkelerin altın stoklarının artacağını ve bunun sonucunda tüm mal çeşitlerinin ithal edilmeyerek, tüketim ve yatırımın, bir ülkenin üretken kapasitesi ve serbest rekabet koşullarıyla belirlenmesi gereken yüksek seviyelere ulaşmasının engelleneceğini ifade etmektedir⁸³.

Serbest ticaret, genellikle bir ülkenin büyümesi ve ekonomik gelişimi için gereklilik olarak görülmektedir. Toplum refahını maksimize etmeyi amaçlayan serbest ticaret sistemi, refahın en üst düzeye çıkarılması için üretim ve tüketimde etkinliğe önem vermektedir⁸⁴. Dolayısıyla refah, ekonomideki üretim ve tüketim düzeyine indirgenmekte ve ticaretin bu noktada önemli olduğuna inanılmaktadır. Hakim paradigmada her şey üretim ve tüketime endekslendiği için, ekonomik faaliyet sürecinde ortaya çıkan kayıp ve kazançlar önemli değildir. Ekonomik faaliyet süreci sonunda mutlak kazançlar ortaya çıkacak ve herkesin durumu iyileşecektir⁸⁵. Krugman (1983)⁸⁶ ve Bhagwati (2004)⁸⁷ serbest ticaretin diğer faydalarını istihdam yaratma, fakirliğin azaltılması, gelirin yeniden dağıtımını ve ekonomik büyüme olarak ifade etmektedir. Solow (1956) aynı şekilde serbest ticaretin ekonomik büyüme ve kalkınmayı hızlandıracağını ifade etmektedir⁸⁸. Winters

⁸³ Pablo Ruiz Napolez, *Protectionism, Free Trade and Preferential Trade: The Mexican Experience*, (Graduate Program in Economics), Mexica: University of Nacional Autonoma de Mexica Faculty of Economics, 2006, p.6.

⁸⁴ İktisadi açıdan toplum refahının maksimizasyonu üretimde ve tüketimde etkinliğin gerçekleşmesine bağlanmaktadır. Burada etkinlikten kasıt Pareto etkinliktir. Pareto etkinlik en genel haliyle en az bir kişinin refahını kötüleştirmeden bir başka kişinin refahının iyileştirilemediği durum olarak tanımlanmaktadır. Bir ekonomide Pareto etkinliğin sağlanmasının en temel koşulu da üretimde ve tüketimde etkinliğin aynı anda gerçekleşmesidir. Pareto etkinlik kriteri, üretimde ve tüketimde etkinlik ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Klaus Mathis, *Efficiency Instead of Justice*, USA: Springer, 2009, pp.31-49.

⁸⁵ David Hanson, *Limits to Free Trade Non-Tariff Barriers in the European Union, Japan and United States*, Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited, 2010, p.2.

⁸⁶ Paul Krugman, "New Theories of Trade Among Industrial Countries", *The American Economic Review*, V. 73, N. 2, 1983, p.343-347.

⁸⁷ Jagdish Bhagwati, *In Defense of Globalization*, New York: Oxford University Press, 2004, p.60,255.

⁸⁸ Robert M. Solow, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, V. 70, N. 1, 1956, pp.65-94.

(2004) ise serbest ticaretin önündeki engellerin minimize edilmesinin, ithalatta rekabetin artırılması yoluyla, toplam faktör verimliliğini artıracaklarını ileri sürmektedir⁸⁹. Serbest ticaret sistemi, uzmanlaşma esasına dayanan bir anlayışa sahip olup, mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden hareket etmektedir.

2.1.1. Serbest Ticaret Sisteminin Dayandığı Teoriler

A. Smith ve diğer klasik iktisatçılar, serbest ticaretten tüm ülkelerin kazançlı çıkabileceğini savunmaktadır. Serbest ticaret, dünya kaynaklarının en etkili şekilde kullanılmasını sağlarken, aynı zamanda dünya refahını maksimize etmektedir⁹⁰. Serbest ticaret sisteminin temelini, A. Smith'in ileri sürdüğü mutlak üstünlükler teorisi ve bir diğer klasik iktisatçı olan D. Ricardo'nun geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlükler teorisi oluşturmaktadır. İlerleyen zamanlarda karşılaştırmalı üstünlükler teorisi geliştirilerek, uluslararası ticareti açıklamaya çalışan diğer teoriler ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu teoriler detaylı olarak verilmiştir.

2.1.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Uluslararası ticaret, bilimsel olarak ilk kez A. Smith tarafından ele alınmıştır. A. Smith 1776 yılında yayınlamış olduğu eseri “*Ulusların Zenginliği (Wealth of Nations)*” ile mutlak üstünlükler teorisini ortaya atmıştır. A. Smith'e göre iki ülke arasındaki ticaret mutlak üstünlüğe dayanmaktadır⁹¹. Mutlak üstünlükler teorisinin sahip olduğu bazı varsayımlar bulunmaktadır ve bu varsayımlar şu şekilde özetlenebilir⁹²:

- İki ülkeli ve iki mallı analiz yapılmaktadır.
- Emek-değer teorisi geçerlidir.
- Para kullanılmaz. Malın malla değişimi geçerlidir.
- Tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Devlet müdahalesinin olmadığı serbest ticaretten yanadır.

⁸⁹ L. Alan Winters, Trade Liberalisation And Economic Performance: An Overview, The Economic Journal, V. 114, N. 2, 2004, pp.4-21.

⁹⁰ Salvatore, *International Economics*, p.35.

⁹¹ Kaymakçı, Avcı, Şen, a.g.e., s.3; Dominick Salvatore, *International Economics*, New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 2013, p.34.

⁹² Seyidoğlu, a.g.e., s.16; Karluk, a.g.e., s.12-13.

- Taşıma giderleri dikkate alınmaz.
- Ekonomi tam istihdam durumundadır.
- Uluslararası faktör hareketliliği yoktur.
- Üretim faktörlerinin miktarları sabittir.

Bu teoriye göre, bir ülke diğer ülkeye göre hangi malı daha ucuza üretiyorsa o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malı ihraç ederek, diğer ülkeye göre daha pahalıya ürettiği malı ithal etmelidir. Ülkeler mutlak üstünlüğe sahip oldukları malları üretip ihraç ederken, mutlak üstünlüğe sahip olmadıkları malları ise ithal etmelidir. Böylece, uzmanlaşma ve serbest ticaret yoluyla hem kaynakların etkin dağılımı sonucu üretim artacak, hem de ülkelerin üretim düzeyinin artmasına paralel olarak refah düzeylerinde iyileşme ortaya çıkacaktır⁹³. Yukarıdaki varsayımlarda da belirtildiği üzere, burada maliyet hesaplaması emek üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yani emek-değer teorisi geçerlidir. Emek-değer teorisine göre, bir malın maliyeti onun üretimi için harcanan emek miktarı ile ölçülmektedir⁹⁴. Buna göre, iki ülke ve iki mal dikkate alınarak hazırlanan Tablo 2 ile mutlak üstünlükler teorisi açıklanabilir.

Tablo 2: Mutlak Üstünlükler Teorisi

	A Malı	B Malı
A Ülkesi	40 birim	20 birim
B Ülkesi	10 birim	70 birim

Emek-değer teorisinin geçerli olduğu varsayımı altında, bir işçi A ülkesinde günde 40 birim A malı veya 20 birim B malı üretirken, B ülkesinde ise 10 birim A malı veya 70 birim B malı üretmektedir. Görüldüğü üzere, A ülkesi A malı üretiminde B ülkesine göre, B ülkesi de B malı üretiminde A ülkesine göre daha etkindir. Yani, A ülkesi A malı üretiminde mutlak üstünlüğe sahipken, B ülkesi B malı üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Bu durumda her iki ülke de mutlak üstünlüğe sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Uzmanlaşma sonucu daha fazla A ve B malı üretimi gerçekleştirilebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ülkelerin davranışlarının, bireylerin davranışlarından farklı bir yanı bulunmamaktadır. Çünkü bireyler de daha etkin üretim

⁹³ Kaymakcı, Avcı, Şen, a.g.e., s.3.

⁹⁴ Seyidoğlu, a.g.e., s.17.

yaptıkları malları üretip, ihtiyaç duyduğu ancak maliyetli üretim gerçekleştirdiği malları ise satın alarak toplam çıktıyı ve refahlarını maksimize etme çabasıdır.

Mutlak üstünlükler teorisi, her ne kadar uluslararası ticaretin bilimsel olarak açıklanmasına katkı sağlasa da, uluslararası ticaretin ancak sınırlı bir bölümünü açıklamaktadır⁹⁵. Çünkü gelişmiş ülkelerin kendi arasında olan ticarete mutlak üstünlük geçerli olmayabilmektedir. Bu durum, D. Ricardo tarafından ele alınarak, mutlak üstünlük sağlayamayan ülkeler arasında ticareti artırabilmek için karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanılması gerektiği savunulmuştur.

2.1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

A. Smith'in mutlak üstünlükler teorisi, uluslararası ticaretin bir bölümünü açıklaması nedeniyle sınırlı olarak kalan bir teoridir. D. Ricardo, A. Smith'ten yaklaşık kırk yıl sonra 1817 yılında "*Principles of Political Economy and Taxation*" isimli eserinde karşılaştırmalı üstünlükler teorisini ortaya koymuştur⁹⁶. Bu teoriye göre, bir ülke her iki malın üretiminde de diğer ülkeye göre mutlak üstünlüğe sahip olsa bile, hala karşılıklı olarak kazançlı ticaret yapılabilir. Ülkeler hangi malın üretiminde diğer ülkelere kıyasla daha etkin ise o malın üretiminde uzmanlaşmalıdır. Daha az etkin olduğu malların üretimi yerine, bu malları diğer ülkelere ithal etmelidir. Burada önemli olan ülkelerin malları ucuza üretmesi, yani mutlak üstünlüğe sahip olması değil, aksine üstünlüklerin derecesidir⁹⁷. Çünkü mutlak üstünlükler teorisine göre, eğer bir ülke tüm mallarda maliyet avantajına sahipse, ülkeler arasında ticaret mümkün değildir⁹⁸.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde faktörler yurt içinde hareketliken, uluslararası alanda hareketli değildir. Bunun için ekonomide tam rekabet koşulları geçerli olmalıdır. Bu varsayım D. Ricardo'nun bütün teorilerinin temelini oluşturmaktadır⁹⁹. Emek-değer teorisine dayanan ve arz yönlü bir teori olan karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde, birim maliyetler sabit, taşıma maliyetleri ise sıfır olarak kabul edilmektedir.

⁹⁵ Seyidoğlu, a.g.e., s.18.

⁹⁶ David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, 3.e., Kitchener: Batoche Books, 2001, p.85-103.

⁹⁷ a.g.e., p.18.

⁹⁸ Turan Subasat, "Free Trade and Protectionism: Theory and Perspectives", *International Encyclopaedia of Public Policy*, ed. Phillip Anthony O'Hara, Perth: Gperu, 2009, p.278.

⁹⁹ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.100.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi de, mutlak üstünlükler teorisinde olduğu gibi iki ülke ve iki mal varsayımından hareket etmektedir. Aynı zamanda teoriye göre ekonomi tam istihdamdadır ve bu durum, Say Yasası ile kendiliğinden sağlanmaktadır. Bu nedenle de ekonomide devlet müdahalesi kabul edilmemektedir¹⁰⁰. Üretim maliyeti, emek maliyeti itibariyle sabit olmalıdır. Çünkü miktar arttıkça üretim maliyeti artıyorsa kısmi bir uzmanlaşmadan bahsedilebilir¹⁰¹. Tablo 3'te karşılaştırmalı üstünlükler teorisine ilişkin örneğe yer verilmektedir.

Tablo 3: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

	Kumaş	Şarap
İngiltere	80 m	40 lt
Portekiz	10 m	20 lt

Örneğe göre ekonomide, İngiltere ve Portekiz olmak üzere iki ülkenin, kumaş ve şarap olmak üzere iki malın bulunduğu varsayılmaktadır. İngiltere 80 metre kumaş üretirken, Portekiz 10 metre kumaş üretmektedir. Şarap üretiminde ise, İngiltere 40 litre üretim gerçekleştirirken, Portekiz 20 litre üretim gerçekleştirmektedir. Buna göre, İngiltere her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. İngiltere, hem kumaşını hem de şarabını Portekiz'e göre ucuza üretmektedir. Mutlak üstünlükler teorisine göre ele alındığında, bu durumda uluslararası ticaret yapılmamalıdır. Çünkü İngiltere, zaten her iki malı da Portekiz'e göre ucuza üretmektedir. İşte bu noktada karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ortaya çıkmaktadır.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, bu durumda bile uluslararası ticaretten söz edilebilir. Her ülke yapılacak ticaretten kazanç elde edebilir. Çünkü İngiltere, her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olmasına rağmen, üstünlük dereceleri bakımından Portekiz'e göre farklılık bulunmaktadır. İngiltere'nin kumaş üretimindeki üstünlük derecesi 8 kat iken, şarap üretimindeki üstünlük derecesi 2 kattır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, İngiltere sadece kumaş üretmeli ve şarabını Portekiz'den ithal etmelidir. Yani İngiltere, sadece kumaş üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Portekiz açısından bakıldığında ise, İngiltere'ye oranla göreceli maliyet yüksekliği

¹⁰⁰ Appleyard, Field, a.g.e., p.29; Ronald Shone, *The Pure Theory of International Trade*, London: The Macmillan Press, 1972, p.16.

¹⁰¹ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.100.

kumaşta 8 kat, şarapta ise 2 kattır. Bu durumda Portekiz, İngiltere'ye göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu şarap üretiminde uzmanlaşmalıdır.

Örnekte de görüldüğü üzere karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde, her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşması durumunda, ülkeler arasındaki ticaret devam etmekte ve her ülke ticaretten kazanç sağlamaktadır.

2.1.1.3. Serbest Ticaret Sisteminin Dayandığı Diğer Teoriler

Mutlak üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlükler teorileri, yurtiçi üretim maliyetlerinde ortaya çıkan farklılıkların, emek verimliliklerinde meydana gelen farklılıklardan kaynaklandığını belirtmektedir. Uluslararası emek verimliliğinde oluşabilecek farklılıklara neden olan faktörler üzerinde durulmamaktadır¹⁰². Klasik teorilerin, emek verimliliğinde meydana gelen farklılıklara neden olan faktörlerin açıklanmasında yetersiz oluşu, Heckscher-Ohlin tarafından eleştirilmiştir. Teorideki bu eksiklik, Heckscher-Ohlin “Faktör Donatımı Teorisi” ile giderilmeye çalışılmıştır. Faktör donatımı teorisine göre, ülkeler arasındaki emek verimliliğinde meydana gelen farklılıklar, sahip olunan nispi faktör donatımlarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır¹⁰³. Yani, bir ülke hangi üretim faktörüne daha fazla sahipse, o faktörün yoğun olarak kullanıldığı malların üretiminde üstünlük sahibi olur. Bu malların üretimini daha ucuza gerçekleştirdiği için de bu mallarda uzmanlaşır. Faktör donatımı teorisinin sahip olduğu varsayımlar klasik teorilerin sahip olduğu varsayımlarla aynıdır. Klasik teorilerden tek farkı emek ve sermaye gibi iki üretim faktörünü analize dahil etmesidir. Bu da klasik teorilere farklı bir bakış açısı getirmektedir¹⁰⁴.

Faktör donatımı teorisinin ilk uygulaması, ABD’li Wassily Leontief tarafından ABD ekonomisi üzerinde yapılmıştır¹⁰⁵. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, ABD’de işçi verimliliği diğer ülkelere göre daha yüksek olmasına rağmen, ABD dışarıdan emek-yoğun ürünler ithal etmektedir. Çünkü ABD ekonomisinde sermayenin verimliliği,

¹⁰² Seyidoğlu, a.g.e., s.63.

¹⁰³ Robert E. Baldwin, *The Development and Testing of Heckscher-Ohlin Trade Models*, Cambridge: The MIT Press, 2008, p.1.

¹⁰⁴ Kaymakcı, Avcı, Şen, a.g.e., s.9.

¹⁰⁵ Baldwin, a.g.e., p.62.

emeğin verimliliğinden yüksektir. Ancak emek yoğun ürün ithalatında yoğunlaşılması literatüre Leontief Paradoksu olarak geçmiştir.

Leontief Paradoksu'nun faktör donatımı teorisi üzerinden yürüttüğü tartışmalar, uluslararası ticareti açıklamak üzere yeni teorilerin gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu teorilerden ilki Keesing ve Kenen tarafından ortaya atılan “Nitelikli İşgücü Teorisi”dir. Bu teoriye göre belirli alanlarda nitelikli işgücüne sahip ülkeler nitelikli emek yoğun üretim alanlarında, niteliksiz işgücüne sahip ülkelere oranla daha avantajlıdır¹⁰⁶.

Uluslararası ticaret teorilerinden bir diğeri de 1961 yılında Posner tarafından ortaya atılan “Teknoloji Açığı Teorisi”dir. Bu teoriye göre, teknolojik anlamda gelişmiş yenilikçi ülkeler, yeni bir mal üretimini gerçekleştirdiklerinde aynı zamanda bu malların ilk ihracatçısı olurlar. Zamanla malın serbest bir mal durumuna gelmesi nedeniyle, diğer ülkeler tarafından taklit edilerek üretimine başlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle teknolojik avantajın yerini maliyet avantajı almaktadır. İşgücü ve doğal kaynak gibi üretim faktörlerinin daha ucuz olduğu ülkeler, o malın üretimini daha ucuza gerçekleştirebilmektedir. Sonuçta o malın ilk üreticisi olan ülke kendi ürettiği maliyetin altında üretilen malı, diğer ülkelere ithal etme yoluna gitmektedir¹⁰⁷.

Bir diğer uluslararası ticaret teorisi, 1961 yılında Linder tarafından geliştirilen “Tercihlerde Benzerlik Teorisi”dir. Bu teoriye göre, sanayi ürünleri ticaretinin, birbirlerine benzer zevk ve tercihler ile gelir düzeyine sahip ülkeler arasında yoğunlaştığı ifade edilmektedir¹⁰⁸.

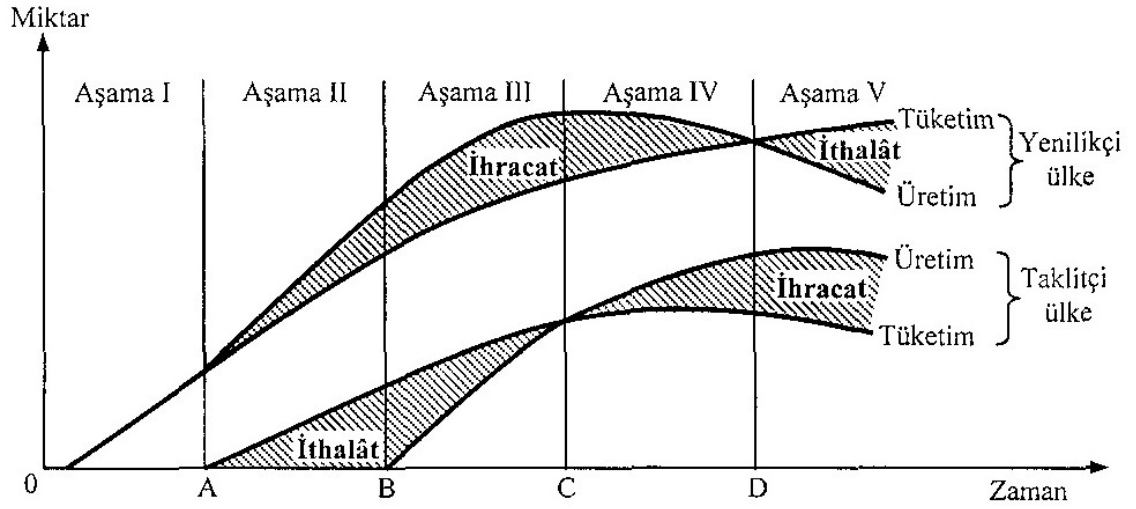
Bir diğer uluslararası ticaret teorisi, 1966 yılında Raymond Vernon tarafından geliştirilen “Ürün Dönemleri Teorisi”dir. Bu teori teknoloji açığı teoreminin geliştirilmiş halidir. Ürün dönemleri aşamaları Şekil 2’de gösterilmektedir.

¹⁰⁶ Bilge Leyli Elitaş, Ayberk Şeker, “Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S. 74, 2017, s.55.

¹⁰⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s.82-83.

¹⁰⁸ Stephan Linder, *An Essay on Trade and Transformation*, New York: John Wiley and Sons, 1961, p.94.

Şekil 2: Ürün Dönemleri Teorisi

Kaynak: (Seyidoğlu, 2003: 84)

Şekil 2'ye göre, öncelikle yeni üretimi gerçekleştirilecek olan malın üretimi küçük çapta yapılır. Birinci aşama olan bu aşamada mal yurt içine dönük üretilir. Yurt içi tüketicilerden gelecek geri bildirimler sonrasında, malın geliştirilmesi tamamlanarak ikinci aşamaya geçilir. İkinci aşamada ürünün olgunlaşması tamamlanır ve kitle üretim aşamasına geçilerek, iç talep karşılandıktan sonra ihracat gerçekleştirilir. Üçüncü aşamada yenilikçi ülke, üretimi lisanslama yoluyla işgücü ve diğer maliyetlerin daha ucuz olduğu ülkelere kaydırır. Böylece üretimin büyük bir bölümü bu ülkelerde gerçekleştirilir. Bu aşamada yenilikçi ülkenin ihracat hızı azalmaktadır. Dördüncü aşamada, ülkeler artık malın üretiminde uzmanlaşmış ve ihracat avantajını elde etmiştir. Beşinci aşamada ise yenilikçi ülke, yurt içindeki talebi artık yerli üretimle değil, ithalatla karşılamaya başlamıştır. Yenilikçi ülkenin kendi iç piyasasında da tamamen devre dışı bırakılmasıyla ürün dönemleri tamamlanmış olmaktadır¹⁰⁹.

Uluslararası ticaret teorilerinden bir diğeri, "Ölçek Ekonomileri Teorisi"dir. Teoriye göre, ülkelerin üretim ölçeklerinde büyüme sağlandığında, üretim maliyetlerinde azalma görülürken, getirilerde de artış sağlanmaktadır. Uluslararası ticarete aynı seviyeye sahip olan ülkeler arasında, ölçek ekonomilerinden kaynaklanan verimlilik

¹⁰⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s.83-85.

farklarının oluşması durumunda bile, bu ülkeler arasında karlı ticaret gerçekleştirilebilmektedir¹¹⁰.

Uluslararası ticaret teorilerinin sonuncusu ise “Monopolcü Rekabet Teorisi”dir. Monopolcü Rekabet Teorisi, endüstri-içi sanayi malları ticaretini ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomileri yardımıyla açıklamaktadır. Teoriye göre, homojen olan ürünlerin bir takım farklılaştırmalar sonucu birbirlerinden ayrılmaları ile ürünlerin aynı ülkeler arasında çift yönlü ticaretinin gerçekleştirilebileceği ifade edilmektedir. Daha çok oligopol piyasalara konu ürünler üzerinden işletilebilecek bir teoridir¹¹¹.

2.1.2. Serbest Ticaret Sistemini Destekleyen Anlaşma ve Kuruluşlar

Birinci Dünya Savaşı'na kadar dünya ekonomisinde geçerli olan para sistemi, altın para standardıydı. Altın para standardı, her ülkenin ulusal parasının altına bağlandığı ve sonuç olarak tüm ülke para birimlerinin altın üzerinden otomatik olarak birbirine bağlandığı bir sistemdir¹¹². Bu sistemde her ülkenin yeterince altın rezervinin bulunması gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkelerin yeterli altın rezervlerinin olmaması, bu sistemin işleyişinde bir takım aksaklıklar ortaya çıkarmıştır. Dünya ülkelerinde yaşanan yüksek enflasyon nedeniyle de ekonomik sistem çıkmaza girmiştir. Diğer yandan ise aynı yıllarda ABD kaynaklı başlayan “komşunun canı çıksın” (beggar thy neighbor) olarak çevrilen rekabetçi devalüasyon politikalarının ve dış ticarete korumacı politikaların Avrupa ülkelerine de yayılması, dünya ticaret hacminin daralmasına neden olmuştur¹¹³. İkinci Dünya Savaşı'nın da patlak vermesiyle yaşanan sıkıntılar daha da ağırlaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan yeni dönemde, piyasaların serbestleştirilmesine yönelik temeller atılmıştır. Savaş nedeniyle dünya ekonomilerinin

¹¹⁰ Leyli Elitaş, Şeker, a.g.m., s.56.

¹¹¹ Elhanan Helpman, “International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economics of Scale and Monopolistic Competition”, *Journal of International Economics*, N. 11, 1981, pp.305-340; Paul R. Krugman, “Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade”, *Journal of International Economics*, N. 9, 1979, pp.469-479; Kelvin Lancaster, “Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition”, *Journal of International Economics*, N. 10, 1980, pp.151-175.

¹¹² Mehmet Karagül, *Uluslararası İktisadi Örgütler ve Az Gelişmiş Ülkeler*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014, s.32.

¹¹³ Kamil Yılmaz, “Küresel Kriz, Durgunluk ve Artan Korumacılık Eğilimi”, Ekonomik Araştırma Forumu, *Politika Notu 09-01*, 2009, s.3, https://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn0901.pdf, (15.10.2017).

içine düştüğü sıkıntılı durumda sermaye birikiminin yoğunlaştığı ABD, bu sermayeyi savaşta zarar gören ülke ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi için kullanmıştır. Bu yolla oluşturulacak uluslararası mekanizmaları yapılandırarak, dünya ülkelerini kendi stratejileri doğrultusunda şekillendirmeyi amaçlamıştır¹¹⁴. Bunu sağlamak amacıyla, 1-22 Temmuz 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin katılımıyla bir konferans gerçekleştirilmiştir. Bretton Woods görüşmeleriyle yaşanan sorunların çözümü için döviz kurlarında istikrarın sağlanması, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve uluslararası ödemelerde ortaya çıkan sorunların giderilmesi amaçlanmıştır¹¹⁵. Bu görüşmelerde İngiltere temsilcisi tarafından hazırlanan Keynes Planı ile ABD temsilcisi tarafından hazırlanan White Planı tartışılmıştır.

İngiltere temsilcisi olan J. M. Keynes tarafından, savaş nedeniyle hem ekonomisi ve şehirleri yıpranmış hem de büyük ölçüde dış borç yükü artan İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda Keynes Planı hazırlanmıştır. Bu plana göre; dış borcu olan ve dış açık sorunu ile karşılaşan ülkeler için otomatik kredi sağlayacak bir sistemin kurulması, dış açıkların maliyetinin borçlu ülkeler kadar negatif faiz uygulaması ile alacaklı ülkelere de yansıtılması, uluslararası ticaretin ve uluslararası ödemelerin sorunsuz bir şekilde gerçekleşebilmesi için Uluslararası Kliring Birliği adında bir birliğin kurulması ve uluslararası ödemelerde kullanılması için Bancor adında bir ödeme aracının oluşturulması öngörülmüştür¹¹⁶.

Görüşmelerde sunulan bir diğer teklif ise, ABD temsilcisi Harry Dexter White tarafından hazırlanan White Planıdır. Hem Birinci Dünya Savaşı'nı hem de İkinci Dünya Savaşı'nı kendi ülkesi sınırları dışında yaşayan ve aynı zamanda da doğrudan savaşla muhatap olmayan ABD, ekonomik anlamda önceki durumuna kıyasla çok daha iyi durumdaydı. Savaş döneminde ihracatını artırarak döviz rezervlerini yükseltmiş ve daha fazla kredi verme olanağı yakalamıştı. Bundan dolayı White Planı, ABD gibi ekonomik durumu güçlü ve borç verme imkanı yüksek ülkelerin menfaatleri doğrultusunda hazırlanmıştır. White Planına göre; dış ticaretin serbestleştirilmesi, dış açıkların

¹¹⁴ Binhan Oğuz, *Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2004-46, 2004, s.26.

¹¹⁵ Karagül, a.g.e., s.33.

¹¹⁶ Raymond F. Mikesell, "The Bretton Woods Debates: A Memoir", *Essays in International Finance*, No:192, 1994, p.12-14.

maliyetinin sadece alacaklı ülkelere yüklenilmesi, uluslararası alanda borç verme faaliyetlerini yürütecek yeni uluslararası yapıların kurulması, istikrarlı ve sabit bir döviz kuru sistemine dayalı uluslararası para sistemi için “İstikrar Fonu” kurulması, Avrupa’nın savaş sonrası yeniden imarı için finansman sağlayacak bir kuruluş olan “Dünya Bankası’nın” kurulması ve uluslararası ödemelerde kullanılmak üzere Unitas adında bir ödeme aracının oluşturulması öngörülmüştür. Kurulması planlanan İstikrar Fonunda, üye olmak isteyen ülkeler mevcut ekonomik durumları doğrultusunda bir kotaya sahip olacaklar ve fonla ilgili yapılacak tüm işlemler bu kotalar dahilinde gerçekleştirilecektir. Fonun yöneticileri hükümetler tarafından atanan kişiler olacak ve bu yöneticilerin oy güçleri sahip oldukları kotalar ağırlığında olacaktır¹¹⁷. Bu plan ile ABD, dünyadaki mevcut konumunu daha da güçlendirmek istemiştir.

Ağırlıklı olarak bu iki planın tartışıldığı görüşmeler sonunda, ülkelerin dış açık sorunlarının giderilmesi amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) ve savaş sonrası zarar gören ekonomilerin yeniden inşası amacıyla bugünkü Dünya Bankası’nın temeli olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) kurulmuştur. Aynı zamanda dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır.

Görüşmelerin sonuçlarına bakıldığında, İngiltere’nin hazırladığı Keynes Planından ziyade, ABD’nin hazırladığı White Planının ağırlıklı olarak uygulandığı görülmektedir. Görüşmelerde ayrıca uluslararası döviz sistemi ile ilgili tartışmalar sonucu, yeni Bretton Woods Sistemi olarak isimlendirilen düzenlemede, ABD para birimi olan dolara birçok ayrıcalık ve yükümlülük verilmiştir¹¹⁸. ABD doları anahtar para olma, uluslararası ödeme sisteminde ödeme aracı olma ve uluslararası değer standardı olma gibi bir takım özellikler elde etmiştir. Ancak bu dönemde, ABD her ne kadar güçlü bir konumda olsa da, bir takım önemli sorumluluklara da sahiptir. ABD’nin dış ticareti devamlı dengede olmak zorundaydı. Çünkü dış açık vermesi durumunda uluslararası piyasada dolar fazlalığı, dış fazla vermesi durumunda ise dolar azlığı yaşanacak ve her iki durumda da Bretton Woods Sistemi olan altın para standardı sistemi işlemez hale gelecekti.

¹¹⁷ Mikesell, a.g.m., p.5-12.

¹¹⁸ Karagül, a.g.e., s.37.

Bretton Woods görüşmeleri sonucunda oluşturulan ve serbest ticaret sistemini destekleyen IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşlar ile GATT anlaşmasına ilişkin detaylı bilgiye aşağıda yer verilmektedir.

2.1.2.1. Uluslararası Para Fonu

İkinci Dünya Savaşı sona erince, ulusal ekonomilerin yeniden inşa edilmesi amacıyla kurulan IMF, döviz kuru istikrarını sağlamak ve üyeleri, ticareti engelleyen döviz kısıtlamalarını ortadan kaldırmaya teşvik etmek için uluslararası para sistemini denetlemekten sorumludur. Zira parasal istikrarın bozulması durumunda uluslararası ticaretin gelişmesi engellenmekte, ülkeler birbirleriyle rekabetçi devalüasyon yarışına girmekte ve bu yarış daha ileri boyutlara ulaştığında, politik istikrarsızlık ve savaşlara neden olmaktadır. İki dünya savaşı arasındaki durum bu şekilde ilerlemiştir¹¹⁹. Çünkü iki dünya savaşı arasında, ülkeler ödemeler dengesi sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durumda ülkeler arası serbest ticaret yapılamamıştır. Ödemeler dengesi açığı yaşayan bir ülke döviz sıkıntısı yaşadığından dolayı, diğer ülkelerden mal satın alamamıştır. Bu nedenle IMF, ülkelerin karşılaştığı ödemeler dengesi sorunlarının çözümünü amaçlayarak, uluslararası ticaret hacminin artırılmasını hedeflemiştir. Bir ülkenin harcaması diğer bir ülkenin gelirini oluşturduğundan, uluslararası ticaret hacminin artırılması gerekmektedir. Ortaya çıkan bu sorunların çözüme kavuşturulabilmesi amacıyla, IMF kurulmuştur. Merkezi Washington'da bulunan fonun 2017 itibariyle 189 üyesi bulunmaktadır.

IMF'nin temel amaçları kuruluş tüzüğü'nün birinci maddesinde belirtilmektedir. Buna göre IMF'nin temel amaçları aşağıdaki gibidir¹²⁰:

- Uluslararası para meseleleri ile ilgili işbirliği için bir forum oluşturma ve uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesi,
- Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak, serbest ticaret ortamının sağlanması ve ülkeler arası işbirliğinin geliştirilmesi,

¹¹⁹ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, 3.b., Bursa: Dora Yayıncılık, 2016, s.198.

¹²⁰ İlker Parasız, *Uluslararası Mali ve Ekonomik Kuruluşlar*, 4.b., Bursa: Ezgi Kitabevi, 2015, s.8; Karagül, a.g.e., s.37-38.

- Döviz kurlarında istikrarın sağlanması ve üye ülkelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarına engel olunması,
- Serbest ticaret sistemine zarar verilmeden üye ülkelerin ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemler kalemlerine uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sisteminin oluşturulması,
- Dış ödeme sorunları ile karşılaşan üye ülkelere fon kaynakları kullanılarak gerekli kaynak yardımında bulunulması,
- Yüksek istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin teşvik edilmesi ve dünyadaki yoksulluğun azaltılması,
- Üye ülkelerin ödemeler bilançosunda meydana gelen açıkların azaltılmasına yardımcı olunması.

Zaman içerisinde yaşanan krizler nedeniyle sabit kur sistemine dayanan Bretton Woods Sistemi çökmüş ve IMF'nin bu görev ve amaçlarında değişiklikler meydana gelmiştir. 1969 yılında yapılan ilk değişiklikle IMF rezerv birimi olan özel çekme hakları (Special Drawing Rights - SDR) yaratılmıştır. 1978 yılında yapılan ikinci değişiklikle artık işlerliği kalmayan Bretton Woods Sisteminin yerine, her ülke bağımsız uluslararası para sistemi uygulamasına geçebilecek ve eğer bir ülke para biriminin değerini değiştirme gerekliliği duyarsa, öncelikle değişikliğin uluslararası bir sorunu gidermek için gerekli olup olmadığı yönünde IMF'ye danışma¹²¹ yükümlülüğünde olacaktır. Bu durumda IMF'nin uluslararası para sistemi ile ilgili üstlenmiş olduğu görev, geçerliliğini yitirmiş, bunun yerine IMF'ye gözetim yetkisi ve görevi verilmiştir¹²².

Günümüzde IMF'nin organizasyon yapısı, Governörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Genel Müdürlük olmak üzere üç ana organdan oluşmaktadır. Governörler Kurulu, IMF'nin en yetkili ve en geniş organıdır. Bu kurulda her ülkenin Maliye Bakanları veya ekonomiden sorumlu devlet bakanlarından oluşan bir guvernörü ile Merkez Bankası Başkanlarından oluşan bir guvernör vekili bulunmaktadır. *Uluslararası Para ve Finans Komitesi* ile *IMF ve Dünya Bankası İşbirliği ve Kalkınma Komitesi*, Governörler Kuruluna karşı verilen görevler çerçevesinde sorumludur. Her üye temsil ettiği ülkenin kotası oranında oy kullanmaktadır.

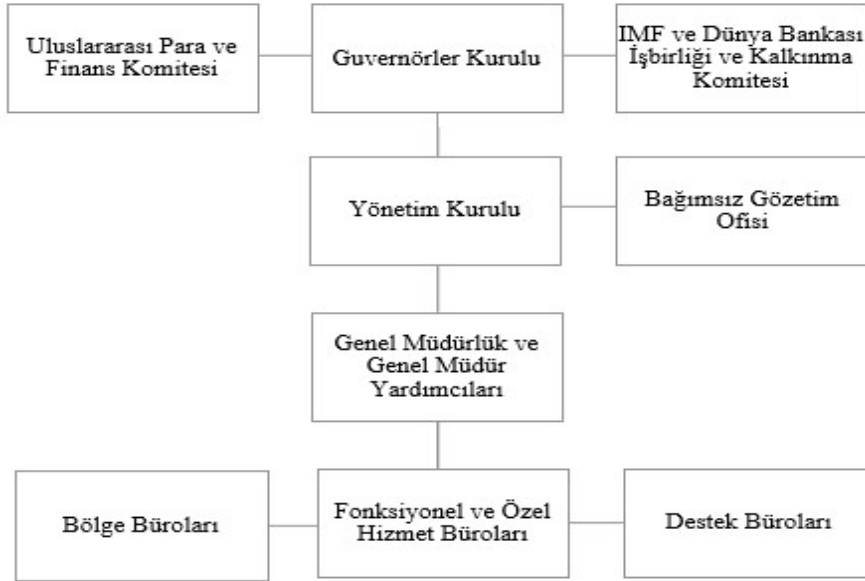
¹²¹ John W. Pehle, "The Bretton Woods Institutions", *The Yale Law Journal*, V. 55, N. 5, 1946, p.1130.

¹²² Karagül, a.g.e., s.46.

Yönetim Kurulu, IMF'nin yönetilmesinden sorumlu daimi organdır. IMF'de en yüksek kotaya sahip olan beş ülkenin (ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya) atamış oldukları birer üye ve Çin, Rusya ve Suudi Arabistan'ın birer üye bulundurma hakları olduğundan, 3 üye olmak üzere toplam 24 üyeden oluşmaktadır. Her üye, temsil ettiği ülkenin kotası oranında oy kullanmaktadır. *Bağımsız Gözetim Ofisi* yapmış olduğu faaliyetlerden dolayı bu kurula karşı sorumludur.

Genel Müdürlük organının başında ise IMF Başkanı bulunmaktadır. Başkan 5 yıllığına Yönetim Kurulu tarafından atanmaktadır. Başkan, IMF'yi Yönetim Kurulu kararlarına göre yürütmektedir. Oyların eşit olması durumu dışında, başkanın oy hakkı yoktur. *Bölge Büroları, Fonksiyonel ve Özel Hizmet Büroları* ile *Destek Büroları* Genel Müdürlüğe bağlı birimler olarak faaliyet göstermektedir. Sonuç olarak, IMF'nin yönetim şeması Şekil 3'te yer aldığı gibi özetlenebilir.

Şekil 3: IMF Yönetim Şeması

Kaynak: International Monetary Fund, (www.imf.org/external/np/obp/orgcht.htm), (13.09.2017)

IMF'ye üye olan ülkelere, GSYH'nin %50, ekonomik açıklığın %30, iktisadi değişkenliğin %15 ve rezervlerin %5 oranında ağırlığa sahip olduğu bir hesaplamayla kota tahsis edilmektedir¹²³. Üye ülkeler bu kotalar oranında fona katkı sağlamakta, fonan kredi kullanmakta, SDR'lerin dağılımı gerçekleştirilmekte ve oy hakkına sahip

¹²³ International Monetary Fund, <http://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/07/14/12/21/IMF-Quotas>, (05.11.2017).

olmaktadır¹²⁴. Bu durum şunu göstermektedir ki, bir ülke ne kadar çok kotaya sahip ise o kadar çok söz hakkına sahiptir. Yukarıda da belirtildiği üzere, IMF bünyesinde en yüksek kotaya sahip beş gelişmiş ülke olan ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya'dır. Bu ülkelerin toplam kota oranı %38.02'dir¹²⁵. IMF yönetiminin oy dağılımına göre şekillenmesi ve gelişmiş beş ülkenin oy oranının toplam içerisinde bu şekilde yüksek olması, az gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerin yönetimde söz hakkının daha düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

2.1.2.2. Dünya Bankası

İkinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Bloğunun dışında kalan ülkelerin 1944 yılında Bretton Woods'da yapmış oldukları görüşmeler sonucunda, IMF ile birlikte Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası kurulmuştur. İlerleyen zamanlarda faaliyetlerini genişleten IBRD, günümüzde Dünya Bankası (DB) Grubunu oluşturmuştur. DB'nin kuruluş amacı, 1929 yılında meydana gelen Büyük Buhranın tekrar yaşanmaması ve İkinci Dünya Savaşı'nda tahribata uğramış Avrupa'nın yeniden inşa edilmesidir¹²⁶.

DB'nin amaçları, kuruluş sözleşmesinin birinci maddesinde yer almaktadır¹²⁷. Buna göre DB'nin kuruluş amaçları aşağıdaki gibidir:

- Üye ülkelerin İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu tahribatın düzeltilmesi, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarının desteklenmesi,
- Özel sermayenin yetersiz olduğu durumlarda banka kaynaklarının kullanılması suretiyle desteklenmesi,
- Uluslararası ticaretin desteklenerek geliştirilmesi ve ödemeler dengesi sorununun çözümü için uluslararası yatırımların teşvik edilmesi,
- Savaş sonrası dönemin optimal biçimde yönetilmesi,
- Banka dışı kanallardan elde edilen kredileri yeniden yapılandırarak, daha yararlı ve acil projelerde kullanılmasının sağlanması.

Günümüzde Dünya Bankası Grubu olarak adlandırılan grupta *Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)*, *Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)*, *Uluslararası Finans*

¹²⁴ Karagül, a.g.e., s.41.

¹²⁵ International Monetary Fund, www.imf.org, (02.11.2017).

¹²⁶ Karagül, a.g.e., s.57.

¹²⁷ Parasız, a.g.e., s.28.

*Kurumu (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım İtilafları Uzlaştırma Merkezi (ICSID)*¹²⁸ olmak üzere beş kurum yer almaktadır. Bu kurumlara, çalışmanın kapsamı dışında olduğu için değinilmemektedir.

Merkezi Washington'da olan DB'nin 2017 yılı itibariyle 189 üyesi bulunmaktadır. IMF'ye üye olmayan ülkeler DB'ye üye olamamaktadır. Üye ülkeler aynı zamanda bankanın hissedarıdır. Banka sermayesinin %16.88'i ABD'ye, %7.26'sı Japonya'ya, %4.68'i Çin'e ve %4.24'ü Almanya'ya aittir¹²⁹. Banka, Governörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Başkan olmak üzere üç temel organdan oluşmaktadır. Governörler Kurulu, bankanın en üst karar alma organı olup, üye ülkelerin maliye veya ekonomiden sorumlu bakanlarından oluşmaktadır. Governörler Kurulu tarafından seçilen 24 üyeden oluşan Yönetim Kurulu, Governörler Kurulu tarafından alınan kararların uygulanmasından ve bankanın olağan yönetiminden sorumludur. Yönetim Kurulunda, IMF'de olduğu gibi ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya'nın birer daimi temsilcisi bulunmaktadır. DB'nin Başkanı, Yönetim Kurulu tarafından seçilmekte ve bankanın genel idaresinden sorumlu olmaktadır.

Banka kurulunda karar alınmasında etkili olan unsur, IMF'de de olduğu gibi sahip olunan oy hakkıdır. Burada oy hakkı iki unsurun birleşmesinden oluşmaktadır. Öncelikle her ülke, üye olması karşılığında sabit 250 oya sahiptir. Sonrasında ise her üye ülke banka bünyesinde sahip oldukları sermaye hissesi oranında hesaplanan ağırlık, sabit oy hakkına eklenmekte ve üye ülkelerin toplam oy oranları belirlenmektedir. Örneğin, ABD'nin banka sermayesindeki payı %16.88 ve sahip olduğu oy hakkı ise 385.210'dur. ABD %15.98, AB üyesi ülkeler %26.49, Japonya %6.89, Çin %4.45 ve Kanada %2.45 oy oranına sahiptir¹³⁰. Görüldüğü üzere, DB'de gelişmiş ülkelerin oy hakkı toplamda %56.26 olup, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksektir. Böylelikle, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere söz hakkı tanınmadığı aşikardır. Bundan dolayıdır ki, DB de tıpkı IMF'de olduğu gibi, gelişmiş ülkelerin dış politika aracı konumundadır.

İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD öncülüğünde kurulan IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşlar, ABD'nin kurmayı düşündüğü uluslararası ekonomik düzenin

¹²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karagül, a.g.e., s.58-73; Parasız, a.g.e., s.32-38; Ateş, a.g.e., s.192-196.

¹²⁹ World Bank, <https://finances.worldbank.org/Shareholder-Equity/Top-8-countries-voting-power/udm3-vzz9/data>, (25.05.2018).

¹³⁰ World Bank, <https://finances.worldbank.org/Shareholder-Equity/Top-8-countries-voting-power/udm3-vzz9/data>, (25.05.2018).

birer parçasıdır. IMF ve DB borç verme şartı ile ödemeler dengesi sorunu yaşayan gelişmekte olan ülkelere, serbest ticaret şartlarını kabul ettirme anlayışı içerisinde¹³¹. Çünkü IMF ve DB merkez ülkeler olarak adlandırılan ABD ve AB gibi gelişmiş ülke ve ülke gruplarının kontrolündedir. IMF'nin başkanının Batı Avrupa kökenli, DB'nin başkanının ise daima ABD kökenli olması bu yargıyı desteklemektedir¹³².

2.1.2.3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Ortaya Çıkardığı Kurumsal Yapı

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ticaret sistemine bakıldığında, liberal politikalar benimsenmekle birlikte, müdahaleci politikaların uygulanmasına da devam edilmiştir. Çoğu ülke, ticaretin serbestleştirilmesi yönünde uygulamaların hayata geçirilmesi için ortak hareket etme kararı almasının yanında, korumacılık hükümlerini ve bir takım istisnaları da ödemeler dengesi ve ülke içi ekonomik dengeler sebebiyle kendi inisiyatiflerinde bulundurmak istemiştir. Dünya ticaret sisteminin sahip olduğu özelliklere bakıldığında “serbest ticaret ilkesi”, “ayrım gözetmeme ilkesi” ve “karşılıklı olma ilkesi” ön plana çıkmaktadır¹³³.

Serbest ticaret ilkesi, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla ticaretin önündeki engellerin azaltılmasını veya ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Ayrım gözetmeme ilkesi, herhangi bir ülke veya ülke vatandaşının, uluslararası ticarete bütün diğer ülkeler veya onların vatandaşları gibi kabul edilmesini ve onlardan farklı bir uygulamaya tabi tutulmamasını ifade etmektedir. Karşılıklı olma ilkesi ise, bir ülkenin başka bir ülkenin ticari kolaylıklarından faydalanması durumunda yararlanıcı ülkenin de, aynı kolaylıkları diğer ülkeye sağlamasıdır. Karşılıklı olma ilkesinin uygulanması aslında tüm uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Çünkü bir ülke başka bir ülkeden bir yardım ya da kolaylık elde ettiğinde, o ülkeye karşı benzer tavır takınmaktadır. Kapitalizmin temel hareket noktası olan “kazan-kazan” ilkesi işlerlik kazanmaktadır.

¹³¹ Gülten Kazgan, *Liberalizmden Neoliberalizme, Neoliberalizmin Getirisi ve Götürüsü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016, s.23-25.

¹³² Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, 6.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.57.

¹³³ Vural Fuat Savaş, *Dünya Ekonomi Sistemi*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 16, 2004, s.119.

Dünya ticaret sisteminin bu temel ilkelerinin daha net tanımlanması ve standart olarak uygulanmasını sağlamak amacıyla 1947 yılında GATT imzalanmıştır. Dünya ticaret sisteminin serbestleştirilmesinde önemli katkısı olan anlaşmasının genel yapısı ve işleyişi aşağıdaki gibi ortaya koyulabilir.

2.1.2.3.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Sistemi

Dünyada uluslararası ticaret sistemi, içinde bulunulan ekonomik konjonktürden hareketle değişiklik göstermektedir. Genellikle ekonomik genişleme süreçlerinde serbest dış ticaret politikası savunulurken, daralma dönemlerinde ise korumacılık politikaları savunulmaktadır¹³⁴. Birinci Dünya Savaşı'nın 1914 yılında patlak vermesi, ılımlı tarife ile dünya çapında ekonomik refahın artması ve iyi çalışan bir uluslararası para sistemi tarafından desteklenen dünya ticaretinin yaygınlaşması sürecini kesintiye uğratmıştır. Savaş sonrası yaşanan 1929 ekonomik buhranı nedeniyle, altın standardı ülkeler tarafından terkedilirken, uluslararası ticaret, izlenen korumacı politikalarla engellenmeye başlanmıştır¹³⁵. Bunun sonucunda dünya ticaret hacmi küçülmüştür. Ardından yaşanan savaş koşullarından en az etkilenen ve hatta karlı çıkan ABD, uzun dönem çıkarlarıyla ters düşmesinden dolayı, serbest ticaret ilkesi kapsamında uluslararası ilişkileri normale dönüştürme çabası içerisine girmiştir¹³⁶. Savaş koşullarında dünya ticaretinde yaşanan bozulmanın etkilerini azaltmak, ödemeler dengesine istikrar kazandırmak ve savaşın neden olduğu yıkımı gidermek amacıyla IMF ve DB kurulmuştur. Ancak bu iki yapının ticaret kurallarını standardize etme ve belli kurallara bağlamada işlevsiz kalması, yeni bir yapılanmaya ihtiyaç doğurmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, ABD öncülüğünde "Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization – ITO)" adında kurumsal bir yapıya geçilmesi planlanmıştır¹³⁷. ABD, bu girişimlerle uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine öncülük etmek istemiştir¹³⁸. 1946 yılında Birleşmiş Milletler (BM)

¹³⁴ Şener Büyüктаşkın, *Uluslararası Ticarete GATT Düzeni*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 20, 1983, s.17.

¹³⁵ Douglas A. Irwin, Petros C. Mavroidis, Alan O. Sykes, *The Genesis of the GATT*, New York: Cambridge University Press, 2008, p.5.

¹³⁶ Parasız, a.g.e., s.115.

¹³⁷ Şener Büyüктаşkın, *Dünya Ticaret Sistemi (GATT, DTÖ ve Türkiye)*, Ankara, 1997, <http://www.senerbuyuktaskin.com/dunya-ticaret-sistemi-gatt-dunya-ticaret-orgutu-ve-turkiye/>, (05.10.2017).

¹³⁸ Jean M. Gilpin, *The Political Economy of International Relations*, New Jersey: Princeton University Press, 1987, p.73.

Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından bir hazırlık komitesi oluşturulmuştur. Bu komite 18 Ekim-26 Kasım 1946 tarihleri arasında Londra’da yaptığı toplantıda ortak bir uzlaşa sağlayamamıştır. Bunun üzerine yeni bir komite oluşturulmuş ve bu komite 10 Nisan-22 Ağustos 1947 yılında Cenevre’de yaptığı toplantıda, ITO taslak sözleşmesini hazırlamıştır¹³⁹. ITO uyarınca, ayrımcılık yapmama ilkesi üzerinden karşılıklı müzakere süreçlerinde tüm üye ülkelerin tarife indirimine gitmesi amaçlanmıştır¹⁴⁰. Komiteye üye ülkeler ile ABD arasında yürütülen müzakereler sırasında, uluslararası ticarete karşılıklı tarife indirimlerini içeren GATT anlaşması 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanmış ve 1948 yılında yürürlüğe girmiştir. 1947 yılı sonu ile 1948 yılı başlarında Havana’da BM üyesi olan 56 ülkenin katılımıyla toplanan konferansta, ITO’nun kurulmasını içeren anlaşma imzalanmış, fakat sonrasında ABD kongresinde yoğun eleştirilere maruz kalması nedeniyle, ABD Başkanının tasarısı meclisten geri çekmesi sonucu, ITO’nun kurulması imkanı ortadan kalkmıştır¹⁴¹. Dolayısı ile 1946’da başlayan görüşmeler sonucunda ITO kurulması planlanırken, GATT anlaşması imzalanmıştır. GATT başlangıçta 23 ülke tarafından kabul edilmiştir¹⁴².

GATT sadece mevcut durumun düzeltilmesi değil, aynı zamanda dünya ticaretinin serbestleştirilmesi görevini de üstlenmiştir¹⁴³. GATT’ın kuruluş amacı, üye ülkelerin refah seviyelerini yükseltmek, kaynakların optimal kullanımını sağlamak, reel geliri ve efektif talebi artırmak ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak gelişmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla, üye ülkeler arasında GATT kapsamında gerçekleştirilen gümrük tarifelerinin indirilmesi görüşmeleri başarılı olmuştur. Tarifelerin sürekli olarak azaltılması, küresel ticaretin büyüme oranının 1950’li ve 1960’lı yıllarda, yıllık %8 oranında artmasına yardımcı olmuştur¹⁴⁴.

Piyasa ekonomisinde kararlar marjinal maliyet koşullarında belirlenen fiyattan hareketle alınmaktadır. Bu noktada esas olan marjinal maliyetin piyasa dışı unsurlardan etkilenmemiş olmasıdır. Bu amaçla gümrük vergilerinin marjinal maliyete girmesini

¹³⁹ Karluk, a.g.e., s.278.

¹⁴⁰ Kyle Bagwell, Robert W. Staiger, “Economic Theory and the Interpretation of GATT/WTO”, *Journal of American Economist*, V. 46, N. 2, 2003, p.15.

¹⁴¹ Karluk, a.g.e., s.278.

¹⁴² Kalaycıoğlu, a.g.e., s.89.

¹⁴³ Parasız, a.g.e., s.116.

¹⁴⁴ Esmacil Kiani, “A Review on General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)”, *Advances in Natural and Applied Sciences*, V. 8, N. 3, 2014, p.171.

engelleyecek düzenlemelere yönelmiş ve gümrük vergilerinin sıfırlanması doğrultusunda tarife indirimleri benimsenmiştir. Böylece uluslararası ticarete, marjinal maliyet düzeyinde daha gerçekçi maliyetlerle oluşan fiyatla ticaret yapılması imkanı sağlanabilmektedir. Nihayetinde, maliyet minimizasyonunu amaçlayan piyasa, uluslararası düzeyde işlerlik kazanmış olmaktadır. Anlaşmayı imzalayan ülkeler de, GATT'ın oluşturulma amaçlarına ulaşılması için, dış ticarete uygulanan gümrük vergilerinin ve diğer engellerin önemli oranlarda düşürülmesi ve ülkeler arasındaki ayrımcı uygulamaların kaldırılması gerektiğine inanmıştır¹⁴⁵. Ancak sanayileşmiş batılı ülkelerin çoğu, tarifeleri ve tarife dışı engelleri hala ekonomilerinin yeniden yapılanması ve gelişmesi için gerekli olduğu inancıyla tarife indirimlerinde yavaş hareket etmiştir¹⁴⁶.

Temel amacı bu şekilde ifade edilen GATT, bir örgüt olarak oluşturulmadığı için yönetimi de IMF ve DB'den farklıdır. GATT, Genel Kurul, Temsilciler Konseyi ve Danışma Grubu olmak üzere üç organa sahiptir. Genel Kurul, en yetkili organ olup, tüm kararlar burada alınmaktadır. Her ülkenin sadece bir oy hakkı bulunmakta ve kararlar basit çoğunlukla alınmaktadır. Temsilciler Konseyi, sözleşme tarafları arasındaki işlerin, taraf ülkeler adına yürütülmesini sağlamaktadır. Danışma Grubu ise, 1975 yılında oluşturulmuş olup, Genel Kurul'a uluslararası ticaretle ilgili bir takım tavsiyelerde bulunmaktadır¹⁴⁷.

Dünya ticaretinin serbestleşmesi önündeki engellerin kaldırılması ve dünya ticaret sisteminde yer alan ülkelerin birbirleriyle eşit rekabet şartlarında ticaret yapabilmeleri amacıyla imzalanan GATT, “en çok kayırılan ülke ilkesi (most favoured nation – MFN)”, “tarifelerin indirilmesi ve bağlanması ilkesi”, “ulusal muamele ilkesi” ve “tarife yoluyla koruma ilkesi” gibi temel ilkeler kapsamında hareket etmektedir.

En Çok Kayırılan Ülke İlkesi (MFN), dış ticaretin anlaşmaya taraf ülkeler arasında herhangi bir ayrımcılığa neden olmayacak şekilde yapılmasıdır. Bu ilkeye göre eğer bir ülkeye herhangi bir ayrımcılık tanınıyorsa, diğer üye ülkelere de aynı şekilde muamelede

¹⁴⁵ Nazım Engin, *Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler*, İstanbul: İTO Yayın No: 1992-4, 1992, s.18.

¹⁴⁶ Gerald A. Bunting, “GATT and The Evolution of the Global Trade System: A Historical Perspective”, *Journal of Civil Rights and Economic Development*, V. 11, N. 2, 1996, p.517.

¹⁴⁷ Muhammed Karataş, Nursen Vatansever, “Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar”, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, S. 3, 2001, s.48.

bulunulması gerekmektedir¹⁴⁸. Bu ilkenin bölgesel iktisadi işbirlikleri ile sınır ve kıyı ticareti olmak üzere iki şekilde istisnası bulunmaktadır.

Tarifelerin İndirilmesi ve Bağlanması İlkesi, tarifelerin ve ticaret engellerinin ülkelerarası müzakere yöntemiyle indirilmesini ve/veya ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Buna göre, her üye ülkenin bir taviz listesi bulunmakta ve bu listede yer alan oranlar, o ülke için bağlayıcı oranlar olmaktadır. Üye ülkeler, bu listede yer alan oranların üstüne hiçbir şekilde çıkamamaktadır¹⁴⁹.

Ulusal Muamele İlkesi, gümrük vergisi ödenmiş olarak ülkeye ithalatı gerçekleşen yabancı bir maldan, benzer bir yerli üründen alınan vergilerden daha yüksek oranlarda vergi alınmamasını öngörmektedir. Yani vergilemeye ilişkin ithal ile yerli mallar arasında herhangi bir ayırım yapılmaması gerektiğini ifade etmektedir¹⁵⁰.

Tarife Yoluyla Koruma İlkesi, yerli sanayinin yalnızca tarifeler yoluyla korunabileceğini, bunun dışında başka bir korumacılık önlemine başvurulamayacağını öngörmektedir. Çünkü ticarete şeffaflık ancak tarifeler yoluyla sağlanabilmektedir¹⁵¹.

Bu ilkeler aynı zamanda DTÖ'nün de temelini oluşturmaktadır. DTÖ ile kurumsal bir yapıya kavuşan bu ilkelerden “en çok kayrılan ülke ilkesi” ve “ulusal muamele ilkesi”, DTÖ başlığında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

2.1.2.3.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Görüşmeleri

GATT'ın kurulduğu tarih olan 1948 yılından, DTÖ'nün kurulduğu tarih olan 1995 yılına kadar üye ülkeler arasında çeşitli tarihlerde sekiz adet ticaret görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler Tablo 4'te yer almaktadır.

¹⁴⁸ Eberhard Bohne, *The World Trade Organization Institutional Development and Reform*, New York: Palgrave Macmillan, 2010, p.50.

¹⁴⁹ Bernard M. Hoekman, Petros C. Mavroidis, *The World Trade Organization Law, Economics and Politics*, London: Routledge Taylor and Francis Group, 2007, p.30.

¹⁵⁰ Hoekman, Mavroidis, a.g.e., p.38.

¹⁵¹ a.g.e., p.16.

Tablo 4: GATT Görüşmeleri

Yıl	İsim (Yer)	Görüşülen Konular	Ülke Sayısı
1947	Cenevre (İsviçre)	Tarifeler	23
1949	Annecy (Fransa)	Tarifeler	13
1950 – 1951	Torquay (İngiltere)	Tarifeler	38
1956	Cenevre (İsviçre)	Tarifeler	26
1960 – 1962	Dillon (İsviçre)	Tarifeler	26
1964 – 1967	Kennedy (İsviçre)	Tarifeler, anti-damping önlemleri	62
1973 – 1979	Tokyo (Japonya)	Tarifeler, tarife dışı engeller, çerçeve anlaşmalar	102
1986 – 1994	Uruguay (Uruguay)	Tarifeler, tarife dışı engeller, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların çözümü, tekstil ürünleri, tarımsal ürünler, DTÖ kuruluşu...	123

Kaynak: World Trade Organization, (www.wto.org), (15.09.2017)

Cenevre Görüşmeleri (1947), GATT'ın katılımcı ülkeler tarafından üzerinde anlaşmaya varıldığı ve oluşturulduğu bir toplantı olduğundan, en önemli görüşmelerden birisidir. Bu toplantıya katılan 23 ülke, ticareti kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılması üzerinde anlaşmıştır. Aynı zamanda bu toplantı, ilk uluslararası boyutta yapılan çok taraflı ticaret müzakeresi olması yönünden de önem taşımaktadır¹⁵².

Annecy Görüşmeleri (1949), Fransa'nın Annecy kentinde 13 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık beş ay devam eden toplantı sonrası, üye ülkeler arasında çoğu üründe tarife indirimini yapılması kararlaştırılmıştır. Bu görüşmelerin temel amacı, Cenevre görüşmelerine katılmayan ülkelerin GATT'a katılmasının sağlanmasıdır¹⁵³.

Torquay Görüşmeleri (1950 – 1951), tüm üyeler ve tam bağımsızlık kararı alan Batı Almanya olmak üzere toplam 38 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu görüşmelerde de yine çoğu üründe tarife indirimini yapılması karara bağlanmıştır. Ancak üye ülkeler arasında tartışmaya neden olan iki sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan ilki, 1948 yılında ABD'nin Doğu Avrupa ülkelerine karşı stratejik madde ihracatında

¹⁵² Douglas A. Irwin, "The GATT's Contribution to Economic Recovery in Post-War Western Europe", *Nber Working Paper Series*, No: 4944, 1994, p.8-10.

¹⁵³ a.g.e., p.10-11.

uyguladığı ambargodur. Bu ambargo aynı zamanda GATT'ın temel prensiplerinden olan MFN ilkesine de aykırılık teşkil etmektedir. İkinci olarak tartışılan konu ise, GATT üyesi ülkelerin aynı zamanda ticaret birlikleri kurarak, birbirlerine ayrıcalıklar tanıması ve bu durumun da GATT genel hükümlerine ters düşmesidir. Bu konu açıldığında bugünkü, Avrupa Birliği'nin kurucu 6 ülkesi, GATT'tan çekilme girişiminde bulunmuş, ancak diğer üye ülkeler bu girişimi GATT hükümlerini esneterek durdurabilmişlerdir¹⁵⁴.

Cenevre Görüşmeleri (1956), Mayıs 1956 yılında Cenevre'de toplanan 26 GATT üyesi ülke, çoğu ürünün tarife tutarlarında indirim yapılması konusunda uzlaşmıştır. ABD'de korumacılık eğilimlerinin artan bir şekilde ortaya çıkması, ABD kongresinin başkana tarife indirimi konusunda yetki vermemesi, İngiltere'de mali sorunların ortaya çıkması ve GATT ile ilgili olumsuz görüşler Torquay görüşmelerinden Cenevre görüşmelerine kadar pasif bir süreç yaşanmasına neden olmuştur¹⁵⁵.

Dillon Görüşmeleri (1960 – 1962), ABD Hazine Bakanı Douglas Dillon'un teklifi üzerine iki tur şeklinde gerçekleştirilmiştir. İlk tur 1960-1961 yıllarını kapsamaktadır. İlk turda 1955 yılında kurulan Ortak Pazar üyesi ülkeler ile GATT üyesi ülkeler arasında tarife indirimleri konusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 1962 yılında gerçekleştirilen ikinci turda ise yine çoğu malı kapsayan tarife indirimleri yapılmıştır.

Kennedy Görüşmeleri (1964 – 1967), 62 ülkenin katılımıyla Cenevre'de gerçekleştirilmiştir. Bu turda görüşmeler, ABD ile bugünkü AB'nin temelini oluşturan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında yapılmıştır. 1958 yılında imzalanan Roma Anlaşması sonucunda kurulan AET ile Batı Avrupa'da ortak bir pazar oluşturulmuş ve ortak gümrük tarifesi politikası uygulanması nedeniyle, ABD bu pazarın dışında kalmıştır. O dönemde dünya ticaretinin %80'ini ABD ve AET üyesi ülkeler oluşturmaktaydı. Bu nedenle pazarın dışında kalmamak için 1962 yılında ABD Kongresi, Başkana gümrük tarifelerinde %50 oranında indirim yapma yetkisi veren Ticaret Yasasını onaylamıştır. Bu yetkiyle donatılan Başkan John Kennedy tarafından görüşmelerin başlatılması istenilmiştir. Başkan Kennedy adına ithaf edilen görüşmeler, 1964 yılında başlamıştır. Görüşmelerde Kennedy bütün sanayi ürünlerinde %50 oranında indirim yapılmasını, ABD ile AET'nin dünya ihracatı içindeki paylarının %80'in üzerinde olan

¹⁵⁴ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.93-95.

¹⁵⁵ a.g.e., s.96.

mallarda tarifelerin tamamen kaldırılmasını teklif etmiştir. Görüşmeler sonucunda dünya ticaretinin beşte dördünü oluşturan sınai malların gümrük vergilerinde, ortalama %36 oranında bir indirim sağlanmıştır¹⁵⁶. Kennedy görüşmelerinin sona ermesinden sonra GATT'ın etkisi giderek azalmaya başlamıştır. Yeni korumacılık olarak adlandırılan tarife dışı engellerin kullanılması, artan bir şekilde uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Aynı zamanda GATT'ın danışmanlık ve bilgi verme konularındaki etkinliği de giderek zayıflamıştır¹⁵⁷.

Tokyo Görüşmeleri (1973 – 1979), GATT'a üye olan ve olmayan toplam 102 ülkenin katılımıyla, 1973 yılında Tokyo'da başlamıştır. Bu görüşmelerde, özellikle Kennedy görüşmeleri sonrası artan tarife dışı engeller ve tarifeler gündem konusu olmuştur. Görüşmeler başladığında ortaya çıkan Petrol Krizi nedeniyle, 1929 yılındaki Büyük Buhrandan sonra artan korumacılık uygulamaları yeniden gündeme gelmiştir. AET üyesi ülkelerin kendi aralarında yapmış oldukları ticaretin önceki dönemlere nazaran daha fazla artması, Japonya'nın beklenenin aksine hızla büyümesi ve Japonya tarafından sınai korumacılığın uygulanmaya başlanması, ABD'nin kendisini ikili bir rekabet kıskacında hissetmesine yol açmıştır¹⁵⁸. Bu nedenlerden dolayı görüşmelere ABD, AET'nin piyasasına girebilme ve artan tarife dışı engellerin azaltılması hatta kaldırılması amacıyla katılmıştır. Tokyo görüşmeleri sonucunda elde edilen en önemli gelişmelerden birisi, uluslararası standartların uyumlaştırılması ve Armonize Sistem kodlamasının getirilmesi olmuştur. Ayrıca tarife dışı engeller konusunda da bir sonuca varılmıştır. Buna göre, ülkeler uluslararası ticareti engelleyecek şekilde tarife dışı engellere başvurmayacak ve taraf ülkeler hali hazırda uygulamış oldukları tüm destekleri GATT'a bildireceklerdir. Bu görüşmeler sonucunda getirilen bir başka yenilik ise, Gümrük Değerleme konusudur. Tokyo görüşmeleri sırasında her ülkenin gümrük değeri belirleme konusunda kendine ait mevzuatı bulunmaktaydı. Bu durum da gümrük vergisi hesaplanırken dikkate alınacak olan matrahın belirlenmesinde, ülkeler arası farklılıkların oluşmasına ve haksız rekabete yol açmaktaydı. Gümrük Değerleme ile birlikte malın fiili değeri, değerlemeye esas alınarak ülkeler arası yaşanan farklılıklar ortadan kaldırılmıştır¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Karluk, a.g.e., s.283.

¹⁵⁷ Engin, a.g.e., s.18.

¹⁵⁸ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.102.

¹⁵⁹ Karluk, a.g.e., s.286.

Uruguay Görüşmeleri (1986 – 1994), 1986 yılında GATT'a üye 123 ülkenin Ticaret Bakanlarının katılımıyla Uruguay'da başlamıştır. Tokyo görüşmelerinden sonra yeni bir görüşmeye duyulan ihtiyaç, 1980'li yılların başlarında ortaya çıkan ekonomik durgunluk ve buna bağlı olarak uluslararası ticarete yaşanan daralmadan kaynaklanmıştır¹⁶⁰. Ayrıca gelişmiş ülkeler tarafından yapılan toplu tarife indirimlerine karşın, bu ülkelerin tarife dışı engeller yoluyla korumacılık uygulamalarını artırması, gelişmekte olan ülkeler açısından sorun oluştururken, batılı ülkeler gelişmekte olan ülke piyasalarından daha fazla pay alabilmek için, bu ülkelere dış ticaretlerini serbestleştirmeleri konusunda bir çabaya girişmiştir¹⁶¹. 1986 yılında başlayan bu görüşmeler ABD ile AET arasında tarım alanında ortaya çıkan uyuşmazlıklar nedeniyle gereği gibi yürütülememiştir. ABD tarımdaki sübvansiyonların kaldırılmasını isterken, AET kendi ortak tarım politikasını uygulamakta ısrarcı olmuştur¹⁶². Bu nedenle dört yıl sürmesi planlanan görüşmeler sekiz yıl devam etmiştir. Uruguay görüşmeleri, 12-15 Nisan 1994 tarihleri arasında üye ülkelerin hükümetleri tarafından imzalanan Marakeş Nihai Senedi ile sonuçlanmıştır. Uruguay görüşmeleri sonucunda, sanayi ürünlerinde ortalama %40 oranında tarife indirimi yapılması kararlaştırılmış ve miktar kısıtlamaları tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde kaldırılmıştır.

Tablo 5: GATT Kapsamında Tarife İndirimleri

Ülke	1913	1925	1931	1952	2007
Belçika	6	7	17	-	5.2
Fransa	14	9	38	19	5.2
Almanya	12	15	40	16	5.2
İtalya	17	16	48	24	5.2
Birleşik Krallık	-	4	17	17	5.2
ABD	32	26	35	9	3.5

Kaynak: 1913, 1925, 1931 ve 1952 yılları için, (Irwin, 1994: 31); 2007 yılı için, World Trade Organization, (www.wto.org), (15.09.2017)

¹⁶⁰ Şener Büyüktaşkın, *Dünya Ticaret Sistemi (GATT, DTÖ ve Türkiye)*, Ankara, 1997, <http://www.senerbuyuktaskin.com/dunya-ticaret-sistemi-gatt-dunya-ticaret-orgutu-ve-turkiye/>, (05.10.2017).

¹⁶¹ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.107.

¹⁶² Şener Büyüktaşkın, *Dünya Ticaret Sistemi (GATT, DTÖ ve Türkiye)*, Ankara, 1997, <http://www.senerbuyuktaskin.com/dunya-ticaret-sistemi-gatt-dunya-ticaret-orgutu-ve-turkiye/>, (05.10.2017).

Tablo 5’te görüldüğü üzere GATT’tan önce ülkelerin uluslararası ticarete uygulamış oldukları tarifeler oldukça yüksekken, GATT kapsamında yapılan görüşmeler sonucu kademeli olarak düşmüştür. Dolayısıyla GATT’ın, tarifelerin düşürülmesi anlamında başarılı olduğu söylenebilir. Ancak GATT’ın kurumsal bir kimliğinin olmaması ve sadece anlaşmadan ibaret olması nedeniyle, üzerinde uzlaşmaya varılan maddelerin uygulanması konusunda bir takım sorunlar yaşanmıştır. Bunun yanında GATT’ın uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki işlevinin daha çok gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirilmesi, diğer ülkeler tarafından eleştirildiğinden bu anlaşma tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır.

Özetle, Uruguay görüşmelerine kadar yapılan tüm görüşmelerin asıl hedefi tarifelerin düşürülmesiydi. Ancak Uruguay görüşmeleri ile tarifelerin indirilmesinin yanı sıra, dünya ticaretinde anlaşmazlıklara neden olan sorunların çözümü için, kurallar ve uygulamaların güçlendirilmesine yönelik bir dizi anlaşmalar paketi imzalanıp yürürlüğe konulmuştur. Sonuç olarak, çok taraflı bir düzenlemeyi esas alan GATT, anlaşmaya taraf olan ülkelere kurulduğu andan itibaren belirli dönemlerde müzakere ortamları yaratmıştır. GATT kapsamında gerçekleştirilen Uruguay görüşmelerinin sonunda 1994 yılında GATT yerini, kurumsal bir kimliğe sahip olan DTÖ’ye bırakmıştır. DTÖ, DB ve IMF ile birlikte küresel ekonomik sistemin üç önemli ayağından birini oluşturmaktadır¹⁶³.

2.1.2.4. Dünya Ticaret Örgütü’nün Yapısı, Temel İlkeleri ve Mekanizmaları

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), 1 Ocak 1995 yılında Uruguay Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri sonucunda, Fas’ın Marakeş şehrinde Avrupa Topluluğu (AT)’nun ve 124 ülkenin bakanları tarafından Marakeş Anlaşması’yla kurulmuştur. DTÖ, ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan Soğuk Savaş döneminden sonra, küresel çapta oluşturulan ilk uluslararası örgüt olup, Bretton Woods ile başlayan uluslararası ekonomik oluşumun üçüncü ayağını da tamamlamaktadır. GATT’ın aksine DTÖ, IMF ve DB gibi örgütsel bir kimliğe sahiptir¹⁶⁴. Merkezi İsviçre’nin Cenevre şehrinde bulunan DTÖ’nün,

¹⁶³ Alan M. Rugman, “The World Trade Organization and The International Political Economy”, *The World Trade Organization in the New Global Economy*, ed. Alan M. Rugman, Gavin Boyd, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2001, p.3.

¹⁶⁴ Gilbert Winham, Anna Lanoszka, “Institutional development of the WTO”, *The World Trade Organization in the New Global Economy*, ed. Alan M. Rugman, Gavin Boyd, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2001, p.23.

birincil ve ikincil amaç olmak üzere, iki kuruluş amacı bulunmaktadır. Birincil amacı, piyasa ekonomisi temelinde GATT ilkelerinin korunarak, uluslararası ticareti engelleyici ticari anlaşmaların elemine edilmesi ve tarife indirimlerinin gerçekleştirilmesinin teminat altına alınmasıdır. İkincil amacı ise, uluslararası boyutta optimal kaynak dağılımının sağlanması, çevrenin korunarak ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarının sağlanması ve gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretinden aldıkları payların artırılmasına katkı sağlanması olmak üzere üç noktada belirtilmektedir¹⁶⁵. Bu temel amaçlar kapsamında oluşturulan DTÖ'nün, 2017 yılsonu itibarıyla toplam 164 üyesi bulunmaktadır.

DTÖ, biri kurucu anlaşma olmak üzere toplam 29 anlaşmaya dayanmaktadır¹⁶⁶. Üzerinde mutabık kalınan kurucu anlaşmaya göre DTÖ; refahın yükseltilmesi, tam istihdamın sağlanması, reel gelirin ve talep hacminin istikrarlı bir şekilde artmasının sağlanması, üretim seviyesinin artırılması, üretilen mal ve hizmetlerin ticaretinin geliştirilmesi, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olacak şekilde optimal kaynak dağılımının sağlanması, çevrenin korunması, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretinden kalkınma için duyulan ihtiyaç oranında pay elde etmelerinin sağlanması, uluslararası ticarete karşılıklı menfaat esasına dayalı tarifelerde ve diğer engellerde indirimlerin sağlanması ve uluslararası ticaret ilişkilerinde ayrımcı muameleyi ortadan kaldırılması hedefleriyle kurulmuştur¹⁶⁷. Kurucu Anlaşma toplam 16 madde ve 4 ekten oluşmaktadır. Kurucu Anlaşmada yer alan 4 ekte üyelerin maddi hakları ve yükümlülükleri yer almaktadır. Birinci ek, üç bölümden oluşmaktadır. Ek 1A, "Mal Ticaretinde Çok Taraflı Anlaşmalar" olarak adlandırılmakta ve GATT 1994'ü kapsamaktadır. Ek 1B, "Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Ekleri" ve Ek 1C, "Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması" olarak adlandırılmaktadır. Ek 2, "Anlaşmazlıkların Çözüm Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni" olarak yer almakta ve üye ülkeler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların çözümünde uygulanacak hükümleri kapsamaktadır. Ek 3, "Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması" olarak yer almakta ve üye ülkelerin ticaret politikası belirlemelerinde bir araç olarak

¹⁶⁵ Ufuk Selen, *Kürselleşme Sürecinde Devletin Dış Ticaret Politikaları Üzerindeki Rolü (Türkiye Örneği)*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.84.

¹⁶⁶ Bernard M. Hoekman, Michel M. Kostecki, *The Political Economy of the World Trading System The WTO and Beyond*, 3.e., New York: Oxford University Press, 2009, p.57.

¹⁶⁷ Dünya Ticaret Örgütü Kurucu Anlaşması, Resmi Gazete, 25 Şubat 1995 tarih ve 22213 mükerrer sayılı, s.2.

kullanılmaktadır. Son olarak Ek 4 ise, “Çoklu Ticaret Anlaşmaları” olarak adlandırılmakta ve sadece bu anlaşmayı imzalayan ülkeleri bağlamaktadır. Ek 1, Ek 2 ve Ek 3’te yer alan anlaşmalar çok taraflı ticaret anlaşmaları iken, Ek 4’te yer alan anlaşmalar çoklu anlaşmalar olarak adlandırılmaktadır. DTÖ Kurucu Anlaşmasının 2. maddesi, anlaşma eklerinden 1, 2 ve 3 nolu eklerin bu anlaşmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulayarak, garanti altına almaktadır. Bu nedenle 1, 2 ve 3 nolu eklerde yer alan anlaşmalar tüm üye devletleri bağlayıcı hükümler içerirken, sadece 4 nolu ekte yer alan “sivil havacılık ve kamu alımları çoklu anlaşmaları”, bu anlaşma hükümlerini kabul edip anlaşmaya taraf olmak isteyen ülkeleri bağlamaktadır. Buna göre, DTÖ anlaşmalarının tüm üye ülkeler açısından bağlayıcılığı üç noktada somutlaşmaktadır¹⁶⁸.

- i. Mal, hizmet ve fikri mülkiyet hakları ticareti ile ilgili düzenlemeleri içeren Ek 1 kapsamındaki anlaşmalar,
- ii. Ek 2’de düzenlenen ve örgüte yaptırım yetkisi kazandıran Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizması,
- iii. Ek 3’te düzenlenen ve yapısı itibarıyla herhangi bir yaptırım öngörmeyen Ticaret Politikaları İzleme Mekanizmasıdır.

DTÖ Kurucu Anlaşması gereğince üye ülkelerin, uluslararası ticareti etkileyen tüm kararlarında tarafsız ve mantıklı olmaları, gümrük işlemleriyle ilgili olarak verilmiş uygunsuz kararların ivedilikle düzeltilmesi konusunda gerekli yasal mevzuatı hazırlamaları, yapılacak olan uluslararası ticaretle ilgili anlaşmaların resmi yayın organınca yayınlanması ve bilgilendirilmesi konusunda yükümlülükleri bulunmaktadır. Bilgilendirme yükümlülüğü, DTÖ’den üye ülkelere ve üye ülkelerden DTÖ’ye doğru çift yönlü olarak getirilmiştir. Üye ülkeler politika değişikliklerini ve kararlarını DTÖ ve diğer üyelere bildirmekle yükümlü kılınmıştır. Diğer taraftan DTÖ’de gerek kendi politikaları ve kararlarıyla ilgili, gerekse diğer ülke politika değişiklikleri ile ilgili üye ülkeleri bilgilendirme yükümlülüğüne sahiptir. Şeffaf bir yapının oluşturulması amacıyla bilgilendirmeye önem verilmektedir.

DTÖ’nün organizasyon yapısı Kurucu Anlaşmanın 4. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre DTÖ, Bakanlar Konferansı ve Genel Konsey olmak üzere iki temel organdan oluşmaktadır. Bakanlar Konferansı, en az iki yılda bir toplanmakta ve tüm üye ülkelerin

¹⁶⁸ Selen, a.g.t., s.91.

temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu temsilciler genelde üye ülkelerin ticaret bakanları veya dış ticaretten sorumlu bakanlarıdır. Konferansta her üye ülkenin bir temsilcisi ve sadece bir oy hakkı bulunmaktadır. Bakanlar Konferansı örgütün ana karar alma organıdır. DTÖ’de kararlar, kararın niteliğine bağlı olarak oy birliği veya oy çokluğu ilkelerine göre alınmaktadır. Bu özelliği ile DB ve IMF’den daha demokratik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. DTÖ’nün karar alma mekanizması karşılıklı görüşme ve danışma temellidir. DB ve IMF’nin aksine, DTÖ’de üyelerin bir bölümünden oluşan yönetim organı bulunmamaktadır. Bunun yerine tüm üyelerin temsil edildiği bir yönetim anlayışı vardır¹⁶⁹. DTÖ’nün karar alma mekanizmasında geçerli olan oy oranları ve kararlar Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: DTÖ Karar Tipleri ve Gerekli Oy Oranları

Gerekli Oy Sayısı	Karar Tipi
Oybirliği	Ayrım gözetmeme gibi temel ilkelere ilişkin değişiklikler
3/4 oy çoğunluğu	Üye ülkeler için DTÖ hükümlerinden vazgeçme ve DTÖ hükümlerinin yorumlanması
2/3 oy çoğunluğu	Üyelik gibi temel ilkeler dışındaki konulara ilişkin değişiklikler
Oy çoğunluğu	Aksi belirtilmeyen konular

Kaynak: (Hoekman, Kostecki, 2009: 68)

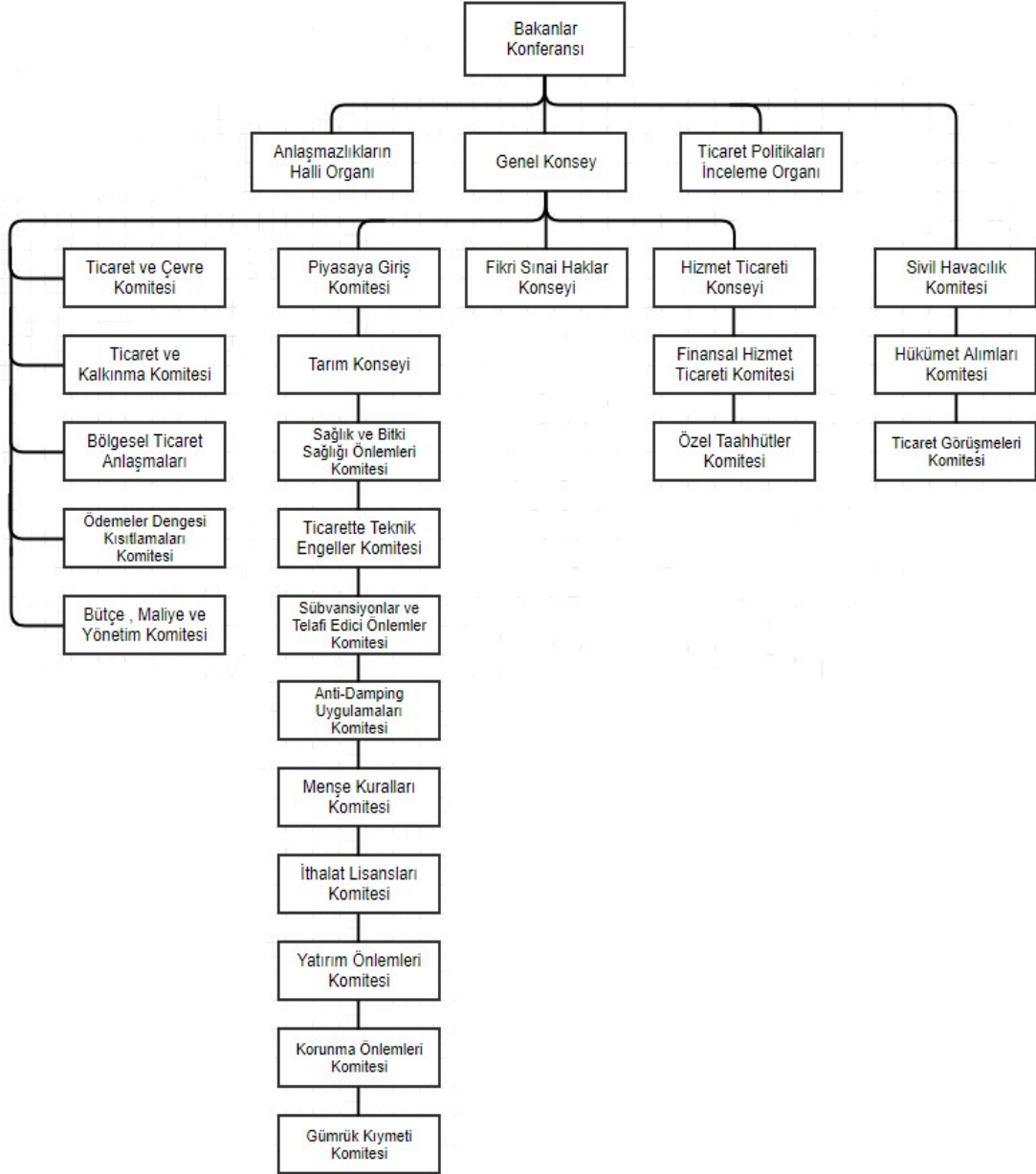
Genel Konsey, üye ülkelerin DTÖ merkezinin bulunduğu Cenevre’deki daimi temsilcilerinden oluşmaktadır. Genel Konseyin, örgütün merkezinde daima bir makamı bulunmaktadır. Genel Konsey, Bakanlar Konferansının toplantıları arasında kalan dönemlerde, kendisine verilen işlevleri yerine getirmektedir. Kararlar aksi belirtilmedikçe oy birliğiyle alınmakta olup, sadece idari ve usule ilişkin kararlar oy çokluğu ile alınmaktadır. Aynı zamanda Genel Konsey, Anlaşmazlıkların Çözümüne İlişkin Mutabakat’ta öngörülen Anlaşmazlıkların Çözüm (Halli) Organı’nın sorumluluklarını ifa etmek ve Ticaret Politikalarını İzleme Organı’nın sorumluluklarını yerine getirmek için gerektiğinde toplanmaktadır.

Ayrıca, DTÖ Kurucu Anlaşması Ek 1’de yer alan mallar, hizmetler ve fikri mülkiyet haklarıyla ilgili olarak oluşturulan bir konsey yer almaktadır. Bazı konseyler belirli amaçlar için kurulan birkaç komiteden oluşmaktadır. Genel olarak DTÖ’nün

¹⁶⁹ Hoekman, Kostecki, a.g.e., p.65.

yapısının hantal bir yapı olduğu yönünde eleştiriler bulunmaktadır¹⁷⁰. Özetle DTÖ'nün organizasyon şeması Şekil 4'teki gibi sistematize edilebilir.

Şekil 4: DTÖ Organizasyon Şeması

Kaynak: World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org2_e.htm), (16.10.2017)

DTÖ'nün işlevleri, DTÖ Kurucu Anlaşması'nın 3. maddesinde belirtilmektedir. Buna göre, DTÖ'nün işlevleri arasında Kurucu Anlaşma ve ekinde yer alan anlaşmaların

¹⁷⁰ John Howard Jackson, *Sovereignty, The WTO and Changing Fundamentals of International Law*, New York: Cambridge University Press, 2006, p.107.

işleyişinin kolaylaştırılması, bu anlaşmalar çerçevesinde gelecekte yapılabilecek müzakerelere zemin oluşturulması ve üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi yer almaktadır. Aynı zamanda DTÖ, anlaşmada yer alan işlevlerini yerine getirebilmek için gerekli olduğu hallerde IMF, DB ve DB'ye bağlı kurumlarla işbirliği yapabilecektir¹⁷¹.

DTÖ Kurucu Anlaşması gereği, DTÖ'nün işlevleri *izleme, denetim ve anlaşmazlıkların çözümü* olmak üzere üç temel fonksiyon olarak düzenlenmiştir. *İzleme*, dünya ticaret sisteminde şeffaflığın sağlanması amacıyla üye devletlerin yapmış oldukları politika değişikliklerinin DTÖ'ye bildirilerek, diğer üye devletlerin bilgilendirilmesinin sağlanmasıdır. Yasal izleme ve ekonomik izleme olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. Yasal izleme, uluslararası kuruluşlar nezdinde gerçekleşmektedir. Sadece gözetim altına alma ile sınırlı kalmasından dolayı uygulama alanı bulunmamaktadır. Ekonomik izleme ise, uluslararası ekonomik kuruluşlarca üye devletlerin uygulamalarında şeffaf olmalarının sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Bundan dolayı yasal izlemeye göre daha fazla uygulama imkanı bulunmaktadır. İzleme fonksiyonu denetim faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilmektedir. *Denetim*, üye ülkelere ait bilgilerin toplanmasını ve toplanan bilgilerin örgütün temel standartlarına uyum sağlayıp sağlamadığının tespit edilmesini ve gerekli hallerde yaptırım uygulanmasını öngörmektedir. Yaptırım gücü Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizması (AÇM) eliyle kullanılmaktadır. Bu mekanizmayla üye ülkeler arasındaki olası anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu çözüm ise ancak örgütün yaptırım gücüne sahip olması sonucu ortaya çıkabilmektedir¹⁷².

2.1.2.4.1. Dünya Ticaret Örgütü'nün Temel İlkeleri

Örgüt, kuruluş amaçlarına ulaşmak ve işlevlerini yerine getirebilmek için tüm anlaşmalarına hakim temel ilkelere sahiptir. Bu ilkeler, “en çok kayrılan ülke”, “ulusal muamele”, “tarifeler aracılığıyla koruma”, “şeffaflık” ve “karşılıklılık” ilkesidir. Bu ilkelerle uluslararası ticarete hiç bir ayırım gözetilmeksizin tüm üretici ve ihracatçıların

¹⁷¹ a.g.g., madde 3, s.3.

¹⁷² Selen, a.g.t., s.88-90.

aynı kurallara tabi olması ve herkese eşitlik prensibi gözetilerek muamele edilmesi amaçlanmaktadır¹⁷³.

En çok kayrılan ülke ilkesi, ayırım gözetmeme ilkesi olarak da bilinmektedir. Buna göre, tarifelerin ve tarife dışı engellerin uygulanmasında ithal ve ihraç malları bakımından DTÖ üyesi ülkeler arasında herhangi bir ayırım gözetilmemektedir. *Ulusal muamele ilkesi*, gümrük vergisi ödenmiş ithal bir eşyanın iç piyasada ulusal eşya gibi muamele görmesini esas almaktadır. *Tarifeler aracılığıyla koruma ilkesi*, üye ülkeler tarafından yerli sanayilerin uluslararası rekabetten korunması için sadece tarifelere başvurulması ve tarifeler dışından başka bir koruma yöntemine başvurulmamasıdır. *Şeffaflık ilkesine göre*, DTÖ, üye ülkelerin uluslararası ticaretle ilgili düzenlemelerini takip etmek ve bunları yayınlamak ile yükümlüdür. Bu sayede üye ülkeler diğer ülkelerin ticaret politikaları hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. *Karşılıklılık ilkesi*, DTÖ üyesi bir ülkenin diğer üye ülkenin ihracatına sağladığı tarife indirimini veya tarife dışı diğer engellerin kaldırılması gibi tavizlerin, diğer ülkeden de beklenmesidir. Bu ilke başlangıçta en çok kayrılan ülke ilkesiyle çelişiyor gibi görünse de, aslında karşılıklılık ilkesi diğer tüm ilkelerin işlerlik kazanmasını sağlamaktadır. Çünkü müzakereler sırasında öncelikle iki ülke arasında karşılıklılık ilkesi gereği tavizler üzerinde anlaşılırken, sonrasında en çok kayrılan ülke ilkesi gereği bu tavizlerden diğer ülkelerin de yararlanması sağlanmaktadır. Hoekman ve Kostecki (2009) GATT ve DTÖ'nün kuruluşunun temelinde var olan ayırım gözetmeme ilkesinin iki temel bileşenden oluştuğunu ve bu bileşenlerin "en çok kayrılan ülke ilkesi" ve "ulusal muamele ilkesi" olduğunu belirtmektedir¹⁷⁴. Bu nedenle bu ilkeler, taşıdığı anlamın daha iyi kavranması amacıyla aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

2.1.2.4.1.1. En Çok Kayrılan Ülke İlkesi

En Çok Kayrılan Ülke İlkesi (Most Favoured Nation - MFN), GATT sözleşmesinin, malların ticareti ile ilgili düzenlemeleri içeren 1. maddesinden türetilmiştir. Aynı zamanda MFN, hizmet ticareti ile ilgili hususları düzenleyen 2. maddede yer alan GATS ve fikri mülkiyet hakları ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı 4. madde için de bir önceliktir. Buna göre MFN ilkesi, üye bir ülkede üretilen bir ürünün,

¹⁷³ Özlem Canbeldek Akın, "Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Mekanizmasında Misilleme Yaptırımı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, Özel Sayı, 2015, s.1715.

¹⁷⁴ Hoekman, Kostecki, a.g.e., p.41.

başka herhangi bir ülkede üretilen benzer bir üründen daha az olumlu karşılanmaması gerektiğini ifade etmektedir¹⁷⁵. Diğer bir ifadeyle, herhangi bir tarafın DTÖ’de başka bir ülkeye verdiği bir imtiyaz, diğer üye ülkelere de çok taraflı şekilde uygulanmalıdır¹⁷⁶. MFN ilkesi gereği, bir ülkeye sağlanan taviz DTÖ üyesi diğer tüm ülkelere de koşulsuz ve derhal sağlanmalıdır. MFN ilkesinin amacı, farklı ülkelerde üretilen veya farklı ülkelere gelen benzer ürünler arasında ayrımcılık yapılmasını engellemek ve tüm DTÖ üyesi ülkelere ihracat ve ithalatta eşit fırsatlar sunmaktır.

MFN ilkesi, dünya ticaret sisteminin özellikleri arasında yer alan ayırım gözetmeme ilkesi gereği uygulanmaktadır. MFN ilkesi, tüm üye ülkeler arasında uygulanırken, bir takım istisna alanlarını da barındırmaktadır. Bu istisna alanları, serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri, genelleştirilmiş tercihler sistemi ve gelişmekte olan ülkelerin tercihli ticaret anlaşmalarıdır. Kabul edilmiş olan istisna alanları çerçevesinde yapılan anlaşmalar, sadece taraf ülkeleri ilgilendirirken, diğer tüm DTÖ üyesi ülkeleri ilgilendirmemektedir¹⁷⁷. Bu kapsamda tanımlanmış istisnaların hüküm sürebilmesi için, DTÖ’nün öngördüğü serbestleştirmeden daha fazla serbesti imkanı sağlaması zorunludur. Örneğin, Gümrük Birliği anlaşmaları kapsamında, birlik içi ticarete gümrük vergisi oranlarının sıfırlanması, DTÖ’den daha fazla serbesti imkanı sunduğunu göstermektedir.

Bazı ülkeler verecekleri herhangi bir tavizi, MFN ilkesi gereği üye ülkelerin tamamına da uygulayacağından bu konuda çekimser davranmaktadır. MFN ilkesi, bir üye ülkenin vermiş olduğu tavizleri, DTÖ üyesi tüm ülkelere genişletmesine rağmen, bazı ülkelerin taviz vermeye razı olmaması nedeniyle bedavacılık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifadeyle taahhütlerini yerine getirmede çekimser davranan ülkeler, diğer ülkelerin tarife indirimi ve teşviklerinden cömertçe yararlanabilmektedir. Bedavacılık bu noktada ortaya çıkmaktadır. DTÖ hem kapsam bakımından hem de üye sayısı bakımından genişledikçe, MFN ilkesinin neden olduğu bedavacılık sorunu önemli hale gelmeye başlamıştır. Bununla ilgili olarak literatür ikiye bölünmüştür. Finger (1979), Lavergne (1983), Ludema ve Mayda (2006) gibi yazarlar yapmış oldukları ampirik çalışmalarda, MFN ilkesinin ABD tarifelerinde bedavacılık sorunu oluşturduğu sonucuna

¹⁷⁵ a.g.e., p.41.

¹⁷⁶ Amrita Narlikar, *The World Trade Organization A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2005, p.28.

¹⁷⁷ Bohne, a.g.e., p.50.

ulaşırken¹⁷⁸, Bagwell ve Staiger (2006) çalışmasında DTÖ'ye son üye olan ülkelerin tarifelerinde bedavacılık sorununun olmadığı sonucuna ulaşmıştır¹⁷⁹.

Ülkeler, yerli sanayinin korunması, nüfuz etkisinin artırılması ve istikrar sorunlarının çözülmesi gibi amaçlarla, bazı ülkelere karşı tarife korumasına yönelmektedir. Böylece ülkelerin pazara girişi zorlaştırılmakta ve koruma sağlanmış olmaktadır. Ayrımcı nitelikli tavizlerden yararlanmayan ülkelerin pazara girişi olumsuz etkilenmektedir. Pazara giriş engeli oluşturmaya yönelik lobi faaliyetleri önemli maliyetlere neden olmaktadır. MFN ilkesi bu maliyetleri artırarak, üye ülkeleri korumacılık lobilerinin baskısına karşı durmaya zorlamaktadır. MFN ilkesi, üyelik sürecinde ticaret rejimine ilişkin verilen taahhüdünü yerine getirmeyen bir ülkenin maliyetlerini yükselterek, çok taraflı kuralların uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Eğer bir ülke ticaret engellerini yükseltmeye niyetliyse, bu uygulamaları DTÖ üyesi tüm ülkelere karşı da uygulamak zorundadır. Sonuç olarak, tüketici refahı açısından bakıldığında, eğer uygulanan politika yabancı üreticiler arasında herhangi bir ayırım gözetmeme yönünde ise, ithalatçılar ve tüketiciler daha düşük maliyetli yabancı üreticilerden kaynaklanan bir teşvike sahip olmaya devam edecektir¹⁸⁰.

2.1.2.4.1.2. Ulusal Muamele İlkesi

MFN ilkesi, ülkenin sınırları dışında uygulanan bir ilke olmasına karşın, ulusal muamele ilkesi ülke içinde uygulanan bir ilkedir¹⁸¹. Ulusal muamele ilkesi (National Treatment) GATT 1947'de 3. madde ile düzenlenen ve DTÖ'nün de kabul ettiği temel ilkelerden bir diğeridir. GATT 1947 anlaşmasının 3. maddesine göre anlaşmaya taraf ülkeler, yabancı ülkelere ithal ettikleri mallar ile yerli mallar arasında farklılık oluşturacak yasal düzenlemelerin yapılmaması ve vergilerin konulmaması gerektiğini belirtmektedir. Yani, bir ülkede dolaşımda olan yabancı menşeli mallar, yerli menşeli benzer mallara uygulanan aynı vergi ve ücretlere tabi tutulmalıdır¹⁸². Aynı ilke, yabancı

¹⁷⁸ Rodney D. Ludema, Anna Maria Mayda, "The Free-Riding Effect of the MFN Clause: Evidence Across Countries", *CEPR Discussion Paper*, 2006, p.1-2.

¹⁷⁹ Kyle Bagwell, Robert W. Staiger, "What do trade negotiators negotiate about? Empirical evidence from the World Trade Organization", *NBER Working Paper Series*, Working Paper: 12727, 2006, p.32.

¹⁸⁰ Hoekman, Kostecki, a.g.e., p.42.

¹⁸¹ Savaş, a.g.e., s.123.

¹⁸² Hoekman, Kostecki, a.g.e., p.42.

ve yerli hizmetler ile yabancı ve yerli marka, patent ve telif hakları için de geçerlidir. Dolayısıyla ulusal muamele neredeyse her şeyi kapsayan bir disiplindir. İthal ürünlerin satış ve dağıtım koşullarını etkileyen tüm hükümet politikalarını kapsamaktadır. Buna ek olarak, ulusal muamele hükümleri sadece açıkça ayrımcı olmayan iç tedbirleri değil, aynı zamanda dolaylı olarak bu türden sonuçları olan politikaları da içermektedir¹⁸³. Ulusal muamele ilkesi, üzerinde uzlaşılabilir tarifeleri geçersiz kılmak amacıyla yerli düzenleme ve vergi politikalarının kullanımlarını önlemektedir. Ülkeye girişte ithal mallar üzerinden alınan gümrük vergileri ise, ulusal muamele ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır. Çünkü ulusal muamele ilkesi, mal ve hizmetlerin ülke sınırlarına girdiği andan itibaren uygulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle ulusal muamele ilkesi dahilinde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerde yerli ve yabancı ayırımının yapılmasını yasaklamaktadır.

Ulusal muamele ilkesinin uygulanmasında kabul edilen kamu alımları, sübvansiyonlar ve gelişimin henüz başında olan üyeler olmak üzere bir takım istisnalar bulunmaktadır. Kamu alımlarına, DTÖ tarafından üye ülkelere kendi ulusal politikaları açısından önemli olduğu için izin verilmektedir. Bu istisna, pek çok GATT sözleşmesine taraf devletin kamu alımlarında yerli ürünlere verdikleri tercihli muameleyi değiştirmeye isteksiz davranmalarından dolayı getirilmiştir. DTÖ üyelerinin Kamu Alımları Anlaşması'na katılma zorunluluğu yoktur. Aslında, çoğunlukla bu anlaşma, anlaşmaya taraf ülkeler tarafından geliştirilmiştir. Bu nedenle, kamu ihaleleri bağlamında, ulusal muamele ilkesi, sadece Kamu Alımları Anlaşması'na katılanlar için geçerlidir. GATT 3. madde 8(b) bendinde; aynı maddedeki diğer hükümlere ve Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşmasına aykırı olmamak koşuluyla, yalnızca ulusal muamele ilkesine istisna olarak, yerli üreticilere verilen sübvansiyonların ödenmesi kabul edilmektedir. Bu istisnanın nedeni olarak, sübvansiyonların etkili bir politika aracı olduğu ve esasen iç politika otoritelerinin sınırları içerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, sübvansiyonlar ticaret üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabileceğinden, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması, sübvansiyonların kullanımı konusunda sıkı önlemler almayı gerektirmektedir. Gelişme yolundaki üyeler, bebek endüstrilerinin kurulmasını teşvik ederek, yaşam standartlarını yükseltmek isteyebilir. Ancak bu durum hükümet

¹⁸³ Henrik Horn, Petros C. Mavroidis, "Still Hazy after All These Years: The Interpretation of National Treatment in the GATT/WTO Case-law on Tax Discrimination", *European Journal of International Law*, V. 15, N. 1, 2004, p.40.

desteğini gerektirdiğinden, DTÖ hükümlerine aykırılık ortaya çıkabilmektedir. Bu gibi durumlarda, gerçekleştirilen müzakereler sonucunda bebek endüstrilerin teşvik edilmesi amacıyla da ulusal muamele yükümlülüklerinin ihlal edilmesine izin verilmektedir¹⁸⁴.

2.1.2.4.2. Dünya Ticaret Örgütü'nün Sahip Olduğu Mekanizmalar

Uluslararası ticaretle ilgili düzenlemeler GATT ve DTÖ çerçevesinde geliştirilmiş ve DTÖ ile birlikte daha kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. GATT kapsamında belirlenen kuralların uygulanmaması ya da ihlal edilmesi durumunda etkin bir yaptırım gücünün olmaması nedeniyle DTÖ kurulmuştur. Böylece uluslararası ticaret ilişkileri kurallara bağlı yaptırım gücü ile desteklenerek uygulanabilir hale getirilmiştir. GATT ile DTÖ yapısına bakıldığında amaçlar ve temel ilkeler itibariyle benzerlikler olmasına rağmen, aralarında önemli farklılıkların da olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar, DTÖ'nün sahip olduğu “Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizması” ve “Ticaret Politikalarını İzleme Mekanizması”ndan kaynaklanmaktadır.

2.1.2.4.2.1. Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizması

Uluslararası ticarete devletlerarası anlaşmazlıkların çözümünü amaçlayan Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizması (AÇM), DTÖ yapılanmasıyla birlikte ticaret sistemine girmiştir. AÇM ile birlikte dünya ticaret sistemi hukukileşerek daha bağlayıcı bir zemine oturtulmuştur. “Hukukileşme” kavramı herhangi bir kurumsallaşmanın bir takım özelliklere sahip olması durumunu ifade etmektedir¹⁸⁵. Bu kavramın en temel özellikleri bağlayıcılık, kesinlik ve yetki devridir. *Bağlayıcılık*, kuralların ve verilen taahhütlerin, ülkeler veya diğer taraflar açısından bağlayıcı olmasını; *kesinlik*, kuralların veya mekanizmaların kullanılmasının açık ve net kurallarla belirlenmesini; *yetki devri* ise, üçüncü taraflara, anlaşmazlıkların çözümü konusunda kuralların yorumlanması,

¹⁸⁴ METI (Japonya Ekonomi, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı), Report on Compliance by Major Trading Partners with Trade Agreements - WTO, FTA/EPA and IIA, 2015, http://www.meti.go.jp/english/report/data/2015WTO/gCT15_1coe.html, (17.10.2017).

¹⁸⁵ Mesut Aydın, “Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması, Gelişme Yolundaki Ülkeler ve Türkiye”, *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye*, ed. M. Sait Akman, Şahin Yaman, İstanbul: TEPAV Yayınları, 2008, s.294-295.

uygulanması ve gerekli olması halinde yeni kuralların oluşturulması için yetki verilmesini ifade etmektedir¹⁸⁶.

GATT kapsamında izlenecek temel ilkeler belirlenmiştir. Bu temel ilkeler alınacak kararlarda ve kararların uygulaması açısından önemlidir. Ancak GATT'ın ülkeler arası bir anlaşma statüsünde olmasıyla birlikte kurumsal kimliğe sahip olmaması, GATT kapsamında alınan kararların uygulanmasında doğan anlaşmazlıkların çözümünde etkisiz kalmasına neden olmuştur. Çünkü GATT kapsamında anlaşmazlıkların çözüm prosedürleri açık ve net bir şekilde belirlenmemiştir. GATT'ın 22. ve 23. maddeleri, anlaşmaya konu taraflar arasında, meydana gelen anlaşmazlıkların çözümünde kullanılmaktaydı. Bu maddeler, anlaşmazlığın öncelikle taraflar arasında çözülmesini, çözülememesi halinde ise uzlaşmayı sağlamaya yönelik bir süreç içermektedir. Tarafların kendi aralarında olumlu bir uzlaşma sonucu çözümü isteyen bu kurallar nedeniyle, uzlaşma süreci sıklıkla tıkanabilmektedir. GATT'ın anlaşmazlıkların çözümü konusunda yetersiz kalması ve sürecin genellikle tıkanması nedeniyle oluşan sorunların aşılması için Uruguay görüşmeleri sonucunda imzalanan “Nihai Metin” kapsamında “Anlaşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kurallar ve Usulleri Tespit Eden Mutabakat Metni (AÇMM) (Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes)” kabul edilmiştir. Bu metin ile GATT sistemi daha bağlayıcı bir kurumsal yapıya sahip olmuştur. Hemen hemen tüm uluslararası anlaşmalarda olduğu gibi bu anlaşma hükümlerine göre de ülkeler belirli prosedürler içerisinde hareket etmek zorunda olduklarından egemenlik hakları sınırlanmaktadır. AÇMM 4. maddede belirtilen “her üye kendi ülkesinde alınan, kapsamındaki herhangi bir anlaşmanın işleyişini etkileyen önlemler konusunda bir başka üyenin beyanını dikkate almayı ve bu beyanla ilgili yeterli istişare fırsatı tanımayı taahhüt eder¹⁸⁷.” hükmü üye ülkelerin kendileriyle ilgili belirleyecekleri politikalar ve alacakları kararlar hakkında DTÖ kuralları doğrultusunda, diğer üye ülkelerin çıkarlarını dikkate alma zorunluluğu, getirdiğinden ülkelerin bağımsız politika belirleme ve uygulama kapasitelerini sınırlandırmaktadır¹⁸⁸. Bu madde kapsamında ortaya çıkan zorunlu yargılama, hukuk kurallarını uygulayarak anlaşmazlıkların çözülmesi, taraflar üzerindeki bağlayıcı kararlar ve bu kararlara uyulmadığında

¹⁸⁶ Aydın, a.g.e., s.294-295.

¹⁸⁷ a.g.g., s.317.

¹⁸⁸ Selen, a.g.t., s.105.

uygulanabilecek yaptırımlar nedeniyle "uluslararası ticaret mahkemesi" gibi işlev görmektedir¹⁸⁹.

AÇM sadece ülkeler arasındaki ticaretten doğan anlaşmazlıklara uygulanabilmektedir. Bu mekanizmadan şahıslar ya da firmalar faydalanamamaktadır. Şahıslar ve firmalar ancak kendi ülkelerindeki resmi kurumlar aracılığıyla ülke bazında işlem başlatabilmektedir. Herhangi bir DTÖ üyesi ülke tarafından, daha önce üzerinde uzlaşmış bir kural ya da anlaşmanın ihlali, bir DTÖ kuralının ihlali ve DTÖ kuruluş kapsamındaki amaçlara ulaşımın engellenmesi durumlarında AÇM işletilebilmektedir. AÇM, Anlaşmazlıkların Çözüm Organı (AÇO) tarafından çözüme kavuşturulmaktadır.

DTÖ kapsamında oluşturulan anlaşmazlıkların çözüm süreci iki farklı yolla gerçekleştirilmektedir. Bunlardan birincisi istişare aşaması, panel aşaması ve temyiz aşaması olmak üzere üç aşamadan oluşurken, ikincisi tahkim aşamasıdır. Bu süreç AÇO tarafından aşağıda yer alan Tablo 7'deki sürelerle yönetilmektedir.

Tablo 7: Anlaşmazlıkların Çözümü Mekanizmasının İşleyişi

Çözüm Yolu		Aşamalar	Süre
1	1	İstişareler	60 gün
	2	Panelin Oluşturulması ve Panelcilerin Atanması	45 gün
		Taraflara Nihai Panel Raporunun Verilmesi	6 ay
		DTÖ Üyelerine Nihai Panel Raporunun Verilmesi	3 hafta
		Anlaşmazlıkların Halli Organının Raporu Kabul Etmesi (temyiz olmaksızın)	60 gün
		TEMYİZ OLMAKSIZIN	TOPLAM = 1 YIL
	3	Temyiz Raporu	60 – 90 gün
		Anlaşmazlıkların Halli Organının Temyiz Raporunu Kabul Etmesi	30 gün
		TEMYİZ SONUCU (Minimum)	TOPLAM = 1 YIL 3 AY
	2	1	Tahkim

Kaynak: World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/displ_e.htm), (27.09.2017)

¹⁸⁹ Bohne, a.g.e., p.54.

Birinci yolda başvuru sonrasında başlayacak olan ilk süreç, istişare sürecidir. İstişare süreci AÇMM 4. maddede düzenlenmiştir. Üye ülkeler AÇM yollarına başvurmadan önce istişarelere girmelidir. Bunun amacı, üyelerin AÇM prosedürlerine başlamadan önce, tarafların iddia ve savunmalarına ilişkin birbirlerini daha iyi anlamaları ve bunun sonucunda anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasıdır. Üye ülkeler istişare taleplerini AÇO'ya yazılı olarak bildirmelidir. Her bir üye ülke istişare talebine, talebin alınmasını takiben 10 gün içinde cevap vermek ve talebin alındığı tarihten sonra en geç 30 gün içinde iyi niyetle istişarelere başlamak zorundadır. Anlaşmazlıkların istişare yoluyla çözümü için DTÖ tarafından tanınan süre Tablo 7'de de görüldüğü üzere, talep tarihinden itibaren 60 gündür. Bu süre gelişmekte olan üye ülkeler tarafından alınan önlemlerle ilgili istişarelerde uzatılabilmektedir. Bir anlaşmazlık durumunda istişare talebinin alındığı tarihten itibaren 60 gün içerisinde, istişare yoluyla bir anlaşma sağlanamazsa, talepte bulunan ülke panel oluşturulmasını isteyebilir. Benzer şekilde söz konusu üye ülke, istişare talebinin alındığı tarihten itibaren 10 gün içinde cevap vermediği veya 30 gün içinde istişarelere başlamadığı takdirde, istişare talebinde bulunan üye ülke panel oluşturulmasını isteyebilir.

İstişarelerin olumsuz sonuçlanması durumunda, tarafların istekleri doğrultusunda AÇMM 5. maddede öngörülen DTÖ Genel Müdürü'nün iyi niyet görevi, uzlaştırma ve arabuluculuk faaliyeti devreye girmektedir. İyi niyet görevi, uzlaştırma ve arabuluculuk faaliyetlerinden oluşmakta olup, taraflarca herhangi bir zamanda talep edilebilmektedir. Uzlaştırma ve arabuluculuk faaliyetinden olumlu sonuç çıkmaması halinde, anlaşmazlıkla ilgili panel oluşturulması isteği için 60 günlük sürenin geçmesi gerekmektedir. Taraflar anlaşmazlığın iyi niyet görevi çerçevesinde çözülemeyeceği kanaatine vardıklarında, şikayette bulunan üye 60 gün içinde panel oluşturulmasını isteyebilir.

AÇM'nin ikinci aşaması panel aşamasıdır. Gerçekleştirilen 60 günlük istişareler sonucunda bir anlaşmaya varılamaması durumunda, anlaşmazlığa taraf ülkeler AÇO'dan panel oluşturulmasını talep edebilir. Panel oluşturma talebi yazılı olmak zorundadır. Böyle bir talepte bulunulmasını takiben AÇO, en geç ikinci toplantısında, üyeleri oybirliği ile panelin kurulması talebini reddetmedikçe, panelin kurulmasına karar vermek

zorundadır¹⁹⁰. Diğer DTÖ üyesi ülkeler, AÇM sürecini başlatan ülkenin izin vermesi durumunda istişare sürecine ve panellere katılabilir¹⁹¹. Panelde görev alacak panelistler, alanında uzman, uluslararası ticaret hukuku veya uluslararası ticaret politikası alanında deneyimli, bu alanda çalışmış akademisyenler, hükümetten veya hükümet dışından kişiler arasından seçilir¹⁹². Böylelikle seçilen panelistlerin hükümetler adına görevli birer memur olarak değil, bağımsız birer panelist olarak görev yapmaları sağlanmaktadır¹⁹³.

Paneller toplamda 3 kişiden oluşmaktadır¹⁹⁴. Panelin oluşturulması ve panelistlerin atanması için gerekli olan süre 45 gündür. Panel kararının, panelin oluşturulması ve çalışma alanının belirlenmesini takiben 6 ay içerisinde verilmesi gerekmektedir. Bu süre, AÇO'ya gerekçeleri bildirilerek 9 aya kadar uzatılabilir¹⁹⁵. Paneller sonucunda elde edilen bilgi ve belgeler dahilinde hazırlanan sonuç raporları, dağıtım tarihinden itibaren 20 gün içinde incelenmek üzere AÇO üyelerine dağıtılır. Bu süre sonuna kadar AÇO tarafından panel hakkında herhangi bir karara varılamaz¹⁹⁶. Kendilerine dağıtılan panel raporlarına itirazı olan üye ülkeler, raporun görüşülüp kabul edileceği AÇO toplantısından en az 10 gün önceye kadar itirazların gerekçelerini yazılı bir şekilde sunar¹⁹⁷. Bir panel raporu, üye ülkelere dağıtıldığı tarihten itibaren 60 gün içinde herhangi bir üye ülkenin temyiz talebinin olması ve AÇO'nun oybirliğiyle raporu kabul etmemesi gibi durumlar dışında AÇO tarafından kabul edilir. Eğer bir taraf, rapor hakkında temyiz talep etmemişse, temyiz sonuçlanana kadar AÇO, panel raporunu kabul etmek üzere ele alamamaktadır¹⁹⁸.

AÇMM'ye göre, üye ülkeler başlatmış oldukları istişareler ve paneller sonucunda herhangi bir anlaşmaya varamaması durumunda, alınan kararların temyizini isteyebilir. Bu amaçla AÇMM'de yer alan 17. maddede, AÇO tarafından daimi bir temyiz organının¹⁹⁹ kurulması öngörülmüş ve bu organ DTÖ bünyesinde oluşturulmuştur.

¹⁹⁰ a.g.g., madde 6.1, s.319.

¹⁹¹ a.g.g., madde 4.11, s.318.

¹⁹² a.g.g., madde 8.1, s.319-320.

¹⁹³ Selen, a.g.t., s.108.

¹⁹⁴ a.g.g., madde 8.5, s.320.

¹⁹⁵ a.g.g., madde 12.9, s.323.

¹⁹⁶ a.g.g., madde 16.1, s.324.

¹⁹⁷ a.g.g., madde 16.2, s.324.

¹⁹⁸ a.g.g., madde 16.4, s.325.

¹⁹⁹ Temyiz Organı, üyeleri AHO tarafından atanmakta ve 7 kişiden oluşmaktadır. Bu kişiler hukuk ve uluslararası ticaret alanlarında uzmanlık sahibi bağımsız kişilerdir. Üyeler 4 yıl süreyle görevlendirilirler ve yalnız bir defa seçilebilirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.g., madde 17.1-3, s.325.

Temyiz davaları bu organ tarafından sonuçlandırılmaktadır. Temyiz başvurusuna sadece anlaşmazlığa taraf olan üye ülkeler katılabilmekte olup, üçüncü ülkeler katılamamaktadır. Ancak anlaşmazlık sonucu önemli bir çıkarı olduğunu AÇÖ'ya bildiren üçüncü ülkeler, Temyiz organına yazılı başvuru yapabilir ve organ tarafından dinlenme fırsatı bulabilir²⁰⁰. Genel kural olarak temyiz incelemesi 60 günü geçmemektedir. Ancak bu süre içerisinde Temyiz organı incelemeyi tamamlayamazsa, bu durumu gerekçesiyle birlikte AÇÖ'ya bildirir ve nihai olarak raporu en fazla 90 gün içerisinde tamamlayarak AÇÖ'ya teslim etmektedir²⁰¹. Temyiz organı raporları AÇÖ tarafından kabul edilerek, anlaşmazlığa taraf ülkelerce şartsız kabul edilmektedir²⁰².

Anlaşmazlıkların çözümünde ikinci yol olarak tahkim mekanizmasının oluşturulması öngörülmüştür. Anlaşmazlığa taraf ülkelerin tahkime gidebilmeleri için, tahkime başvuru ve tahkim kararlarına uyulması konularında aralarında anlaşmaları gerekmektedir. Taraf ülkelerin tahkime gidilmesi konusunda yapmış oldukları anlaşmalar, tahkim sürecinin başlamasından yeterli bir süre önce tüm DTÖ'ye üye ülkelere bildirilmelidir. Kendilerine bilgilendirme ulaşan üye ülkeler, tahkim kurulunca izin verilmesi durumunda tahkime katılabilir. Taraf ülkeler arasında varılan anlaşma ile tahkim sonucu alınacak kararların temyiz ya da başka bir tahkim incelemesine konu olması engellenmektedir²⁰³. Tahkim kararlarının taraf ülkelerce uygulanabilirliğinin sağlanabilmesi için, AÇMM'de düzenlenen 21. ve 22. maddelerin tahkim kararlarına da uygulanabileceği hüküm altına alınmaktadır. İlgili maddeler tavsiye ve kararların uygulanmasının denetlenmesi, tazminat ve tavizlerin askıya alınması ile ilgilidir. Bu maddeler gereği, anlaşmazlıkların bütün üye ülkelerin yararına olacak şekilde çözülebilmesi için, AÇÖ'nun tavsiye ve kararlarına derhal uyulması gerekmekte ve uyulmaması durumunda, kararlara uymayan üye ülkeye verilen tazminat, taviz ve diğer yükümlülükler belirli süreyle askıya alınabilmektedir.

AÇM'de belirtilen usuller, DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın ekinde yer alan anlaşmaların ihlali hallerinde, hakkı ihlal edilen ülkelerin başvuruları üzerine, AÇÖ tarafından etkin bir şekilde işletilmektedir²⁰⁴. DTÖ anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarih

²⁰⁰ a.g.g., madde 17.4, s.325.

²⁰¹ a.g.g., madde 17.5, s.325-326.

²⁰² a.g.g., madde 17.14, s.326.

²⁰³ a.g.g., madde 25, s.332-333.

²⁰⁴ Selen, a.g.t., s.115.

olan 1996 yılından 2017 yılına kadar toplam 586 adet anlaşmazlık, dolayısıyla AÇÖ'ya başvuru yapılmıştır²⁰⁵. Başvuru sayısına bakıldığında mekanizmanın etkin bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür. Aşağıda yer alan Tablo 8'de AÇM'yi en çok kullanan ilk on ülkeye yer verilmektedir.

Tablo 8: Anlaşmazlıkların Çözüm Mekanizmasını En Çok Kullanan On Ülke

Ülke	Davacı Olarak	Davalı Olarak	Toplam
ABD	114	130	244
AB	97	84	181
Kanada	35	20	55
Çin	15	39	54
Hindistan	23	24	47
Brezilya	31	16	47
Arjantin	20	22	44
Japonya	23	15	38
Meksika	24	14	38
Kore	17	16	33

Kaynak: (Reich, 2017: 5)

Tablo 8'e göre AÇM'yi en çok kullanan ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. ABD, AB, Kanada ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler, toplam anlaşmazlık olayının yaklaşık %66'sından sorumludur. Şikayet sayısının bu kadar fazla olması, DTÖ'ye üye ülkeler arasında ticari anlamda korumacılık araçlarının yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

2.1.2.4.2.2. Ticaret Politikalarını İzleme Mekanizması

Piyasa ekonomisinin ana argümanlarından birisi, tam bilgiye sahip olmaktır. Bilginin, piyasada eksik ve asimetrik dağılması piyasa aksaklığı olarak kabul edilmektedir²⁰⁶. Dolayısıyla tam rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasada yer alan aktörlerin tam bilgiye sahip oldukları varsayılmaktadır. Bunun için de tüm aktörlerin

²⁰⁵ Arie Reich, "The Effectiveness Of The WTO Dispute Settlement System: A Statistical Analysis", *EUI Working Paper LAW 2017/11*, 2017, p.4.

²⁰⁶ Joseph E. Stiglitz, *Economics of the Public Sector*, 3.e., New York: W.W. Norton and Company, 2000, p.84.

yapmış oldukları iş ve işlemler ile piyasanın işleyişi hakkında şeffaflığın sağlanması gerekmektedir. DTÖ'nün kuruluş amacına bakıldığında uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve bunun için de ticaretin önündeki engellerin kaldırılması hedeflenmektedir. Buradan hareketle, Uruguay görüşmeleri sonunda uluslararası ticarete şeffaflığın sağlanması ve tüm üye ülkelerin birbirlerinin ticaret politikaları hakkında tam bilgiye sahip olması amacıyla, Ticaret Politikalarını İzleme Mekanizması (TPİM) oluşturulmuştur. Bu yapı DTÖ'nün ana şeffaflık aracı olup, üye ülkelerin ticaret politika ve uygulamalarının toplu değerlendirilmesi süreci için fırsatlar yaratmaktadır²⁰⁷.

Şeffaflık, tarihsel olarak çok taraflı ticaret sisteminin temel hareket noktalarından biri olmuştur. Çünkü ticari işlemlerin koşulları hakkında piyasa aktörlerine önemli bilgiler sağlayarak, piyasaların daha verimli çalışmasına imkan vermiştir. TPİM, DTÖ'nün izleme fonksiyonunun icrası ve kuralların uygulama süreçlerinin bir parçası değildir. Ancak uygunluğun değerlendirilmesi için kullanılabilir bilgileri sağlamaktadır. Mevcut TPİM'in temelini oluşturan şeffaflık kavramı, GATT kapsamında kurulan geçici gözetim programlarına ve Uruguay görüşmeleri sırasında geniş katılımlı çok taraflı bir gözetim mekanizması oluşturulmasına yönelik tartışmalara kadar uzanmaktadır²⁰⁸. TPİM kapsamında üye ülkelerin ticaret politikaları ile ilgili bildirim mükellefiyetlerinin olması, şeffaflığın sağlanmasında önemli bir katkı sunmaktadır.

TPİM'in oluşturulma amacı, üye ülkelerin ticaret politikaları ve uygulamaları alanında daha fazla şeffaflığın sağlanarak, DTÖ kural ve anlaşmaları kapsamında verilen taahhütlere uyulmasına ve böylece çok taraflı ticaret sisteminin daha düzgün işlemesine katkı sağlamaktır. Böylelikle TPİM, her bir üyenin ticaret politikaları ve uygulamaları ile bunların çok taraflı ticaret sisteminin işleyişi üzerindeki etkilerini toplu ve düzenli bir şekilde değerlendirmektedir. Ancak TPİM, anlaşmalar kapsamındaki spesifik yükümlülüklerin yerine getirilmesi, anlaşmazlıkların çözümü için prosedürlerin geliştirilmesi veya üye ülkeler üzerine yeni politika taahhütlerinin empoze edilmesi gibi amaçlar gütmemektedir²⁰⁹.

²⁰⁷ Sam Laird, Raymond Valdes, "The Trade Policy Review Mechanism", *The Oxford Handbook on The World Trade Organization*, ed. Amrita Narlikar, Martin Daunton, Robert M. Stern, New York: Oxford University Press, New York, 2012, <https://libgen.pw/download/book/5a1f050b3a044650f50a87c0>, (02.02.2018).

²⁰⁸ Laird, Valdes, a.g.e., <https://libgen.pw/download/book/5a1f050b3a044650f50a87c0>, (02.02.2018).

²⁰⁹ a.g.g., Ek 3, s.339.

Yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmek için Ticaret Politikalarını İzleme Organı (TPİO) kurulmuştur. TPİO, Genel Konseyden oluşmaktadır. Genel Konsey, üye ülkelerin ticaret politikalarını ve uygulamalarını, uluslararası ticaret kapsamındaki gelişmeler çerçevesinde, çok taraflı ticaret sistemi üzerinde yaratmış oldukları etkiler açısından gözden geçirmektedir²¹⁰.

DTÖ üyesi tüm ülkelerin ticaret politikaları ve uygulamaları periyodik olarak incelemeye tabidir. Bu periyodik zamanlamayı belirleyen unsur, üye ülkelerin yakın zamandaki dünya ticaretinden almış oldukları paylar şeklinde tanımlanan, çok taraflı ticaret sisteminin işleyişi üzerindeki etkisidir²¹¹. Bu kapsamda 2, 4 ve 6 yıllık dönemler itibariyle ticaret politikaları incelemeye alınmaktadır. Buna göre, ABD, AB, Kanada ve Japonya olmak üzere dört ülkenin ticaret politikaları ve uygulamaları 2 yılda bir incelenirken, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 16 ülke, 4 yılda bir ve diğer üye ülke grubu ise 6 yılda bir incelemeye tabi tutulmaktadır. En az gelişmiş üye ülkeler için daha uzun bir süre belirlenebilmektedir. Bir üye ülkenin ticaret politikalarında ve uygulamalarında yapmış olduğu değişiklikler, ticaret sistemi üzerinde önemli etkiye sahipse, bu süreler beklenmeksizin, TPİO'ya bilgi vererek incelemenin öne alınması istenebilir²¹².

TPİO, incelemelerin yapılabilmesi için temel bir plan oluşturup, sonrasında Başkan aracılığıyla görüşmeleri başlatacak görüşmeciler seçilmektedir. Ardından görüşmeler başlamaktadır. TPİO çalışmalarını, incelemeye konu üye ülkelere gelen ve o ülkenin uygulamış olduğu politika açıklamalarını içeren "Üye Ülke Raporu" ve sekreteryaya tarafından bağımsız olarak hazırlanan "Sekreteryaya Raporu" olmak üzere iki rapora dayandırmaktadır. Bu raporlar dahilinde önceden ilan edilen tarihte yapılan inceleme toplantısında, üyelerin ticaret politikaları incelenmektedir²¹³.

TPİM, dünya ticaret sisteminin ve üye ülkelerin anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerinin değerlendirilmesi ve şeffaflığın sağlanması açısından önemli bir mekanizmadır. DTÖ Kuruluş Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 2017

²¹⁰ Selen, a.g.t., s.119.

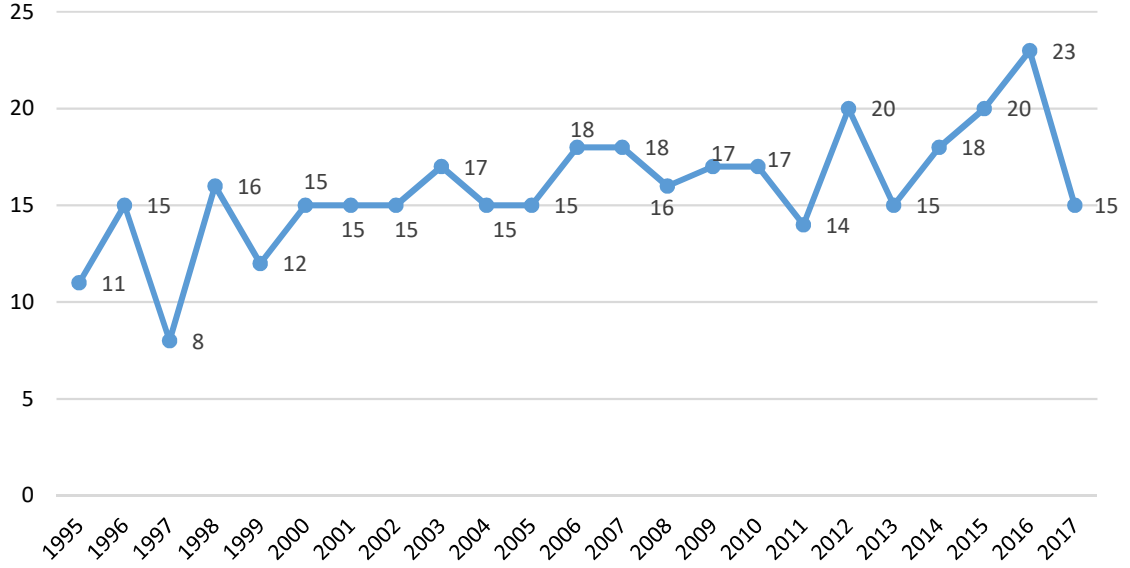
²¹¹ a.g.g., Ek 3, s.340.

²¹² a.g.g., Ek 3, s.340.

²¹³ a.g.g., Ek 3, s.340-341.

yılsonuna kadar toplam 365 adet izleme gerçekleştirilmiştir²¹⁴. Gerçekleştirilen izleme sayılarının yıllar itibariyle dağılımı Grafik 1’de yer almaktadır.

Grafik 1: Ticaret Politikası İzleme Sayıları

Kaynak: World Trade Organization web sayfasındaki verilerden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 1’de görüldüğü üzere, üye ülkelerin ticaret politikaları ve uygulamaları DTÖ kapsamında oluşturulan TPİM tarafından etkin bir şekilde izlenmektedir. Ticaret politikası izleme sayılarına bakıldığında, 1999 yılından sonra bir artış gözlemlenmektedir. Bu artış, DTÖ üye sayısındaki artıştan ve ülkelerin ticaret politikalarında yapmış oldukları değişikliklerin sayılarından kaynaklanmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, her ülke dünya ticaretindeki büyüklüğüne bağlı olarak 2, 4 ve 6 yıllık dönemler itibariyle rapor vermek ve bu dönemler arasında herhangi bir politika değişikliği yapılması durumunda, bu değişiklikleri ara raporlarla bildirmek zorundadır.

Çalışmanın bu bölümünde aktarılmaya çalışılan bilgilerden hareketle, IMF, DB, GATT ve sonrasında DTÖ, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD hegemonyasında kurulmaya çalışılan ekonomik düzenin önemli parçalarıdır. IMF, DB ve DTÖ batılı liberal kapitalist blok tarafından küresel boyutta örgütlenmiş ve bir takım ekonomik

²¹⁴ World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp_rep_e.htm#chronologically (02.02.2018).

işlevlerle donatılmıştır²¹⁵. Bu kurumlar merkez-çevre ilişkisi için hem iç hem de ülkeler arası bağların düzenlenmesinde rol almaktadır. Literatürde gelişmiş ülkeler merkez, az gelişmiş ülkeler ise çevre metaforu ile kullanılmaktadır²¹⁶. IMF ve DB kredilerin akışı, kredilerle iç politikalar arasında ilişkilerin kurulması, istikrar programlarının uygulanması ve bunların denetlenmesi görevini üstlenmiştir. DTÖ ise, gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin dünya pazarlarına entegre edilerek, merkez ülkelerin çıkarları doğrultusunda ticaretin serbestleştirilmesi işlevini sahiplenmiştir²¹⁷. Mal ve hizmet piyasalarının serbestleştirilmesini amaçlayan politikaların tüm üye ülkelere empoze edilmesi, farklı yönlerden eleştirilmektedir. Politika uygulamalarının istenilen sonuçları vermemesi eleştirilerin artmasına neden olmaktadır. Özellikle 2008 krizi ile birlikte neoliberal politikaların kendi içinde önemli sorunları beslediğinin görülmesi, eleştirileri daha da artırmıştır. Ancak olumsuz sonuçlar doğuran neoliberal politikaların bu kurumlar tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılması, eleştirilerin bu kurumlar üzerinde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

ABD öncülüğünde kurulan bu yapılar liberal kapitalist değerlerin diğer ülkelere yaygınlaştırılması işlevini üstlenmektedir. Çünkü bu tür kurumların karar alma mekanizmalarının başında yine merkez ülkeler yer aldığından, kurumlar bu ülkelerin çıkarları doğrultusunda işlev görmektedir. Yaşanan ödemeler dengesi ve yapısal kırılmalar gibi bir takım sorunlar ülkelerin bağımsız bir şekilde kalkınmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durumlarda ülkeler uluslararası kurumlardan yardım talep etmektedir. Merkez ülkelerin uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yardım aşamasında öne sürdükleri şartlar ve öneriler, çevre ülkelerin uzun vadeli kalkınma planlarının ve ekonomi politikalarının belirlenmesine etki etmektedir. Bu yolla merkez ülkeler çevre ülkelerin içişlerine karışmaktadır. Bir ülkedeki siyasal iktidarın devamlılığının en önemli göstergesi ekonomidir. Bu tür kuruluşlar kendilerinden yardım talep eden çevre ülkelere, ülkelerin siyasal iktidarlarının uygulamış oldukları politikaların merkez ülkelerin çıkarlarıyla örtüştüğü ölçüde yardım etmektedir. Yardım talep eden ülkenin siyasal iktidarının uygulamış olduğu politikaların gelişmiş ülkelerin çıkarlarına ters olması

²¹⁵ Ateş, a.g.e., s.210.

²¹⁶ İrfan Erdoğan, *Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim Sömürünün Paketlenişi*, Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2000, s.163.

²¹⁷ Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, s.58.

durumunda, bu kuruluşlar yardım talebini geri çevirerek, siyasal iktidarların devamlılıklarında etkili olmaktadır²¹⁸.

Konu DTÖ özelinde ele alındığında ise, merkez ülkeler çevre ülkelerin ticaretin önündeki engelleri kaldırarak, ticaretin serbestleştirilmesi yönünde politikaları uygulamasını isterken, kendileri karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadıkları ya da stratejik olarak kabul ettikleri sektörlerde serbestleşme yolunu tercih etmemektedir²¹⁹. Aynı zamanda bir yandan çevre ülkeleri dünya pazarlarıyla entegre olma sürecine sokabilmek için DTÖ, merkez ülkeler tarafından bir araç olarak kullanılmaktadır. Merkez ülkelerin çevre ülkelere DTÖ kapsamında gerçekleştiremedikleri uluslararası ticaretle ilgili politika dayatmaları, IMF ve DB aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. DTÖ kapsamında merkez ülkeler çevre ülkelere “sosyal şart²²⁰” getirerek, uluslararası rekabette çevre ülkelerin merkez ülkeler karşısında tek avantajı olan ucuz emek imkanını ortadan kaldırmaktadır.

Bu uluslararası kuruluşlara yönelik getirilen eleştiriler, iktisat politikası amaçları açısından bir arada aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir.

- Gelir dağılımı uluslararası düzeyde bozulmuştur.
- Tatmin edici kalkınma hızları yakalanamamıştır.
- Ekonomik istikrar sorunları çözülememiştir.
- Standart politika önerileri yapısal sorunların çözümüne hizmet etmemektedir.

Kazgan (2015) ve Ateş (2016)’in de ifade ettiği gibi, merkez ülkelerin çevre ülkelere kapitülasyonları dayatıp, tek taraflı tavizler elde etmeleri yukarıda bahsedilen uluslararası kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirildiğinden, bu kuruluşlar doğu bloğundaki komünist sosyalist dünya görüşünün karşısında batı bloğunun liberal kapitalist bakış açısının somut birer göstergeleridir²²¹. Günümüzde IMF ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerde neoliberal politikaların uygulanmasının teşvik edilmesinde çok önemli rol oynamaktadır²²². Özellikle DTÖ’nün gerçekleştirmeye

²¹⁸ Ateş, a.g.e., s.211

²¹⁹ Joseph E. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents*, New York: W.W. Norton Company, 2002, p.6-7.

²²⁰ Çevre ülkelerin işgücü istihdamında merkez ülkelerin sağladığı sosyal güvenlik önlemleri gibi bir takım hakların aynı şekilde uygulanması koşuludur.

²²¹ Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, s.130-131; Ateş, a.g.e., s.212-213.

²²² Chang, Gabel, a.g.e., s.47.

çalıştığı serbestleşmenin, gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet eden bir serbestleşme olduğu fikri hakimdir²²³.

²²³ Pınar Yardımcı, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2014, s.146.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETTE POLİTİKA BELİRLEME GÜCÜNÜN KORUMACILIK POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Bu bölümde, politika belirleme gücünün uluslararası ticaret politikalarının temel dinamiklerinden olan korumacılık politikaları üzerindeki rolü incelenmiştir. İlk kısımda, serbest ticaret sistemi içerisindeki korumacılık politikalarının yerine ve korumacılık politikalarına değinilmiştir. İkinci kısımda, uluslararası ticaret politikalarının belirlenmesine etki eden unsurlara yer verilip, detaylı açıklaması yapılmıştır. Üçüncü kısımda, uluslararası ticaret sistemini standardize eden DTÖ'nün, ülkelerin politika belirleme ve uygulama inisiyatifi ile ülkelerin kamu maliyeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Dördüncü kısımda, korumacılık politikası kapsamında kullanılan araçlara değinilerek, bu araçların ülkeler tarafından kullanımları hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci ve son kısımda ise dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uygulamış oldukları korumacılık politikalarına değinilmiştir.

1. SERBEST TİCARET SİSTEMİ İÇERİSİNDE KORUMACILIK POLİTİKALARININ YERİ

Piyasa ekonomisi temel varsayımlarına dayanan serbest ticaret politikaları, kalkınma, istikrar ve bölüşüm sorunlarının çözümünde en doğru politikalar olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede, tüm piyasaların ve ülkelerin homojen olduğu kabul edilmektedir. Ancak, ülkeler ve piyasalar aynı özellikleri taşımamaktadır. Dolayısıyla, serbest ticaret politikalarının tüm ülkeler için doğru politikalar olduğu iddiası tartışmalı bir noktada durmaktadır. Bu iddia genellikle serbest ticaretin ekonomik anlamda güçlü ülkeler açısından faydalı olduğu gerçeği ile çelişmektedir. Pek çok gelişmiş ülke, kalkınmasını korumacılık duvarlarının arkasında tamamlamış ve serbest

ticarete, uluslararası piyasalarda rekabet edebilir hale geldikten sonra geçmiştir²²⁴. Ülkelerin izleyecekleri serbest ticaret politikaları dünya refahının artırılması için en iyi politikalar; o halde dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak, serbest ticarete doğru atılan her adım dünya refahını artırıcı bir etkide bulunmaktadır. Bu bakımdan bu tür politikalar “birinci en iyi” politikalar olarak adlandırılmaktadır. Serbest ticaret politikalarının en önemli varsayımlarından birisi, özel maliyet ile sosyal maliyet arasında farkın olmamasıdır. Ancak, bu varsayım çoğu zaman gerçekte bu şekilde olmamaktadır. Çünkü gerçek hayatta, tekellerin varlığı, dışsallıklar, hükümet müdahaleleri ve ihrac pazarlarında yaşanan ticaret saptırıcı rekabet gibi piyasa başarısızlıkları nedeniyle, özel maliyet ve sosyal maliyet arasında fark meydana gelmektedir. Bu durumda, tam rekabet koşulları oluşmamakta ve sadece ticaretin serbestleştirilmesiyle üretim ve tüketim de Pareto optimalitesi sağlanamamaktadır. Pareto optimalitesinin sağlanabilmesi için ticareti kısıtlayıcı önlemlerin alınması, ülke ve dünya refahı için daha yararlı görünebilir. Yani tam rekabet ve serbest ticaret politikalarının gerçekleşmediği bir ortamda, piyasadaki mevcut engellemeleri dengeleyecek yeni müdahale araçlarının konulması “ikinci en iyi” politikayı oluşturmaktadır²²⁵. Uluslararası ticaret kapsamında ikinci en iyi politika Meade tarafından geliştirilmiş olup, Lipsey ve Lancaster tarafından genelleştirilmiştir²²⁶. Serbest ticaret sistemi özünde, kendi varlığını devam ettirebilmek adına korumacılık politikalarının, kendi sınırlamaları dahilinde uygulanmasına izin vermektedir. Korumacılık politikası araçları, serbest ticaret sisteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ve bu araçları kullanan ülkelerin dünya ticaret sisteminden kopması söz konusu değildir²²⁷. Bu nedenle serbest ticaret sisteminin devam edebilmesi, uluslararası serbest rekabet ortamının sağlanmasına bağlıdır. Bu da ancak, ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilir konuma gelmesiyle yakından ilgilidir. Ülkelerin serbest ticaret sistemine entegre olabilmeleri ve sistemin işlerliğinin devamı adına, GATT ve DTÖ kapsamında, korumacılık politikalarının belirli bir aşamaya kadar uygulanması kabul görmektedir.

Literatüre bakıldığında serbest ticaret ve korumacılık arasında uzun yıllar süren bir tartışma vardır. Aslında bu tartışmanın tarihi merkantilist ve fizyokrat görüşlerin hakim olduğu 16. yy’a kadar gitmektedir. Zaman geçse de, teknolojik gelişmeler hızlansa

²²⁴ Subasat, a.g.e., p.278.

²²⁵ Seyidoğlu, a.g.e., s.214-215.

²²⁶ David Robertson, *International Trade Policy*, UK: Macmillan Education, 1972, p.18.

²²⁷ Engin, a.g.e., s.52.

da ve dünya küreselleşme sayesinde küçük bir köy haline dönüşse de bu tartışma sürmektedir. Öyle ki bu tartışma, klasikleşerek her devirde yeniden alevlenip gündemdeki yerini korumuş ve kısmen biçim değiştirmesine rağmen özü itibariyle varlığını koruyan bir sorunsala dönüşmüştür²²⁸. Serbest ticaret ve korumacılık alanında dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler, aşağıdaki şekilde dönemler itibariyle incelenebilir²²⁹.

- i. 1500-1875 yılları merkantilist görüşlerin hakim olduğu korumacı dönem,
- ii. 1875-1914 yılları altın para çağı, ticari liberalleşme ve serbest ticaret dönemi,
- iii. 1914-1929-1944 yılları savaş, durgunluk, daralma, depresyon ve korumacılık dönemi,
- iv. 1944-1970 yılları kurumsal kapitalizm, ticari liberalleşme ve serbest ticaret dönemi,
- v. 1970-1980 yılları petrol krizi, stagflasyon ve yeni korumacılık dönemi,
- vi. 1980-2000 yılları neoliberal politikalar, çok uluslu şirketler, ticari liberalleşme, rekabet ve tarife dışı engeller dönemi,
- vii. 2000-2008 yılları finansal küreselleşme dönemi,
- viii. 2008-.... finansal kriz, kur savaşları, yeni merkantilist/yeni korumacılık dönemi.

Merkantilist görüşün hakim olduğu dönemde korumacı politikalar uygulanmıştır. Buna göre, ülkelerin zenginlik kaynaklarının elinde bulundurdukları değerli madenlerden ibaret olduğu ve ihracat yoluyla ülkeye değerli maden girişine izin verilirken, ithalat yoluyla ülkeden değerli maden çıkışına engel olunmuştur. Yani merkantilist dönem, serbest ticaret yerine hükümet müdahaleleriyle korumacı politikaların uygulandığı dönemdir.

1776 yılında A. Smith tarafından eleştirilen merkantilist görüş, yerini liberal politikalara bırakmıştır. Bu döneme klasik iktisatçıların söylemleri damga vurmuştur. Buna göre, uluslararası ticaret yoluyla ülkelerin değerli maden stoklarının artırılacağı ve bunun için yapılacak devlet müdahaleleri görüşlerine karşı çıkmıştır. Uluslararası ticarete uzmanlaşma ve işbölümünün gerçekleştirilmesi ve ticaretin serbestleştirilmesi

²²⁸ Mustafa Acar, “İktisadın Ezeli Sorunsalı: Serbest Ticaret mi, Korumacılık mı?”, 2012, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/iktisadin-ezeli-sorunsali-serbest-ticaret-mi-korumacilik-mi-mustafa-acar,165.php>, (05.11.2017).

²²⁹ Fatih Mangır, Hakan Acet, “Serbest Ticaret ve Korumacılık, Avrupa Birliği’nde Malların Serbest Dolaşımı ve Türkiye’nin Uyumunu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 2014, s.95.

yönündeki politikaların uygulanmasıyla kazançlı çıkılabileceği savunulmaktadır. Klasik teoriye göre, emek ve üretim faktörlerinin homojen olması, tam istihdam ve tam rekabet piyasası koşulları vb. varsayımlarına dayanan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi kapsamında, ülkeler dış ticaretten kazançlı çıkacaktır. Aynı zamanda bu dönem kapitalizmin altın çağı olarak da nitelendirilmektedir. Bu dönemde yaşanan uluslararası ticarete serbestleşme nedeniyle dünya ticaret hacmi hızla artmıştır²³⁰.

Birinci Dünya Savaşı ve ardından 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Buhran nedeniyle altın para sistemi çökmüş ve ABD tarafından imzalanan “Smooth Hawley” anlaşmasıyla gümrük duvarları yükseltilerek, korumacı politika uygulamalarında artış yaşanmıştır. Bunun sonucunda dünya ticaret hacmi daralmıştır.

1944 yılında İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde sanayileşme dönemini tamamlayan ABD, sermaye birikimi açısından güçlü bir konuma gelmiş ve dünya ekonomisinin en önemli ülkesi olmuştur. Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve diğer ülkelerin dünya pazarlarıyla entegre olması amacıyla, ABD öncülüğünde Bretton Woods toplantısı gerçekleştirilmiş, finansal ve ticari oluşumlar ortaya çıkmıştır. 1950 ve 1960'lı yıllara gelindiğinde, uluslararası ticaret hacminde ve dünyanın birçok ülkesinde, özellikle de sanayi ülkelerinin ekonomisinde, benzeri görülmemiş bir büyüme yaşanmıştır. Sanayi ülkelerinin ticaret hacmi yılda ortalama %8 oranında büyümüş ve bu durum GSYH artışının yıllık %4'ün üzerinde olmasını sağlamıştır. Bu dönem, dünya genelinde yaşanan büyüme ve istikrarın altın çağları olarak görülebilir. Uluslararası ticaretin gelişimi ise GATT çerçevesinde gerçekleştirilen, Dillon görüşmeleri (1960-61), Kennedy görüşmeleri (1964-67) ve Tokyo görüşmeleri (1974-77) sonunda gerçekleştirilen tarife indirimleri ile sağlanmaya çalışılmıştır²³¹.

1970'li yıllarda ortaya çıkan Petrol Krizi ile birlikte uluslararası ticaretin serbestleşmesi yönündeki genel eğilim, 1929 Büyük Buhrandan bu yana dünyanın en derin küresel durgunluğuyla yüzleşmiştir. Bu durum, birçok yeni tarife dışı engelin dayatılmasıyla karakterize edilen ve yeni korumacılık olarak bilinen duruma neden olmuştur. 1975-1979 yılları arasında dünya ticareti önceki 20-30 yılda %8 büyüme

²³⁰ Mangır, Acet, a.g.m., s.95.

²³¹ Dominic Salvatore, “Protectionism and World Welfare: Introduction”, *Protectionism and World Welfare*, ed. Dominic Salvatore, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, p.2.

sağlamasına rağmen, yılda yaklaşık %5 oranında artarken, 1980'den 1985'e kadar yıllık ortalama büyüme %3 oranında düşerek %2 olarak gerçekleşmiştir²³².

1980'li yıllarda dünya ticaretine yön veren en önemli gelişme Washington Konsensüsü ile birlikte popülerlik kazanan neoliberal politikalar olmuştur. Bu dönemde artan korumacılık ve dünya ticaretindeki azalan büyüme eğiliminin tersine çevrilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, dünya genelinde artan küreselleşme eğilimleri ve uluslararası kuruluşların etkinliğiyle çoğu ülke, Keynesyen politikaları ve ithal ikameci büyüme modelini terk ederek, neoliberal politikalara ve ihracata dayalı büyüme modeline geçmiştir. Yani, ülkeler dışa açık büyüme stratejisi uygulamaya başlamıştır. Neoliberal politikaların en büyük savunucusu olan ABD öncülüğünde kurulan -zaten kuruluşunda ve karar alma organlarında ABD'nin etkili olduğu- IMF, DB ile ABD Hazine Bakanlığı arasında az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını sürdürebilmeleri ve dünya piyasalarına entegre olarak uluslararası sermaye hareketlerinden daha fazla yararlanmalarını sağlamak amacıyla Washington Konsensüsü oluşturulmuştur²³³. Bu konsensüse göre²³⁴;

- Maliye alanında disiplin sağlanmalı ve denk bütçe uygulamasına geçilmeli,
- Kamu harcamaları sadece uzun dönem iktisadi büyümeyi artıracak verimli alanlara yönelik yapılmalı,
- Artan oranlı vergi uygulamaları bırakılmalı ve vergi tabanı genişletilmeli,
- Finansal serbestlik sağlanmalı,
- Döviz kuru, piyasa tarafından belirlenmeli,
- Uluslararası ticaret, tarifelerin kaldırılması yoluyla serbestleştirilmeli,
- Doğrudan yabancı yatırımlar özendirilmeli,
- Özelleştirme politikaları uygulanmalı,
- Devletin piyasaya müdahale aracı olan deregülasyon uygulaması bırakılmalı,
- Mülkiyet hakları güvence altına alınmalıdır.

Bu kararlar sonrasında dünya ticaretinin serbestleşmesi için Uruguay görüşmelerinde tarife oranları düşürülmüş ve ortalama tarife oranları, gelişmiş ülkeler

²³² Salvatore, "Protectionism and World Welfare: Introduction", p.3.

²³³ Mangır, Acet, a.g.m., s.96.

²³⁴ Cengizhan Yıldırım, "Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 2, 2011, s.5-6.

için %3.8'e, gelişmekte olan ülkeler için %12.3'e ve geçiş ekonomileri için %6'ya indirilmiştir²³⁵. Bunun sonucunda dünya ticaret hacminde artış yaşanmıştır.

2008 yılına gelindiğinde ise, yaşanan küresel finansal kriz nedeniyle dünya ticaretinin serbestleştirilmesi çabaları yerini, yeniden korumacılık uygulamalarına bırakmıştır. Küresel finansal krizin derinleşmesiyle birlikte, krizden büyük ölçüde etkilenen sektörlerin ve bu sektörlerde yaşanan işsizlik sorunu nedeniyle işsiz kalan kesimin serbest ticaret karşıtı ve korumacılık taraftarı görüşleri güç kazanmıştır²³⁶. Küresel Ticaret Alarmı (Global Trade Alert – GTA) girişimi bilgilerine göre, 2008 yılından 2017 yılsonuna kadar toplamda 17.600 ayrı korumacılık adımı atıldığı ve bu adımların ilk üç sırasında Çin, AB ve ABD'nin olduğu görülmektedir²³⁷. 2018 yılına gelindiğinde ise, neoliberal politikaların etkisinin kaybolduğu ve yeniden devlet müdahalesine dayalı neokeynesyen politikaların ağırlık kazandığı görülmektedir. 2018 yılında ABD'nin AB menşeli çelik ürünleri ile Çin menşeli ürünlerin gümrük vergilerini artırma girişimleri, DTÖ'nün işlevini ne ölçüde yerine getirdiğini gösterecektir.

1.1. KORUMACILIK TANIMI, AMAÇ VE KAPSAMI

Serbest ticaret ve korumacılık alanında dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelere bakıldığında, her ekonomik kriz veya bunalım sonrası uluslararası ticarete korumacı bir eğilimin yaşandığı gözlenmektedir. Korumacılık (protectionism), hükümetler tarafından diğer ülkelerle olan mal ve hizmet değişimi üzerinde bir takım kısıtlamalar koyma girişimi olarak tanımlanmaktadır²³⁸. Bir başka tanıma göre ise korumacılık, bir ülkedeki yerli üreticilerin, her türlü yıkıcı nitelikteki uluslararası rekabet karşısında korunması gerekliliğini savunan dış ticaret politikasıdır²³⁹.

²³⁵ Jeffrey J. Schott, *The Uruguay Round: An Assessment*, Washington: Institute for International Economics, 1994, p.247-249.

²³⁶ Serap Durusoy, "Krizin Orta ve Uzun Vadeli Yıkıcı Etkisi: Yükselen Korumacılık", *International Conference on Eurasian Economies*, 2013, s.511.

²³⁷ Global Trade Alert, http://www.globaltradealert.org/global_dynamics/area_all/year-to_2018, (05.10.2017).

²³⁸ Evans Osabuohien, Uchenna R. Efobi, Ibunkun Beecroft "Free Trade, Protectionism and the Balance of Trade: New Empirical Insights", *Beggars-Thy-Poor-Neighbour: Crisis-Era Protectionism and Developing Countries*, ed. Simon J. Evenett, London: CEPR Press, 2014, p.14.

²³⁹ İrfan Kalaycı, "2008 Küresel Finans Krizi Sonrasında Dış Ticarete Korumacılık: Paradigma Kayması (mı?)", *Maliye Dergisi*, S. 161, 2011, s.81.

Korumacılık politikalarının amaçları temelde, ulusal güvenlik, iktisadi kalkınma, küçük sanayilerin korunması, istihdam düzeyinin yükseltilmesi, reel ücretlerin yüksek düzeyde tutulması, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi ve uluslararası rekabet gücünün artırılması şeklindedir²⁴⁰. Ancak, bu amaçların dışında aşağıda belirtilen bir takım nedenlerden dolayı da korumacılık politikalarına başvurulduğu görülmektedir.

Korumacılık kavramı ilk kez merkantilistler tarafından ortaya atılmıştır. Sonrasında neo-merkantilist akımın Alman düşünürü Friedrich List devlet korumacılığını savunarak, sanayileşmenin gerçekleşmesinde korumacılığı zorunlu görmüştür. F. List'e göre, bebek sanayilerin rekabet edebilir hale gelinceye kadar tarifeler yoluyla korunması gerekmektedir²⁴¹. Serbest dış ticaret teorilerinde olduğu gibi korumacılık da, kendini haklı gösterecek nedenlerle savunulmaktadır. Korumacılık, bir bakıma serbest ticaret teorisine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin en önemli savunucusu ABD, korumacılık konusundaki teorilerin gelişmesine de katkı sağlamıştır²⁴².

Korumacılık, gümrük vergileri yoluyla olabileceği gibi, teknik engeller yoluyla da yapılabilmektedir. Korumacılığın ilk dönemlerinde tarifeler, ithalat kotaları ve kambiyo denetimi gibi araçlar kullanılmaktaydı. Ancak, 1970'li yıllara gelindiğinde ortaya çıkan Petrol Krizi ile birlikte, korumacılık uygulamaları şekil değiştirmiş ve yeni korumacılık olarak adlandırılmıştır²⁴³. Bu dönemde gönüllü ihracat kısıtlamaları, ticarete teknik engeller, sübvansiyonlar ve yerli satın alma politikaları gibi araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, korumacılık politikalarının kapsamı değişikliğe uğramış ve genişlemiştir.

1.2. KORUMACILIK NEDENLERİ

Ülkelerin uluslararası ticarete korumacı politikaları uygulama ihtiyacı, sadece ekonomik kaygılara dayanmamaktadır. Ekonomik nedenlerin yanında sosyal amaçlı

²⁴⁰ Suhail Abboushi, "Trade Protectionism: Reasons and Outcomes", *An International Business Journal*, V. 20, N. 5, 2010, p.387.

²⁴¹ Frederic List, *The National System of Political Economy (1841)*, çev. Sampson S. Lloyd, 1885, p.49, http://lf-oll.s3.amazonaws.com/titles/315/List_0168_EBk_v6.0.pdf; (24.05.2018).

²⁴² Ferruh Işın, "Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi, Korumacılık Kavramı ve Tarım", *Tarım Ekonomisi Derneği*, S. 3, 1998, s.42-43.

²⁴³ Salvatore, "Protectionism and World Welfare: Introduction", p.2.

nedenler de korumacı politikaların temel belirleyicilerindedir. Örneğin, ülkede yaşayan vatandaşların hayat standardının yükseltilmesi, tüketici haklarının korunması, toplum sağlığının korunması, bitki ve hayvan varlığı ile çevrenin korunması gibi amaçlarla da korumacı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır²⁴⁴.

Uluslararası ticarete korumacılık politikalarının uygulanma nedenleri, serbest ticaret teorilerinde kabul gören korumacılık nedenleri, genelleştirilmiş tercihler sisteminde kabul gören korumacılık nedenleri ve haksız rekabetin önlenmesi bağlamında korumacılık nedenleri olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir.

1.2.1. Serbest Ticaret Teorilerinde Kabul Gören Korumacılık Nedenleri

Korumacılık ve serbest ticaret politikaları arasında seçim konusu sürekli olarak iktisatçılar arasında tartışmalara neden olmuştur. Korumacılığı savunanların argümanları serbest ticarete karşı argümanlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak, serbest ticaret teorilerinin savunucuları bile, serbest ticaretin en iyi sonuçları yaratacağına inanmakla birlikte, belirli koşullar altında, serbest ticaretten vazgeçilmesi veya serbest ticarete ara verilmesini kabul etmektedir. Serbest ticaret teorileri, her ne kadar özü itibariyle serbest ticaretin, ulusal ve uluslararası refahın ancak serbest ticaretle artırılabileceğini savunsa da, serbest ticarete tekel güce sahip olanların daha fazla yarar sağlayacağını kabul etmektedir. Dolayısıyla bu teoriler, güçlünün güçsüzü sömürme yolunun açıldığını öne sürerek, serbest ticaretten herkesin aynı anda kazançlı çıkamayacağını da kabul etmektedir. Çünkü serbest ticaret teorilerinde eşitlik ve adil dağılım gibi kavramlar dikkate alınmamakta, sadece kar optimizasyonundan söz edilmektedir. Bu nedenle sistemde eşitsizliğe yol açacak bir bozukluk ya da piyasa başarısızlıkları durumlarında devletin, para ve maliye politikaları ile müdahale etmesi ve ticarete korumacılık uygulamalarına başvurmasına izin verilmektedir²⁴⁵. Bu bölümde serbest ticaret teorilerinde kabul gören korumacılık nedenleri olarak “bebek sanayi tezi”, “ulusal güvenlik” ve “stratejik ticaret politikası” yaklaşımları ele alınmaktadır.

²⁴⁴ Hasan Parıltı, “Uluslararası Ticarete Korumacılık ve 2008 Krizi”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, C. 48, S. 2, 2013, s.91.

²⁴⁵ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.18.

1.2.1.1. *Bebek Sanayi Tezi*

Bebek sanayi tezi ilk olarak 18. yy'da ABD'li Alexander Hamilton ve Alman F. List tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre bebek sanayi tezi, yeni kurulmuş olan ve gelecekte karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak sanayi kollarının optimum üretim düzeyine ulaşınca kadar tarifeler yoluyla, uluslararası rekabetten korunmasını öngörmektedir²⁴⁶. Çünkü yeni kurulan bir sanayi kolu, başlangıçta uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren firmalara oranla daha yüksek maliyetlerde çalışmaktadır. Zaman içerisinde koruma duvarları altında faaliyetine başlayıp devam eden sanayi kolları, maliyetlerini düşürebilmekte ve uzmanlaşmayı sağlayabilmektedir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta var ki, o da bebek sanayi tezinde korumacılığın geçici olması gerekliliğidir²⁴⁷. Korumacılığın devamlı olması durumunda sanayi kolları, korumacılığın vermiş olduğu rahatlıkla maliyetlerini düşüremez, verimliliğini artıramaz ve uzmanlaşmayı gerçekleştirmez. Bu nedenle bebek sanayi tezi ile korumacılık uygulamasına başvuran ülke hükümetleri, korunacak sanayi kollarını belirlemede dikkatli olmalı ve gerekli denetlemeleri yaparak sanayi kolunun gelişmesini takip etmelidir. Aksi takdirde korumacılık politikaları ile hedeflenen amaçlara ulaşamaz.

Ülkelerin ana sanayileşme stratejileri açısından bakıldığında, bebek sanayi tezi dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere dayanmakta ve ihracata dayalı büyüme modelleriyle uyumlu olduğu kabul edilmektedir. Yani her sanayi kolu değil, yalnızca gelişme potansiyeline sahip sanayi kollarının korunması öngörülmektedir²⁴⁸.

Bebek sanayi tezi uygulamalarında başarılı olunan ülke örneklerinin yanında başarısız ülke örnekleri de bulunmaktadır. Nitekim Aktan ve Savaş'ın belirttiği gibi, Meier (1987) geliştirmekte olan ülkeler üzerine yapmış olduğu çalışmada, bu tip korumacı politikaların istenilen sonuçlara ulaşmadığını tespit etmiştir²⁴⁹. Aynı şekilde Krueger ve Tuncer (1982) Türkiye üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında, Türkiye'de korunan bebek sanayilerin verimliliklerini artırmada yetersiz olduğu ve alternatif bir

²⁴⁶ Seyidoğlu, a.g.e., s.124.

²⁴⁷ Anne O. Krueger, Baran Tuncer, "An Empirical Test of the Infant Industry Argument", The American Economic Review, V. 72, N. 5, 1982, p.1143.

²⁴⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s..125.

²⁴⁹ Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Savaş, "Korumacı Politikalar ve Rekabet Politikası", <http://www.canaktan.org/hukuk/rekabet-hukuk/korumaci-pol.htm>, (06.10.2017).

teşvik uygulamasında verimliliklerini daha fazla artırabilecekleri yönünde sonuç elde etmişlerdir²⁵⁰.

1.2.1.2. Ulusal Güvenlik

Yurt içindeki sanayiye korumanın diğer bir nedeni de ulusal güvenlidir. Çünkü ülkeler, sınırlarını ve vatandaşlarını her an gelebilecek tehlikelere ve olası bir savaşa karşı koruyabilmeleri için, ulusal savunma sanayilerine ihtiyaç duymaktadır. Ulusal savunma ile ilgili sanayi kollarında her ülke, aslında kendi kendine yeterli olmayı amaçlamaktadır. Ancak dünyadaki hiçbir ülke, doğal kaynakların yeryüzündeki dağılımından dolayı, hemen hemen her alanda olduğu gibi savunma sanayiinde de kendi kendine yeterli olamamaktadır. A. Smith bile yurt savunmasının ekonomiden önce geldiğini kabul ederek, korumacılığı ulusal güvenlik konusunda gerekli görmektedir²⁵¹.

1.2.1.3. Stratejik Ticaret Politikası

Serbest ticaret teorilerinde kabul gören korumacılık nedenlerinden biri, diğer nedenlere göre oldukça yeni olan stratejik ticaret politikasıdır. Bu politika, sanayileşmiş ülkeler için geliştirilmiştir. Bu nedenle sanayileşmiş bir ülkede uygulanacak olan korumacılık politikaları ile pozitif dışsallıklar yayan ve yüksek teknoloji ağırlıklı sanayi kolları başta olmak üzere, araştırma ve geliştirme faaliyetleri kapsamında bazı endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlük elde ederek kazanç sağlanabilir. Bu amaçla, sanayileşmiş ülkeler korumacılık politikalarına başvurabilir. Korumacılık sonucunda sağlanan pozitif dışsallıklardan tüm sanayi kolları etkilenir ve böylece ülkenin gelecekte büyüme olanakları artırılmış olur²⁵².

Stratejik ticaret politikaları argümanı, serbest ticaret teorilerine alternatif politika önerisi sunmamaktadır. Dış ticarete devlet müdahalesinin gerekliliğini vurgulayan bu yaklaşım, serbest ticaret teorilerinin varsayımlarında ifade edilen argümanların haklılığını savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, etkinlik ve verimlilik artışı sağlayacak nitelikteki sektörlere yönelik korumacılık uygulamaları kabul edilebilir olarak

²⁵⁰ Krueger, Tuncer, a.g.m., p.1149.

²⁵¹ Seyidoğlu, a.g.e., s.124.

²⁵² a.g.e., s.127-128.

değerlendirilmektedir. Dolayısıyla stratejik ticaret politikalarının yalnızca özel durumlar için geçerli olduğu görülmektedir²⁵³.

Stratejik ticaret politikalarında, bebek sanayi tezinde de olduğu gibi, korumacılık uygulamaları geçicidir. Dikkat edildiğinde stratejik ticaret politikası ile bebek sanayi tezi birbirine benziyor olmasına rağmen, aslında farklıdır. Bebek sanayi tezi, kalkınma çabasındaki gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için uygulanırken, stratejik ticaret politikası daha çok gelişmiş ülkelerde geçerli olan ileri teknoloji sanayi kolları için geliştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın başarısının sırrı bu politikadan kaynaklanmaktadır²⁵⁴. Ancak stratejik ticaret politikaları, karşı ülkelerin misilleme uygulamaları, rant kollama ve gelir dağılımı gibi karşı karşıya kaldığı bazı siyasi ve iktisadi çıkmazlar nedeniyle eleştirilmektedir²⁵⁵. Karşı ülke devletlerinin uygulamış oldukları misilleme politikaları “Mahkumlar Açmazı²⁵⁶” sorununa neden olabilmektedir²⁵⁷. Ülkeler karşılıklı olarak stratejik ticaret politikası uyguladıklarında, Nash dengesi²⁵⁸ daha yüksek maliyetli veya daha düşük verimlilikte olan bir noktada gerçekleşebilmektedir. Bu durum da aslında ülkeler arasında ticaret savaşlarına neden olabilmektedir.

²⁵³ Hatice Karaçay Çakmak, “Stratejik Dış Ticaret Politikaları”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 7, 2004, s.62-63.

²⁵⁴ Seyidoğlu, a.g.e., s.127-128.

²⁵⁵ Çakmak, a.g.m., s.62-63.

²⁵⁶ Mahkumlar Açmazı, sosyal bilimler alanında iyi bilinen strateji oyunudur. İş dünyası, siyaset ve sosyal ortamlardaki işbirliği ve rekabet arasındaki dengeyi yöneten konunun ne olduğunun anlaşılmasını yardım etmektedir. Oyunun geleneksel versiyonunda polis iki şüpheliyi tutuklamakta ve onları ayrı odalarda sorguya çekmektedir. Her biri itiraf edebilir, bu da diğerini etkileyebilir veya sessiz kalabilir. Diğer şüphelinin yaptığı şey ne olursa olsun, her biri itiraf ederek kendi konumunu geliştirebilir. Diğer itiraf ederse, itiraf etmeyen kişi bu durumda kendisini bekleyen ağır ceza nedeniyle itiraf yoluna gidebilir. Eğer diğer sessiz kalırsa, bir diğer itiraf etme yoluna gidebilir. Böylece, itiraf her biri için egemen stratejidir. Ancak ikisi itiraf ettiğinde, sonuç her ikisi de sessiz kaldıklarından daha kötüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Avinash Dixit, Barry Nalebuff, “Prisoners’ Dilemma”, *The Concise Encyclopedia of Economics*, ed. David R. Henderson, Indiana: Liberty Fund, 2008, p.412-413.

²⁵⁷ Barbara J. Spencer, James A. Brander, “Strategic Trade Policy”, *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2.e., ed. Steven N. Durlauf, Lawrence E. Blume, UK: Palgrave Macmillan, 2008, p.1.

²⁵⁸ Nash Dengesi, her oyuncunun stratejisinin diğer oyuncuların stratejilerine en uygun cevap olan stratejiler profilidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Coşkun Can Aktan, Abdullah Burhan Bahçe, “Kamu Tercih Perspektifinden Oyun Teorisi”, *Modern Politik İktisat: Kamu Tercih*, ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007, s.3, <http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/makaleler/aktan-abdbahce.pdf>, (17.10.2017).

1.2.2. Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminde Kabul Gören Korumacılık Nedenleri

Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS), gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere ihraç edilen mamul, yarı mamullere ülkeye girişte uygulanması gereken vergi, resim vb. yükümlülüklerin kısmen ya da tamamen uygulanmayarak, gelişmekte olan ülkelerin ithalat maliyetlerinin düşürülmesi sonucu, uluslararası pazarlarda rekabet gücünün kazandırılmasını hedefleyen sistemdir²⁵⁹. GTS, 1960'lı yıllarda Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCTAD) Genel Sekreterlik görevi yapan Arjantinli iktisatçı olan Paul Prebisch'in "*Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru*" isimli raporunda belirtmiş olduğu düşünceler doğrultusunda ortaya çıkmıştır. P. Prebisch ilgili raporunda, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yapacakları ihracat sırasında dış ticaret hadlerinin iyileştirilerek dış dengenin sağlanması ve maliyetlerin düşürülerek uluslararası pazarlarda rekabet gücünün kazanılması amacıyla, gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan ticari engellerin kaldırılması ve tek taraflı olarak tavizlerin tanınması gerektiğini ileri sürmüştür²⁶⁰. P. Prebisch'in bu görüşlerinden hareketle, 1979 yılında GATT kapsamında GTS uygulaması başlamıştır.

GTS rejimleri gelişmekte olan ülkeler tarafından şekillendirilmekte ve bu kapsamda gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünlerine çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak gelişmiş ülkeler kendi ticaret politikalarıyla ters düştüğü durumlarda, GTS kapsamındaki düzenlemelere sınırlamalar getirmektedir.

GTS kurallarının karmaşıklığı ve pratikte uygulaması eleştirilmektedir²⁶¹. Çünkü GTS'nin ticaretteki artış eğilimini tehlikeye atabilecek bir takım potansiyel dezavantajları mevcuttur. Birinci dezavantaj, GTS'ye hak kazanabilmek için bir takım idari prosedürlerin ve teknik gerekliliklerin ortaya çıkmasıdır. Bu gerekliliklerin sağlanması için ekstra maliyet oluşturan menşe kurallarına uyulması gerekmektedir. GTS'yi tanıyan çeşitli gelişmiş ülkeler, farklı menşe kuralları talep ettiklerinden ülkeler bazında ihracatçıların maliyetleri değişmektedir. İkinci dezavantaj, GTS'de tanınan ülkelerin bu sistemi tercih etme nedenlerinin GATT / DTÖ kapsamındaki sürekli çok taraflı ticaretin

²⁵⁹ Bernhard Herz, Marco Wagner, "The Dark Side of the Generalized System of Preferences", *German Council of Economic Experts*, Working Paper 02/2010, 2010, p.3.

²⁶⁰ Elif Uçkan Dağdemir, "Avrupa Birliği Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nin Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Avrupa Birliği'ne İhracatları Üzerine Etkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 61, S. 6, 2007, s.123.

²⁶¹ Herz, Wagner, a.g.e., p.3.

serbestleştirilmesi nedeniyle zamanla elemine edilmesi ve bu durumda GTS kapsamında olmayan ülkelerin rekabet avantajını azaltmasıdır. Üçüncü dezavantaj, GTS'yi tanıyan gelişmiş ülkeler, çoğunlukla uluslararası kabul görmüş temel işçi haklarına göre daha kısıtlayıcı olan insan hakları ve çalışma şartlarıyla ilgili çeşitli yan koşulları uygulamaktadır. Panagariya (2003) ile Grossman ve Sykes (2005), bu gibi yan şartların uygulanmasının önemli bir karışıklık unsuru oluşturduğunu belirtmektedir²⁶². Dördüncü dezavantaj, belirli kriterler dahilinde bir ülke ya da belirli ürünleri GTS kapsamına alan gelişmiş ülkelerin, GTS'yi karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu mallar için uygulaması ya da bu malları GTS kapsamından çıkarabilmesidir. Örneğin, Panagariya (2003) ile Grossman ve Sykes (2005), tekstil ve konfeksiyonun yanı sıra seçilmiş tarımsal malların, AB ve ABD'deki GTS programlarından tamamen hariç tutulduğunu belirtmektedir. Çünkü AB ve ABD, tarımsal ürünlerde gelişmekte olan ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildir. Beşinci dezavantaj ise, herhangi bir bağlayıcılığı söz konusu olmayan GTS'nin, gelişmiş ülkeler tarafından tek taraflı olarak sonlandırılabilmesidir²⁶³. Bu da GTS uygulamalarında keyfiliğin önünü açmaktadır.

Bu bölümde GTS'de kabul gören korumacılık nedenleri olan istihdamın artırılması ve ödemeler bilançosu denkleğinin sağlanması, ulusal pazarlık gücünün artırılması ve dış ticaret hadlerinin iyileştirilmesi hakkında bilgiler verilmektedir.

1.2.2.1. İstihdamın Artırılması ve Ödemeler Bilançosu Denkleğinin Sağlanması

GTS'de kabul gören korumacılık nedenlerinden birisi, ithal ürünlerin yurda girişinin engellenerek, talebin yerli ürünlere kaydırılması sonucu yerli üretimin artırılması ve bunun sonucunda istihdamın artırılması ile ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasıdır. GTS sisteminin de amaçları arasında yer alan bu neden, gelişmekte olan ülkelerin ya da az gelişmiş ülkelerin, ülke içindeki ekonomik dengesizliklerin giderilmesini ve uluslararası pazarlarla entegre olmasını kolaylaştırabilmektedir. Çünkü

²⁶² Arvind Panagariya, "Aid Through Trade: An Effective Option?", *International Trade, EconWPA*, 2004, <http://econwpa.repec.org/eps/it/papers/0403/0403006.pdf>, (14.02.2018); Gene M. Grossman, Alan O. Sykes, "A preference for development: the law and economics of GSP", *World Trade Review*, V. 4, N. 1, 2005, pp.41-67.

²⁶³ Herz, Wagner, a.g.e., p.3-4.

bu politika ile birlikte, makro dengelerden kaynaklı maliyetlerin azaltılması sonucu, uluslararası pazarlarda rekabet gücü sağlanabilmektedir.

Burada dikkate edilmesi gereken nokta, bu türden politikaların, kaynakların ülke içinde dağılımını bozabilme ihtimalidir. Uluslararası düzeyde bakıldığında ise, bu tür politikalar “komşunun canı çıksın” politikaları olarak değerlendirilmektedir. Bu tür korumacılık politikalarına başvuran ülkeler, tarafına korumacılık politikası uygulanan ülkelerin refah kayıpları pahasına bir yarar sağlayabilmektedir. Bu durumda tarafına korumacılık politikası uygulanan ülkeler, uygulayıcı ülkelere misilleme yapma yoluna gidebilmektedir²⁶⁴. Böylece mahkumlar açmazı olayı ortaya çıkmakta ve her iki ülke de bu durumdan zararlı çıkabilmektedir. Böyle durumlarda korumacılık yerine, dengeli dış ticaret büyüme politikalarının uygulanması daha yararlı sonuçlar verebilmektedir.

1.2.2.2. Ulusal Pazarlık Gücünün Artırılması

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, küreselleşmenin ayaklarından birini oluşturmaktadır. Son yıllarda uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çalışmalarının hız kazanmasıyla, ülkelerin ve firmaların uluslararası pazarlarda başarı sağlamaları güçleşmektedir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda ülkeler ulusal rekabet güçlerinin korunması veya artırılması konularına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu amaçla ülkeler, uluslararası pazarlarda yaşanan yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmek ve/veya pazar paylarını artırabilmek için korumacılık politikaları uygulayarak, yerli sanayinin pazarlık gücü elde etmesini sağlamaktadır. Uygulanacak olan korumacılık politikaları ile yabancı ülke pazarlarında sağlanacak avantajlar karşılığında, korumacılık uygulamalarının esnetilmesi ve böylece pazarlık gücünün korunması amaçlanmaktadır²⁶⁵.

1.2.2.3. Dış Ticaret Hadlerinin İyileştirilmesi

Dış ticaret haddi, ortalama ihracat fiyatının ortalama ithalat fiyatına oranlanmasıyla elde edilmektedir²⁶⁶. Dış ticaret hadleri ile bir ülke belirli bir ihracat

²⁶⁴ Engin, a.g.e., s.12.

²⁶⁵ Kaymakçı, Avcı, Şen, a.g.e., s.487.

²⁶⁶ Karluk, a.g.e., s.153.

miktarı karşılığında, kaç birim ithal ürün satın alabileceğini görmektedir. Her ülke dış ticaret hadlerinde iyileşme yaratmak isteyebilir. Ülkelerin ihraç ettikleri malların değerlerinin, ithal ettikleri malların değerlerine kıyasla artması, dış ticaret hadlerinde iyileşme olarak görülmektedir. Dış ticaret hadlerinde görülen bir iyileşme, aynı zamanda cari işlemler dengesi yani ödemeler dengesi üzerinde de iyileşme yaratmaktadır. Dış ticaret hadlerinin iyileştirilmesi yoluyla ülke refahının artırılması, korumacılık politikalarının savunulmasının en önemli nedenlerinden biridir. Dış ticaret hadleri, iktisat literatüründe "optimum tarife" diye bilinen bir kavram ile açıklanmaktadır. Optimum tarife, ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz etkilerine karşılık, ticaret hadlerindeki iyileşmeden doğan net refah artışlarını maksimum yapan bir gümrük tarifesidir²⁶⁷. Optimum tarife, yalnızca iktisadi açıdan gelişmiş ülkeler tarafından uygulanabilmesi söz konusu olan bir tarife oranıdır. Eğer bir ülke, dış ticaret hadlerini etkileyebilecek büyüklükte ise, bu ülke, ithalatı üzerinde kısıtlayıcı önlemler uygulayarak, ihracatçı ülkeleri ihraç mallarının fiyatlarını düşürmeye zorlayabilir ve bu yolla dış ticaret hadlerini iyileştirerek refahını artırabilir²⁶⁸.

Günümüzde gelişmiş ülkelerin optimum gümrük tarifesi düşüncesiyle hareket edip, tarife oranları üzerinde değişiklik yapma olanağı çok düşüktür. Çünkü DTÖ ilkeleri kapsamında bu gibi durumlar kabul edilmemektedir. Tarife düzenlemeleri ile ilgili herhangi bir bağlayıcı hükme tabi olmayan bir ülkenin, tarifeler üzerinde değişikliğe gitmesi, diğer ülkeler tarafından misilleme yapma girişimini doğurmaktadır²⁶⁹. Örneğin, 2018 yılında ABD'nin tek taraflı olarak Çin, Kanada ve AB menşeli demir çelik ürünlerine karşı ek gümrük vergisi koymasına, bu ülkelerin de ABD'ye karşı tarifelerini artırmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum ticaret savaşlarına yol açmaktadır.

1.2.3. Haksız Rekabetin Önlenmesi Bağlamında Korumacılık Nedenleri

Hukuki bir kavram olarak haksız rekabet, rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasında ilişkileri etkileyen ve iyi niyetin aldatıcı davranış ve başka bir suretle

²⁶⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s.145.

²⁶⁸ Engin, a.g.e., s.11.

²⁶⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s.145.

her türlü kötüye kullanılması olarak tanımlanmaktadır²⁷⁰. İktisadi açıdan haksız rekabet, piyasanın işleyişini bozduğu iddiasıyla hukuken de yasaklanan kartel ve tröstler ile tekellerin satış, üretim, fiyatlama, dağıtım veya reklam politikalarının, piyasadaki aktörler arasındaki eşit rekabeti bozacak şekilde uygulanmasıdır²⁷¹. DTÖ tarafından ise haksız rekabet, fiyatların oluşumunda firmaların iç maliyetlerinin yanında, dışsal bir takım etkilerin bulunması anlamında kullanılmaktadır. Uluslararası ticarete karşılaşılan haksız rekabet türlerinden en önemlileri dumping ve sübvansiyonlardır.

Uluslararası ticari oluşumlar ve kuruluşlar tarafından, uluslararası ticarete haksız rekabetin önlenmesi amaçlanmaktadır. Uluslararası ticarete haksız rekabetin önlenmesi, uluslararası ticarete haksız rekabet türleri olarak kabul edilen dumping ve sübvansiyona konu olan ticaretin yol açtığı zarara karşı bir üretim dalının korunması amacıyla alınması gereken önlemleri, haksız rekabetle mücadelede gereken ilke ve uygulama kararları ile bu kararların hayata geçirebilmesine ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır²⁷².

1.2.3.1. Haksız Rekabet Unsuru Olarak Dumping

Küreselleşmenin artmasıyla birlikte, küresel rekabet de artış göstermektedir. Küresel rekabetin en yoğun olarak yaşandığı alanlardan birisi uluslararası ticarettir. Bu nedenle uluslararası ticaretin, küresel rekabette yaşanan haksız rekabetten korunması gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere uluslararası ticarete karşılaşılan haksız rekabet türlerinin en önemlilerinden biri dumpingdir. Dumpingin uluslararası ticarete haksız rekabet unsuru olarak gündeme gelmesi, 1900'lü yıllara rastlamaktadır. Dumpinge karşı ilk önlem, 1904 yılında Kanada tarafından alınmıştır. Kanada'yı takiben 1905 yılında Yeni Zelanda, 1906 yılında Avustralya, 1914 yılında Güney Afrika ve 1916 yılında ABD, dumpinge karşı önlem uygulamalarını başlatmıştır²⁷³. Dumping uygulamalarında yaşanan artış, küresel düzeyde haksız rekabete neden olduğundan, GATT kapsamında bu uygulamaları engelleyici hükümler getirilmiştir. Ancak GATT'a

²⁷⁰ Türk Ticaret Kanunu (TTK), madde. 54.2, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110214-1-1.htm>, (20.02.2018).

²⁷¹ Sadettin Gültekin, "Dış Ticarete Haksız Rekabet: Dumping", FMR Dergisi, 1, 2010, s.13.

²⁷² a.g.m., s.13-14.

²⁷³ Terence P. Stewart, Amy S. Dwyer, "Antidumping: Overview of the Agreement", *Law and Economics of Contingent Protection in International Trade*, ed. Kyle W. Bagwell, George A. Bermann, Petros C. Mavroidis, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p.198.

taraf ülkeler, damping ile ilgili hükümleri her ne kadar kabul etse de, bu hükümlerin herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktaydı. Bu nedenle, GATT kapsamında yapılan görüşmelerden biri olan Kennedy görüşmelerinde, damping karşısında uygulanacak yaptırımlar ile ilgili kararlar alınmış ve bu kararlar bağlayıcı hale gelmiştir²⁷⁴.

GATT 1947'ye göre damping, bir ülkenin ürünlerinin, başka ülkelerin ticaretine normal ürün değerinden daha az bir miktarda katılması olarak tanımlanmaktadır²⁷⁵. Yine aynı anlaşmaya göre, eğer dampingin, dampingli ithalat uygulanan ülkenin yerli sanayisine maddi bir zarar vermesi, tehdit etmesi veya bir sanayinin kurulmasını önemli ölçüde aksatması durumunda, sözleşmeye konu tarafların önlem alabilecekleri ifade edilmektedir. Damping, dampingli ithalattan zarar gören ülkede bir takım sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sonuçlar, dış ticaret açığı, iç ve dış borçlar, yerli sanayilerde rekabet gücü kaybı, işsizlik, dış ticaret açığı nedeniyle dış ülkelere gelir transferi gibi yıkıcı sonuçlardır²⁷⁶.

Damping üzerine en ayrıntılı çalışmayı yapan Jacob Viner'dır. J. Viner, dampingi "arada yapılan damping", "kısa dönem veya aralıklı yapılan damping" ve "uzun dönem veya sürekli yapılan damping" olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Belirli bir amaç olmaksızın sadece mevsimsel nedenlerden hareketle veya stokların eritilmesi amacıyla dış piyasalarda, iç piyasadaki fiyattan daha düşük fiyatla malların satılması durumuna *arada yapılan damping*; dış pazarlarda yeni ticari ilişkiler oluşturmak, mevcut bir ticari ilişkiyi daha da ilerletmek veya tekel konuma gelmek amacıyla yapılan dampinge *kısa dönem veya aralıklı damping*; iç pazarda fiyatlar düşürülmeden ulaşılabilecek en yüksek üretim ölçeğinin elde edilmesi amacıyla yapılan dampinge ise *uzun dönem veya sürekli damping* denilmektedir. J. Viner'a göre dampinge, sadece dampingin yurt içi sanayi üzerindeki olumsuz etkisinin, tüketici üzerindeki olumlu etkisinden büyük olması durumunda karşı çıkılmalıdır ve bu açıdan bakıldığında aynı zamanda yıkıcı damping olarak da adlandırılan kısa dönemli ve aralıklı dampinge dikkat edilmesi gerekmektedir²⁷⁷.

²⁷⁴ Karluk, a.g.e., s.313.

²⁷⁵ World Trade Organization GATT 1947, madde 6.1, https://www.wto.org/English/docs_e/legal_e/gatt47_01_e.htm, (25.02.2018).

²⁷⁶ Gültekin, a.g.m., s.1.

²⁷⁷ Cem Dişbudak, Kemal Türkcan, "Uluslararası Ticarete Yeni Korumacılık Politikası: Antidamping", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 5, 2005, s.67.

Damping uygulandığı zaman uluslararası ticarete rekabet bozulmakta ve dumping uygulayan ülke haksız rekabet yapmış olmaktadır. Dumping uygulayan firma karını artırırken, yerli üretim yapan firmanın görece fiyatının yüksek olması nedeniyle karı düşmektedir. Bu durumda yerli sanayi bir zararla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak her düşük fiyatlı satış dumping olarak sayılmamaktadır. Hangi satışların dumpingli satış olarak sayılacağı ile ilgili hususlar, Anti-Dumping Anlaşması 2. maddesinde belirtilmektedir. Buna göre, bir satışın dumpingli satış olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki şartları taşıması gerekmektedir²⁷⁸.

- İhracatçı ülkenin ticarete konu ürünün ihraç fiyatının, kendi iç piyasasındaki normal satış değerinin altında satılması
- İç piyasalardaki satış hacminin düşük olması

Bu şartların varlığı durumunda satış, dumpingli satış olarak kabul edilirken, aksi takdirde dumpingli satıştan söz edilememektedir.

1.2.3.2. Haksız Rekabet Unsuru Olarak Sübvansiyon

Uluslararası ticarete haksız rekabet unsuru olarak karşılaşılan bir diğer önemli unsur ise sübvansiyondur. DTÖ Kuruluş Anlaşmasına göre, devletin temin ettiği ve yararlanana fayda sağlayan bir mali katkının ya da GATT 1994'ün 16. maddesi anlamında bir gelir veya fiyat desteğinin bulunduğu hallerde sübvansiyonun varlığından söz edilebilmektedir. DTÖ Kuruluş Anlaşması ekinde yer alan "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması"na göre, bir takım şartların gerçekleşmesi durumunda sübvansiyonun varlığından söz edilebilmektedir. Bu şartlar²⁷⁹;

- Hükümetler tarafından kamu kaynaklı fonların doğrudan veya dolaylı olarak transferi,
- Ödenmesi gereken kamu alacaklarından vazgeçilmesi,
- Hükümetlerin genel altyapı dışında mal veya hizmet temin etmesi ve mal satın alması,

²⁷⁸ World Trade Organization GATT 1994, Antidumping Agreement, madde 2, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/anti_dumping_01_e.htm#article2, (13.02.2018).

²⁷⁹ a.g.g., ss.204-234.

- Hükümetlerin bir fon mekanizmasına ödeme yapması veya normal olarak hükümetlerin yetkisinde bulunan ve ilk üç maddede sayılan durumlarda, bir veya birden fazla görevi yerine getirmek üzere bir kurumu görevlendirmesidir.

Sübvansiyona konu olan ithalata karşı önlem alınabilmesi için, sübvansiyonun taşınması gereken bir takım özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler, “Sübvansiyonlar ve Telif Edici Önlemler Anlaşması”nın 3. maddesinde belirtilen yasak sübvansiyonlardan olması, 2. maddesi çerçevesinde bir firma/firma grubu veya bir üretim dalı/üretim dalı grubuna yönelik olduğunun tespit edilmiş olması ve aynı Anlaşmanın 8. maddesinde yer alan önlem alınamayan sübvansiyonlardan olmaması gerekmektedir²⁸⁰.

2. ULUSLARARASI TİCARETTE POLİTİKA BELİRLEME GÜCÜ VE İNİSİYATİFİNE ETKİ EDEN UNSURLAR

Küreselleşme, günümüzde yaşanan gelişmeleri açıklamada kullanılan bir etiket haline gelmiştir. Bu nedenle öncelikle küreselleşme kavramını tanımlamak gerekmektedir. Küreselleşme ile ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak en geniş ifadeyle küreselleşme, hemen hemen her alanda yaşanan, uluslararası ticaretin ve yatırım, üretim ve tüketim kararlarında etkili olan uluslararası sermayenin, daha çok gelişmiş ülkelerde toplanması nedeniyle, diğer ülkeleri sömürge haline getiren bir olgudur. Küreselleşme sürecini iki dönem olarak incelemek mümkündür. A. Smith ile başlayan klasik anlayışın savunduğu temel dayanak noktası olan piyasa ekonomisinin uygulandığı Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre, birinci küreselleşme dönemi olarak adlandırılmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren popülerliği artan neoliberal politikalarla, devletin küresel sermaye ile mal ve hizmet hareketleri önündeki engellerin en aza indirilmesi sonucu, tarihsel süreçte evrimleşen küreselleşme yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Bu dönem neoliberal küreselleşme dönemi olarak da adlandırılmaktadır²⁸¹.

Neoliberal küreselleşme dönemi ile birlikte, dünyada ulus-devletlerin sonunun geldiği ve egemenlik kavramının dönüşüm yaşadığı bir döneme başlanmıştır. Bu süreçte

²⁸⁰ İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Yönetmelik, madde 12, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-218393>, (05.03.2018).

²⁸¹ Şenses, a.g.m., s.2.

meşruiyet ve egemenliklerinin sınırlarını zorlamalarına rağmen ulus-devletler, güç kaybına engel olamamakta ve dönüşüme uğramaktadır²⁸². Küreselleşme, büyük oranda devletin ulusal ve uluslararası konularda politika belirleme gücünü azaltarak, devlet egemenliğinin aşınmasına neden olmuştur. Bu noktada, egemenlik ve politika belirleme gücü olmak üzere iki kavram ortaya çıkmaktadır. Egemenlik kavramı tarihte ilk kez Jean Bodin tarafından ortaya atılmıştır. J. Bodin'e göre egemenlik, bir ülkede yaşayan insanlar üzerinde, kanunla kısıtlanmasız mümkün olmayan en üstün iktidar olarak tanımlanmaktadır²⁸³. Egemenlik kavramının iç ve dış egemenlik olmak üzere iki farklı boyutu vardır. İç egemenlik, devletlerin ulusal sınırlar içerisinde, hakimiyet alanlarında, politika belirleyebilme, gerekli yasaları çıkarabilme ve uygulayabilme gücü olarak tanımlanabilmektedir. Hakimiyet alanı içinde hiçbir kişi, grup veya örgüt, devlet iradesine karşı gelememektedir. İç egemenlik aynı zamanda dar anlamda egemenlik olarak da ifade edilmektedir. Dış egemenlik ise, devletlerin uluslararası alanda başka hiçbir devlete veya uluslararası örgüte ulusal sınırlar içerisinde, otorite sağlama hakkını tanımamasıdır²⁸⁴. Dış egemenlik kavramı aynı zamanda geniş anlamda egemenlik olarak da ifade edilmektedir. Ülkelerin uluslararası alanda egemenlik hakkını kullanabilmeleri için, öncelikle ulusal sınırlar içerisinde iç egemenliği sağlamış olması gerekmektedir. Yani dış egemenliğin koşulu, iç egemenliktir.

Ülkeler, sahip oldukları iç egemenlik sayesinde, dış egemenliği sağlama konusunda bir güç elde etmektedir. Bu güç, diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerinde etkin olmaya imkan sağlamaktadır. Politika belirleme gücü, ülkelerin gerek ulusal sınırlar içerisindeki hakimiyet alanlarında, gerekse uluslararası ilişkilerde, diğer ülkelerin ve uluslararası kuruluşların yönlendirmesine maruz kalmadan kendi politikalarını belirleyebilme ve diğer aktörleri etkileyebilme gücüdür. Politikaların belirlenmesinde, ülkelerin birbirleriyle olan doğrudan ilişkileri, uluslararası kurum ve kuruluşlarla olan ilişkileri ve bu kurum ve kuruluşlar aracılığıyla diğer ülkelerle olan ilişkileri etkili olmaktadır²⁸⁵.

²⁸² Bülent Şener, "Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 18, 2014, s.52.

²⁸³ M. Nazan Arslanel, Ertuğrul Eryücel, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 1, 2013, s.26.

²⁸⁴ Savaş, a.g.e., s.279.

²⁸⁵ Cüneyt Gürer, Arif Akgül, Hamza Tosun, "Kamu Politikalarının Yayılımı: Kuramsal Bir İnceleme", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, C. 16, 2016, s.25.

Neoliberal politika uygulanmalarıyla 1980’li yıllardan başlayarak ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılıklar artmış ve ülkelerin politika belirleme güç ve inisiyatifleri zayıflamıştır. Ülkelerin politika belirleme inisiyatiflerindeki aşınma, birinci küreselleşme döneminde başlamaktadır. Bu dönemde, sömürgeci ülkeler sömürgeleştirdikleri ülkelerin kaynaklarını kontrol edebilmek amacıyla yağmalamamış, ekonomik, toplumsal ve kültürel yapıyı kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde yapılandırmıştır. Böylece sömürgelerin kendi ulusal sorunlarıyla ilgili politika belirlemelerine imkan tanınmamıştır. Neoliberal söylemlerle hız kazanan küreselleşme süreci, ulusal politika belirleme inisiyatifinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha da kaybolmasına neden olmuştur.

Bu süreçte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, dünya hegemonu olan gelişmiş ülkeler tarafından siyasi, yönetsel ve ekonomik anlamda biçimlendirilmektedir²⁸⁶. Günümüzde gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin politika belirleme gücünü, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla etkilemektedir. Bunun nedeni ise gelişmiş ülkelerin bu süreçte doğrudan kendilerinin aktif bir rol almaları durumunda, uluslararası kamuoyu tarafından gelebilecek eleştirileri engellemek istemeleridir.

Günümüzde uluslararası kuruluşlar, modern siyasetin her alanına nüfuz etmiştir. Neredeyse tüm politika alanlarında devletlerin davranışlarını şekillendiren çok sayıda resmi ve gayri resmi uluslararası kuruluş bulunmaktadır. BM, IMF, DB, DTÖ ve genişleyen bir dizi bölgesel örgütten, yaklaşık 250 kadar hükümetler arası kuruluş ve devletler arasında binlerce anlaşmaya kadar sayısız gayri resmi uygulamalar, uluslararası sistemin kurumlaşmasına imkan sağlamaktadır²⁸⁷. Bu kurumsal yapı profesyonel teknokratlar ve ekonomistler tarafından işletilmekte ve dünya ekonomisinde aynılışma sürecini yönetmektedir. Aynılışma sürecinin ekonomik boyutunu IMF, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), DB ve DTÖ şekillendirmektedir. Bu yapılar, sermaye ve mal hareketlerinin standardizasyonunda etkilidir. ILO emeğin çalışma standartlarını, IMF finansal sermayenin, DB fiziki sermayenin dolaşım standartlarını belirlerken, DTÖ ise mal ve hizmet hareketlerinin standartlaşmasına imkan sağlamaktadır. Bu da ülkelerin birbirleriyle yapmış oldukları uluslararası ticarete kendi belirleyebilecekleri kurallar

²⁸⁶ Aytül Güneşer Demirci, “Bir Politika Transferi Örneği Olarak Türkiye’de Kadro Sisteminin İnşası”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C.4, 2010, s.144.

²⁸⁷ Orfeo Fioretos, “Institutions and Time in International Relations”, *Internasional Politics and Institutions in Time*, ed. Orfeo Fioretos, New York: Oxford University Press, 2017, p.3.

yerine, DTÖ kurallarına tabi olmalarını gerektirmektedir. DTÖ, Uruguay görüşmeleri sonucunda imzalanan sözleşmenin uyulmasını ve uygulanmasını gözlemleyen ve denetleyen organdır. Bu anlamda, ticarete ve yatırıma yönelik ülke politikaları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Uluslararası ticaretin yapısına bakıldığında, ticaretin büyük çoğunluğu çokuluslu şirketler arasında ve yabancı yatırım şirketleri tarafından yapılmaktadır. DTÖ, bu şirketlerin davranışlarını düzenlemek gibi bir yetkiye sahip değildir. Bu yetki, ülkelerin kendilerine aittir. Ancak DTÖ anlaşmaları kapsamında verilen taahhütler ülkelerin yapabileceklerini kısıtlamaktadır²⁸⁸. DTÖ ilk başkanı olan Renato Ruggiero bir konuşmasında IMF, DB ve DTÖ'nün dünya ekonomik düzeninin üçlü diktatörü (triumvira) olduğunu ifade etmiştir. Bunun anlamı, anılan üç kuruluşun birbiri ile bağlantılı bir şekilde hareket ettikleridir. DTÖ Kurucu Anlaşmasının 5. maddesi, DTÖ'ye, üye devletlerden bağımsız, diğer uluslararası kuruluşlar ile koordineli çalışma hakkı tanımaktadır²⁸⁹. Üye devletler DTÖ'nün bu kuruluşlarla yaptığı işbirliği sonuçlarına uymak ve katlanmak zorunda kalmaktadır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke, finansal konularda yardım talebiyle IMF ve DB'ye başvurduğunda, bu kuruluşlar tarafından o ülkenin DTÖ'deki durumuna bakılmakta ve gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda oluşturulan politikalara gösterdikleri çekince nedeniyle kredi onaylanmayabilmektedir²⁹⁰.

Uluslararası kuruluşların, uluslararası politikada ne ölçüde aktör oldukları son zamanlarda önemli bir tartışma konusu olmuştur²⁹¹. Uluslararası kuruluşlarla ilgili olarak geliştirilen yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar uluslararası kuruluşların örgütlenme amaç ve mantıklarını açıklamaktadır. Bu yaklaşımlar, Realizm, Marksizm, Fonksiyonalizm, Yeni Liberalizm ve Sosyal Oluşturmacılıktır. Buna göre *Realizm*, dış politikada uluslararası kuruluşları devletlerin birer aracı olarak²⁹²; *Marksizm*, uluslararası

²⁸⁸ Oliver Morrissey, Doug Nelson, "The Role of the WTO in the Transfer of Policy Knowledge on Trade and Competition", *Conference on Innovation, Competition and Regulation in the Global Economy*, Australia, 21-23 September 2001, p.2, <https://pdfs.semanticscholar.org/d938/4069f213df21ecddcf5e3efdb5854a922ce.pdf>, (01.02.2018).

²⁸⁹ a.g.g., madde 5: 1. Genel Konsey, DTÖ'nün amaçlarıyla ilişkili sorumlulukları olan hükümetler arası örgütlerle etkin işbirliği için uygun düzenlemeleri yapabilecektir. 2. Genel Konsey, DTÖ'nün amaçlarıyla ilişkili konularla ilgilenen hükümet dışı örgütlerle istişare ve işbirliği için gerekli düzenlemeleri yapabilecektir.

²⁹⁰ Aslı Yüksel Mermud, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Yönlendirdiği Dünya İktisat Düzeni ve Türkiye'de Tekstil Sektörü Açısından Bir İnceleme", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 29, S. 2, 2010, s.343.

²⁹¹ Ateş, a.g.e., s.33.

²⁹² Clive Archer, *International Organizations*, 3.e., London: Routledge, 2001, p.115.

kuruluşları burjuvanın çıkarına hizmet eden kapitalizmin uluslararası boyutta yayılması olarak; *Fonksiyonalizm*, uluslararası kuruluşları her biri belirli alanlarda uzmanlaşarak dünya barışını sağlayabilecek birer aktör olarak; *Yeni Liberalizm*, uluslararası kuruluşları uluslararası politikada özerk birer aktör olarak ve *Sosyal Oluşturmacılık* ise uluslararası kuruluşları, uluslararası politikadaki dönüşümün bir ifadesi yani, uluslararası kuruluşların oluşum sürecine katılan devletlerin çıkarlarını ve kimliklerini diğer devletlerle yakınlaştırması olarak görmektedir²⁹³. Uluslararası ilişkileri açıklamada başvurulan Realist devlet yaklaşımı, küresel ekonomik düzenin ulus devletler tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır. Her ulus devlet, gücü oranında uluslararası ilişkileri kendi çıkarları lehine şekillendirmeye çabalamaktadır. BM, IMF, DB ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşların tarihi süreçlerine bakıldığında, realist görüşün ağır bastığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Milletler Cemiyeti'nin politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında daha çok İngiltere etkinken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan BM, IMF, DB ve DTÖ gibi kuruluşların politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında ise ABD'nin etkin olduğu görülmektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, uluslararası kuruluşlar ülkelerin politika belirleme güçlerini aşındırmaktadır. Ancak bu kuruluşların yönetim yapılarına bakıldığında, politika belirleme ve uygulama kademelerinde gelişmiş ülkelerin etkilerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Örneğin, IMF ve DB gibi kuruluşların başkanlarının ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerden olması ve karar vermede oy oranlarının sahip olunan sermaye ile orantılı olması, gelişmiş ülkelerin karar almada etkili olduklarının göstergesidir. DTÖ'de ise üye ülkeler eşit oy hakkına sahip olmasına rağmen, anlaşmalarda ve uygulamaya konulan kurallarda, sisteme hakim gelişmiş ülkelerin etkileri görülmektedir. Bakanlar Konferansı toplantılarında gayri resmi olarak gerçekleştirilen “yeşil oda toplantıları (green room meetings)” gelişmiş ülkelerin kararlarının domine ettiğinin en önemli göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu toplantılara, sisteme yön veren gelişmiş ülkeler ve gündeme özel olarak kabul edilen az gelişmiş ülkeler katılabilmektedir. Bu toplantılarda gerekli yönlendirme ve telkinler yapılarak, Bakanlar Konseyinin kararları

²⁹³ Ateş, a.g.e. s.73-89.

şekillendirilmektedir²⁹⁴. Aslında, uluslararası kuruluşların faaliyet alanları gelişmiş ülkeler tarafından belirlenmektedir. Bu kuruluşlar kendisine çizilen sınırlar dahilinde faaliyet göstermektedir²⁹⁵. Buna göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin politika belirleme gücü ve inisiyatifi, dünya hegemonu ülkelerin kendi çıkarlarına uygun isteklerini, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla dayatmaları nedeniyle sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla politika belirleme gücü ve inisiyatifine etki eden unsurları ekonomik büyüklük ve kalkınma düzeyi ile hegemonya gücü olarak kabul edebiliriz.

2.1. EKONOMİK BÜYÜKLÜK VE KALKINMA DÜZEYİ

Günümüzde ülkeler çoğu durumda uluslararası kuruluşların kararlarından ve eylemlerinden etkilenmektedir. Ancak etkilenme düzeyleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda güçlü ülkeler, bu kararlardan daha çok olumlu yönde etkilenmektedir. Güçlü olmayan ülkeler ise bu kararlardan ancak gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda ve onların izin verdiği ölçüde olumlu yönde etkilenirken, daha çok olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durum, ülkelerin sahip oldukları ekonomik büyüklük ve kalkınma düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir. Ülkelerin GSYH'lerinin yüksek olması ekonomik anlamda büyüdüklerine işarettir. GSYH'nin yüksek olması aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik ve kalkınma düzeylerini, askeri ve teknolojik üstünlüklerini belirlemektedir.

Ülkeler gerek ulusal sınırlar içerisinde, gerekse uluslararası alanda egemen olabilmek için gelişmiş bir ekonomiye sahip olmalıdır. GSYH'nin bir önceki döneme göre artış oranıyla hesaplanan gelişme hızı, ne kadar yüksek olursa ülkeler makroekonomik hedeflere o derece ulaşmış olmaktadır. Tablo 9'da dünyada, GSYH sıralamasında ilk 30'da yer alan ülkeler gösterilmektedir.

²⁹⁴ Kent Jones, "Green room politics and the WTO's crisis of representation", *Progress in Development Studies*, V. 9, N. 4, 2009, p.349.

²⁹⁵ Salih Serbest, "Uluslararası Örgütlerin "Politika Aktarımı" Bağlamında Ulusal İş Sistemlerine Etkisi", *Sayıştay Dergisi*, S. 99, 2015, s.79.

Tablo 9: Dünya GSYH Sıralaması (2016)

Sıra	Ülke	GSYH (Milyon \$)	Sıra	Ülke	GSYH (Milyon \$)
1	ABD	18.569.100	16	Endonezya	932.259
2	Çin	11.199.145	17	Türkiye	857.749
3	Japonya	4.939.384	18	Hollanda	770.845
4	Almanya	3.466.757	19	İsviçre	659.827
5	Birleşik Krallık	2.618.886	20	Suudi Arabistan	646.438
6	Fransa	2.465.454	21	Arjantin	545.866
7	Hindistan	2.263.523	22	İsveç	511.000
8	İtalya	1.849.970	23	Polonya	469.509
9	Brezilya	1.796.187	24	Belçika	466.366
10	Kanada	1.529.760	25	Tayland	406.840
11	Güney Kore	1.411.246	26	Nijerya	405.083
12	Rusya	1.283.162	27	İran	393.436
13	İspanya	1.232.088	28	Avusturya	386.428
14	Avustralya	1.204.616	29	Norveç	370.557
15	Meksika	1.045.998	30	Birleşik Arap Emirlikleri	348.743

Kaynak: World Bank, (<https://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table>), (30.11.2017)

GSYH sıralamasına bakıldığında ilk sıralarda, gelişmiş ülkelerin yer aldığı görülmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda dünya ekonomisine yön veren ülkeler olup, uluslararası kuruluşların daimi üyeliklerinde yer almakta ve karar alma mekanizmalarında etkin rol oynamaktadır. Uluslararası kuruluşlar aracılığıyla kendi çıkarlarına hizmet edecek politikaları, zaten tasarruf sıkıntısı çeken ve büyümeyi gerçekleştirecek yeterli yatırımları sağlayamayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dikte etmektedir. Sonuç olarak, bir ülkenin büyüme, kalkınma, askeri ve teknolojik liderlik ile uluslararası ilişkilerde politika belirleme gücü, ekonomik büyüklükle doğru orantılıdır.

Ekonomik büyüme esasen kalkınma kavramıyla anlam kazanmaktadır. Ekonomik büyümenin ihtiyaç duyduğu altyapı iyileştirmelerini kalkınma olarak tanımlamak mümkündür. Bu temelden hareketle, kalkınma göstergeleri iyi olan ekonomilerin, ekonomik büyümeleri de hızlı ve yaygın olmaktadır. Dolayısıyla, kalkınmış ekonomiye sahip ülkelerin, uluslararası ilişkilerde politika belirleme ve uygulama inisiyatifleri daha fazla olmaktadır. Bir ülkenin kalkınma derecesi hesaplanırken, GSYH, GSMH ve kişi başına düşen milli gelir hesaplamalarından yararlanılmaktadır. Son yıllarda ülkelerin kalkınma düzeylerini ölçmek amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından

“İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index - HDI)” hesaplanmaya başlanmıştır. HDI hesaplaması, 1990 yılında başlamış ve her yıl yapılmaktadır²⁹⁶. HDI’da hesaplanan değer 0 ile 1 arasında yer almakta olup, 1 tam gelişmişliği, 0 ise gelişmemişliği ifade etmektedir. HDI, insani gelişmeyi üç temel boyuttaki ilerlemeyi değerlendirerek ölçmektedir. Bu üç temel boyut; uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi birikim düzeyi ve bilgiye erişim ile insana yakışır bir yaşam standardıdır. Uzun ve sağlıklı yaşam boyutu, kişilerin doğuştan beklenen ortalama yaşam süresiyle ölçülmektedir. Bilgi birikim düzeyi, yetişkin nüfustaki ortalama öğrenim süresiyle, bilgiye erişim ise, okula başlama yaşındaki çocuklar için beklenen öğrenim süresiyle ölçülmektedir. Yaşam standardı ise, satın alma gücü paritesi (SAGP) dönüştürme oranları kullanılarak, 2011 yılına sabitlenmiş uluslararası dolara dönüştürülmüş kişi başına GSMH rakamı cinsinden ölçülmektedir²⁹⁷. Tablo 10’da 2015 yılına ait hesaplanan HDI endekslerine göre toplam 188 ülke içerisinde en yüksek insani gelişmişlik endeksi ile yüksek insani gelişmişlik endeksine sahip ülkelere yer verilmektedir.

²⁹⁶ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.269.

²⁹⁷ Human Development Report, 2016, p.3,
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf, (01.12.2017).

Tablo 10: İnsani Gelişmişlik Endeksi (2015)

En Yüksek İnsani Gelişmişlik Endeksine Sahip Ülkeler								
Sıra	Ülke	HDI Endeksi	Sıra	Ülke	HDI Endeksi	Sıra	Ülke	HDI Endeksi
1	Norveç	0.949	18	Güney Kore	0.901	33	Katar	0.856
2	Avustralya	0.939	19	İsrail	0.899	36	Polonya	0.855
2	İsviçre	0.939	20	Lüksemburg	0.898	37	Litvanya	0.848
4	Almanya	0.926	21	Fransa	0.897	38	Şili	0.847
5	Danimarka	0.925	22	Belçika	0.896	38	S. Arabistan	0.847
5	Singapur	0.925	23	Finlandiya	0.895	40	Slovakya	0.845
7	Hollanda	0.924	24	Avusturya	0.893	41	Portekiz	0.843
8	İrlanda	0.923	25	Slovenya	0.89	42	B.A.Emir.	0.84
9	İzlanda	0.921	26	İtalya	0.887	43	Macaristan	0.836
10	Kanada	0.92	27	İspanya	0.884	44	Letonya	0.83
10	ABD	0.92	28	Çek Cum.	0.878	45	Arjantin	0.827
12	Hong Kong	0.917	29	Yunanistan	0.866	45	Hırvatistan	0.827
13	Yeni Zelenda	0.915	30	Brunei	0.865	47	Bahreyn	0.824
14	İsveç	0.913	30	Estonya	0.865	48	Karadağ	0.807
15	Lihtenştayn	0.912	32	Andora	0.858	49	Rusya	0.804
16	B. Krallık	0.909	33	Kıbrıs	0.856	50	Romanya	0.802
17	Japonya	0.903	33	Malta	0.856	51	Kuveyt	0.8
Yüksek İnsani Gelişmişlik Endeksine Sahip Ülkeler								
52	Belarus	0.796	71	Türkiye	0.767	89	Ekvador	0.739
52	Umman	0.796	71	Venezuela	0.767	90	Çin	0.738
54	Barbados	0.795	73	Sri Lanka	0.766	91	Fiji	0.736
54	Uruguay	0.795	74	S.Kitts&Nevis	0.765	92	Moğolistan	0.735
56	Bulgaristan	0.794	75	Arnavutluk	0.764	92	Saint Lucia	0.735
56	Kazakistan	0.794	76	Lübnan	0.763	94	Jamaika	0.730
58	Bahamalar	0.792	77	Meksika	0.762	95	Kolombiya	0.727
59	Malezya	0.789	78	Azerbaycan	0.759	96	Dominika	0.726
60	Palau	0.788	79	Brezilya	0.754	97	Surinam	0.725
60	Panama	0.788	79	Grenada	0.754	97	Tunus	0.725
62	Antigua ve Barbuda	0.786	81	Bosna Hersek	0.750	99	Dominik Cum.	0.722
63	Sejšeller	0.782	82	Makedonya	0.748	99	S.Vincent ve Grenadinler	0.722
64	Mauritus	0.781	83	Cezayir	0.745	101	Tonga	0.721
65	T. Tobago	0.780	84	Ermenistan	0.743	102	Libya	0.716
66	Kosta Rika	0.776	84	Ukrayna	0.743	103	Belize	0.706
66	Sırbistan	0.776	86	Ürdün	0.741	104	Samoa	0.704
68	Küba	0.775	87	Peru	0.740	105	Maldivler	0.701
69	İran	0.774	87	Tayland	0.740	105	Özbekistan	0.701
70	Gürcistan	0.769						

Kaynak: United Nations, (<http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>), (01.12.2017)

Tablo 10 incelendiğinde, en yüksek insani gelişmişlik endeksine sahip birinci gruptaki ülkeler arasında ABD ve AB üyesi ülkeler ile Rusya, Japonya, Güney Kore, Şili ve Arjantin gibi ülkeler bulunmaktadır. Türkiye ise 0.767 puanla 71. sırada olup, yüksek

insani gelişme endeksine sahip ikinci grup ülkeler arasındadır. En yüksek insani gelişmişlik endeksine sahip birinci gruptaki ülkeler, GSYH’de de olduğu gibi, dünya ekonomisine yön veren ülkelerdir. Ekonomik büyüme ile birlikte ekonomik kalkınmayı da sağlayarak, yüksek gelişmişlik düzeyine sahip olduklarından, uluslararası kuruluşların kararlarında ve yönlendirilmesinde etkin rol oynamaktadır. Bu ülkeler yönetme ve yönlendirme gücünü ekonomik büyüklük ve kalkınma düzeyinin yanı sıra, sahip oldukları hegemonya gücünden almaktadır.

2.2. HEGEMONYA GÜCÜ

Hegemonya kavramı, Yunanca “hegemonia” kelimesinden gelmekte olup, ilk defa modern anlamda Antonio Gramsci tarafından kullanılmıştır. A. Gramsci’ye göre hegemonya, hakim sınıfa ait egemen ideolojinin diğer tüm sınıflara yayılmasıdır²⁹⁸. A. Gramsci kendinden sonra gelen araştırmacıları da etkilemiştir. Nitekim Robert W. Cox, hegemonya kavramını uluslararası ilişkiler teorilerinde kullanmıştır. R. W. Cox’a göre hegemonya, batının hakim devletlerinin ve elit tabakasının çıkarlarına hizmet eden statükonun korunması amacıyla hizmet etmektedir²⁹⁹. Robert O. Keohane ise hegemonyayı, bir devletin, uluslararası ilişkilerini düzenleyen kuralları koruyacak kadar güçlü ve bunu yapmaya istekli olduğu bir durum olarak tanımlamaktadır³⁰⁰. Geçmişten günümüze, bazı ülkeler belirli süreçler ve olaylar sonrasında güçlerini ve kapasitelerini, uluslararası ilişkilerin işleyiş tarzlarını etkileyebilecek şekilde geliştirmiştir³⁰¹. Uluslararası sisteme hakim olma isteğinde olan ülkeler arasında, hegemonya savaşı farklı platformlarda verilmektedir. Bunu, Asya-Pasifikte Kuzey Kore üzerinden ABD ve Çin arasında yaşanan gelişmelerde, Orta Doğu’da Suriye üzerinden Rusya-ABD arasında, ekonomik boyutlu olarak AB-ABD ve Çin-ABD kaynaklı tarife savaşları üzerinden okumak mümkündür.

²⁹⁸ Bülent Şener, “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: ‘Amerikan İstisnacılığı’ ya da ‘Açık/Kaçınılmaz Yazgı’”, *International Journal of Social Science*, S. 26, 2014, s.406.

²⁹⁹ Sait Yılmaz, *Güç ve Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2008, https://www.academia.edu/1111674/Güç_ve_politika, (12.12.2017).

³⁰⁰ Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, 1984, p.34.

³⁰¹ Bülent Şener, “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: ‘Amerikan İstisnacılığı’ ya da ‘Açık/Kaçınılmaz Yazgı’”, s.405.

Hegemonya tartışmaları kapsamında Neo-Gramsciyan Kuram, Dünya Sistemi Kuramı ve Realist Kuram olmak üzere üç temel kuram bulunmaktadır. Neo-Gramsciyan Kuram, uluslararası ilişkilerde hegemonyayı lider bir devletin, diğer devletler üzerinde yönetici bir rol üstlenmesi şeklinde açıklamaktadır. A. Gramsci ve R. W. Cox bu kuramın önde gelen temsilcilerindendir. Dünya Sistemi Kuramı ise, hegemonyayı dünya ekonomisindeki işbölümünün bir türevi olarak ele almaktadır. Yani, merkezde güçlü devletler, çevrede ise zayıf devletler yer almaktadır. Dünya Sistemi Kuramı hegemonyayı daha çok ekonomik güç ile bağlantılı şekilde ele almaktadır³⁰². I. Wallerstein ve Giovanni Arrighi en ünlü temsilcileridir. I. Wallerstein'e göre, çevre ülkelerde sosyo-ekonomik yapı, dünya pazar fırsatları ve teknolojik üretim olanakları tarafından belirlenmekte ve devlet yapısı ile politikalar egemen güçlerin çıkarlarına göre şekil almaktadır³⁰³. G. Arrighi ise çalışmalarında hegemonya kavramını Gramsciyan anlamda ele almakta ve hegemonya gücün askeri güç ve ekonomik kaynaklar üzerinde bir başka devletin veya kurumun etkili bir şekilde karşı koyamayacağı daha üstün denetimi gerektirdiğini ifade etmektedir³⁰⁴.

İngiltere, Büyük Buhranın başlangıcı olarak kabul edilen 1873 yılına kadar, dünya üzerinde kurmuş olduğu sömürge imparatorluğu sayesinde dünyanın hegemonya gücü olarak kabul edilmekteydi. İngiltere bu dönemde sömürgelerine güvenerek piyasa ekonomisi sistemini savunmaktaydı. Ancak 1873 yılından itibaren İngiltere'nin hegemonya gücünde bir takım aşınmalar meydana gelmeye başlamıştır. Çünkü Almanya ve ABD, önemli sayılabilecek derecede başarılı birer rakip haline gelmiş ve ABD, sömürgelerde yaşanan bağımsızlık hareketlerini destekleyerek, İngiltere'nin sömürgelerinin bir bölümünden vazgeçmesini sağlamıştır³⁰⁵. Dolayısıyla Büyük Buhran ile birlikte, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin sahip olduğu hegemonya gücü aşınmış ve ABD hegemon güç olma yolunda ilerlemeye başlamıştır. Çünkü ABD, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamış olduğu korumacılık politikaları ve içe dönük sanayileşme politikalarının neden olduğu olumsuzluklardan ders çıkararak, İkinci Dünya

³⁰² Muammer Kaymak, "Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 1, 2016, s.70-72.

³⁰³ Erdoğan, a.g.e., s.161.

³⁰⁴ Kaymak, a.g.m., s.74.

³⁰⁵ Mehmet Duman, "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2, 2002, s.3.

Savaşı'ndan sonra piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması için faaliyetlerde bulunmuştur. ABD'nin uluslararası sistemde hegemonya gücünü ele geçirmesinin en önemli göstergesi, yukarıda da değinildiği üzere IMF, DB ve GATT'ın oluşturulmasıdır. Bununla birlikte, ABD teknoloji ve üretimde üstünlüğü ele geçirmiş ve altın para sistemi yerine doların kullanılmaya başlamasıyla, güçlü bir para birimine sahip olmuştur. Zamanla dünyanın en güçlü ekonomisi haline gelen ABD, diğer ülkeleri etkilemede askeri güç, ekonomik güç, bilimsel ve teknolojik güç gibi bir takım avantajlara sahip olmuştur. ABD, uluslararası alanda BM, G-8, IMF, DB ve DTÖ aracılığıyla hegemonya gücünü kullanmaktadır³⁰⁶. Örneğin, DTÖ'nün yardım toplantılarında gündem ABD, Kanada, Japonya ve AB tarafından belirlenmektedir. Bu ülkelere, bu gücü veren unsur, dünya ticaretinden toplamda %51 oranında pay almasıdır³⁰⁷. Ülkelerin, uluslararası örgütler üzerindeki etki gücü adeta gelişmiş ülkeler tarafından paylaşılmıştır. Şöyle ki, DB başkanı ABD kökenli iken, IMF başkanı da Batı Avrupa kökenli olmaktadır. Kararların %85 oy çokluğu ile alındığı IMF'nin karar oylamalarında, ABD'nin sahip olduğu oy oranı %17 olup, veto gücüne sahip tek üye ülke ABD'dir. Gelişmiş ülkelerin hegemonya güçlerini uluslararası ilişkilerde kullanabilmeleri, ekonomik açıdan kendi çıkarlarına hizmet edecek altyapının, tüm ülkelerde hakim kılınmasıyla mümkün olmaktadır. Bu da ancak piyasa ekonomisi koşullarında gerçekleştirilebilmektedir.

Brzezinski'ye göre; hegemonya, paranın konvertibilite gücü, askeri ve teknolojik güç olmak üzere üç sacayağına oturmaktadır³⁰⁸. Bu üç unsur birbirini besleyerek, hegemonyayı doğurmaktadır. Üretim kapasitesini belirleyen teknolojik güç, paranın uluslararası serbest dolaşım gücünü belirlemekte ve askeri güçte diğer iki gücün güvenlik ihtiyacına cevap vererek, hegemonyayı pekiştirmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 11'de dünyadaki devletlerin sahip oldukları güç indeksleri bulunmaktadır. Devlet güç indeksi olarak adlandırılan bu sıralamada, ülkelerin sahip oldukları sermaye, askeri güç, kapladığı

³⁰⁶ Sait Yılmaz, "ABD Hegemonya Sisteminde Silahlı Kuvvetlerin Rolü ve Askeri Müdahale Anlayışında Güncel Gelişmeler", 2013, s.6, https://www.academia.edu/22186049/ABD_Hegemonya_Sisteminde_Silahlı_Kuvvetlerin_Rolü_ve_Askerî_Müdahale_Anlayışı, (19.12.2017).

³⁰⁷ International Trade Statistics, <http://www.trademap.org/tradestat/index.aspx>, (01.11.2017).

³⁰⁸ Sait Yılmaz, "Türkiye İçin Yeni Bir Güvenlik Konsepti İhtiyacı", Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, ed. A.H.Aydın, S. Taş, S. Adıgüzel, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayın No: 131, 2007, s. 263.

coğrafi alan, kültür, doğal kaynaklar ve diplomasi yeteneği gibi faktörler dikkate alınmaktadır.

Tablo 11: Devlet Güç İndeksi

Sıra	Ülke	Devlet Güç İndeksi	Sermaye İndeksi	Askeri Güç İndeksi	Coğrafi İndeks	Nüfus İndeksi	Kültür İndeksi	Doğal Kaynak İndeksi	Diplomasi İndeksi
1	ABD	16.22	13.66	31.03	7.12	4.08	27.40	7.60	6.16
2	Çin	12.49	16.37	8.21	7.31	17.02	10.80	9.69	6.09
3	Rusya	5.25	3.18	8.99	12.75	1.87	0.60	5.33	7.79
4	Hindistan	5.24	6.61	3.04	2.32	16.26	0.20	2.17	0.09
5	Almanya	3.09	3.70	3.35	0.27	1.15	7.60	0.56	0.16
6	B. Krallık	2.96	2.38	4.11	0.19	0.93	7.40	0.58	6.14
7	Fransa	2.78	2.26	4.37	0.43	0.97	4.40	0.67	7.82
8	Japonya	2.43	3.65	1.44	0.28	1.77	3.20	0.12	3.09
9	Brezilya	2.40	2.42	1.25	6.51	2.62	1.20	1.24	1.79
10	Kanada	2.03	1.51	0.82	7.08	0.55	3.80	2.23	0.16
11	Avustralya	1.83	1.12	0.83	5.98	0.40	4.60	2.23	0.09
12	İtalya	1.65	1.91	1.89	0.23	0.91	3.80	0.21	0.16
13	Endonezya	1.59	2.28	0.49	1.41	3.22	0.00	2.29	0.12
14	S. Arabistan	1.44	1.32	2.28	1.67	0.41	0.80	3.16	0.12
15	İspanya	1.42	1.39	1.74	0.39	0.70	2.40	0.22	3.16
16	Güney Kore	1.27	1.65	1.49	0.08	0.71	2.20	0.23	0.09
17	Meksika	1.17	1.76	0.36	1.51	1.62	0.20	1.10	0.12
18	Türkiye	0.96	1.43	0.97	0.60	1.02	0.20	0.19	0.12
19	Mısır	0.92	0.84	0.48	0.78	1.17	0.20	0.62	4.82
20	İran	0.85	0.99	0.54	1.27	1.01	0.40	1.56	0.06

Kaynak: State Power Index, (<http://www.statepowerindex.com/>), (12.12.2017)

Tablo 11 incelendiğinde, 2017 yılı itibariyle en fazla güce sahip devletin 16.22 puanla ABD olduğu görülmektedir. ABD'nin hemen ardından 12.49 puanla Çin yer alırken, diğer sıralarda Rusya, Hindistan ve AB üyesi ülkelerin yer aldığı görülmektedir. Bu tablo aynı zamanda GSYH ve HDI ile de paralellik göstermektedir. Dünyada hegemon güç olarak kabul edilen ABD, askeri güç, sermaye, kültür ve diplomasi indekslerinde ilk sıralarda yer almaktadır. Bu sıralamada Türkiye ise 0.96 puanla 18. sırada bulunmaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere uluslararası sistemde politika belirleme gücü ve inisiyatifini elinde bulunduran ülkeler, devlet güç indeksinde ilk sıralarda yer almaktadır. Devletlerin güç indeksi sıralamasının, ülkelerin dünya ekonomik büyüklük sıralamasıyla paralellik

arz ettiği görülmektedir. Örneğin, Türkiye dünya GSYH büyüklüğünde 17. ve devlet güç indeksinde 18. sırada yer almaktadır.

Hegemonya gücü, arka planda ikna ve rıza düzeyinin yaratılmasını ve meşruiyetinin zemin hazırlanmasını imkan sağlayan kuramsal bir çerçeve gerektirmektedir. Bu çerçeve sayesinde, hegemonya gücü uygulamaları uluslararası düzeyde meşruiyet kazanmakta ve diğer ülkelerin kendi uygulamalarını istenilen yönde şekillendirmesini sağlamaktadır. ABD hegemonya gücünü siyasi alanda demokrasi, ekonomik alanda piyasa ekonomisi ve kültürel alanda da diyalog projeleri ile dünyaya kabul ettirebilmektedir³⁰⁹. Tablo 11’de de görüldüğü üzere ABD’nin askeri güç, sermaye, kültür ve diplomasi indekslerinde ilk sıralarda yer alması bu yargıyı destekler niteliktedir. Hegemonya gücün üç bileşeni olan askeri güç, teknolojik üstünlük ve paranın konvertibilite gücünü aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

2.2.1. Askeri Güç

Eğer bir ülke hegemon güç olmak istiyorsa her ne kadar teknolojik liderlik, dünya ticaretinden yüksek paya sahip olma ve uluslararası alanda geçerli para birimine sahip olma gibi üstünlükleri elinde bulundursa da bunlar tek başına yeterli olmamaktadır. Hegemon güç olmak isteyen ülkeler bunların yanında askeri güce de sahip olmalı ve bu gücünü uluslararası sitemde ortaya çıkabilecek sorunları çözmek amacıyla kullanabilme yeteneğine de sahip olmalıdır. Yani, hegemon gücün oluşumunda yer alan etkenlerden birisi askeri güçtür. İstikrarlı ve uzun dönemli bir hegemon güç olmak, uluslararası alanda askeri güç ile diplomatik gücün örgütlenmesi ve harekete geçirilmesinde tek elden oluşturulmuş bir pozisyonu gerektirmektedir. Bahsedilen askeri güç, dünyadaki düzenin istikrara kavuşması için her yerde hazır olmalıdır³¹⁰. Yani askeri güç sadece sahip olunan makine, teçhizat ve asker sayısı anlamında değil, bunun ötesinde sahip olunan ileri teknoloji ile tasarlanmış makine teçhizat ve dünya üzerindeki üs sayılarıdır. Realist kurama göre hegemonya kavramı, askeri güç başta olmak üzere maddi güç ve yeteneklere

³⁰⁹ Sait Yılmaz, “ABD Hegemonya Sisteminde Silahlı Kuvvetlerin Rolü Ve Askeri Müdahale Anlayışında Güncel Gelişmeler”, 2013, s.2, https://www.academia.edu/22186049/ABD_Hegemonya_Sisteminde_Silahlı_Kuvvetlerin_Rolü_ve_Asker_Müdahale_Anlayışı (19.12.2017).

³¹⁰ Kaymak, a.g.m., s.71.

göre tanımlanmaktadır. Buna göre hegemon bir gücün oluşabilmesi için, hegemon bir ulus-devletin varlığı ile bu hegemon gücün dünyaya, geliştirdiği bir takım kural ve normları zorla dayatması gibi iki unsurun bir araya gelmesi gerekmektedir³¹¹. Hegemonya üzerine geliştirilen kuramların ortak noktasına bakıldığında, hegemon bir gücün oluşumu için askeri gücün mutlaka olması gerektiği görülmektedir.

Tablo 11'den de görüldüğü üzere, askeri güç indeksi en yüksek olan ülke ABD'dir. ABD, askeri anlamada sahip olduğu ileri teknolojik teçhizatlar, küresel çapta erişime sahip olması ve dünya çapındaki üsleri sayesinde, dünya sisteminde oluşturmuş olduğu hegemon güce zarar verebilecek tehditleri bertaraf edebilmektedir. Çünkü ABD'nin askeri liderliği küresel anlamda kabul görmektedir. Özetle, bir hegemon güce sahip devlet, hakim olduğu uluslararası politik ekonomiyi düşman saldırılarından korumak için yeterli askeri güce sahip olmalıdır³¹².

2.2.2. Teknolojik Üstünlük

Geleneksel olarak bir ülkenin büyük bir güce sahip olup olmadığını anlamak için askeri güce bakılırken, zaman içerisinde teknolojiyle birlikte güç kaynakları da değişime uğramıştır. Avrupa açısından 17. ve 18. yy.'de, insanlar vergi toplama ve paralı askerlerden oluşan orduya asker yetiştirme konusunda temel kaynak oluşturduğundan nüfus, büyük bir güç kaynağı olarak görülmekteydi. Bu dönemlerde nüfus açısından üstün konumda olan Fransa büyük güç olarak anılmaktaydı. Ancak 19. yy.'de Sanayi Devrimiyle birlikte İngiltere büyük güç haline gelmiştir. 20. yy.'ye geldiğinde ise nükleer çağın ortaya çıkması ve ileri teknolojik ürünlerin üretiminin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, ABD sınıai üstünlüğü ele geçirerek büyük güç haline gelmiştir³¹³.

³¹¹ Ömer Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, 2010, s.30.

³¹² Keohane, a.g.e., p.39.

³¹³ Joseph S. Jr. Nye, *The Paradox of American Power (Amerikan Gücünün Paradoksu)*, çev. Gürol KOCA, İstanbul: Literatür Yayınları, 2003, s.6.

Tablo 12: Hegemon Güçler ve Güç Kaynakları (1500 – 2000)

Dönem	Hegemon Güç	Güç Kaynakları
16. yy	İspanya	Külçe altın, sömürgelerle olan paralı ticaret, paralı askerlik
17. yy	Hollanda	Ticaret, donanma, sermaye pazarları
18. yy	Fransa	Nüfus, ordu, kültür, kamu yönetimi
19. yy	İngiltere	Sanayi, finans ve kredi, donanma, piyasa ekonomisi
20. yy	ABD	Ekonomik büyüklük, bilimsel ve teknik liderlik, askeri güç, kültür ve piyasa ekonomisi
21. yy	ABD	Teknolojik liderlik, askeri ve ekonomik büyüklük, para birimi

Kaynak: (Nye, 2003: 15)

Tablo 12’de yer alan tarihsel süreçteki gelişmeler hegemon güç olma konusunda teknolojik üstünlüğün rolünü göstermektedir. Özellikle enerji ve iletişim alanındaki teknolojik üstünlük, hegemon gücün unsurlarından biri olarak görülmektedir³¹⁴. Teknoloji, aynı zamanda ülkelerin büyümelerine de katkı sağlamaktadır. Teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümeye verdiği önem, ekonomistler tarafından tartışmasızdır³¹⁵. Teknolojik olarak üstünlüğe sahip olan ülkeler, aynı zamanda ekonomik ve askeri anlamda da üstünlük elde etmektedir. Çünkü diğer ülkelere, teknoloji sayesinde düşük maliyetle üretmiş oldukları ürünleri dünya fiyatlarından satarak ve bu teknolojiyi de diğer ülkelere ihraç ederek, ekonomik alanda üstünlük elde etmektedir. Bununla birlikte teknolojinin askeri alanda da kullanılması sonucu, ileri teknoloji silah ve teçhizat ile haberleşme ağı sayesinde dünya genelinde askeri anlamda da üstünlük sahibi olabilmektedir.

Tablo 12’de görüldüğü üzere 21. yy.’de, hegemon güç olma koşulları uluslararası para birimi, uluslararası gündemin belirlenmesi, kilit bölgelerdeki askeri duruş ve teknolojik liderlik alanlarına dönüşmüştür. Bu koşulları diğerlerinden daha fazla gerçekleştiren ya da diğerlerine karşı iradesini zorla yerine getirme gücü olan bir aktör, hegemonyasını ilan etmekte ve küresel bir güç merkezi haline gelmektedir. Gelişmiş ülkeler, teknolojiyi, endüstriyel malları ve finansal varlıkları diğer ülkeleri ikna etmede

³¹⁴ Sait Yılmaz, “State, Power, and Hegemony”, *International Journal of Business and Social Science*, C. 1, S. 3, 2010, s.197.

³¹⁵ Daniel Drezner, “State Structure, Technological Leadership and The Maintenance of Hegemony”, *Review of International Studies*, N. 27, 2001, p.3.

araç olarak kullanılmaktadır. Bu amaçla da iyi eğitilmiş insanları, teknolojiyi ve sermayeyi ülkeye çekmeye çalışılmaktadır³¹⁶.

2017 yılında Cornell Üniversitesi, Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü (WIPO) ve Dünya Ticaret Okulu (INSEAD) tarafından hazırlanan “The Global Innovation Index (GII) 2017” isimli raporda, ülkelerin küresel inovasyon endeksleri hesaplanmıştır. Raporda hesaplanan ilk 20 ülkenin yer aldığı ülke sıralamalarına Tablo 13’te yer verilmiştir.

Tablo 13: Küresel İnovasyon Endeksi (GII) - 2017

Sıra	Ülke	GII	Sıra	Ülke	GII
1	İsviçre	67.69	11	Kore	57.70
2	İsveç	63.82	12	Lüksemburg	56.40
3	Hollanda	63.36	13	İzlanda	55.76
4	ABD	61.40	14	Japonya	54.72
5	Birleşik Krallık	60.89	15	Fransa	54.18
6	Danimarka	58.70	16	Çin	53.88
7	Singapur	58.69	17	İsrail	53.88
8	Finlandiya	58.49	18	Kanada	53.65
9	Almanya	58.39	19	Norveç	53.14
10	İrlanda	58.13	20	Avusturya	53.10

Kaynak: World Intellectual Property Organization, (http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf), (20.12.2017)

Tablo 13’te yer alan sıralamaya göre ilk sıralarda AB üyesi ülkeler ile ABD’nin yer aldığı görülmektedir. Bu ülkelerin, aynı zamanda devlet güç indeksi, GSYH ve HDI’da da ilk sıralarda yer alan ülkelerle benzerlik gösterdiği ve uluslararası sistemde yer alan kuruluşların politika ve normlarının belirlenip uygulanmasında da etkili olduğu söylenebilir.

2.2.3. Para Biriminin Konvertibilite Gücü

Para üç fonksiyona sahiptir. Bunlar; değer ölçüsü olma, değişim aracı olma ve değer saklama fonksiyonlarıdır. Paranın uluslararası ekonomik ilişkilerde geçerliliği, ulusal paranın bu fonksiyonları yerine getirme kabiliyetine bağlıdır. Paranın fonksiyonlarını yerine getirebilme gücü konvertibilite değerini ortaya çıkarmaktadır.

³¹⁶ Yılmaz, “State, Power, and Hegemony”, s.197-200.

Yani paranın uluslararası dolaşımında olmasını, kullanılmasını ve talep görmesini kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle ülkelerin para birimleri, uluslararası piyasalarda devamlı rekabet halindedir. Hiçbir ülke kendi para birimini uluslararası piyasalarda empoze etme şansına sahip değildir. Paranın konvertibilite değeri, ülkelerin sahip olduğu gelişmişlik düzeyi, GSYH büyüklüğü ve hegemonya gücüne bağlıdır. Bu etkenlerle desteklenen ulusal paralar, uluslararası piyasalarda daha fazla kabul görmekte ve uluslararası para birimi niteliği kazanmaktadır.

Sayılan bu özellikler paranın reel konvertibilitesini belirlemektedir. Ancak reel konvertibilite gücü, paranın uluslararası geçerliliğini sağlamada yeterli değildir. Paranın yasal açıdan da konvertibilitesinin sağlanması gerekmektedir. Ulusal paranın, yasal ve reel konvertibilite özelliklerine sahip olması kredibilitesini artırarak, uluslararası para birimi olması özelliğini artırmaktadır³¹⁷.

Uluslararası para sisteminin tarihi gelişimine bakıldığında altın standardı, altın-döviz standardı ve merkezileşmemiş rezerv sistemi olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir. Tarihte kullanılan ilk para sistemi altın standardı olup, 19. yy. sonlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre boyunca kullanılmıştır. Aynı zamanda 1870-1914 yılları arasında da dönemin hegemon gücü olarak kabul edilen İngiltere'nin para birimi Sterlin kullanımı da gerçekleşmiştir³¹⁸. Altın standardı sisteminde altın, tüm ülke para birimlerinin bağlı olduğu bir değer ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yaşanan enflasyonist dönem ve ABD ekonomisinde yaşanan Büyük Buhran, tüm dünyada krize neden olmuştur. Bu dönemde tüm ülkeler piyasa ekonomisinden müdahaleci sisteme geçmiş ve dış ticarete de korumacı politikaların kullanımını artırmıştır. Bu dönemde tüm ülkelerde devalüasyonlar yapılmış ve altın standardı sisteminden kaçışlar başlamıştır. Altın standardının işlerliğini yitirmesi, yeni bir uluslararası para sistemi arayışlarını artırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hegemonya gücünü dünyaya kabul ettiren ABD öncülüğünde, Bretton Woods para sistemi kurulmuştur. Bu sistem, IMF koordinasyonunda çalıştırılmakta olup, diğer

³¹⁷ Ceran Arslan Olcay, "Euro'nun Uluslararası Rolü: Amerikan Doları ile Bir Karşılaştırma", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, 2006, s.134.

³¹⁸ Lerzan İskenderoğlu, "Uluslararası Para Sisteminin Sorunları ve İyileştirme Çalışmaları", *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği*, No:8807, 1988, s.2.

ülke paraları ABD Dolarına bağlanmıştır. ABD Doları altına bağlanarak, 1 ons altın = 35 dolar olarak sabitlenmiştir. Böylece dolar, rezerv para olma niteliğini kazanmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler, ülkenin ekonomik büyüklüğü ile paranın uluslararası piyasalarda üstlenmiş olduğu rol arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Çünkü tarih boyunca uluslararası para birimi olarak sterlin ve doların kullanılması, İngiltere ve ABD'nin dünyada hegemon güç olduğu dönemlere rast gelmektedir. Günümüzde hala dolar en önemli uluslararası para birimi olma rolünü üstlenirken, AB para birimi olan Euro da, uluslararası para birimi olarak kullanılmaktadır³¹⁹. Paranın konvertibilite değeri, ülkenin hegemonya gücünü daha da artırmaktadır.

3. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN MALİ POLİTİKA BELİRLEME İNİSİYATİFİNE ETKİSİ

Küreselleşmenin, 19. yy'nin ikinci yarısından itibaren hızla artış göstermesiyle birlikte mal, hizmet ve sermayenin uluslararası pazarlarda serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması yönünde çalışmalar da hız kazanmıştır. Mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımının artması, yapılacak düzenlemeleri ulusal ekonomi politikası kapsamından çıkararak, uluslararası ekonomi politikası kapsamına dahil etmiştir. Bu gelişme, uluslararası düzeyde standardize edilmiş politikaların oluşturulmasında, uyulması gereken ortak kuralların belirlenmesini ve uygulamaya sokulmasını zorunlu kılmıştır. Kamu harcama politikalarının disipline edilme arzusu, ortak kuralların belirlenmesinde etkili olmuştur. İster düzenleyici-denetleyici devlet modelinde olsun, ister işletmecisi devlet modelinde olsun kamu harcamalarının artış eğilimi fazlaca değişmemektedir³²⁰. Kamu harcamalarında tarafsızlığın, açıklık ve şeffaflığın sağlanması, piyasa ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, kamu harcamalarının piyasa odaklı yapılmasını sağlayacak kuralların hakim kılınması zorunludur.

DTÖ, kuruluşundan itibaren neoliberal politikaların uygulanması konusunda öncülük eden kuruluşlardan birisi olmuştur. Neoliberal politikaların temel argümanı

³¹⁹ Olcay, a.g.m., s. 137.

³²⁰ Muzaffer Akdoğan, "Avrupa Birliği Kamu Alımları Direktifleri ve Türkiye Uygulamasına Yansımalarının İlerleme Raporları Işığında Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 72, S. 2, s.684.

minimal devlettir. Bu nedenle DTÖ de bu argümanı uluslararası ticarete uygulamaktadır. Yani DTÖ, sahip olduğu anlaşmalar ile üye ülkeleri minimum düzeyde kaynak kullanımına, ekonomik karar ve eylemlerde tarafsız davranmaya zorlamaktadır.

DTÖ'nün mali politikalara etkisi, esas olarak bağlı olduğu ilkelerden ve bazı özel anlaşmalardan kaynaklanmaktadır. "Ulusal muamele" ve "en çok kayırılan ülke" ilkeleri üye ülkeleri politikalarında tarafsızlığa zorlamaktadır. Diğer taraftan GATT 94'ün 17. Maddesinin Yorumlanmasına İlişkin Mutabakat Metni, "Kamu Alımları Anlaşması", "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması" ve "Anti-Damping Anlaşması" ile mali politika belirleme ve uygulama inisiyatifini, kamu gelir ve harcamaları boyutuyla bir biçimde etkilemektedir. İlkeler düzeyindeki etkileşim yukarıda açıklanmıştır. Bu bölümde ise anlaşmalar düzeyindeki etki gücü hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

3.1. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI 94'ÜN 17. MADDESİNİN YORUMLANMASI HAKKINDA MUTABAKAT METNİ AÇISINDAN ETKİSİ

DTÖ Kuruluş Anlaşması ekinde yer alan "GATT 1994'ün 17. Maddesinin Yorumlanması Hakkında Mutabakat Metni" ile üye devletlerin kamusal işletmecilik faaliyetleri kapsamında tarafsız olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda üye devletlerin, kamu ticari işletmelerin faaliyetlerinin ve politikalarının uluslararası ticaret üzerindeki etkilerinin net bir şekilde değerlendirilebilmesi için, şeffaflığın sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Şeffaflığın sağlanabilmesi için üye devletler, kamu ticari işletmelerinin faaliyetleri ve politikaları hakkında düzenli olarak Mal Ticaret Konseyi'ne bildirimlerde bulunma yükümlülüğündedir³²¹. Mutabakat metninin üye devletlere getirmiş olduğu bildirim yükümlülüğü, devletlerin kendi bünyesinde bulunan kamu işletmelerini, iktisadi politikalar doğrultusunda oluşturulan hedeflere ulaşmada bir araç olarak kullanma imkanını ortadan kaldırmaktadır³²².

Mutabakat metni bu hükmüyle, devletin mali politika belirleme ve uygulama inisiyatifi üzerinde bir etki oluşturmaktadır. Burada dolaylı bir etkiden söz edilebilir. Çünkü mutabakat metninde, üye devletlerin ayrımcı ve tekel gücünü kullanarak, kaynak

³²¹ a.g.g., s.15-16.

³²² Selen, a.g.t., s.145.

kullanımında etkinliği bozmamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Yani, devletler kamu kesimi kaynak kullanımında yapacakları harcamaları, kamu işletmeleri üzerinden gerçekleştirmeyerek, piyasa koşullarına göre hareket etmelidir. Dolayısıyla, mutabakat metninin kamu harcamalarına herhangi bir sınırlama getirmediği, yalnızca kamu harcamalarının piyasa koşullarına riayet edilerek yapılması gerektiğini vurguladığı şeklinde yorumlanabilir³²³.

DTÖ Kuruluş Anlaşması ekleri kapsamında, devletin mali politika belirleme inisiyatifine etki eden anlaşmalardan ikisi anti-damping ve telafi edici vergi anlaşmalarıdır. Anti-damping ve telafi edici vergiler, damping ve sübvansiyonlarla ilgilidir. Damping ve sübvansiyon ise, uluslararası ticarete fiyat yapısını bozarak, haksız rekabet yaratan uygulamalardır. Anti-Damping Anlaşmasına göre, dampingli ithalat sonucu yerli sanayinin zarar gördüğünün veya ciddi bir zarar tehlikesi ile karşı karşıya kalındığının tespiti durumunda, dampinge karşı usulüne uygun olarak önlemlerin alınabileceği belirtilmektedir. Telafi Edici Önlemler Anlaşmasına göre ise, ulusal ekonomiler açısından olumlu olarak görünen teşvik ödemelerinin uluslararası düzeyde fiyat yapısını bozarak, haksız rekabete neden olan teşviklerin, özellikle ihracat teşvikleri, varlığı durumunda usulüne uygun olarak karşı bir önlem alınması gerektiği belirtilmektedir.

Vergilendirme yetkisi, asli olarak vatandaşlara aittir. Vatandaşlar da seçmiş oldukları temsilciler yoluyla bu yetkiyi parlamentoya devretmektedir. Dolayısıyla vergilendirme yetkisi parlamentoya aittir. Kanun koyucu bir vergi koyarken, o verginin vergileme tekniğini detaylı bir şekilde belirlemektedir. Vergileme tekniği içerisinde verginin ismi, vergiyi doğuran olay, verginin konacağı veya değiştirileceği zaman, verginin tarhı, tebliği, tahakkuku, tahsili ve denetimi yer almaktadır. Yani vergileme tekniği, kanun ile belirlenmektedir. Anti-damping ve telafi edici vergilerde ise yukarıda belirtilen vergileme tekniği unsurları bir takım kısıtlar dahilindedir. Ülkeler anti-damping ve telafi edici vergiyi doğuran olayları ve matrahlarını kendileri belirleyememektedir. Vergiyi doğuran olay dampingli veya sübvansiyonlu ithalatın yerli sanayiye zarar vermesine ve bu zararın ispatlanmasına bağlıdır. İlgili zararın ispatından sonra matrah belirlenirken, inceleme sonucu tespit edilen marj tutarı kadar vergi tahsili

³²³ Selen, a.g.t., s.146.

gerçekleşmektedir³²⁴. Aynı zamanda vergiler, kamu harcamalarının finansmanının sağlanması amacıyla karşılıksız ve zorunlu olarak alınırken, anti-damping vergileri ile telafi edici vergilerin amacı, kamu harcamalarının finansmanı değildir. Anti-damping ve telafi edici vergiler haksız rekabet sonucu ortaya çıkan piyasa aksaklıklarının giderilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Klasik maliye anlayışında vergilerin tarafsızlığından hareketle, anti-damping ve telafi edici vergiler bu anlayışa uymamaktadır. Anti-damping ve telafi edici vergiler, diğer vergilerin aksine DTÖ'den alınan yetki ve DTÖ'nün belirlediği prosedürler dahilinde uygulanmaktadır. Bu açıdan DTÖ'nün, devletlerin vergileme yetkilerini sınırladığı söylenebilir³²⁵.

Devletler, makroekonomik kaygılar ve ülke refahının artırılması gibi bir takım nedenlerle bazı sektörler destekler sağlayabilir. Harcama politikaları kapsamında gerçekleştirilen bu destekler, bir taraftan ilgili sektörlerin gelişimini sağlarken, diğer taraftan haksız rekabet ortamı yaratabilmektedir. İşte bu noktada DTÖ, devletlerin bazı sektörler sağladığı destekler nedeniyle, uluslararası ticarete fiyat yapısının bozulmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Uluslararası ticarete fiyat yapısını bozarak, haksız rekabet yaratan devlet destekleri, DTÖ'nün "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması" ile engellenmeye çalışılmaktadır. Bu anlaşma kapsamında sübvansiyonların bir kısmı yasaklanırken, bir kısmının uygulanmasına izin verilmektedir. Üye ülkeleri bağlayıcı nitelikte olan anlaşma ile devletlerin haksız rekabete yol açan sübvansiyon harcamalarına kısıtlama getirilmektedir. Bu bakımdan DTÖ, üye devletlerin kamu maliyeleri üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler yaratmaktadır.

DTÖ Kuruluş Anlaşması ekleri kapsamında, devletin mali politika belirleme inisiyatifine etki eden diğer anlaşma ise Kamu Alımları Anlaşması'dır. DTÖ, gerek yukarıda bahsedilen mutabakat metni, gerekse ekli anlaşmalar ile üye devletlerin neoliberal temelde oluşturulması öngörülen yeni uluslararası düzene uygun şekilde yapılanması amacına hizmet etmektedir.

³²⁴ a.g.t., s.130-131.

³²⁵ Selen, a.g.t., s.130-131.

3.2. KAMU ALIMLARI ANLAŞMASI AÇISINDAN ETKİSİ

Devletin en temel var olma nedenlerinden biri, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamaktır. Devletler bu amacı gerçekleştirmek için, bir takım faaliyetlerde bulunmak üzere yapılanmaya gitmektedir. Bu yapılanma, kamu kurum ve kuruluşları şeklinde olmaktadır. Tüm kamu kurum ve kuruluşları başta belirtilen temel fonksiyonu gerçekleştirmek için, çeşitli mal ve hizmet üretimi ve/veya alımı yapmak zorundadır.

Birinci bölümde de ifade edildiği üzere zaman içerisinde devletin piyasadaki varlığıyla ilgili bakış açısı değişmiştir. Klasik anlayış öncesi, devletin piyasada var olması gerektiği anlayışı hakimken, klasik anlayışla birlikte minimal devlet anlayışı hakim olmuştur. Yani devletin ekonomiye asayiş, güvenlik ve diplomasi görevleri ile sınırlı müdahalede bulunması benimsenmiştir. Daha sonra gelişen Keynesyen anlayış ile birlikte, devletin ekonomide aktif rol alması gerektiği ve piyasada meydana gelen aksaklıkların ancak devlet müdahalesi ile giderilebileceği anlayışı hakim olmuştur³²⁶. 1970'li yıllara gelindiğinde tekrar devletin piyasadaki varlığı sorgulanmaya başlanmış ve neoliberal anlayış ile birlikte devletin bir takım faaliyetlerini özel sektöre devrederek, piyasadan çekilmesi gerektiği anlayışı hakim olmuştur. Bu anlayışla birlikte devlet, özelleştirme faaliyetleriyle piyasadan çekilirken, sosyal devlet anlayışının gereği kamu harcamalarında artışlar devam etmiştir. Çünkü kamu hizmetlerinin görülmesi için kamu harcamalarının yapılması zorunludur. Devlet üretici olma vasfından vazgeçmesine rağmen, devlet olmanın gerektirdiği hizmetlerin sunumundan kurtulamamıştır. Tedarik suretiyle mal ve hizmetlerin topluca sunulması, kamu harcamalarının artışını hızlandırmıştır. Devletin kamu hizmetlerin gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin özel sektörden tedarik edilmesi, kamu alımları olarak adlandırılmaktadır³²⁷. Literatürde devlet alımları olarak da kullanılmaktadır.

Zamanla uluslararası ticarete tarife ve kota uygulamalarının azaltılması, kamusal alana olan ilgiyi artırmış ve kamu alımlarında yaşanan hızlı artış ve büyüme, uluslararası

³²⁶ Eker, Altay, Sakal, a.g.e., s.66.

³²⁷ World Trade Organization, Agreement On Government Procurement, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gpr-94.pdf, (15.01.2018).

alanda ilgileri üzerine çekmiştir³²⁸. Bu nedenle uluslararası alanda bağlayıcı bir takım kurallar konulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu kurallardan birisi DTÖ Kuruluş Anlaşması ekinde yer alan “Kamu Alımları Anlaşması”dır. Bu anlaşma özellikle, anlaşmaya imza koyan ülkeler açısından, pek çok ülkenin kamu alımlarının GSYH’nin %15-%20’sini aşması nedeniyle oldukça önemlidir³²⁹.

Kamu Alımları Anlaşması, DTÖ çerçevesinde oluşturulan çok taraflı bir anlaşma olup, sadece anlaşmaya imza koyan üye ülkeler, anlaşmanın yükümlülüklerine tabidir. 2018 itibariyle 47 ülke anlaşmaya taraf olup, 10 ülke de anlaşmaya katılma aşamasındadır. Bunun yanında Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 31 DTÖ üyesi ve IMF, OECD, UNCTAD ve Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) de gözlemci olarak Kamu Alımları Anlaşması Komitesi’ne katılmaktadır. Anlaşma’nın temel amacı, taraflar arasında kamu alım piyasalarını, üye ülkeler arasında karşılıklı olarak açmaktır³³⁰. Bu doğrultuda Anlaşma, kamu alımlarıyla ilgili mevzuatın şeffaflaştırılarak, yabancı ve yerli menşeli ürünler arasında ayrımcı uygulamaları engellemeyi hedeflemektedir³³¹.

Anlaşma, temelde anlaşma metni ve tarafların piyasa erişim taahhütleri takvimi olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Anlaşma metni, hükümet alımlarında açık, adil ve şeffaf rekabet şartlarının sağlanmasını gerektiren kuralları belirlemektedir. Ancak bu kurallar tüm kamu alımlarını kapsamamaktadır. Yalnızca anlaşmada belirtilen eşik değerleri³³² aşan mal veya hizmet ile ilgili alım faaliyetlerini kapsamaktadır.

DTÖ üyesi 164 ülkeden sadece 47 ülkenin bu anlaşmaya taraf olmasının nedeni, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi bazı ülkelerin, anlaşmanın kamu ihalelerinde ulusal ekonomik ve sosyal politika araçlarını kullanmalarını kısıtlamasından dolayı kendi politikalarını kullanmaya devam etmek istemeleri, anlaşma hükümlerinin ayrıntılı olması

³²⁸ Robert D. Anderson, Sue Arrowsmith, “The WTO Regime on Government Procurement: Past, Present, and Future”, *The WTO Regime on Government Procurement: Challenge and Reform*, ed. Sue Arrowsmith, Robert D. Anderson, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p.3.

³²⁹ Matthew T. Colea, Ronald B. Davies, Todd Kaplan, “Protection in Government Procurement Auctions”, *Journal of International Economics*, N. 106, 2017, p.134.

³³⁰ World Trade Organization, Agreement On Government Procurement, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gpr-94.pdf, (15.01.2018).

³³¹ Christopher McCrudden Stuart G. Gross, “WTO Government Procurement Rules and the Local Dynamics of Procurement Policies: A Malaysian Case Study”, *The European Journal of International Law*, V. 17, N. 1, 2006, p.155.

³³² Detaylı bilgi için bkz. World Trade Organization, “Integrated Government Procurement Market Access Information (e-GPA) Portal”, <https://e-gpa.wto.org/en/ThresholdNotification/FrontPage>, (20.01.2017).

ve denetim mekanizmasının karmaşık, maliyetli ve zahmetli olmasıdır³³³. Bu durum Anlaşma'nın ülkelerin mali politika belirleme inisiyatiflerine etki etmesinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Bu anlaşma ile taraflar kamu alımlarında yerli sanayi ile yabancı sanayi arasında ayırım gözetmeyeceklerdir. Anlaşma, devletin yerine getirmek zorunda olduğu kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi sırasında kullanmış olduğu kaynaklar üzerinde durmakta ve devletin bütçe aracılığı ile yapacak olduğu harcamalarda ayrımcı muamele yapmamasını istemektedir. Yani devletin bütçe imkanlarını kullanma kabiliyetini sınırlandırmaktadır. Başka bir açıdan ise anlaşma, ülkelerin kamu harcamaları yoluyla, yerli sanayinin teşvik edilmesi için oluşturacakları ve uygulayacakları ulusal ekonomik, mali ve sosyal politikaları da ayırım gözetmeme ilkesi ile sınırlandırmaktadır.

Uluslararası hukuk kurallarına göre uluslararası anlaşmaların hükümleri ve bu anlaşmalardan doğan yükümlülükler, anlaşmaya taraf ülkelere yerine getirilmek zorundadır. Uluslararası anlaşma hükümleri ile iç hukuk hükümlerinin de bu bağlamda uyumlaştırılması gerekmektedir. Çünkü Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 27. maddesinde, *“bir taraf bir anlaşmayı uygulamama gerekçesi olarak, iç hukuk hükümlerine başvuramaz”* hükmü yer almaktadır³³⁴. AB, ABD, Japonya, Kanada ve Çin gibi ülkeler, DTÖ Anlaşması hükümlerinin kendi ülkelerindeki iç hukuk hükümleri üzerinde doğrudan bir etki yaratması gerekliliğini reddetmektedir. Yani bu ülkeler, bir taraftan dünya ticaretinin serbestleştirilmesini ve ülkelerin pazara giriş engellerini kaldırmalarını sağlayacak bağlayıcı kurallara sahip mekanizmaların kurulmasına öncülük ederken, diğer taraftan da bu mekanizmaların kendi iç hukukunda oluşturacağı etkiyi kabul etmemektedir. Bu yaklaşım, serbestlik ve eşitlik temeline dayalı bir ticaret sisteminin işletilmesini güçleştirmektedir³³⁵. 2018 yılı itibariyle Trump yönetimi ABD'sinin, tarife savaşlarını başlatıcı eylem ve yaklaşımları çerçevesinde ortaya çıkan çatışma ortamı, bunun en somut göstergesidir.

³³³ Servet Alyanak, “Dünya Ticaret Örgütü Kamu Alımları Anlaşmasına Genel Bir Bakış ve Bu Anlaşmanın Avrupa Birliği'nde Uygulanması”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 1, 2014, s.98.

³³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. United Nations, Vienna Convention on The Law of Treaties, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf>, (08.02.2018)

³³⁵ Alyanak, a.g.m., s.99.

3.3. VERGİLEME VE HARCAMA YETKİSİNİ SINIRLANDIRMA (BÜTÇE HAKKI) AÇISINDAN ETKİSİ

Devletler varlıklarını sürdürebilmek ve toplumsal ihtiyaçları giderebilmek için bir takım harcamalar yapmaya ve bu harcamaların finansmanı için de gelir toplamaya gereksinim duymaktadır. Devlet harcama yapma ve gelir toplama yetkisini, bütçe yoluyla kullanmaktadır. Bütçe, devletin belirli bir süre içinde gelir ve giderlerini tahmini olarak belirleyen, bu gelirleri toplama ve giderleri yapma izni veren bir tasarruftur³³⁶. Bütçe, devlete harcama yapma ve gelir toplama yetkisi verirken, bu hakkın temelde kime ait olduğu sorusu önem arz etmektedir. Devletin yürütme organı, harcama yapma ve gelir toplama yetkisini parlamentodan, yani halkın seçtiği temsilcilerden, almaktadır. Buradan hareketle, toplum ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kamu hizmetlerinin cinsi ve tutarı ile bu hizmetlerin finansmanını sağlayacak kamu gelirlerinin toplanmasına ve harcanmasına karar verme yetkisi bütçe hakkı olarak ifade edilmektedir³³⁷. Bütçe hakkı tarihsel süreçte demokratik yönetim anlayışı ile birlikte gelişmiştir. Buna göre bütçe hakkı özü itibariyle topluma ait olup, gelir toplama ve harcama yapma yetkisi ülkeyi yöneten kesime devredilmektedir. Bütçe hakkı ile toplum, hangi mala veya hizmete ne kadar ihtiyaç duyduğunu, bu ihtiyacın hangi kaynaklardan ne oranlarda finanse edileceğini beyan etmektedir. Bu bağlamda bütçe hakkı, gelir toplama ve harcama yetkisinin kaynaklarını ve sınırını belirleyerek kamu ekonomisini etkilemektedir³³⁸.

Gelir toplama yetkisini sınırlandırıcı etkisi, vergileme yetkisinin kullanımıyla ilgilidir. Bu, verginin tanımsal niteliğinden kaynaklanmaktadır. Vergi, devletin veya devletin yetki vermiş olduğu kurumlar tarafından egemenlik gücüne dayalı olarak cebren gerçek ve/veya tüzel kişilerden karşılıksız ve nakdi olarak alınan iktisadi değerler şeklinde tanımlanmaktadır³³⁹. Tanımdan da anlaşılacağı üzere vergiler devlet veya devletin yetki vermiş olduğu kurumlar aracılığıyla toplanmaktadır. Bununla birlikte vergiler sahip olduğu kanunilik ilkesi gereğince, yalnızca kanunla konulup, değiştirilip, kaldırılabilir. Dolayısıyla bütçe hakkının bir parçası olan vergi koyma yetkisi özü itibariyle topluma ait olup, toplum bu yetkisini parlamentoya devretmektedir. Parlatentonun vergi koymasına vergilendirme adı verilmektedir. Vergilendirme,

³³⁶ Nihat Edizdoğan, *Kamu Bütçesi*, 7.b., Bursa: Ekin Basım Yayın, 2008, s.3

³³⁷ a.g.e., s.22.

³³⁸ Ufuk Selen, A. Bora Tarhan, *Türkiye’de Bütçe Hakkı Algısı*, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2014, s.3.

³³⁹ Hüseyin Şen, İsa Sağbaş, *Vergi Teorisi ve Politikası*, 2.b., Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2016, s.1.

devletin vatandaşları üzerinde sahip olduğu egemenlik hakkını kullandığı en önemli alanlardan birisidir³⁴⁰. Vergilendirme yetkisi ise, devletin egemenlik hakkına dayalı olarak, vergi alma konusunda sahip olduğu hukuki ve fiili gücüdür³⁴¹. Dolayısıyla vergilendirme yetkisi, devletin egemenlik yetkisinin mali alana bir yansımasıdır. Vergilendirme yetkisiyle devlet, çeşitli konular üzerine vergi koyar veya daha önce koymuş olduğu vergileri kaldırır. Tüm bunlar vergilendirme yetkisinin meşruiyetini ve kaynağını oluşturan egemenlik hakkından gelmektedir³⁴².

Egemenlik kavramına bakıldığında, devletin ülke sınırları içerisinde yaşasın veya yaşamasın tüm vatandaşları üzerinde, herhangi bir güçten izin veya emir almaksızın, ülke sınırları içerisinde kullanılabilen hukuki ve fiili yaptırım gücü olarak tanımlanmaktadır. Egemenliğin mali alanda vücut bulmuş hali ise mali egemenlik olarak adlandırılmaktadır. Yani devletin, mali olaylar konusunda karar verme, emretme ve uygulama hususlarındaki hukuki ve fiili gücüdür³⁴³. Mali egemenlik ile devletler kamu harcamalarının yapılması, mali yükümlülük koyma, kaldırma ve borçlanmaya ilişkin konularda karar verebilmektedir. Devletin bu egemenlik hakkını hangi organlar aracılığıyla, hangi sınırlar içinde ve hangi usullerle kullanacağı anayasada yer almaktadır³⁴⁴.

Mali egemenlik, devlet egemenliği gibi kural olarak ülke sınırları içerisinde kullanılmaktadır. Ülke sınırları içerisinde devletler bu yetkiyi özgürce kullanabilmektedir. Ancak devletlerin bu yetkileri iradi olarak sınırlandırılabilirdiği gibi uluslararası anlaşmalarla da sınırlandırılabilir. GATT ve DTÖ gibi uluslararası çok taraflı anlaşmalar da devletlerin vergilendirme ve harcama yetkilerini sınırlandırabilmektedir. Temel hedefleri çok taraflı müzakereler yoluyla uluslararası ticarete gümrük vergisi tarifelerinin indirilmesi olan bu anlaşma ve kuruluş, anlaşmaya taraf devletlerin gümrük vergileri, eş etkili mali yükümlülükler ve uluslararası ticarete konu mal ve hizmetler üzerine konulan vergiler bakımından vergilendirme yetkilerini sınırlandırmaktadır³⁴⁵.

³⁴⁰ Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, *Vergi Hukuku*, 6.b., Bursa: Ekin Basım Yayın, 2015, s.72.

³⁴¹ Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, *Vergi Hukuku*, 13.b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2006, s. 33.

³⁴² Şenyüz, Yüce, Gerçek, a.g.e., s.73.

³⁴³ Hasan Hüseyin Bayraklı, *Genel Vergi Hukuku*, Afyonkarahisar: Celepler Matbaacılık, 2013, s. 50.

³⁴⁴ Şenyüz, Yüce, Gerçek, s.73.

³⁴⁵ Öncel, Kumrulu, Çağan, a.g.e., s.57-63.

DTÖ anlaşmaları hükümlerine göre, dolaylı vergiler açısından varış ülkesinde vergilendirme ilkesi geçerliyken, dolaysız vergiler açısından ise çıkış ülkesinde vergilendirme ilkesi geçerlidir. Yani dolaylı vergilerde uluslararası ticarete konu mal ve hizmetin bulunduğu ülke vergilendirme yetkisine sahipken, dolaysız vergilerde ise uluslararası ticarete konu mal ve hizmetin gönderildiği ülke vergilendirme yetkisine sahiptir³⁴⁶.

Devletler egemenlik güçlerini yasamayla inşa eder, yargıyla da yaptırım gücüne bağlar. Bu ilişki uluslararası kuruluşlar düzeyinde de benzer biçimde kurulmaktadır. Dolayısıyla üye ülkelerin DTÖ anlaşmalarına uymaları ise DTÖ bünyesinde bulunan ve DTÖ'yu uluslararası bir mahkeme statüsü kazandıran yaptırım mekanizmaları ile güvence altına alınmaktadır. DTÖ üyesi bir ülke, başka bir üye ülkenin anlaşma hükümlerine uymaması halinde meydana gelen olumsuz etki nedeniyle AÇÖ'ya başvuruda bulunarak, mağduriyetin giderilmesini isteyebilmektedir³⁴⁷. Aynı zamanda DTÖ temel ilkelerinden olan “en çok kayırlan ülke ilkesi” gereği, DTÖ üyesi bir ülke diğer bir DTÖ üyesi ülkeye yapmış olduğu tarife indirimini ya da benzeri bir ayrıcalığı tüm üye ülkelere de uygulamak zorundadır. Bu bakımdan devletlerin vergilendirme yetkisi kapsamında başta iradeleriyle yapmış oldukları bir ayrıcalık, sonrasında DTÖ anlaşması gereği, irade dışı olarak tüm ülkelere genişletilmektedir. Böylece, devletin vergilendirme yetkisi sınırlandırılmaktadır.

Üye ülkelerin vergilendirme yetkisini kısıtlayıcı etkinin “bağlı tarifeler ilkesi”nden kaynaklandığı görülmektedir. GATT 94 gereği ilgili yılda uygulanacak tüm gümrük vergileri ve mali yükümlülükler ile diğer ticaret politikası önlemleri Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) Cetvellerinde yayınlanır. Ülkeler bu tarife cetvellerine bağlı kalmak zorundadır. Mali yükümlülük artırıcı değişiklikler, istisna haller hariç, yapılamamaktadır. Bu da uluslararası ticarete belirsizliği azaltarak, ticaret hacminin artmasına imkan sağlamaktadır. Nitekim Türkiye'nin topladığı gümrük vergilerinin genel vergi gelirleri içerisindeki payına bakıldığında, bu pay 1993 yılında %4.9 iken, 2016 yılında gerileyerek %1.9 olarak gerçekleşmiştir³⁴⁸. Bu durum DTÖ kapsamında vergilendirme yetkisinin sınırlandırıldığı bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

³⁴⁶ Şenyüz, Yüce, Gerçek, s.328-329.

³⁴⁷ Selen, a.g.t., s.147.

³⁴⁸ Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklemeleri-1924-2016.html>, (10.02.2018).

Aynı zamanda DTÖ kapsamında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete rekabet gücü kazanmasını sağlamak amacıyla oluşturulan GTS sistemi de gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere yapılan ithalatta alınan vergilerin alınmamasını istemektedir. Bu da egemenlik hakkından doğan vergilendirme yetkisinin uluslararası anlaşmalarla sınırlandırıldığı bir göstergesidir.

DTÖ, ekli anlaşmalar kapsamında yukarıda bahsedilen Kamu Alımları Anlaşması ve Sübvansiyon ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması, devletlerin kamu harcamalarında da bir takım kısıtlamalar getirmektedir. Dolayısıyla bütçe hakkının bir diğer parçası olan harcama yapma yetkisi de özü itibarıyla topluma ait olmasına rağmen, DTÖ kapsamında imzalanan anlaşmalar ile bu harcama yetkisine sınırlandırma getirilmektedir. Kamu Alımları Anlaşması ile kullanılan kaynakların dağılımı belirlenmekte ve ayrımcı uygulama yapılmaması istenerek de harcamaların yönü belirtilmektedir. Sübvansiyon ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması ile de devletin teşvik amaçlı yapacağı kamu harcamalarına sınırlama getirilmektedir. Yani üye ülkelerin uluslararası ticarete mali konulardaki politika belirleme ve uygulama inisiyatifi, DTÖ tarafından yönlendirilmektedir³⁴⁹.

4. KORUMACILIK POLİTİKALARI KAPSAMINDA KULLANILAN ARAÇLAR

Birinci bölümde piyasa ekonomisi temelinde uluslararası ticaret politikalarının gelişimi üzerinde durulmuştur. Serbest ticaret politikası yaklaşımına göre dünya üretimi, uzmanlaşma ve serbest ticaret koşulları altında maksimum noktaya ulaşmaktadır. Aynı zamanda ülkeler, serbest ticaret politikasının temel teorileri olan mutlak üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre dış ticarete uzmanlaşma sağlamak ve kazanç elde etmektedir. Böylece, dünya kaynakları da serbest ticaret politikaları sayesinde en etkin şekilde kullanılacaktır.

Serbest ticaret politikası her ne kadar güçlü bir şekilde savunulsa da uygulamada hiçbir sınırlandırmaya tabi olmayan uluslararası mal ve hizmet ticaretine rastlanmamaktadır³⁵⁰. Bu bölümde de anlatıldığı üzere ülkeler bir takım nedenlerden

³⁴⁹ Selen, a.g.t., s.146.

³⁵⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s.116.

dolayı korumacılık uygulamalarına yönelebilmektedir. Dolayısıyla ülkeler dolaylı ve dolaysız şekillerde uluslararası ticarete müdahale etmektedir. Ülkelerin enflasyon, işsizlik vb. başka nedenlerle uygulanan, ancak ithalat ve ihracatı da etkileyebilen politikalar, dolaylı müdahaleleri oluştururken, gümrük tarifeleri, kotalar vb. yollarla doğrudan uluslararası ticareti etkileyen politikalar da dolaysız müdahaleleri oluşturmaktadır³⁵¹.

Hükümetler tarafından dolaysız olarak uluslararası ticareti sınırlandırmak, özendirme ve bu işlemleri düzenlemek amacıyla uygulanan sistematik önlemler, dış ticaret politikası olarak adlandırılmaktadır³⁵². Dış ticaret politikası kapsamında, dış ticaretin serbestleştirilmesinin yanında sınırlandırılmasına yönelik uygulamalar da yer almaktadır. Buna göre, dış ticarete korumacılık politikaları kapsamında kullanılan bir takım araçlar bulunmaktadır.

Korumacılık araçları, nitelikleri itibarıyla tarife ve benzeri korumacılık araçları ve tarife dışı engeller olmak üzere iki grupta toplanabilmektedir³⁵³. Ancak korumacılık araçlarının, ülkelerin kamu maliyesi üzerinde yaratmış olduğu bir takım etkileri de bulunmaktadır. Bu etkiler bakımından değerlendirildiğinde, korumacılık politikası araçlarını, mali nitelikli ve mali nitelikli olmayan korumacılık politikası araçları şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür.

4.1. MALİ NİTELİKLİ KORUMACILIK ARAÇLARI

Mali nitelikli korumacılık araçları, ülkelerin kamu maliyesi üzerinde etki yaratan ve uygulanmaları durumunda ek mali yükümlülük gerektiren araçlardır. Aynı zamanda Engin (1992) yaptığı çalışmada, bu araçları mali nitelikli engeller olarak da ifade etmektedir³⁵⁴. Bu araçlar tarifeler, anti-damping vergileri, telafi edici vergiler ve mali yükümlülük gerektiren korunma önlemleridir.

³⁵¹ Seyidoğlu, a.g.e., s.117.

³⁵² Kahraman Arslan, *Dış Ticaret Politikaları*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2014, s.40.

³⁵³ İstiklal Yaşar Vural, "İthalatta Vergi Uygulamaları ve Korumacılık", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 1999, s.183.

³⁵⁴ Engin, a.g.e., s.82-93.

4.1.1. Tarifeler ve Tarife Kontenjanları

Hem dış ticaret politikasının hem de korumacılık politikasının tarihte bilinen en eski ve en geniş ölçüde kullanılan araçlarından birisi, gümrük vergileridir. Gümrük vergileri ithal edilen malların, ülkenin gümrüğünden girişi sırasında alınmaktadır. Dış ticarete çeşitli mallara uygulanacak olan gümrük vergisi oranlarını gösteren listelere ise tarife denilmektedir³⁵⁵. Gümrük tarifelerinin, egemenlik hakkının mali alanda yansımaları olan vergilendirme yetkisi kapsamında, parlamento veya parlamentonun yetki verdiği hükümet tarafından, tek taraflı olarak belirlendiği duruma otonom tarife, ülkeler arasında karşılıklı veya çok taraflı anlaşmalarla belirlendiği duruma ise sözleşmeli tarife denilmektedir³⁵⁶.

Tarifeler belirlenirken spesifik, advalorem ve karma tarife olmak üzere üç farklı tarife yönteminden faydalanılmaktadır³⁵⁷. İthal edilen malların birim başına sabit bir oran şeklinde uygulanan tarifelere spesifik tarife, ithal edilen malların değeri üzerinden belirlenen yüzde oran şeklinde uygulanan tarifelere advalorem tarife ve her iki tarife türünün de birlikte kullanıldığı tarifelere karma tarife yöntemi denilmektedir³⁵⁸.

Tarifelerin uygulanmasında yerli sanayinin korunması ve devlete gelir sağlamak olmak üzere iki temel amaç güdülmektedir. Tarifelerde yapılacak olan artışlar ile yurt dışından ithal edilen malların yurt içi fiyatı da artmaktadır. Böylece yurt içindeki talebin, ithal mallardan yerli mallara kayması sonucu, yerli sanayi yabancı rekabetten korunmuş olmaktadır. Tarifeler yoluyla korumacılığın etkisi, ithalatın ne ölçüde kısıtlandığına bağlıdır. Tarifeler yoluyla koruma sağlayabilmek için tarifelerin yeterli miktarda yüksek olması gerekmektedir. Eğer bir malın ithali sırasında, o malın, yerli üreticiler ile yabancı üreticiler arasında oluşan maliyet farkı kadar ya da bu farktan daha yüksek bir tarifeye bağlanması durumunda, ithalat tamamen kısıtlanarak tam koruma sağlanmış olmaktadır. Bu tür tarifelere yasaklayıcı tarife denilmektedir. Eğer belirlenecek olan tarife yerli üreticiler ile yabancı üreticiler arasındaki maliyet farkından daha az olursa, ithalat miktarı azaltılarak kısmi bir koruma sağlanmış olmaktadır³⁵⁹. Tarifeler aracılığıyla korumacılık

³⁵⁵ Seyidoğlu, a.g.e., s.132.

³⁵⁶ Öztürk, a.g.e., s.57.

³⁵⁷ Karluk, a.g.e., s.173.

³⁵⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s.135-136.

³⁵⁹ Öztürk, a.g.e., s.57.

fikri ilk olarak 1791 yılında A. Hamilton tarafından ortaya atılmış olup, Henry Charles Carey ve F. List tarafından geliştirilmiştir³⁶⁰.

Tarifeler ile koruma sağlanırken, ithalat kısıtlanmış olmaktadır. İthalatın kısıtlanması ya da ithalat miktarının azalması, talebi yerli ürünlere yönlendirmektedir. Yerli ürüne yönelen talep sonucu harcamalar yurt içinde kalarak, yerli üreticiye finans sağlanmış olmaktadır. Bunun sonucunda ise, toplam yurt içi üretim artarken, işsizlik azalmakta ve dış ticaret dengesi de ülke lehine değişmektedir. Yerli sanayiye korumak amacıyla ithal edilen bir mala uygulanacak olan gümrük tarifesi ile yurt içindeki üreticinin sağlamış olduğu koruma aynı oranda değildir. Çünkü tarifeler yalnızca nihai mallara değil, o malın üretiminde kullanılan ara mallara ve hammaddelere de uygulanabilmektedir³⁶¹. Özetle tarifeler ülkelerin mikro düzeyde belirlenen hedeflere ulaşmasında bir araç olarak kullanılabilir.

Tarifeler yerli sanayiye koruma amacı yanında, devlete gelir sağlamak amacıyla da kullanılmaktadır. Ancak gelir sağlama amacına yönelik tarifeler, tüketim alanı geniş tabana sahip mallara uygulanmalı ve ticaret hacmini etkilemeden gümrük vergi gelirlerini en üst seviyeye çıkaracak oran ve miktarda uygulanmalıdır³⁶². Bu koşulun sağlanabilmesi için mali amaçlı tarifeler, talep esnekliği düşük mallara uygulanmalıdır. Çünkü talep esnekliği düşük mallarda talep, vergi kaynaklı artan fiyatlardan fazla etkilenmemektedir. Böylece en üst düzeyde gümrük vergisi toplanırken, ticaret hacmi çok fazla etkilenmemektedir. Gümrük tarifeleri çoğu zaman hem koruma hem de gelir sağlama amacına hizmet ettiği gibi bu amaçlardan sadece birine de hizmet eden tarifeler bulunmaktadır. Bu iki temel amaç yanında tarifeler, ithalatın kısıtlanması yoluyla döviz talebinin azalmasını sağlama ve gelirin tüketiciden üreticiye aktarılmasını sağlama gibi amaçlarla da kullanılabilir³⁶³.

Teorik açıdan tarifeler bu amaçlar doğrultusunda kullanılabilirlikle birlikte, pratik açıdan ülkeler, tarifeleri özgür biçimde kullanamamaktadır. Özellikle tarifelerin artırılması konusunda, ülkeler ciddi kısıtlamalarla karşı karşıyadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek GATT kapsamında gerekse GATT'ın devamı niteliğinde olan

³⁶⁰ Karluk, a.g.e., s.187.

³⁶¹ Seyidoğlu, a.g.e., s.147.

³⁶² Karluk, a.g.e., s.173.

³⁶³ Öztürk, a.g.e., s.57.

DTÖ kapsamında tarifelerin yükseltilmesi, yukarıda bahsedilen korumacılık nedenleri dışında kısıtlanmıştır. Kuruluş amacı dünya ticaretinin serbestleştirilmesi olan GATT kapsamında yapılan çok taraflı ticaret görüşmeleri ile tarifelerde aşamalı olarak indirimler sağlanmıştır. GATT ile başlayan 22 yıllık süreçte, ülkelerin gümrük vergilerini kademeli olarak indirmeleri sağlanarak, gümrük vergi oranları dünya ölçeğinde standardize edilmiştir. Bazı ülkelerde yıllar itibariyle uygulanan tarife oranları Tablo 14’te yer almaktadır.

Tablo 14: Tarife Oranları

Ülke	1913	1925	1931	1952	2007
Belçika	6	7	17	-	5.2
Fransa	14	9	38	19	5.2
Almanya	12	15	40	16	5.2
İtalya	17	16	48	24	5.2
Birleşik Krallık	-	4	17	17	5.2
ABD	32	26	35	9	3.5

Kaynak: 1913, 1925, 1931 ve 1952 yılları için, (Irwin, 1994: 31), 2007 yılı için World Trade Organization (www.wto.org), (15.09.2017)

Tarife oranlarında sağlanan bu indirimler ile birlikte, gelişmiş ülkeler açısından önemli bir kamu geliri olmaktan çıkan gümrük vergileri, hala çoğu az gelişmiş ülkeler açısından önem arz etmekte olup, hazinenin önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Zira DTÖ kapsamında az gelişmiş ülkelerin gelişimlerini tamamlayarak, dünya ticaret sistemine entegre olmaları amacıyla bir takım istisnalar uygulanması kabul edilmektedir.

Tarife kontenjanları da tarifeler gibi yerli sanayiye koruma ve devlete gelir sağlama olmak üzere iki temel amaca sahiptir. Tarife kontenjanı, “belirli bir dönem itibariyle gümrük vergisinde ve/veya diğer mali yüklerde indirim yapılan ya da muafiyet sağlanan ithalatın miktar veya değeri”dir³⁶⁴. Tarife kontenjanları uygulaması, ülke ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu mal veya hizmetlerin ithalatını, belirli bir dönem için tanımlanmış limitler dahilinde, tarife ve diğer kısıtlamalar bazında ithal şartlarının kolaylaştırılmasına yöneliktir. Uygulamada belirli bir miktar veya değer dikkate alınmaktadır. Tarife kontenjanı uygulamasına dahil mal ve hizmetlerde belirlenen miktar

³⁶⁴ İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında Karar, madde 2, Resmi Gazete, 2 Haziran 2010 tarih ve 27599 sayılı.

veya değere ulaşıldığında, bu değer veya miktarı aşan kısmın ithalatında şartlar zorlaştırılmaktadır. Tarife kontenjanı uygulamasında ilan edilen gümrük vergileri sadece belirlenen miktar veya değere kadar olan ithalat için geçerli olup, bunun aşılması durumunda gümrük vergisi yasal vergi oranına kadar yükseltilmektedir³⁶⁵. Tarife kontenjanları, tarife oranlarında belirli bir miktar veya değerden sonra yükselmeler olduğundan, mali nitelikli korumacılık araçları arasında gösterilebilmektedir. Çok taraflı uluslararası anlaşmalar veya ikili ticaret anlaşmaları hükümlerine göre belirlenmiş tarife kontenjanlarının kullanım usulleri, Ekonomi Bakanlığı tarafından yayımlanan Tebliğ ile düzenlenmektedir³⁶⁶.

4.1.2. Damping'e Karşı Anti-Damping

Damping genellikle, bir ihracat pazarında, yurt içi pazarda aynı veya benzer mallar için oluşan fiyatın altında bir ürün satan ihracatçının eylemi olarak tanımlanmaktadır³⁶⁷. Yani, bir ihracatçının ürettiği malları dış piyasada, iç piyasadaki fiyatların altında bir fiyatla satması damping olarak ifade edilmektedir. Dampingin uygulanmasına bağlı olarak uluslararası ticarete rekabetin bozulması, haksız rekabet olarak kabul edilmektedir. Damping uygulayan firmanın karı artarken, yerli üretim yapan firmanın görece fiyatının yüksek olması nedeniyle karı düşmektedir. Bu durumda yerli sanayi bir zararla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle dampinge maruz kalan ülkeler, dampingli ithalatın yerli sanayi üzerinde oluşturduğu zararlara karşı korumacılık uygulamalarına yönelmektedir. Bu korumacılık uygulaması ise dampingli ithalata karşı uygulanacak olan anti-damping vergisidir³⁶⁸.

Uluslararası ticarete dampingli ithalat sonucu zarar gören ülkeleri koruyan bir yaptırım mekanizmasının olmaması uzun yıllar tartışılmalıdır. Her ne kadar ülkeler bireysel olarak yaptırım uygulamasalar da, uluslararası alanda böyle bir mekanizmanın olmaması eleştirilen konular arasında olmuştur. GATT görüşmeleri kapsamında kabul edilen Anti-Damping Anlaşması ile dampinge karşı uygulamalar standardize edilmiştir.

³⁶⁵ Karluk, a.g.e., s.213.

³⁶⁶ a.g.g., İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında Karar, madde 4.

³⁶⁷ Stewart, Dwyer, a.g.e., p.197.

³⁶⁸ Murat Ozan Başkol, "İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesinde Anti-Damping Soruşturmalarının Etkinliği", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 1, 2010, s.107.

Nihai olarak GATT 94 ve DTÖ bünyesindeki yaptırım mekanizmalarıyla, uluslararası ticarete haksız rekabete karşı korumacılık yasal bir zemine kavuşmuştur. DTÖ ekli “Anti-Damping Anlaşması” ile dampingin varlığının yanı sıra, yerli sanayinin zarara uğradığının ve bu zarar ile dampingli ithalat arasında bir nedensellik bağının bulunduğu kanıtlanması halinde, anlaşma hükümleri doğrultusunda dampinge karşı önlemlerin alınabileceği hükme bağlanmıştır³⁶⁹.

Anti-Damping Anlaşması, tüketime konu olan aynı veya benzer malın yurt içinde normal şartlar altında satışa sunulduğu değer olan normal değer ile ihracat değeri arasında karşılaştırma yaparak, dampingin varlığını tespit etmeye çalışmaktadır. Tüketime konu malın ihracat fiyatının, ihracatçı ülkedeki normal değerinden aşağıda olması durumunda dampingli ithalattan söz edilebilmektedir³⁷⁰. Eğer ilgili malın ihracatçı ülke piyasasında satışı yoksa veya satış hacmi düşükse, bu durumda üçüncü ülkeye yapılan ihracatın değerinin esas alınması gerekmektedir³⁷¹. Yani üçüncü ülkeye satışta oluşan değer, normal değer olarak alınmaktadır. Dampingli ithalatın varlığının kesinleşmesi sonucu, ithalatçı ülke damping marjını aşmayacak miktarda, anti-damping vergisi uygulanabilmektedir.

Anti-damping vergisinin uygulanabilmesi için üç aşamalı bir soruşturma yürütülmelidir. Birinci aşamada, dampingli ithalata maruz kalan ülke hükümeti, dampingli ithalatın, ilgili üreticilere zarar vermesi veya maddi vb. zarar verme ihtimali yaratması üzerine bir soruşturma başlatır. İkinci aşamada, ilk aşamada elde edilen bulgular sonucu, ithalatın dampingli gerçekleştiği ve ilgililerin zarara uğradığı sonucuna ulaşılması durumunda, geçici anti-damping vergisi uygulanır. Üçüncü ve son aşamada ise, damping olayı kanıtlanırsa, geçici anti-damping vergisi kesinleştirilir. Bu aşamada anti-damping vergisinin kesinleştirilip uygulanabilmesi için soruşturma sonucunda bazı bulgulara ulaşılması gerekmektedir. Bunlar³⁷²;

- Dampingli ithalatta mutlak surette bir artışın olması,
- Dampingli fiyatın aynı veya benzer yerli malların fiyatlarını düşürmesi veya fiyatın artmasını engellemesi,

³⁶⁹ a.g.a., Anti-Dumping Agreement, madde 1.

³⁷⁰ a.g.a., Anti-Dumping Agreement, madde 2.1.

³⁷¹ a.g.a., Anti-Dumping Agreement, madde 2.2.

³⁷² Karluk, a.g.e., s.314.

- Dampingly ithalat sonucu yerli sanayinin zarar görmesi veya zarar tehdidi altında olmasıdır.

Dampingly ithalatın yerli sanayiye verdiği zararın araştırılmasında, Anti-Dumping Anlaşması hükümlerine göre, mutlaka ithalat ile zarar arasındaki nedensellik bağının ortaya konulması gerekmektedir. Aksi takdirde anti-dumping vergisi uygulanamamaktadır. Çünkü meydana gelen zarar, küresel veya ulusal genel ekonomik görünümle de alakalı olabilir. Aynı zamanda dampingly ithalattan sadece birkaç üreticinin zarar görmesi durumu da anti-dumping vergisinin uygulanmasını gerektirmemektedir³⁷³.

Anti-dumping vergilerinin uygulandığı süre içerisinde yetkili makamlar veya ilgili tarafların talebi üzerine gözden geçirilmesi gerekmektedir. Eğer bu gözden geçirme süresinde anti-dumping vergisinin uygulanmasını gerektiren dampingly ithalatın ortadan kalkması ve yerli sanayi üzerinde bir zarar veya zarar tehdidi oluşturmayacak dereceye gelmesi, yani haksız rekabete yol açmaması durumunda anti-dumping vergisi uygulaması yürürlükten kaldırılmalıdır. Aksi halde, anti-dumping vergisi beş yıl süre boyunca uygulanmaya devam etmektedir. Beş yıllık süre dolduğunda otomatik olarak bu verginin sona ermesi, Anti-Dumping Anlaşması ile hükme bağlanmıştır³⁷⁴.

Anti-dumping vergisinin DTÖ'nün kuruluşundan itibaren ülkeler bazında kullanımıyla ilgili olarak veriler, Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: Anti-Dumping Vergisi Uygulamaları (1995-2016)

Sıra	Ülke	AD Vergisi Uygulaması	Toplam Yüzde
1	Hindistan	609	17.89%
2	ABD	395	11.60%
3	AB	314	9.22%
4	Arjantin	241	7.08%
5	Brezilya	241	7.08%
6	Çin	192	5.64%
7	Türkiye	179	5.26%
8	Avustralya	137	4.02%
9	Güney Afrika	137	4.02%
10	Kanada	135	3.96%
11	Meksika	120	3.52%
12	Diğer Ülkeler	705	20.71%
	Genel Toplam	3405	100%

Kaynak: World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/AD_MeasuresByRepMem.pdf), (02.03.2018)

³⁷³ a.g.a., Anti-Dumping Agreement, madde 3.

³⁷⁴ a.g.a., Anti-Dumping Agreement, madde 11.

Ülkeler yerli sanayilerini 1995-2016 yılları arasında toplam 3.405 adet anti-damping vergisi ile koruma yoluna gitmiştir. Bu dönem içerisinde %17.89 oranında pay ile Hindistan en fazla anti-damping vergisi uygulayan ülke olmuştur. Ardından ABD ve AB en fazla anti-damping vergisi uygulayan ülkelerdir. Tablo 15’te yer alan ülkeler dışındaki ülkelerin toplam anti-damping uygulamaları içerisindeki payı ise %20.71’dir. Dolayısıyla, anti-dampingi aktif olarak kullanan ülke grubunun uluslararası kuruluşların yönetiminde etkili olan ülkeler olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda ülkelerin uygulamış oldukları anti-damping vergilerinin haksız rekabete yol açtığı gerekçesiyle, AÇM’de dava açılabilir. Bu kapsamda açılan davaların içerisinde %42.7 oranla ABD, hakkında en çok dava açılan ülke olmuştur. AB ise %12.8 oranla hakkında en çok dava açılan ikinci ülke grubu olmuştur³⁷⁵. Bu da göstermektedir ki, ABD ve AB gibi ülkeler, anti-damping yoluyla yerli sanayilerini koruma yoluna giderken, anti-damping vergisinin uygulanması için yukarıda belirtilen nedenleri sağlamayarak, haksız rekabet etmektedir. Günümüzde anti-damping vergilerini, çoğunlukla gelişmiş ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğü kaybettikleri sektörlerde uygulamaktadır. Anti-damping uygulayan ülkelerin en çok hangi sektörlerde ağırlıklı olarak uyguladığına dair veriler Tablo 16’da yer almaktadır.

Tablo 16: Ülke Bazında Sektörler İtibariyle En Çok Uygulanan Anti-Damping Vergisi

Sıra	Ülke	Sektör	Sayı	Ülke İçindeki Payı	Toplam İçindeki Payı
1	Hindistan	Kimyasal Ürünler ve İlgili Endüstriler	285	46.80%	8.37%
2	ABD	Ana Metaller ve Ürünler	222	56.20%	6.52%
3	AB	Ana Metaller ve Ürünler	124	39.49%	3.64%
4	Arjantin	Ana Metaller ve Ürünler	68	28.22%	2.00%
5	Brezilya	Kimyasal Ürünler ve İlgili Endüstriler	52	21.58%	1.53%
6	Çin	Kimyasal Ürünler ve İlgili Endüstriler	98	51.04%	2.88%
7	Türkiye	Reçine, Plastik ve Kauçuk Ürünler	49	27.37%	1.44%
8	Avustralya	Ana Metaller ve Ürünler	57	41.61%	1.67%
9	G. Afrika	Ana Metaller ve Ürünler	34	24.82%	1.00%
10	Kanada	Ana Metaller ve Ürünler	104	77.04%	3.05%
11	Meksika	Ana Metaller ve Ürünler	67	55.83%	1.97%

Kaynak: World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm), (02.03.2018)

³⁷⁵ World Trade Organization, Dispute Settlement Body, https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/find_dispu_cases_e.htm, (02.03.2018).

Hindistan, %46.8 oranıyla en fazla kimyasal ürünler ve ilgili sektörlerde anti-damping vergisi uygulamaktadır. Aynı zamanda Hindistan, dünyada uygulanan toplam anti-damping vergisinin %8.37'sini uygulamaktadır. ABD, AB ve Arjantin ise ana metaller sektöründe en fazla anti-damping vergisi uygulayan ülke grubudur. Brezilya ve Çin, en çok anti-damping vergisini kimyasal ürünler alanında uygularken, Avustralya, Güney Afrika, Kanada ve Meksika ise ana metaller sektöründe uygulamıştır. Türkiye ise en fazla anti-damping vergisini reçine, plastik ve kauçuk ürünlerde kullanmıştır.

4.1.3. Sübvansiyonlara Karşı Telafi Edici Vergiler

Sübvansiyonlar malların veya hizmetlerin üretimini destekleme amacı güden hükümet yardımları veya hükümet harcamalarıdır³⁷⁶. Sübvansiyonlar dünya ekonomisinde 1970'li yılların başlarında yaşanan petrol şoklarıyla birlikte ortaya çıkan yapısal sorunları aşmak için ülkelerin, rekabete karşı yerli sanayiye sağladığı mali desteklerdir. Uluslararası ticaret politikası yapıcıları, en azından belirli türden sübvansiyonların kullanımının haksız rekabet yarattığı düşüncesindeydi. Uluslararası sistem, sübvansiyon uygulamalarının neden olduğu haksız rekabetin önlenmesinde, ulusal hükümetlere yetki tanınmasını ve sübvansiyon uygulamalarının uluslararası düzeyde standardize edilmesine katkı sağlamıştır³⁷⁷. Dış ticarete getirilen kısıtlamaların azaltılması, damping uygulamaları ve yerli sanayiye yönelik sübvansiyonlar nedeniyle oluşan haksız rekabetin giderilmesi amacıyla başlatılan Tokyo görüşmeleri sonucunda, yukarıda belirtilen her iki mekanizmayı da kapsayan GATT Sübvansiyonlar Kodu oluşturulmuştur. GATT ve devamında DTÖ kapsamında Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması ile de ülkelerin sübvansiyon uygulamalarıyla uluslararası ticarete haksız rekabet yaratmalarının engellenmesi yasal bir zemine oturtulmuştur.

İthalatçı ülkeler, yabancı ihracatçılara ödenen sübvansiyonlar nedeniyle yerli sanayinin uğrayacağı zararlardan korunmak için, ilgili malların ithalatından ek vergi almaktadır. Bu ek vergilere telafi edici vergi denilmektedir³⁷⁸. Telafi edici verginin

³⁷⁶ Robert O'Brien, *Subsidy Regulation and State Transformation in North America, The GATT and The EU*, UK: Palgrave Macmillian, 1997, p.17-18.

³⁷⁷ John H. Jackson, "Perspectives on Countervailing Duties", *Law and Policy in International Business*, V. 21, N. 4, 1990, p.746.

³⁷⁸ Robert C. Feenstra, *Advanced International Trade Theory and Evidence*, New Jersey: Princeton University Press, 2004, p.211.

uygulanabilmesi için, anti-damping vergilerinde de olduğu gibi ihrac malı içindeki sübvansiyon payının, ithalatçı ülkede ciddi zarar veya zarar tehdidi oluşturduğunun kanıtlanması gerekmektedir. AÇM'de yürütülen soruşturma sürecinde, yabancı ihracatçıya sübvansiyon ödemesi gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği belirlenerek, eğer sübvansiyon ödemesi gerçekleştirilmişse, bu durumdan yerli sanayinin zarar görüp görmediği belirlenmektedir. Soruşturma sonucunda ihracatçı ülke tarafından ihracatçıya bir sübvansiyon ödemesinin yapıldığının ve bunun da yerli sanayinin zarar etmesine neden olduğu kanaatine varılması halinde, telafi edici vergi uygulamasına başlanmaktadır³⁷⁹.

Telafi edici vergi miktarının ne kadar olacağı, zarara uğrayan ülke tarafından belirlenmektedir. Ancak bu vergi her şekilde sübvansiyon miktarını geçmemekte ve sadece sübvansiyonun uygulandığı dönem boyunca yürürlükte kalmaktadır³⁸⁰. Telafi edici vergi, yalnızca yasaklanmış³⁸¹ ve dava edilebilir³⁸² sübvansiyonlara uygulanabilirken, dava edilemeyen³⁸³ sübvansiyonlara uygulanmamaktadır.

Telafi edici vergi uygulamaları, haklı gerekçelerin varlığı halinde uygulanabilmektedir. Uygulamada belli bir süre geçmiş olması halinde, haklı gerekçelerin geçerliliğini koruyup korumadığının değerlendirilmesi amacıyla, telafi edici vergi uygulaması gözden geçirilebilmektedir. Gözden geçirme ihtiyacını destekleyen olumlu bir gerekçe ortaya koyan herhangi bir ilgili tarafın talep etmesi, gözden geçirme için yeterlidir. Bu gözden geçirme sürecinde, uygulamanın ortadan kalkması için destekleyici kanıtlar varsa, vergi uygulaması yürürlükten kaldırılmaktadır. Ancak hala zarar tehdidi devam ediyorsa, vergi uygulamasına devam edilmekte ve ilk uygulama tarihinden itibaren en geç beş yıl içinde otomatik olarak yürürlükten kaldırılmaktadır³⁸⁴.

³⁷⁹ a.g.a., Agreement on Subsidies and Counterveiling Measures, madde 6.

³⁸⁰ Karluk, a.g.e., s.311.

³⁸¹ *Yasaklanmış Sübvansiyonlar*; uygulanması anlaşmanın 3. maddesi hükümlerine göre yasaklanan ve kırmızı sübvansiyonlar olarak da adlandırılan sübvansiyonlardır. İhracat sübvansiyonları ve yerli girdi sübvansiyonlarından oluşmaktadır.

³⁸² *Dava Edilebilir Sübvansiyonlar*; anlaşmanın 5-7. Maddeleri hükümlerine göre diğer anlaşmaya taraf ülkelerin menfaatlerine olumsuz etkide bulunması gereken sübvansiyonlardır. Sarı sübvansiyonlar olarak da adlandırılmaktadır.

³⁸³ *Dava Edilemeyen Sübvansiyonlar*; anlaşmanın 8. Maddesi hükümlerine göre uygulanması serbest olan ve yeşil sübvansiyonlar olarak da adlandırılan sübvansiyonlardır. Buna göre, özgül yani bir sanayi dalına ya da bir firmaya özgü olmayan sübvansiyonlar, Ar-Ge faaliyetine yönelik sübvansiyonlar, geri kalmış bölgelerin kalkınması kapsamında sübvansiyonlar ve çevrenin korunması kapsamında sübvansiyonlar dava edilememektedir.

³⁸⁴ a.g.a., Agreement on Subsidies and Counterveiling Measures, madde 21.

Sübvansiyon soruşturmaları, diğer ülkelerin uygulamış oldukları politikaları yakından ilgilendirdiğinden, soruşturma açılması diğer ülkelerin politikalarına müdahale anlamı taşımaktadır³⁸⁵. Bu nedenledir ki, Tablo 17’de görüldüğü üzere, telafi edici vergi önlemi uygulamaları, Tablo 16’da yer alan anti-damping vergisi uygulamalarına göre daha az sayıda gerçekleşmiştir.

Tablo 17: Telafi Edici Vergi Önlemi Uygulamaları (1995-2016)

Sıra	Ülkeler	Telafi Edici Vergi Önlemi	Yüzde	Sıra	Ülkeler	Telafi Edici Vergi Önlemi	Yüzde
1	ABD	111	46.25%	10	Arjantin	4	1.67%
2	AB	37	15.42%	11	Yeni Zelenda	4	1.67%
3	Kanada	28	11.67%	12	Şili	2	0.83%
4	Avustralya	12	5.00%	13	Kosta Rika	1	0.42%
5	Meksika	11	4.58%	14	Hindistan	1	0.42%
6	Brezilya	8	3.33%	15	Japonya	1	0.42%
7	Çin	6	2.50%	16	Türkiye	1	0.42%
8	Peru	6	2.50%	17	Ukrayna	1	0.42%
9	Güney Afrika	5	2.08%	18	Venezuela	1	0.42%
Genel Toplam						240	100.00%

Kaynak: World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/CV_MeasuresByRepMem.pdf), (05.03.2018)

Tablo 17’de görüldüğü üzere 1995-2016 yılları arasında sübvansiyona karşı telafi edici vergi önlemi uygulaması toplamda 240 adettir. Bu önlemlerin %46.25’i ABD tarafından alınırken, %15.42’si AB ve %11.67’si Kanada tarafından gerçekleştirilmiştir. Geri kalan diğer ülkelerin payları ise toplam %26.66’dır. Anti-damping vergisinde olduğu gibi, telafi edici vergi uygulamasını da en fazla gelişmiş ülkeler kullanmaktadır. Bu yargımızı güçlendiren bir diğer gösterge ise, haksız telafi edici vergi uygulamaları ile ilgili sonuçlardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, telafi edici vergi uygulanabilmesi için sübvansiyonla yerli sanayinin uğradığı zarar arasında bir nedensellik bağının bulunması gerekmektedir. Ancak bu durumda, telafi edici vergiler uygulanabilmektedir. Aksi takdirde ülkeler, aleyhlerine uygulanan telafi edici vergileri AÇM’ye götürebilmektedir. Buna göre telafi edici vergilerin haksız şekilde uygulanmasıyla ilgili olarak hakkında en

³⁸⁵ Karluk, a.g.e., s.311.

çok dava açılan ülkeler, %30.6 oranla ABD, %21.8 oranla AB ve %12.9 oranla Çin olmuştur³⁸⁶.

Ülkelerin uygulamış oldukları telafi edici vergi uygulamalarına sektörler itibariyle bakıldığında ise, görünüm Tablo 18'deki gibidir.

Tablo 18: Ülke Bazında Sektörler İtibariyle En Çok Uygulanan Telafi Edici Vergi

Sıra	Ülke	Sektör	Sayı	Ülke İçindeki Payı	Toplam İçindeki Payı
1	ABD	Ana Metaller ve Ürünler	65	58.56%	27.08%
2	AB	Ana Metaller ve Ürünler	11	29.73%	4.58%
3	Kanada	Ana Metaller ve Ürünler	23	82.14%	9.58%
4	Avustralya	Ana Metaller ve Ürünler	7	58.33%	2.92%
5	Meksika	Ana Metaller ve Ürünler	7	63.64%	2.92%
6	Brezilya	Sebze Ürünleri	5	62.50%	2.08%
7	Çin	Kimyasal Ürünler ve İlgili Endüstriler	2	33.33%	0.83%
8	Peru	Kimyasal Ürünler ve İlgili Endüstriler	2	33.33%	0.83%

Kaynak: World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/CV_MeasuresByRepMem.pdf), (05.03.2018)

Buna göre, ABD kendi uygulamış olduğu telafi edici vergiler içerisinde %58.56'lık oranla, tüm ülkelerin uygulamış olduğu telafi edici vergiler içerisinde ise %27.08'lik oranla en çok ana metaller ve ürünleri grubunda telafi edici vergi uygulamasına gitmiştir. Yine aynı şekilde AB, Kanada, Avustralya ve Meksika en çok ana metaller ve ürünleri grubunda telafi edici vergi uygulamasına gitmiştir. Brezilya en çok sebze ürünlerinde telafi edici vergi uygulamasına giderken, Çin ve Peru ise kimyasal ürünler alanında uygulamıştır.

4.1.4. Korunma Önlemleri

DTÖ'ye üye ülkeler, tarifeleri DTÖ müzakerelerinde taahhüt ettikleri oranlara bağladıkları için, tarifeleri koruma amaçlı kullanamamaktadır. Yani, gümrük vergisi oranlarını yükseltmemektedir. Bunun yerine haksız rekabete karşı uygulanan anti-

³⁸⁶ World Trade Organization, Dispute Settlement Body, (https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/find_dispu_cases_e.htm), (02.03.2018).

damping vergileri, telafi edici vergiler ve korunma önlemleri kullanılmaktadır³⁸⁷. Politika yapıcılarının, yerli sanayileri korumak için ticaret politikası savunma araçlarını kullanmaya mecbur edildiği ikinci en iyi olarak adlandırılan durumda korunma önlemlerinin, çoğu zaman anti-damping ya da rakip ithalatlari sınırlayan diğeri önlemlerden daha kullanılabilir olduğu görülmektedir.

Uruguay görüşmeleri sonucunda imzalanan ve Madde 19'da yer alan Korunma Önlemleri Anlaşması, gri alan³⁸⁸ ve anti-damping gibi önlemler yerine, korunma önlemlerinin kullanılmasını amaçlamaktadır. Korunma önlemleri, aşırı ithalat nedeniyle zarar gören yerli sanayinin, geçici olarak bu durumdan korunmasını sağlamaktadır³⁸⁹. Korunma önlemleri, üye ülkelerde ithalattan olumsuz etkilenen yerli sanayi kolunun başvurusu üzerine veya resmi makamlarca resen başlatılan soruşturma sonucunda, ithalatta yaşanan ani artıştan yerli sanayinin zarar gördüğü veya zarar görme tehlikesinin olduğunun kanıtlanması durumunda, ithalatı artan ürüne tarife artışı veya miktar kısıtlaması şeklinde önlem uygulanmasına izin vermektedir³⁹⁰. Haksız rekabete karşı önlemlerin aksine korunma önlemleri, belirli ihracatçılara karşı önlem alınmasından ziyade, o mala ilişkin tüm ithalatın kısıtlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla anti-damping ve telafi edici vergi önlemleri doğal olarak ülkeye özgü olmakla birlikte, korunma önlemleri ayırım gözetmeyen nitelik taşımaktadır. Özetle, anti-damping ve telafi edici vergilerde amaç haksız rekabetin giderilmesi iken, korunma önleminde ise amaç ortada haksız rekabet unsuru bulunmaksızın, uluslararası pazarlarda rekabet edemeyen yerli üreticinin, rekabet edebilecek düzeye gelinceye kadar belirli bir süre için korunmasıdır³⁹¹. Ekonomistler, ülkeye özgü ithalatta korumacılık şekillerinin ihracatçılar arasında ayırım yapıyor olmasından dolayı, bu tür bir korumanın ticarete yön vermesinden, diğeri bir deyişle, daha düşük maliyetli bir tedarikçiden daha yüksek maliyetli bir tedarikçiye geçiş kaynaklı sosyal kayıplara neden olabileceğinden endişe

³⁸⁷ Chad P. Bown, "Antidumping, safeguards, and protectionism during the crisis: Two new insights from 4th quarter 2009", 2010, https://voxeu.org/article/latest-insights-antidumping-safeguards-and-protectionism-during-crisis?quicktabs_tabbed_recent_articles_block=0, (15.02.2018).

³⁸⁸ Gri alan, gönüllü ihracat kısıtlamalarını ifade etmektedir.

³⁸⁹ Chad P. Bown, Rachel McCulloh, "The WTO Agreement on Safeguards: An Empirical Analysis of Discriminatory Impact", *Empirical Methods in International Trade*, ed. Michael G. Plummer, UK: Edward Elgar Publishing, 2004, p.145.

³⁹⁰ Oğuz, a.g.e., s.34.

³⁹¹ İstanbul Ticaret Odası, *Sorularla Dış Ticarete Korunma Önlemleri, Haksız Rekabetin Önlenmesi ve Gözetim Uygulaması*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010-89, 2011, s.10-11.

duymaktadır³⁹². Bu haliyle korunma önlemleri DTÖ'nün temel ilkelerinden olan “en çok kayırlan ülke ilkesi”ni de sağlamış olmaktadır.

Korunma Önlemleri Anlaşması 2. madde'ye göre bir ülke, yerli sanayi üzerinde ciddi bir zarar tehdidi oluşturan ithalat için kaynağına bakılmaksızın, korunma önlemi uygulamalıdır. Korunma önlemi uygulanmadan önce, yukarıda da bahsedildiği üzere anti-damping ve telafi edici vergi uygulamalarında olduğu gibi bir soruşturmanın başlatılmış olması gerekmektedir³⁹³. Bu soruşturmada artan ithalatın yerli sanayi üzerinde zarara neden olup olmadığı veya ciddi bir zarar tehdidi oluşturup oluşturmadığı belirlenmektedir. Sadece zararın veya ciddi zarar tehdidinin oluşması, korunma önleminin alınması için yeterli değildir. Artan ithalat ile zarar veya ciddi zarar tehdidi arasında bir nedensellik bağının da bulunması gerekmektedir³⁹⁴. Soruşturma sonucunda artan ithalat ile yerli sanayinin uğradığı zarar veya ciddi zarar tehdidi arasında bir nedenselliğin bulunması durumunda, zararı önlemek veya ciddi zarar tehdidini gidermek için korunma önlemi uygulanabilmektedir. Önlem, miktar kısıtlaması şeklinde olabileceği gibi, tarifelerde artış şeklinde de uygulanabilmektedir³⁹⁵. Gecikme nedeniyle zararın telafisinin zor olacağı durumlarda, delillerin varlığının açık olması halinde, süresi 200 günü aşmayacak şekilde, yalnızca tarife artışı şeklinde geçici korunma önlemi alınabilmektedir³⁹⁶. Anlaşma kapsamında uygulanacak korunma önlemlerinin süresi her durumda sekiz yılı aşmamaktadır. Aşağıdaki Tablo 19'da GATT dönemi ve DTÖ dönemi korunma önlemlerinin uygulanma sayıları yer almaktadır.

³⁹² Chad P. Bown, Rachel McCulloh, “Nondiscrimination and the WTO Agreement on Safeguards”, *World Trade Review*, V. 2, N. 3, 2003, p.328.

³⁹³ World Trade Organization Agreement on Safeguards, madde 3, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm#lAgreement, (15.03.2018).

³⁹⁴ a.g.a., Agreement on Safeguards, madde 4.

³⁹⁵ a.g.a., Agreement on Safeguards, madde 5.

³⁹⁶ a.g.a., Agreement on Safeguards, madde 6.

Tablo 19: Korunma Önlemleri Sayısı (1947-2016)

Sıra	Ülke	Korunma Önlemleri Sayısı		Sıra	Ülke	Korunma Önlemleri Sayısı	
		GATT Dönemi*	DTÖ Dönemi**			GATT Dönemi*	DTÖ Dönemi**
1	Hindistan		21	13	Fas		4
2	Endonezya		17	14	Polonya		4
3	Türkiye		15	15	Avustralya	38	
4	Şili	3	9	16	Kanada	22	
5	Ürdün		8	17	AB	26	3
6	Filipinler		8	18	Güney Afrika	4	3
7	Mısır		6	19	Finlandiya	2	
8	ABD	25	6	20	Yeni Zelanda	1	
9	Çek Cumhuriyeti	1	5	21	Norveç	1	
10	Ekvator		5	22	Avusturya	8	
11	Ukrayna		5	23	Diğer	19	32
12	Arjantin		4				
Genel Toplam						150	155

Kaynak: * (Bown, 2002: 48)

** World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/SG-MeasuresByRepMember.pdf), (06.03.2018)

Tablo 19’da görüldüğü üzere, GATT döneminde toplam 150 adet korunma önlemi uygulanırken, bu dönemde korunma önlemleri yoluyla korumacılık politikası uygulayan ülkeler daha çok ABD, AB ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerdir. DTÖ kapsamında ise üye ülkeler tarafından toplam 155 adet korunma önlemi uygulanmıştır. Uygulanan toplam korunma önlemlerinin %13.55’lik kısmı Hindistan tarafından uygulanmıştır. Bu oran, en yüksek oranı oluşturmaktadır. Hindistan’ı %10.97 ile Endonezya, %9.68 ile Türkiye takip etmektedir. Gelişmiş ülkeler sınıfından ise ABD %3.87 ve AB %1.94 oranında korunma önlemi uygulamıştır.

Usulüne uygun biçimde kullanılmayan korunma önlemleri, AÇM’de davaya konu edilebilmektedir. Korunma önlemlerinden etkilenen üye ülkeler, AÇM’ye başvurarak, korunma önlemi uygulamalarının kaldırılmasını ve zararlarının telafi edilmesini isteyebilmektedir. Bu çerçevede, haklarında en çok dava açılan ülkeler %31.9 ile ABD, %17 ile Şili ve Arjantin ve %8 ile AB olmuştur³⁹⁷.

Bu göstergelerden hareketle, gelişmiş ülkelerin DTÖ kapsamında yer alan korumacılık araçlarını en etkin şekilde kullanan ülkeler olduğunu söyleyebiliriz. DTÖ,

³⁹⁷ World Trade Organization, Dispute Settlement Body, https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/find_dispu_cases_e.htm, (07.03.2018).

ülkelerin yerli sanayilerinin korunması ve ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi gibi nedenlerden dolayı, korumacılık uygulamalarına başvurabilmelerinin önünü açarken, üye ülkeler bu amaçların yanı sıra haksız rekabete yol açacak şekilde korumacılığa gitmektedir. Mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında en çok pay, gelişmiş ülkelere aitken, yine haksız rekabete neden oldukları iddiasıyla haklarında en çok dava açılan ülkeler de gelişmiş ülkelerdir.

1995-2016 yılları arasında uygulanan korunma önlemlerinin sektörel dağılımı Tablo 20’de gösterilmektedir.

Tablo 20: Ülke Bazında Sektörler İtibariyle En Çok Uygulanan Korunma Önlemleri

Sıra	Ülke	Sektör	Sayı	Ülke İçindeki Payı	Toplam İçindeki Payı
1	Hindistan	Kimyasal Ürünler ve İlgili Endüstriler	16	76.19%	9.76%
2	Endonezya	Ana Metaller ve Ürünler	15	88.24%	9.15%
3	Türkiye	Kimyasal Ürünler ve İlgili Endüstriler	3	20.00%	1.83%
4	Şili	Sebze Ürünleri	3	33.33%	1.83%
5	Ürdün	Ana Metaller ve Ürünler	2	25.00%	1.22%
6	Filipinler	Taş, Sıva Ürünleri, Seramik Eşya, Cam	4	50.00%	2.44%
7	Mısır	Tekstil ve Ürünleri	2	33.33%	1.22%
8	ABD	Ana Metaller ve Ürünler	3	50.00%	1.83%

Kaynak: World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/safeg_e.htm), (07.03.2018)

Tablo 20’ye göre, Hindistan kendi uygulamış olduğu korunma önlemleri içerisinde %76.19’luk oranla, tüm ülkelerin uygulamış olduğu korunma önlemleri içerisinde ise %9.76’lık oranla en çok kimyasal ürünler grubunda korunma önlemlerine başvurmuştur. Endonezya, Ürdün ve ABD en çok ana metaller ve ürünleri grubunda korunma önlemleri uygularken, Şili en çok sebze ürünlerinde korunma önlemleri uygulamıştır. Filipinler, taş, sıva ürünleri, seramik eşya ve cam alanında en çok korunma önlemleri uygulamıştır. Türkiye ise en çok kimyasal ürünler grubunda korunma önlemlerine başvurmuştur.

4.2. MALİ NİTELİKLİ OLMAYAN KORUMACILIK ARAÇLARI

GATT kapsamında gerçekleştirilen çok taraflı ticaret görüşmeleri sonucu, ülkelerin uygulamış oldukları gümrük tarifelerinde kademeli olarak önemli derecede indirimler sağlanmıştır. Bu nedenle ülkeler için gümrük tarifelerinin korumacılık aracı

olarak kullanım imkanı azalmıştır. Bunun karşısında ülkeler, tarifeler dışında başka korumacılık araçlarına yönelmiştir. Çalışmada bu araçlar mali nitelikli olmayan korumacılık araçları olarak adlandırılmaktadır. Çünkü bu araçlar ülkelerin kamu maliyesi üzerinde herhangi bir etki yaratmamaktadır.

Literatürde yeni korumacılık araçları olarak da adlandırılan bu araçlar arasında kotalar, tarife dışı engeller ve gönüllü ihracat kısıtlamaları yer almaktadır. Uygulamada mali nitelikli olmayan korumacılık araçları, mali nitelikli korumacılık araçlarına göre daha fazla tercih edilmektedir. Bu durum iki nedenle açıklanabilmektedir³⁹⁸.

- GATT'ın yürürlüğe girmesiyle birlikte tarifelerin eski önemini kaybetmesi
- Mali nitelikli korumacılık araçlarının uygulanmasında yaşanan zorluklar

Her ne kadar mali nitelikli olmayan korumacılık araçlarının uygulanması kolay olsa da, bu araçların yeterince açık ve şeffaf olmaması, keyfi olması ve hükümetlerin ekonomik faaliyetlere daha fazla ve beklenmedik durumlarda el atmasını kolaylaştırması eleştirilen taraflardır³⁹⁹. Bu gerekçeler, ülkeleri farklı korumacılık araçları arayışına yöneltmiştir. Bu bölümde mali nitelikli olmayan korumacılık araçlarından kotalar, tarife dışı engeller ve gönüllü ihracat kısıtlamalarına değinilmiştir.

4.2.1. Kota Uygulamaları

Uluslararası ticarete korumacılık politikası araçlarından en yaygın ve en eski kullanılanı tarifelerdir. Kota uygulaması ise tarifelerden sonra en çok kullanılan araçlar içerisinde yer almaktadır⁴⁰⁰. Tarifelerin kotalara tercih edilmesinin nedeni, tarifelerin hazineye gelir kazandırıyor olmasıdır. Oysa kota uygulamaları doğrudan bir gelir sağlama fonksiyonuna sahip değildir. Kota uygulamaları, 1930 yılında ilk kez Fransa tarafından sistematik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kota uygulaması, hükümetlerin belirli bir dönemde ithalatı, miktar veya değer olarak sınırlandırmasıdır⁴⁰¹.

³⁹⁸ Karluk, a.g.e., s.199.

³⁹⁹ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.48.

⁴⁰⁰ C. R. Whittlesey, "Import Quotas in the United States", *The Quarterly Journal of Economics*, V. 52, N. 1, 1937, p.37.

⁴⁰¹ Karluk, a.g.e., s.200.

Uygulama şekilleri bakımından kotalar “global kota”, “tahsisli kota” ve “gümrük tarife kotaları” olmak üzere üç farklı şekilde uygulanmaktadır. *Global kota* uygulamasında, hükümet tarafından ithal edilecek malların hacimleri belirlenirken, bu malların hangi ülkelerden ithal edileceği veya hangi ithalatçılar tarafından gerçekleştirileceği belirtilmemektedir. Global kota uygulamasından gerçek ihtiyaç sahipleri yararlanamamakta ve bu uygulamada denetim sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların aşılması amacıyla *tahsisli kota* uygulaması geliştirilmiştir. Bu uygulamada gerçek ihtiyaç sahipleri belirlenerek ithalat lisansı verilmektedir. Lisansla tanımlanan dönem ve miktarla sınırlı ithalat yapılmaktadır. Son kota çeşidinde ise, tarifeler ile kota birlikte uygulanmaktadır. Buna göre, belirli bir ithalat miktarına kadar mallar, normal gümrük tarifesiyle ithal edilirken, bu miktar dolduğunda ise gümrük tarifesi yükseltilmektedir. Bu uygulamaya da *gümrük tarife kotaları* denilmektedir⁴⁰². Bu uygulama aslında tam bir miktar kısıtlaması olarak değerlendirilememektedir. Burada tarife artışıyla ithalatın caydırılması amaçlanmaktadır. Tarife maliyetine katlanması halinde istenildiği kadar ithalat yapılabilir.

Kotalar, yurt içi sanayiye yabancı rekabete karşı korumak veya ödemeler dengesi açıklarını önlemek amacıyla uygulanmaktadır. Kotalar ithalatı kısıtlayabildikleri ölçüde korumacılık amacını gerçekleştirmektedir. Böylece ithalat için gerekli döviz ihtiyacı baskılanmakta ve ödemeler dengesi açıkları önlenmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda kullanılan kotalar, ekonomi üzerinde üretim ve tüketim etkisi olmak üzere iki etki yaratmaktadır. İthalata uygulanan kota ile birlikte o malın fiyatı artmakta ve fiyatı artan malın arz kanunu gereği üretimi de artmaktadır. Bu etkiye *üretim etkisi* denilmektedir. Fiyatı artan malın talep kanunu gereği talebi düşmekte ve tüketim üzerinde olumsuz etki oluşmaktadır. Bu etkiye de *tüketim etkisi* denilmektedir. Ancak, piyasada oluşan fiyatın altında mal arz eden üreticilerin yüksek fiyattan mal satması, gelirin tüketicilerden üreticilere aktarılmasına neden olmakta ve gelirin yeniden dağılımını sağlamaktadır⁴⁰³. Tüketim etkisi yoluyla gerçekleşen bu dağılım, adil olmayan bir dağılımdır. Gelir dağılımındaki bu adaletsizlik yurt içi fiyat esneklikleri düşük olan mallara kota uygulanması durumunda daha da bozulmaktadır⁴⁰⁴.

⁴⁰² Seyidoğlu, a.g.e., s.161.

⁴⁰³ Karluk, a.g.e., s.202.

⁴⁰⁴ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.47.

Ülkelerin sahip olduğu piyasa yapıları nedeniyle kotalar ve tarifeler farklı etkiler ortaya koyabilmektedir. Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu durumlarda tarifeler ve kotalar aynı sonuçları doğurmakta ve birbirlerinin yerine kullanılabilirlerdir⁴⁰⁵. Ancak dünyada tam rekabet koşulları geçerli değildir ve tarifeler ile kotalar aynı etkiyi doğurmamaktadır⁴⁰⁶. Bu durum literatürde yer alan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bhagwati (1965) çalışmasında tek el gücünün varlığında, tarifeler ile kotaların etkilerinin farklı olabileceğini göstermektedir. Bu sonucu, Shibata (1968) ve Bhagwati (1968) daha sonraki çalışmalarında geliştirmişlerdir. Buna göre piyasadaki belirsizlik durumunda veya ekonomide büyüme ve fiyat dalgalanmaları gibi değişikliklerin olduğu durumlarda, tarifeler ve kotalar farklı sonuçlar meydana getirmektedir. Rodriguez (1974) ise karşılıklı misilleme olması durumunda tarifeler ile kotaların farklı dengeler oluşturabileceğini kanıtlamıştır⁴⁰⁷.

Dünya ekonomisinde, uluslararası ticarete fiyat kontrollerinden ziyade, ithalat kotaları ve gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi korumacılık araçlarının kullanımı daha yaygındır⁴⁰⁸. Bu doğrultuda kotalar ile tarifeler karşılaştırıldığında, kotaların sahip olduğu bir takım avantaj ve dezavantajlar bulunmaktadır⁴⁰⁹. Kotalar ithalatı kesin olarak kısıtlarken, tarifeler kesin olarak bir kısıtlama getirmemektedir. Yüksek tarifelerde hala malı ithal etmek isteyenler olabilmektedir. Ancak kotalarda kota dolduktan sonra hiçbir şekilde ithalat gerçekleştirilememektedir. Kotaların yürürlüğe konulması ise tarifelere göre daha kolaydır. Kotalar hükümetler tarafından alınacak bir kararla uygulamaya konulurken, tarifelerin yükseltilmesi, vergilendirme yetkisi açısından, parlamento tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle tarifelerin yükseltilmesi için belirli bir prosedürün uygulanması gerekmektedir. Diğer taraftan kotaların ödemeler dengesi üzerindeki etkisi doğrudan hissedilirken, tarifelerin ise doğrudan bir etkisi yoktur.

Kotaların tarifelere göre sahip olduğu avantajlar ortaya konulduktan sonra, dezavantajlarına da bakmakta yarar vardır. Kotalar ekonomide piyasa ekonomisinin

⁴⁰⁵ Elias Dinopojlos, Mordechai E. Kreinin, "Import Quotas and VERs A Comparative Analysis in a Three-Country Framework", *Journal of International Economics*, N. 26, 1989, p.169.

⁴⁰⁶ Melvin, a.g.m., p.1131.

⁴⁰⁷ James R. Melvin, "The Nonequivalence of Tariffs and Import Quotas", *The American Economic Review*, V. 76, N. 5, 1986, p.1131.

⁴⁰⁸ Peter Neary, "Tariffs, Quotas, and Voluntary Export Restraints With and Without Internationally Mobile Capital", *The Canadian Journal of Economics*, V. 21, N. 4, 1988, p.714.

⁴⁰⁹ Melvin, a.g.m., p.1131-1132.

işleyişini bozarken, tarifeler piyasa ekonomisi koşullarını bozmamaktadır. Kota ile doğrudan malın miktarı azaltılmakta ve fiyat mekanizmasının işleyişine müdahale edilmektedir. Tarifelerde ise, uygulanan yüksek tarife nedeniyle fiyatı artan mal, yüksek fiyattan alıcı bulabilmekte ve zaman içerisinde piyasa yeni fiyattan dengeye ulaşmaktadır. Günümüzde standardize edilen tarife yapılarıyla, piyasalar arası tarife kaynaklı fiyat arbitrajları da en aza indirilmiştir. Oysa kotalar kıtlık rantı yaratarak piyasalar arası fiyat arbitrajına ve kaynak dağılım etkinliğinin hem ulusal hem de küresel düzeyde bozulmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan, kota uygulaması kaçakçılık ve karaborsaya yönlendirmektedir. Kota uygulaması ile korunan yerli sanayi rekabete açık olmadığından tekel güç elde edebilmektedir.

Kotaların tarifeler karşısında sahip olduğu bu dezavantajlar nedeniyle GATT ve DTÖ, ulusal sanayinin “tarifeler yoluyla korunması ilkesini” temel ilke edinmiş ve ülkelerin kota uygulamasını sadece ödemeler dengesi açıklarını kapatabilmek için başvurulacak bir korumacılık politikası aracı olarak öngörmüştür⁴¹⁰. Bu kısıtlı kota uygulama imkanının neden olabileceği etkileri minimize etmek amacıyla, DTÖ düzeyinde kotaların nasıl tahsis edileceği ve belirleneceği, piyasa koşullarına yaklaştırılacak biçimde standardize edilmiştir⁴¹¹.

4.2.2. Tarife Dışı Engeller

Yeni korumacılık olarak adlandırılan ve 1970’lerden sonra uluslararası ticarete damgasını vuran tarife dışı engeller, geleneksel korumacılıktan ayrılmaktadır. Geleneksel korumacılık daha çok tarifeler ve kotalar yardımıyla gerçekleştirilirken, yeni korumacılık araçlarının sayısı çok daha fazladır. Yeni korumacılık araçları içerisinde yer alan tarife dışı engeller, geleneksel gümrük tarifelerinin dışında, uluslararası mal ticareti üzerinde miktar, fiyat ya da her ikisi açısından bir etki yaratan politika önlemleri olarak tanımlanmaktadır⁴¹².

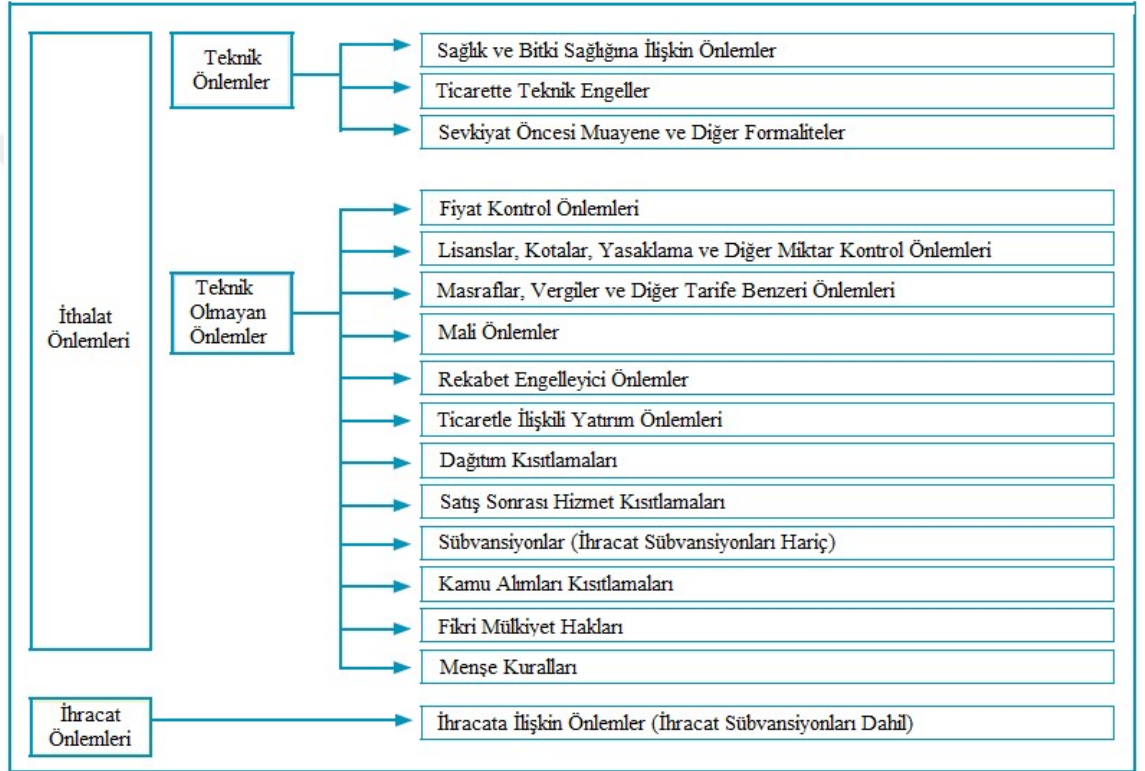
⁴¹⁰ Karluk, a.g.e., s.206.

⁴¹¹ a.g.g., İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında Karar, madde 2.

⁴¹² Alessandro Nicita, Julien Gourdon, “A Preliminary Analysis On Newly Collected Data On Non-Tariff Measures”, Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series No. 53, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2013, p.3.

Tarife dışı engeller çok sayıdadır. Tarife dışı engellerin çoğu, ithalatın kısıtlanmasına yönelik uygulanırken, bir kısmı da ihracatın özendirilmesi veya ihracattan vazgeçirilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Tarife dışı engeller uluslararası ticaret üzerinde; standartlar, bürokrasi, teknik engeller, sağlık ve bitki sağlığına yönelik engeller, ithalat maliyetini artırıcı ekstra faaliyetler şeklinde uygulamalarla bir takım kısıtlamalar meydana getirmektedir. Uygulamada çok çeşitli olan tarife dışı engeller Tablo 21'deki gibi sınıflandırılmaktadır.

Tablo 21: Tarife Dışı Engeller Sınıflandırması

Kaynak: (Nicita, Gourdon, 2013: 4)

Tarife dışı engeller yukarıda da bahsedildiği gibi, hem ithalat hem de ihracat üzerinde uygulanabilmektedir. Ülkeler, ithalatın kısıtlanması yönünde tarife dışı engellere başvururken, diğer taraftan ihracatın kısıtlanması amacıyla da bir takım tarife dışı önlemler uygulayabilmektedir. İhracat önlemlerinde iki ülke karşılıklı anlaşarak bir ülkenin ihracatına fiziki veya değer olarak kısıtlama getirebilmektedir. Burada yer alan iki ülke, gelişmiş ülke ile gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkedir. Genellikle gelişmiş ülkenin baskısıyla, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkenin ihracatı sınırlandırılmaktadır. Bunun yanında hemen hemen her ülke yerli sanayilerinin, uluslararası rekabette avantaj sağlaması için sübvansiyon ödemeleri de

gerçekleştirebilmektedir. Sübvansiyon ödemeleri, vergi iadesi, prim ödemesi ve düşük faizli kredi şeklinde olabilmektedir. Ayrıca ülkeler, hammadde ihracatının engellenmesi, yurt dışındaki ilgili malın fiyatının yükseltilmesi ve hazineye gelir sağlanması gibi amaçlarla da ihracat üzerinden vergi uygulamasına gidebilmektedir⁴¹³.

İthalat önlemleri ise kendi içerisinde teknik önlemler ve teknik olmayan önlemler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmanın yapılmasındaki amaç, sayıları çok fazla olan tarife dışı engellerin yarattığı etkilerin daha rahat ölçülebilmesini sağlamaktır. Her ne kadar sınıflandırmaya gidilse de, tarife dışı engellerin uygulanması keyfiyete bağlı olabileceğinden ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Böylelikle uluslararası ticaret, açıklık ve şeffaflıktan yoksun kalmaktadır. Bu nedenle kamu alımları politikalarından, değişim kontrollerine kadar giden önlemler aracılığıyla firma kurallarından idari takdire geçiş yaşanmaktadır⁴¹⁴.

Uluslararası ticareti önemli derecede engelleyen ve uluslararası ticaret hadlerini çarpıtın tarife dışı engeller, günümüzde uluslararası ticaretin gelişmesinin ve dünya refahının artmasının önünde önemli bir tehdit olarak kabul edilmektedir⁴¹⁵. Ayrıca, tarife dışı engeller ayrımcı ikili ilişkilere yol açarak, GATT ve DTÖ'nün çok taraflı müzakereler ve ayrımcılık yapmama ilkeleriyle de ters düşmektedir. DTÖ'nün uygulamış olduğu yaptırımlar nedeniyle, tarifelerin ve kotaların kullanımı azalmış ve ülkeler kontrol edilmesi daha zor olan tarife dışı engellere yönelmiştir. Bu engellerin kullanımı zamanla geleneksel korumacılık araçları kadar gelişmiş, hatta daha fazla kullanılır olmuştur.

Tarife dışı engeller, uygulandıkları malların maliyetini artırarak, ihracatçılara ekstra yük yüklemektedir. Bu da ithalata olan talebi düşürmektedir. Bu nedenle tarife dışı engeller hem GATT hem de DTÖ'nün ilgilendiği konular arasında yer almıştır. Bununla ilgili olarak yapılan ilk düzenleme 1979 yılında Ticarete Teknik Engeller Kodu adıyla yapılan anlaşmadır. Her ne kadar anlaşma imzalanıp yürürlüğe girse de, bu anlaşmanın üye ülkeler açısından herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Daha sonra 1994 yılında Ticarete Teknik Engeller Anlaşması ve Hijyen ve Bitki Sağlığı Anlaşması

⁴¹³ Mehmet Alagöz, Onur Ceylan, "Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 15, S. 30, 2015, s.64.

⁴¹⁴ Gilpin, a.g.e., p.204.

⁴¹⁵ Engin, a.g.e., s.71.

imzalanarak yürürlüğe girmiştir⁴¹⁶. DTÖ kapsamında yapılan anlaşma ve taahhütlere rağmen tarife dışı engeller yaygın olarak kullanılmaktadır. 2017 yılsonu itibariyle ülkelerin tarife dışı engeller aracılığıyla yapmış oldukları korumacılık faaliyetleri Tablo 22’de gösterilmektedir.

Tablo 22: Tarife Dışı Engeller Kullanım Sayısı

Sıra	Ülke	Kullanım Sayısı	Yüzde
1	ABD	3051	17.71%
2	Brezilya	1329	7.71%
3	Çin	1201	6.97%
4	Kanada	1150	6.67%
5	AB	656	3.81%
6	Japonya	549	3.19%
7	Avustralya	469	2.72%
8	Güney Kore	594	3.45%
9	Arjantin	207	1.20%
10	Rusya	168	0.97%
11	Türkiye	96	0.56%
12	Diğer Ülkeler	7761	45.04%
Genel Toplam		17231	100.00%

Kaynak: World Trade Organization web sayfasındaki veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Diğer korumacılık araçlarında olduğu gibi, tarife dışı engeller de en fazla gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Toplamda 17.231 adet kullanılan tarife dışı engelin %17.71’i ABD, %7.71’i Brezilya, %6.97’si Çin, %6.67’si Kanada ve %3.81’i AB tarafından kullanılmıştır. Diğer ülkelerin kullanım oranı ise %45.04’tür. Gelişmiş ülkeler tarifelerin korumacılıkta önemini yitirmesiyle birlikte, artık tarife dışı engellere yönelmiştir. Bu araçlar aynı zamanda gelişmiş ülkelerin, tarife indirimleri konusunda yapılan görüşmelere katılarak, uluslararası ticarete korumacılıktan yana olmadıkları, aksine serbestleşme taraftarı oldukları yönünde izlenim yaratmaktadır. Ancak arka planda tarife dışı araçlar ile de korumacılık politikalarını en çok uygulayan ülkeler yine gelişmiş ülkelerdir. Yani tarife dışı engeller, gelişmiş ülkelerin korumacılık politikaları konusundaki samimiyetsizliklerini gizlemelerine ve çifte standart uygulamalarının bir aracı olarak kullanmalarına yardımcı olmaktadır⁴¹⁷.

⁴¹⁶ Alagöz, Ceylan, a.g.m., s.66.

⁴¹⁷ Engin, a.g.e., s.71-72.

4.2.3. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Sanayileşmiş ülkeler arasında kullanımı oldukça yaygınlaşan yeni korumacılık araçlarından biri de gönüllü ihracat kısıtlamalarıdır⁴¹⁸. Gönüllü ihracat kısıtlamaları ilk kez ABD tarafından 1955 yılında Japonya'nın tekstil ihracatının kısıtlanmasında kullanılırken, ağırlıklı olarak 1980 yılından sonra yine ABD tarafından Japonya'nın otomotiv ihracatı üzerine uygulanmış ve giderek kullanımı artmıştır. Gönüllü ihracat kısıtlamaları genellikle iki taraflı uygulanabilirken, çok taraflı anlaşmalar şeklinde de uygulanabilmektedir. Bu konuda ön plana çıkan anlaşma "Çok Elyaflılar Anlaşması"dır. Bu anlaşma ile gelişmiş ülkeler, 22 farklı ülkeden kendi ülkelerine yapılan tekstil ihracatını sınırlandırarak, kotalar belirleme hakkı elde etmiştir⁴¹⁹. Bu anlaşma, 2005 yılının başına kadar yürürlükte kalmıştır.

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, resmi olarak ihracatçı ülkenin tek taraflı eylemini belirtmektedir. Gönüllü ihracat kısıtlamaları her ne kadar ihracatçı ülkenin tek taraflı eylemi olarak görünse de, ihracatçı ülke tarafından, ithalatçı ülkenin yerli bir sanayi kolunun korunması için, hükümetin baskısı üzerine, ihracatın kısıtlanmasını ifade etmektedir⁴²⁰. Dolayısıyla, gönüllü ihracat kısıtlamaları, GATT 19. Maddesinde, ithalatçı ülkedeki yerli sanayi kolunun ani ithalat artışı ile karşı karşıya kaldığı, acil koruma gerektiren durumlarda, artan yabancı ülke ihracat payının düşürülmesi amacıyla tasarlanmıştır⁴²¹. Bu amaçla, gönüllü ihracat kısıtlamaları endüstride yaşanan ani ithalat artışları sonucunda yerli sanayinin uğradığı zararın azaltılması ve sanayi kolundaki tüm firmaların karlarının artırılması için kullanılan bir korumacılık aracıdır⁴²². İthalat yapan ülkelerin hükümetleri bazen kendilerinin gönüllü ihracat kısıtlamalarıyla ilişkisinin olmadığını ya da bu tür kısıtlamaların farkında olmadıklarını beyan etmektedir. Ancak gerçekte, gönüllü ihracat kısıtlamalarının çoğu ikili müzakereler sonucu kabul edilen

⁴¹⁸ Brian Hindley, "Voluntary Export Restraints and Article XIX of the General Agreement on Tariffs and Trade", *Current Issues in Commercial Policy and Diplomacy*, ed. John Black, Brian Hindley, London: Palgrave Macmillan, 1980, p.52.

⁴¹⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s.172.

⁴²⁰ Michel Kostecki, "Export-restraint Arrangements and Trade Liberalization", *The World Economy*, V. 10, N. 4, 1987, p.425-426.

⁴²¹ Hindley, a.g.e., p.52.

⁴²² Richard Harris, "Why Voluntary Export Restraints are 'voluntary'", *The Canadian Journal of Economics*, V. 18, N. 4, 1985, p.799.

anlaşmalardır. Çoğu ülkenin gönüllü ihracat kısıtlamalarının tek taraflı önlemler olduğu iddiası, yasal bir dayanak bulma isteğinden kaynaklanmaktadır⁴²³.

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, uygulamada ihracatçı ülkeler tarafından gönüllü olarak kullanılmaktadır. Çünkü ihracatçı ülke, gönüllü olarak ihracatın kısıtlanması ve ithalatçı ülkelerin diğer korumacılık araçları ile ithalatı sınırlandırması arasında tercih yapmak zorunda kalabilmektedir. Bu tercihle karşı karşıya kalan ihracatçı ülkeler, gönüllü ihracat kısıtlamalarının refahlarında bir artışa neden olabileceği için, genellikle ihracatı kısıtlamayı tercih etmektedir. Bu sonuç, ihracatçı ülkenin ihracatın kısıtlanması amacıyla koyduğu vergiyle, tarife benzeri gelirler elde etmesini sağlarken, ticaretin sınırlandırılmasını tetikleyen ithalatçı ülkede, genel olarak refah kaybına neden olmaktadır⁴²⁴. Gönüllü ihracat kısıtlamaları, tarife ve tarife benzeri engeller ve diğer teknik engeller ile mal arzını kısıtlayarak, ithalatçı ülkede malların serbest ticaret koşulunda oluşacak fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Böylece, ithalatçı ülkedeki tüketiciler bu mallara daha yüksek fiyattan sahip olmakta ve refah kaybına uğramaktadır. Aynı zamanda tüketicilerden yurtiçi üreticilere doğru bir gelir transferi de söz konusu olmaktadır. Özetle, gönüllü ihracat kısıtlamaları uygulamasına bakıldığında, gönüllü olduğu yönünde bir izlenim veren bu sistem, aslında gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere yapmış oldukları ihracatı kısıtlamaya yönelik bir zorlama içermektedir. Farklı sektörlerdeki avantajlarını kaybetmek istemeyen gelişmiş ülkeler, ihracatlarını gönüllü olarak kısıtlama karşılığında, farklı sektörlerde başka avantajlar elde edebilmektedir. İhracatçı ülke, kısıtlamaları tek taraflı olarak ortadan kaldırma, değiştirme, izleme ve uygulama hakkına sahip olmaktadır.

Gönüllü ihracat kısıtlamaları tarifeler ve kotalardan üç farklı şekilde ayrılmaktadır. Birincisi, kısıtlamaya tabi mallar için dünya ekonomik sistemi görüşünden hareketle, gönüllü ihracat kısıtlamaları uluslararası ticarete konu mallar için arzı, tarifeler ve kotalar ise talebi kısıtlamaktadır. İkincisi, gönüllü ihracat kısıtlamaları ihracatçı ülkelerle yapılan karşılıklı müzakereler sonucu uygulanırken, kotalar ve tarifeler tüm ülkelere yapılan ithalatlara uygulanmaktadır⁴²⁵. Bu haliyle gönüllü ihracat kısıtlamaları

⁴²³ Kostecki, a.g.m., p.426.

⁴²⁴ Roy Allen, Claudia Dodge, Andrew Schmitz, "Voluntary Export Restraints as Protection Policy: The U.S. Beef Case", *American Journal of Agricultural Economics*, V. 65, N. 2, 1983, p.291.

⁴²⁵ Wendy E. Takacs, "The Nonequivalence of Tariffs, Import Quotas, and Voluntary Export Restraints", *Journal of International Economics*, N. 8, 1978, p.566-567.

GATT ve DTÖ anlaşmalarının özünde vücut bulan “ayrımcılık yapmama” ve “en çok kayırlan ülke” ilkeleri ile çelişmektedir. Çünkü kısıtlamalar, tüm ihracatçı ülkelere değil, sadece yerli sanayinin zarara uğradığı mal ve ülkelere karşılıklı müzakereler sonucu uygulanmaktadır. Üçüncüsü ise uygulayıcı bakımından farklılık olup, kotalar ithalatçı ülke tarafından uygulanırken, gönüllü ihracat kısıtlamaları ihracatçı ülke tarafından uygulanmaktadır⁴²⁶.

GATT 19. maddesi ülkelere yerli sanayilerini korumak için acil önlem alma olanağı sağladığı halde, ülkeler bir takım nedenlerle GATT olanaklarından faydalanamamakta ve yerli sanayilerini koruma yoluna giderken, GATT kurallarına ters düşen amaçlar gütmektedir⁴²⁷. Gönüllü ihracat kısıtlamaları da bu amaçla kullanılan araçlardan birisidir. Gönüllü ihracat kısıtlaması en çok gelişmiş ülkeler tarafından, gelişmekte olan ülkelerin ihraç amaçlı emek yoğun malları üzerinde uygulanmaktadır. Emek yoğun ürünlerin yanında, hassas sektörler olarak da tanımlanan tekstil ve hazır giyim malları üzerinde de uygulanmaktadır. Bu sektörlerin yanında çelik, tarımsal ticaret, otomotiv, elektronik ve makine araçları sektörü üzerinde de sıklıkla uygulanmaktadır⁴²⁸. Bu uygulamaların görünürdeki amacı, sanayileşmiş ülkelerin, iç piyasasında meydana gelen aksamaların giderilmesi iken, gerçekteki amacı gelişmekte olan ülkelerin rekabetinden yerli sanayilerini koruma isteğidir⁴²⁹. Aynı zamanda gönüllü ihracat kısıtlamaları beraberinde, uluslararası ticarete bir takım belirsizlikler getirmekte ve ülkeler arasında haksız rekabete yol açarak, serbest ticaretin garanti ettiği kaynak dağılımındaki etkinliği bozmaktadır. Çünkü bir ülke, başka bir ülkeye yapılan ihracatını kısıtladığı zaman, diğer ihracatçı ülkelerin pazar payları artmakta ve kaynakların bu ülkelere yönelmesi sağlanmaktadır.

Gönüllü ihracat kısıtlamaları nitelikleri itibariyle kotalar ile benzer etkiler de yaratmaktadır. Çünkü kotalar nasıl ithalat üzerine sınırlandırma getiriyorsa, gönüllü ihracat kısıtlamaları da ihracat üzerine sınırlandırma getirmektedir. Bu nedenle gönüllü ihracat kısıtlamaları literatürde ihracat kotaları olarak da adlandırılmaktadır. Kotalarda

⁴²⁶ Seyidoğlu, a.g.e., s.171.

⁴²⁷ Engin, a.g.e., s.88.

⁴²⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s.171; Kalaycıoğlu, a.g.e., s.52.

⁴²⁹ Engin, a.g.e., s.67.

olduğu gibi, belirli bir süre için ihracatçı ülke ihracatını değer veya miktar olarak kısıtlamaktadır.

5. DÜNYADA KORUMACILIK UYGULAMALARI

Serbest ticaret ve korumacılık arasında uzun yıllardır süren bir tartışma vardır. Bu tartışma korumacılık uygulamalarının serbest ticaretin yok edicisi mi; yoksa serbest ticaretin koruyucusu mu olduğu yönündedir⁴³⁰. Popa (2009) çalışmasında korumacılığın A. Smith ve D. Ricardo'nun öne sürdüğu serbest ticaret düşüncesi temelinde, A. Smith'in hayal ettiği mükemmel dünya resmi ile çatıştığını ifade etmektedir. Aynı zamanda F. List, bebek sanayilerin gelişimini teşvik etmek ve gelişmiş ülkelerden gelen yabancı mal rekabetinden korumak amacıyla tasarlanan korumacılık politikalarını savunurken, ülkelerin gelişmesinin farklı seviyelerinde serbest ticaret politikalarının yalnızca gelişmiş ülkelere fayda sağladığını ve en çok etkilenenlerin en yoksul ülkeler olduğuna işaret etmektedir⁴³¹.

Dünyada ticaretin serbestleşmesinin ekonomik büyümeye sağladığı katkı birinci bölümde değinilmişti. Ancak dünya ticaretinin serbestleşmesinden beklenen sonuçlar, ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilir konumda olmalarıyla ilgilidir. Bu nedenle ülkeler, yerli sanayilerini uluslararası pazarlarda rekabet edebilir konuma gelinceye kadar, korumacılık politikası araçlarını kullanmaktadır. Ancak bu araçlar kullanılırken, gerek GATT gerekse DTÖ kapsamında izin verilen şekilde uygulanmalıdır. Aksi takdirde haksız rekabete ve uluslararası düzeyde kaynak dağılımının bozulmasına neden olmaktadır.

Zaman içerisinde yaşanan küresel gelişmeler korumacılık politikası ile serbest ticaret politikası arasındaki tercihleri etkileyebilmektedir. Merkantilist anlayışın geçerli olduğu dönemlerde korumacılık politikası uygulamaları ağırlıkta iken, Klasik anlayışın geçerli olduğu dönemlerde ise serbest ticaret politikalarının uygulaması ağırlıktaydı. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran nedeniyle ülkeler korumacılık politikalarını yoğun bir şekilde kullanmıştır. ABD tarafından uygulamaya konulan "Smooth Hawley" gümrük

⁴³⁰ Kalaycı, a.g.m., s.80.

⁴³¹ Lucia Paliu Popa, "Economic Theories of Foreign Trade Transactions", *MRPA Paper*, No: 18570, https://mpr.ub.uni-muenchen.de/18570/1/MPRA_paper_18570.pdf, (19.02.2018).

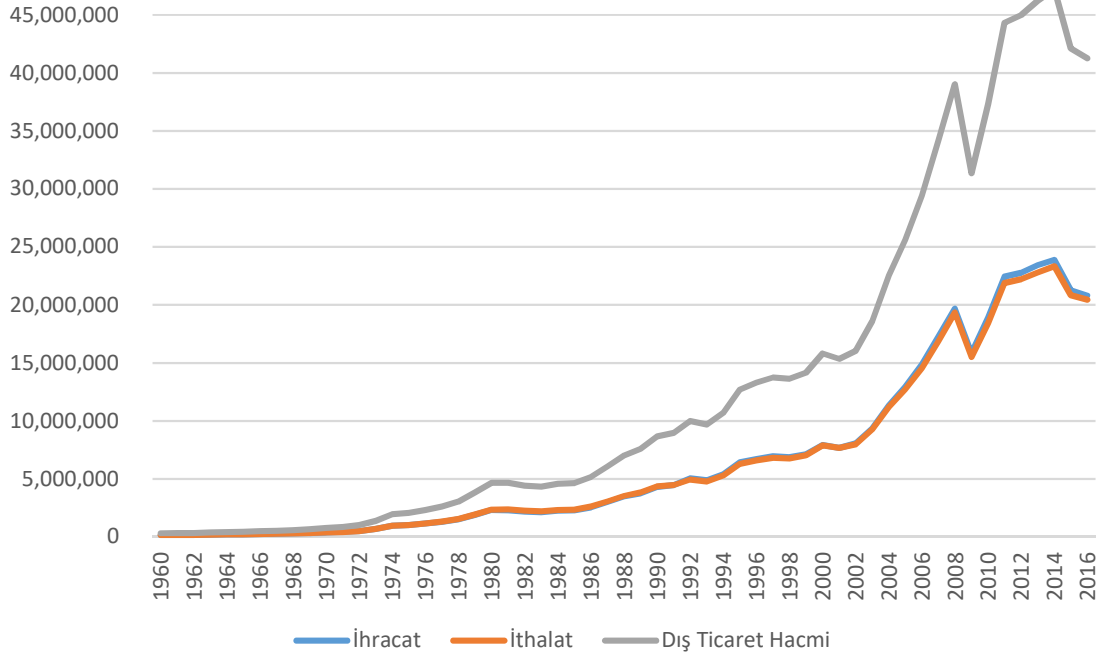
vergisi, aynı zamanda İngiltere’de gümrük vergilerinin yükseltilecek, kota uygulamasına gidilmesinde ve ardından tüm dünyaya yaygınlaşan korumacılık uygulamaları, Buhranın derinleşmesinde etkili olmuştur. Korumacılık politikaları nedeniyle dünya ticaret hacminde yaşanan daralmalar, uluslararası koordinasyon ve işbirliğinin önemini ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle, 1944 yılında Bretton Woods görüşmeleri ile uluslararası ekonomik ve finansal sistemi düzenleyecek kuruluşların oluşumu gerçekleştirilmiştir. 1947 yılında imzalanan GATT ile uluslararası ticarete korumacılık politikaları kademeli olarak azaltılarak, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. 1970’li yıllarda ortaya çıkan Petrol Krizi nedeniyle dünya genelinde korumacılık uygulamaları tekrar artış göstermiştir. Sonrasında yaşanan 1997 Asya krizinde de aynı şekilde dünyada korumacılık eğilimlerinde artışlar yaşanmıştır. 2008 küresel finansal krizle birlikte ülkeler, ekonomilerdeki daralma eğilimlerini yavaşlatacak Keynesyen kamu harcama politikalarını uygulamıştır. Ancak kamu harcama politikalarını artırarak krizden kurtulma çabaları büyük ölçüde gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Gamberoni ve Newfarmer (2009) çalışmalarında gelişmiş ülkelerin korumacılık politikaları yerine, sübvansiyonları ağırlıklı kullandığını, gelişmekte olan ülkelerin ise her türlü korumayı uyguladığını ifade etmektedir⁴³². Bunun nedeni, gelişmiş ülkelerin mali yapılarının görece olarak daha iyi durumda olmasıdır. Bu özellikler, gelişmiş ülkeleri genişletici politikalara yöneltirken, gelişmekte olan ülkelerin ise korumacılık politikalarına yönelmesinde etkili olmuştur.

Dünya genelinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda, ekonomik genişlemenin olduğu dönemlerde serbest ticaret politikası uygulama eğiliminin yüksek, korumacılık politikası uygulama eğiliminin ise düşük olduğu; buna karşılık ekonomik kriz ve bunalım dönemlerinde ise korumacılık politikası uygulama eğiliminin yüksek, serbest ticaret politikası uygulama eğiliminin düşük olduğu görülmektedir. Ekonomik kriz ve bunalım nedeniyle ülkeler durgunluğa yakalanmamak ve bu krizin etkilerini atlatmak için yerli

⁴³² Elisa Gamberoni, Richard Newfarmer, “Trade Protection: Incipient but Worrying Trends”, Trade Notes 37, The World Bank, International Trade Department, 2009, <http://documents.worldbank.org/curated/en/402691468337468579/pdf/478830BRI0Trad10Box338867B01PUBLIC1.pdf>, (19.02.2018).

sanayilerini koruma politikalarına yönelmektedir⁴³³. Bu da dünya dış ticaret hacmini etkilemektedir. Grafik 2’de yıllar itibariyle dünya ticaret hacmi görülmektedir.

Grafik 2: Dünya Ticaret Hacmi – Milyar USD (1960-2016)

Kaynak: World Bank, (<https://data.worldbank.org/>), (05.03.2018)

Grafik 2’de görüldüğü üzere, 1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde yaşanan ticaretin serbestleştirilmesi eğilimi, dünya dış ticaret hacminin de artmasını sağlamıştır. 1994 ve 1997 yıllarında yaşanan krizlerle birlikte, ülkeler tarafından uygulanan korumacılık politikaları, dünya ticaret hacminde düşüşlere neden olmuştur. 2008 krizi döneminde ise dünya ticaretinde artan korumacılık eğilimleri dünya ticaret hacmini azaltmıştır. Günümüzde ise özellikle gelişmiş ülkelerden kaynaklı uygulanan korumacılık politikaları, dünya ticaret hacmi üzerinde etkili olmaktadır.

Korumacılık politikalarının uygulanması ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Bu farklılık, ülkelerin sahip olduğu gelişmişlik düzeylerinden kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle, dünyada korumacılık politikası uygulamaları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında incelenmektedir.

⁴³³ Sadık Ünay, Şerif Dilek, “Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları”, Seta Vakfı Yayınları, S. 228, 2018, s.7.

5.1. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN UYGULAMALARI

Dünyada en fazla korumacılık politikalarına başvuran ülkeler, gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkeler genel olarak ticaretin serbestleştirilmesi taraftarı gibi görünmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası kuruluşların politikalarının da belirlenmesinde rol oynamaktadır. Ancak her ne kadar ticaretin serbestleştirilmesinden yana gibi görünseler de, geçmiş yıllara bakıldığında, gerek korumacılığın ortaya çıkması gerekse yaygınlaştırılmasında en çok pay, gelişmiş ülkelere aittir. Dünya genelinde uygulanan korumacılık uygulamaları 2008 yılından itibaren ayrıntılı olarak DTÖ ve GTA tarafından izlenmektedir. GTA tarafından yayınlanan istatistiklere göre 2008 yılından 2018 yılı Temmuz ayına kadar toplam 18.022 adet korumacılık uygulaması gerçekleştirilirken, bunun yaklaşık %44'ü AB üyesi ülkeler, % 8'i ABD, %3'ü Rusya, %5'i Hindistan ve %3'ü Arjantin tarafından uygulanmıştır. Günümüz gelişmiş ülkeleri olan ABD, AB ve Japonya tüm serbest ticaret söylemlerine rağmen, korumacılığın sağladığı faydaları açıklamaktan veya korumacılık araçlarını kullanmaktan kaçınmamaktadır⁴³⁴.

Korumacılık fikri ilk olarak 1792 yılında ABD Hazine Başkanı A. Hamilton tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre, yerli sanayiye korumak amacıyla, koruyucu gümrük tarifeleri uygulanmaya başlanmıştır. Ardından 1930 yılında yaklaşık yirmi bin ithal mal üzerindeki gümrük vergilerinin artırılmasını öngören Smooth-Hawley tarifeleri yine ABD tarafından yürürlüğe konulmuştur. ABD'nin Büyük Buhran sonrası uygulamış olduğu korumacılık politikasının amacı, ekonomik gelişimini sağlamaktır. Bu tarihlerde ABD, gümrük tarifelerinin yükseltilmesinin yanında, ithalata kotalar uygulayarak, yerli sanayiye korumayı ve geliştirmeyi hedeflemiştir⁴³⁵. Nitekim de bunu başarmıştır. Sonrasında sağlamış olduğu ekonomik gelişme, onu dünyada hegemon güç konumuna getirmiştir. ABD, 1955 yılında Japonya'dan ülkesine yapılan tekstil ihracatını, Japonya ile yapmış olduğu karşılıklı müzakereler sonucunda gönüllü ihracat kısıtlaması ile sınırlandırmıştır. 1970 ve 1980'ler de ise, dünyada makroekonomik dengelerin bozulmaya başlamasıyla, korumacılık uygulamaları yeniden popüler uygulamalar olmuştur. Bu dönemde de ABD yoğun bir şekilde korumacılık uygulamıştır. ABD, en

⁴³⁴ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.49.

⁴³⁵ Kaan Yiğenoğlu, "İktisadi Milliyetçilik ve Artan Korumacılık Eğilimleri: ABD Otomotiv Sektöründe Korumacılığın Ekonomi Politikası", *JOMELIPS*, C. 1, S. 2, 2016, s.19.

fazla korumacılığı kendisi ile yapılan ticarete fazla veren ülkelere karşı uygulamaktadır. Bu durumun en aşikar örneği, Japon otomotiv sektörüne uygulanan kotalardır⁴³⁶. ABD ekonomisi, 2008 yılında yaşanan küresel krizden en çok etkilenen ekonomiler arasındadır. Bu nedenle ABD yeniden korumacılık uygulamalarına yönelmiş ve kamu kurumlarında yerli malı satın al kampanyası başlatarak, yabancı mallara karşı bir kısıtlamaya gitmiştir. Kriz döneminde gelişmiş ülkeler genel olarak kamu harcamalarını kısıtlamak yerine, yerli üreticiyi ve ihracatı teşvik eden sübvansiyon vb. ödemeler gerçekleştirmiştir⁴³⁷. ABD’de korumacılık, yabancı rekabete duyarlı ve emek yoğun teknolojiler kullanan mallara karşı uygulanmaktadır. Korumacılık uygulanan en fazla sektörler tekstil, giyim, cam, yarı iletkenler, otomotiv, elektronik, tarım, balıkçılık ve makine sanayi sektörüdür⁴³⁸. ABD’de ortalama tarife oranı %2.4’tür⁴³⁹. ABD, her ne kadar gerek GATT, gerek DTÖ, gerekse ikili anlaşmalar nezdinde dünya ticaretinin serbestleştirilmesinden yana gibi görünse de, kronik hale gelen ödemeler dengesi açıkları ve baskı gruplarının etkisiyle, korumacılık politikalarını en fazla uygulayan ülkedir⁴⁴⁰. Kendisi korumacılık politikalarını uygularken de, diğer ülkelerden tarifelerin indirilmesini, kotaların ve ithalat yasaklarının kaldırılmasını ve özellikle tarım sektöründe uygulamış oldukları sübvansiyonların azaltılmasını istemektedir. Yani ABD, zor durumda olan sanayi kollarını yüksek tarifeler, kotalar ve diğer engellerle her türlü korumayı sağlama yoluna gitmektedir. Bunu yaparken de DTÖ kurallarını ihlal ettiği durumlar da olmaktadır. 2017 yılsonu itibariyle ABD aleyhine haksız rekabete yol açtığı gerekçesiyle AÇM’da açılan dava sayısı toplamda 146 adettir. Bu sayı toplam dava sayıları içerisinde yaklaşık %25’lik bir orana karşılık gelmektedir. 2018 yılında ABD tarafından çelik ithalatında %25, alüminyum ithalatında %10 ek vergi uygulaması kararı alınmıştır. ABD’nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ve en çok korumacılık politikası uyguladığı sektör ana metaller grubudur. Bu durumdan zarar gören ülkeler ise, ya DTÖ kapsamında mekanizmalara başvurma yoluna gidecek ya da misilleme yoluyla

⁴³⁶ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.158.

⁴³⁷ Elisa Gamberoni, Richard Newfarmer, “Trade Protection: Incipient but Worrying Trends”, Trade Notes 37, The World Bank, International Trade Department, 2009, p.2, <http://documents.worldbank.org/curated/en/402691468337468579/pdf/478830BRI0Trad10Box338867B01PUBLIC1.pdf>, (19.02.2018).

⁴³⁸ Kaymakcı, Avcı, Şen, a.g.e., s.503.

⁴³⁹ World Trade Organization, <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>, (20.02.2018).

⁴⁴⁰ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.156-157.

ticaret savaşları başlatacaktır. Nitekim Mayıs 2018'de Kanada ve AB ülkeleri ABD mallarına karşı tarife artırarak, bu duruma cevap vermiştir. Aynı zamanda Çin, ABD tarafından kendisine uygulanan ek vergi uygulamaları karşısında, DTÖ temel ilkelerine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle DTÖ kapsamındaki mekanizmalara başvuracağını belirterek, bu süre içerisinde ABD ürünlerine karşı önlem alınacağını duyurmuştur⁴⁴¹.

Korumacılık politikalarına en çok başvuran diğer bir gelişmiş ülke grubu ise AB'dir. AB'de korumacılık, ağırlıklı olarak ithalat politikaları üzerindedir. AB uluslararası ticarete uygulamış olduğu korumacılık politikalarını haklı göstermek adına, DTÖ Anti-Damping ve Sübvansiyon Anlaşmaları ile Birliğin Topluluk Anlaşmasınının 115. maddesini yasal dayanak olarak göstermektedir. AB genelinde korumacılık, AB ortak tarım politikası gereği tarımsal ürünlerde ağırlıklı olarak uygulanmaktadır⁴⁴². Birlik, üçüncü ülkelere ait serbest dolaşıma giren bazı malların, Birlik üyesi ülkelerin ekonomileri için bir tehlike oluşturması durumunda, 115. madde kapsamında gerekli korumacılık politikalarına başvurmaktadır. AB üyesi ülkelerin uluslararası ticarete korumacılık deneyimleri, uluslararası ticaret tarihinde çeşitlilik, derinlik ve zenginlik oluşturmaktadır⁴⁴³. AB gümrük tarifelerini topluluk içinde uygulamazken, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaktadır. AB'de ortak tarım politikası gereği kota, tarife ve tarife dışı engellere dayalı bir korumacılık yürütülmektedir. Aynı zamanda tarım sektöründe devlet sübvansiyonları yüksek oranlardadır. AB bütçesinin yaklaşık %60 - %70'i tarım sektörünün teşvikine ve korunmasına ayrılmaktadır. Tarım sektöründe birlik kapsamında korumacılık araçları kullanılarak yapılan korumacılık oranı %100 seviyelerindedir⁴⁴⁴. AB üyesi ülkeler arasında homojen bir korumacılık fikrinin olduğu söylenememektedir. Korumacılıktan yana olan grubun başında Fransa olmak üzere Yunanistan, İtalya ve İzlanda yer almaktadır. Serbest ticaretten yana olan grupta ise başta Almanya olmak üzere Danimarka ve Hollanda bulunmaktadır⁴⁴⁵. AB ortalama tarife oranı %3'tür⁴⁴⁶. ABD'de olduğu gibi AB genelinde de DTÖ kurallarının ihlal edildiği durumlar olmaktadır. 2017 yılsonu itibariyle AB aleyhine haksız rekabete yol açtığı gerekçesiyle

⁴⁴¹ AB, Kanada ve Meksika'dan ABD'nin Ek Gümrük Vergisine Karşı Atak, BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44327957>, (01.06.2018).

⁴⁴² Kaymakçı, Avcı, Şen, a.g.e., s.500.

⁴⁴³ Kalaycı, a.g.m., s.89.

⁴⁴⁴ Kaymakçı, Avcı, Şen, s.g.e., s.500.

⁴⁴⁵ Engin, a.g.e., s.63.

⁴⁴⁶ World Trade Organization, <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>, (20.02.2018).

AÇM’de açılan dava sayısı toplamda 91 adettir. Bu sayı, toplam dava sayıları içerisinde yaklaşık %15’lik bir orana karşılık gelmektedir.

Bir diğer gelişmiş ülke olan Japonya’da ise, tarifeler ve tarife dışı engeller özellikle AB ve ABD’ye karşı kullanılan en önemli korumacılık politikası araçlarıdır. Japonya’da ortalama tarife oranı %2.1 civarında iken, tarım sektöründe tarifeler %100’lerdedir. Tarım sektöründe, tarifelerin yanı sıra kota uygulamaları da yaygındır. Japonya’daki piyasalarda özellikle telekomünikasyon sektöründe olmak üzere standartlar, testler ve etiketleme açısından bir takım tarife dışı engeller bulunmaktadır. Kamu kesimi ihtiyaçlarının giderilmesinde yerli satın al kampanyaları, yabancı mallara karşı bir engel oluşturmaktadır. Özellikle gemi yapım ve onarım alanı olmak üzere, ihracat sektöründe sübvansiyon uygulamaları da yaygındır. Tütün, uzay araştırmaları ve ormancılık gibi bazı alanlar tamamen yabancı yatırımlara karşı kapatılmıştır⁴⁴⁷. Japonya’da da DTÖ kurallarının ihlal edildiği durumlar gözlenmektedir. 2017 yılsonu itibariyle Japonya aleyhine haksız rekabete yol açtığı gerekçesiyle AÇM’de açılan dava sayısı toplamda 21 adettir. Bu sayı, toplam dava sayıları içerisinde yaklaşık %4’lük bir orana karşılık gelmektedir.

Özetlemek gerekirse, gelişmiş ülkeler korumacılık politikasına daha çok karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadıkları ve hassas sektör olarak nitelendirilen tekstil ve hazır giyim sektörlerinde başvurmaktadır. Bunun dışında ödemeler dengesi açıklarının kapatılması amacıyla da korumacılık politikaları uygulanmaktadır. Aynı zamanda gelişmiş ülkeler, rekabet avantajına sahip olduğu ürünlerde bu avantajını korumak adına sektörel bazda korumacılık uygulamalarını aşabilmek için geleneksel korumacılık araçlarından ziyade yeni korumacılık araçlarını geliştirmiştir.

5.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN UYGULAMALARI

Gelişmekte olan ülkeler, her ne kadar gelişmiş ülkelerin korumacılık yönündeki uygulamaların azaltılması veya kaldırılması yönündeki baskıları olsa da, korumacılığı daha çok ekonomik gelişimlerini tamamlamak için gerekli olan alanlarda uygulamaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelere göre daha kısıtlı ekonomik ve mali imkanlara sahiptir.

⁴⁴⁷ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.126-129.

Güney Kore’de tarifelerde büyük oranlarda indirimler sağlanarak, ticaret serbestleştirilmeye çalışılmaktadır. Ortalama tarife oranı 1988 yılında %13.8 iken 2017 yılında %6.9’tur⁴⁴⁸. Tarım ve su sektörleri ithalatında lisans sistemiyle kota uygulanmaktadır. Kamu alımlarında yerli malı kullanımına yönelik uygulamalar, gümrüklerde yaşanan prosedürler ve idari işlemlerin zaman alması, standartlar gibi bir takım tarife dışı engeller de uygulanmaktadır. İhracatta sübvansiyon uygulamaları devam etmektedir⁴⁴⁹.

Brezilya’da ithal ikamesi sistemi geçerliken, 1980’li yıllardan itibaren tarife indirimleri yapılarak, ticaret serbestleştirilmeye çalışılmaktadır. Ortalama tarife oranı %10.4 civarındadır⁴⁵⁰. İthalatta lisans uygulaması devam etmektedir. Kamu kurumlarının ihtiyaçlarının giderilmesinde yerli satın al politikası uygulanmaktadır. Sigortacılık alanında yabancı hisse sınırlaması en fazla %30’dur. Telekomünikasyon alanında devlet tekeli bulunmaktadır. Petrol üretimi, rafineri, kamu alt yapısı, elektrik, su, gaz, haberleşme gibi alanlarda yabancı yatırım yasaklanmıştır. Diğer sektörlerde ise yabancı yatırım oranı sınırlandırılmıştır⁴⁵¹.

Hindistan’da tarife oranları, dünyadaki en yüksek düzeyde uygulanan tarife oranlarından birisidir. Ortalama tarife oranı %7.6 dolayındadır⁴⁵². Bu durum Hindistan’ın sömürgecilik geçmişinden kaynaklanmaktadır. İthalatta etkin bir lisans sistemi uygulanmaktadır. Kamu kesimi dışında tüketim malı ithali yasaktır. Kamu satın alma politikalarında yerli malı kullanımı gerçekleştirilmektedir. İhracat sübvansiyonları sınırlı ölçüde uygulanmaktadır. Sigortacılık alanında devlet tekeli bulunmaktadır⁴⁵³.

Endonezya’da ticaret DB’den alınan krediler sayesinde büyük oranda serbestleştirilmiştir. Bazı tarım ürünleri üzerinde kota ve tarife engelleri bulunmaktadır. Ortalama tarife oranı %6.8’dir⁴⁵⁴. Kamu faaliyetlerinin çoğunluğunun dış yardımlarla

⁴⁴⁸ Dünya Ticaret Örgütü, <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>, (20.02.2018).

⁴⁴⁹ Kaymakçı, Avcı, Şen, a.g.e., s.505.

⁴⁵⁰ Dünya Ticaret Örgütü, <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>, (20.02.2018).

⁴⁵¹ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.132-133.

⁴⁵² Dünya Ticaret Örgütü, <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>, (20.02.2018).

⁴⁵³ Kaymakçı, Avcı, Şen, a.g.e., s.507.

⁴⁵⁴ Dünya Ticaret Örgütü, <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>, (20.02.2018).

sürdürülmesinden dolayı kamu satın alımlarında da bu yardımların hacimlerine göre yol izlenmektedir. Tarım sektörü ve imalat sanayinde ihracat sübvansiyonları bulunmaktadır. Yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için yatırımların önündeki engeller azaltılmaya çalışılmaktadır⁴⁵⁵.

Türkiye’de 1980 yılına kadar ithal ikameci büyüme modeli uygulanmıştır. 1980 yılından sonra ihracata dayalı büyüme modeli uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren uluslararası ticarete korumacılık politikası yerine serbest ticaret politikası izlenmiştir. Bu nedenle de ticaretin serbestleştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. 1964 yılında çıkan kanun ile belirlenen gümrük tarifeleri, Bakanlar Kurulu yetkisiyle, ithal ikameci dönemde korumacılık amacına hizmet ederken, ihracata dayalı büyüme modeline geçildikten sonra liberalleşme eğilimine hizmet etmiştir. 1995 yılında Gümrük Birliği ve diğer Serbest Ticaret Anlaşmaları çerçevesinde anlaşmaya dahil ürünlerde Türkiye’de gümrük vergisi oranları uygulanmamaktadır. Türkiye’de korumacılığa yönelik kararlar Bakanlık tarafından çıkarılan tebliğlerle yürütülmektedir. Bu tebliğler ile, ithalatta anti-dumping vergileri, telafi edici vergiler, korunma önlemleri, ilave gümrük vergileri, ek mali yükümlülükler, ithalat kısıtlamaları, menşe kuralları ve standardizasyon uygulamaları gibi korumacılık politikası araçları uygulanmaktadır. Türkiye’de ortalama tarife oranı ise %10.8’dir⁴⁵⁶.

Özetlemek gerekirse, gelişmekte olan ülkeler daha çok ekonomik gelişimlerini tamamlamak amacıyla ve rekabet avantajına sahip olduğu emek yoğun ürünlerde korumacılık politikası araçlarına başvurmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelere oranla yeterli finansal kaynağa ve mali imkanlara sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler, korumacılık ile yurt içi üretimin artırılması ve rekabet gücünün kazanılmasını amaçlamaktadır. Bu konuda DTÖ, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin belirli bir seviyeye kadar korumacılık politikası araçlarını kullanmalarına izin vermektedir. Buradaki amaç, her ülkenin eşit ya da birbirine yakın ekonomik ve mali imkanlara sahip olması ve uluslararası ticaretin daha adil bir şekilde gerçekleştirilmesidir.

⁴⁵⁵ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.148-149.

⁴⁵⁶ Dünya Ticaret Örgütü, <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>, (20.02.2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALİ NİTELİKLİ KORUMACILIK ARAÇLARININ KULLANIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN NEGATİF BİNOMİAL REGRESYON ANALİZİ YARDIMIYLA BELİRLENMESİ

Korumacılık araçları genel olarak tarife ve benzeri korumacılık araçları ile tarife dışı engeller olmak üzere iki grupta toplanabilirken, ülkelerin kamu maliyesi üzerinde yaratmış olduğu etkiler bakımından değerlendirildiğinde, mali nitelikli ve mali nitelikli olmayan korumacılık araçları olarak iki gruba ayrılmaktadır⁴⁵⁷. Mali nitelikli korumacılık araçları olarak değerlendirilmesinin nedeni, ülkelerin kamu maliyesi üzerinde bir takım ek mali yükümlülük yaratmasıdır. Bu araçlar tarifeler, anti-damping vergileri, telafi edici vergiler ve mali yükümlülük gerektiren korunma önlemleridir. Çalışmada, sadece anti-damping vergileri, telafi edici vergiler ve mali yükümlülük gerektiren korunma önlemleri dikkate alınmıştır. Çünkü gerek DTÖ kapsamında, gerekse bölgesel ticaret anlaşmaları kapsamında tarife indirimleri sağlandığından, tariflerle korumacılık diğer araçlara oranla daha az etki yaratmaktadır.

Ülkelerin mali nitelikli korumacılık araçlarına başvurmalarına etki eden mikro ve makroekonomik bir takım faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirlemede en çok kullanılan GSYH ve büyüme oranları, güçlü para biriminin varlığı, ithalatın GSYH içindeki payı, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve işsizlik oranı gibi faktörlerdir. Literatüre bakıldığında yukarıda sayılan faktörlerle ilgili ekonometrik birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu faktörlerin hepsinin aynı anda modellendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu bölümde, DTÖ kapsamında mali nitelikli korumacılık politikası araçlarının kullanımına etki eden faktörler, ülke grupları bazında ve ülkeler özelinde olmak üzere analiz edilmektedir.

⁴⁵⁷ Engin, a.g.e., s.82-93.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, DTÖ kapsamında mali nitelikli korumacılık araçlarının etkinliği hakkında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak literatürde mali nitelikli korumacılık araçlarından olan anti-damping uygulamalarının belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar da anti-damping soruşturmasını başlatan ülkeler ile ilgili belirleyiciler ve dış ticarete misilleme ile ilgili çalışmalar olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Çalışmanın konusu mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörlerin belirlenmesi olduğundan dolayı, sadece anti-damping uygulamalarının belirleyicilerinin incelendiği çalışmalar hakkındaki literatüre yer verilmiştir.

Korumacılık politikası araçları, özellikle 1980'li yıllardan itibaren gelişmiş ülkeler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Korumacılık politikası araçları ile ilgili çalışmalar da 1980'li yıllardan sonra çalışılmaya başlanmıştır. Konuyla ilgili olarak literatürdeki ilk ampirik çalışma Finger vd. (1982) tarafından yapılmıştır. Çalışmada 1975-1979 yılları arasında ABD tarafından uygulanan anti-damping kararlarının, siyasi ve ekonomik incelemesi logit model kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada, anti-damping kararları bağımlı değişken, uluslararası politik etkiler, ulusal politik etkiler, karşılaştırmalı maliyetler ve teknik hassasiyet bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. ABD'de 1970 sonrasında uygulanan anti-damping uygulamalarının, siyasi baskılar neticesinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır⁴⁵⁸.

Feinberg (1989) yaptığı çalışmasında, 1982-1987 yılları arasında ABD'nin Japonya, Brezilya, Meksika ve Kore özelinde uygulamış olduğu anti-damping uygulamalarının nedenlerini tobit model kullanarak araştırmıştır. Bağımlı değişken olarak anti-damping uygulamalarının ve toplam anti-damping uygulamalarının yüzdesi ve bağımsız değişken olarak döviz kurunun alındığı çalışmada, döviz kurunun sadece Japonya'ya karşı açılan anti-damping soruşturmalarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁴⁵⁹. Ancak Feinberg 2004 ve 2005 yılında yapmış olduğu çalışmalarında yine ABD için 1981-1998 arası dönemi negatif binomial regresyon modelini kullanarak analiz

⁴⁵⁸ J.M. Finger, H. Keith Hall, Douglas R. Nelson, "The Political Economy of Administered Protection", *The American Economic Review*, V. 72, N. 3, 1982, pp.452-466.

⁴⁵⁹ Robert M. Feinberg, "Exchange Rates and 'Unfair Trade'", *The Review of Economics and Statistics*, V. 71, N. 4, 1989, pp.704-707.

etmiştir. Bu çalışmalarda Feinberg, anti-damping soruşturmasında döviz kurunun pozitif, reel GSYH'nin ise negatif etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır⁴⁶⁰.

Knetter ve Prusa (2003) yaptıkları çalışmada, 1980-1998 yılları arasında negatif binomial regresyon analizi yardımıyla Avustralya, Kanada, AB ve ABD'nin anti-damping uygulamalarının nedenlerini incelemiştir. Çalışmada, anti-damping uygulamaları bağımlı değişken, reel döviz kuru, reel GSYH büyümesi ve dünyanın reel GSYH büyümesi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, döviz kurlarında yaşanan artışlar anti-damping soruşturmasını artırmaktadır. Aynı zamanda çalışmalarında Knetter ve Prusa (2003) anti-damping uygulamalarının ticaretin adil bir şekilde yapılmasından çok korumacılık amaçlı uygulandığını ifade etmektedir⁴⁶¹.

Aggarwal (2004) yapmış olduğu çalışmada, 1980-2000 dönemi için 99 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin anti-damping uygulamalarının belirleyicilerini panel negatif binomial regresyon analizi yardımıyla incelemiştir. Çalışmada, anti-damping soruşturması bağımlı değişken, ortalama tarife oranları, ithalatın büyüme oranı, endüstriyel katma değer büyüme oranı, diğer ülkeye karşı başlatılan soruşturma sayısı ve dış ticaret açığının toplam ticarete oranı bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada, dış ticaret dengesi ile ithalattaki büyümenin anti-damping soruşturmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerde anti-damping uygulamalarının daha çok ülke içerisindeki makroekonomik baskılar tarafından etkilendiği sonucu ortaya koyulmuştur. Bu sonuç, gelişmiş ülkelerin anti-damping uygulamalarını daha çok korumacı amaçlarla kullandığı şeklinde yorumlanmıştır⁴⁶².

Irwin (2005) çalışmasında, ABD'de 1947-2002 yılları arasındaki anti-damping uygulamalarının belirleyicilerinin ortaya konulmasını amaçlamıştır. Negatif binomial regresyon analizi kullanılan çalışmada, anti-damping uygulamaları bağımlı değişken, GSYH, nominal efektif döviz kuru, ithalatın GSYH içindeki payı ve ortalama tarife

⁴⁶⁰ Robert M. Feinberg, "U.S. Antidumping Enforcement and Macroeconomic Indicators: What Do Petitioners Expect, and Are They Correct?", American University Department of Economics Working Paper Series, No: 2004-17, 2004, pp.1-21.; Robert M. Feinberg, "U.S. Antidumping Enforcement and Macroeconomic Indicators Revisited: Do Petitioners Learn?", *Review of World Economics*, V. 141, N. 4, 2005, pp.612-622.

⁴⁶¹ Michael M. Knetter, Thomas J. Prusa, "Macroeconomic Factors and Antidumping Filings: Evidence From Four Countries", *Journal of International Economics*, N. 61, 2003, pp.1-17.

⁴⁶² Aradhna Aggarwal, "Macro Economic Determinants of Antidumping: A Comparative Analysis of Developed and Developing Countries", *World Development*, V. 32, N. 6, 2004, pp.1043-1057.

oranları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Buna göre, ABD’de nominal efektif döviz kuru ile ithalatın GSYH içindeki payının anti-damping soruşturmaları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁴⁶³.

Blonigen (2005), ABD’nin 1980-2000 döneminde Kanada, Meksika, Japonya, AB, Latin Amerika, Asya ve diğer dünya ülkelerine karşı uygulamış olduğu anti-damping ve telafi edici vergilerin belirleyicilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada negatif binomial regresyon analizi kullanılmış ve hem yalnızca anti-damping uygulamalarının sayısı hem de anti-damping ile telafi edici vergi uygulamalarının toplam sayısı bağımlı değişken, ithalat yoğunlaşması, döviz kuru, reel GSYH’deki artış, işsizlik oranı ve şirket karlılığı bağımsız değişken olarak alınmıştır. Buna göre, döviz kuru ve şirket karlılığı yalnızca anti-damping uygulamaları üzerinde etkilidir⁴⁶⁴.

Türkcan ve Dişbudak (2005) çalışmasında 1995-2002 yılları arasında Türkiye tarafından açılan anti-damping soruşturmalarının nedenlerini araştırmıştır. Knetter ve Prusa (2003)’nin referans alındığı çalışmada, negatif binomial regresyon modeli kullanılarak, antidamping soruşturmaları bağımlı değişken, reel döviz kuru, GSYH büyüme hızı, diğer ülkelerin GSYH büyüme hızları ve ithalat artış hızı bağımsız değişken olarak alınmıştır. Çalışmada, ithalat büyüme hızı ve GSYH büyüme hızı Türkiye’nin başlatmış olduğu anti-damping soruşturmalarında etkili olduğu istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, reel döviz kuru ve diğer ülkelerin GSYH büyüme hızları ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur⁴⁶⁵.

Bown (2008) Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Hindistan, Endonezya, Meksika, Peru, Türkiye ve Venezuela olmak üzere dokuz ülkenin 1995-2002 yılları arasındaki anti-damping uygulamalarına etki eden faktörleri probit model kullanarak incelemiştir. Başlatılan anti-damping soruşturmaları ile sonuçlanan anti-damping soruşturmalarının bağımlı değişken, endüstri içi değişkenler, döviz kuru, GSYH gibi makro değişkenlerin ise bağımsız değişken olarak kullanıldığı çalışmada, endüstri içi değişkenler ve makro

⁴⁶³ Douglas A. Irwin, “The Rise of U.S. Antidumping Activity in Historical Perspective”, *IMF Working Paper*, WP/05/31, 2005, pp.1-26.

⁴⁶⁴ Bruce A. Blonigen, “The Effects of NAFTA on Antidumping and Counterveiling Duty Activity”, *The World Bank Economic Review*, V. 19, N. 3, 2005, pp.407-424.

⁴⁶⁵ Kemal Türkcan, Cem Dişbudak, “Antidamping Uygulamalarının Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği”, *İktisat, İşletme ve Finans*, C. 20, S. 233, 2005, ss.149-164.

değişkenlerin seçilen ülkelerde anti-damping soruşturması açılmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁴⁶⁶.

Zhou ve Cuyvers (2009), 1995-2005 yılları arasında AB'nin Doğu Asya ülkelerine karşı başlattığı anti-damping soruşturmalarının belirleyicilerini, negatif binomial regresyon analizi yardımıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada, anti-damping soruşturmaları bağımlı değişken, AB büyüme oranı, AB'deki işsizlik oranı, Doğu Asya ülkelerinden AB'ye yapılan ihracat ve reel döviz kuru bağımsız değişken alınarak model oluşturulmuştur. AB tarafından Doğu Asya ülkelere karşı uygulanan anti-damping uygulamalarını döviz kuru, büyüme oranı, işsizlik oranı gibi makroekonomik değişkenlerin etkilediği sonucuna ulaşılmıştır⁴⁶⁷.

Jallab vd. (2009) ABD ve AB tarafından 1990-2002 yılları arasında uygulanan anti-damping uygulamalarına etki eden faktörleri negatif binomial regresyon analizi yardımıyla incelemiştir. Anti-damping uygulamalarının bağımlı değişken, GSYH'deki ortalama büyüme, ithalat yoğunlaşması ve döviz kurunun bağımsız değişken olarak alındığı modelde, döviz kurunun AB ve ABD'nin anti-damping uygulamaları üzerinde etkili olduğu, GSYH'deki ortalama büyüme ve ithalat yoğunlaşmasının etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır⁴⁶⁸.

Egger ve Nelson (2011), anti-damping uygulamalarının dünya ticaret hacmi ve refah üzerindeki etkisini 1948-2001 yılları arasında panel çekim modeli kullanarak incelemiştir. Çalışmada, anti-damping uygulamalarının dünya ticaret hacmi ve dünya refahı üzerinde negatif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır⁴⁶⁹.

Zeng (2011), 1976-2004 dönemi için Çin tarafından başlatılan anti-damping soruşturmalarına etki eden faktörleri negatif binomial regresyon analizi yardımıyla araştırmıştır. Çalışmada, anti-damping sayısı bağımlı değişken, büyüme oranı, ticaret dengesi, döviz kuru, Çin'in ithalat payı, endüstride çalışan sayısı, endüstri çıktısının

⁴⁶⁶ Chad P. Bown, "The WTO and Antidumping in Developing Countries", *Economics & Politics*, V. 20, N. 2, 2008, pp.255-288.

⁴⁶⁷ Weifeng Zhou, Ludo Cuyvers, "Determinants of EU Antidumping Actions Against East Asian Countries", *Journal of International Trade and Policy*, V. 8, N. 3, 2009, pp.291-305.

⁴⁶⁸ Mustapha Sadni Jallab, Monnet Gbakou, Rene Sandretto, "Antidumping Procedures and Macroeconomic Factors: A Comparison Between The United States and The European Union", *Global Economy Journey*, N. 3, 2009, pp.1-28.

⁴⁶⁹ Peter Egger, Douglas Nelson, "How Bas is Antidumping? Evidence From Panel Data", *The Review of Economics and Statistics*, V. 93, N. 4, 2011, pp.1374-1390.

GSYH içindeki payı, endüstrinin katma değeri ve DTÖ üyeliği bağımsız değişken alınarak model oluşturulmuştur. Buna göre, anti-damping soruşturmalarında büyüme oranı, ticaret dengesi, Çin'in ithalat payı, endüstride çalışan sayısı ve DTÖ üyeliğinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁴⁷⁰.

Avşar (2012), 1989-2004 yılları arasında Türkiye'de anti-damping soruşturmasına etki eden faktörleri negatif binomial regresyon analizi yardımıyla araştırmıştır. Yerel sanayinin toplam istihdamı, üretim miktarlarındaki ve üretilen ürünlerin ithalatındaki yüzdelik değişimin bağımsız değişken, anti-damping soruşturmalarının bağımlı değişken olarak analiz edildiği çalışmada, yerel sanayinin anti-damping soruşturma sayısının, sanayinin büyüklüğü, ekonomik performansı ve uluslararası rekabet artışı ile doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Büyük ölçekli sanayilerin, soruşturma maliyetleri ve lobicilik faaliyetlerindeki yetilerinin anti-damping soruşturma açma sayılarının daha fazla olmasına neden olduğu ifade edilmektedir⁴⁷¹.

Choi ve Kim (2014), 1995-2010 döneminde Çin ve Hindistan'ın başlatmış olduğu anti-damping soruşturmalarına etki eden faktörleri belirlemek amacıyla poisson regresyon modeli kullanmıştır. Anti-damping soruşturma sayılarının bağımlı değişken, büyüme oranı, ilgili ülkelerle olan ticaret dengesi, işsizlik oranı ve ithalat yoğunlaşma oranının bağımsız değişken olarak kullanıldığı çalışmada, Çin ve Hindistan'ın başlatmış olduğu anti-damping soruşturmalarında makroekonomik faktörlerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁴⁷².

Bagchi vd. (2015), Hindistan'da 1997-2011 yılları arasındaki anti-damping soruşturmalarının yaklaşık %90'ını oluşturan beş büyük imalat sanayi üzerinde inceleme yapmıştır. Çalışmada, anti-damping soruşturmaları bağımlı değişken, Hindistan'a karşı açılan anti-damping soruşturmaları, anti-damping soruşturması başlatan firma sayısı, sanayinin ithalat miktarı, ithalat birim değeri, ithalat-ihracat oranı ve endüstri içi ticaret bağımsız değişken olarak alınmıştır. Negatif binomial regresyon analizi kullanılan

⁴⁷⁰ Ka Zeng, "The Political Economy of Developing Country Antidumping Investigations Against China", *International Interactions*, V. 37, N. 2, 2011, pp.190-214.

⁴⁷¹ Veysel Avşar, "Türkiye'nin Antidumping Soruşturmalarını Etkileyen Faktörler: Sanayi Verileri ile Ekonometrik Bir Analiz", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 9, S. 1, 2012, ss.41-54.

⁴⁷² Chang Hwan Choi, Jae-Woo Kim, "Determinants for Macroeconomic Factors of Antidumping: A Comparative Analysis of India and China", *The International Trade Journal*, V. 28, N. 3, 2014, pp.229-245.

çalışmada, endüstri içi ticaret dışındaki diğer tüm bağımsız değişkenlerin anti-damping soruşturmalarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁴⁷³.

Liu ve Deng (2016), 1995-2009 yılları arasında Çin'e karşı uygulanan anti-damping soruşturmaları kapsamında uygulanan tarifelere etki eden faktörleri negatif binomial regresyon analizi yardımıyla araştırmıştır. Çalışmada, anti-damping soruşturmaları kapsamında uygulanan tarifeler bağımlı değişken, ithalat yoğunlaşması, döviz kuru, büyüme oranı ve ticaret fazlası bağımsız değişken olarak modellenmiştir. Buna göre, Çin'e karşı uygulanan anti-damping soruşturmaları kapsamında uygulanan tarifelere ithalat yoğunlaşmasının pozitif, döviz kurunun negatif etkisi bulunmaktadır⁴⁷⁴.

Özer ve Erkal (2016), 1989-2011 yılları arasında Türkiye'de GSYH büyüme hızı, ithalat artış hızı, reel döviz kuru ve diğer ülkelerin GSYH artış hızları gibi makroekonomik değişkenlerin anti-damping uygulamaları üzerindeki etkilerini negatif binomial regresyon analizi yardımıyla araştırmıştır. Çalışmada, anti-damping soruşturma sayıları bağımlı değişken, Türkiye'nin GSYH büyüme hızı, diğer ülkelerin GSYH büyüme hızı, ithalat artış hızı ile reel döviz kuru bağımsız değişken olarak alınmış ve antidamping soruşturmalarında Türkiye'nin GSYH büyüme hızı, diğer ülkelerin GSYH büyüme hızı ile ithalat artış hızının istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturduğu, reel döviz kurunun ise anlamlı bir etki oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır⁴⁷⁵.

2. METODOLOJİ

Küreselleşme hareketlerinin hız kazandığı 1980'lerden sonra, özellikle de 1995 yılında DTÖ'nün kurulmasıyla birlikte, ticarete serbestleşme trendi artış göstermiştir. Bu nedenle, DTÖ kapsamında üye ülkelerin, ticareti tarifeler yoluyla engelleyememeleri, ülkeleri mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına itmiştir. Bu araçların ticari etkileri ülkeler açısından yüksektir. DTÖ verilerine göre son 22 yılda açılan soruşturmalar neticesinde alınan önlem sayısı 3.800'dür. Anti-damping vergisi uygulaması %90 oranla en fazla kullanılırken, telafi edici vergiler %6 oranla ikinci ve korunma önlemleri %4

⁴⁷³ Sagnik Bagchi, Surajit Bhattacharyya, K. Narayanan, "Anti-dumping Initiations in Indian Manufacturing Industries", *South Asia Economic Journal*, V. 16, N. 2, 2015, pp.278-294.

⁴⁷⁴ Yi Liu, Jun Deng, "Antidumping Under International Fragmentation: Evidence from China", *Review of Development Economics*, V. 20, N. 1, 2016, pp.306-316.

⁴⁷⁵ Hüseyin Özer, Gökhan Erkal, "Türkiye'nin Antidamping Uygulamalarının Ekonometrik Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 30, S. 2, 2016, ss.441-454.

oranla üçüncü olarak kullanılmaktadır. Bu araçlar aynı zamanda haksız rekabete karşı geliştirilen araçlardır. Uluslararası ticaret ilişkileri, haksız rekabet nedeniyle ortaya çıkan çatışmalardan giderek daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle ticarete haksız rekabete başvuran ülkelere karşı korumacılık araçları ile yaptırımlar uygulanabilmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 23 ve Grafik 3'te de görüldüğü gibi korumacılık eğilimi kriz dönemlerinde artış gösterirken, genişleme dönemlerinde ise azalma göstermektedir. Bu durum, ülkelerin korumacılık araçlarını, daha çok yerli sanayilerini küresel dalgalanmalara karşı korumak amacıyla kullandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 23: Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanım Sayısı (1995-2016)

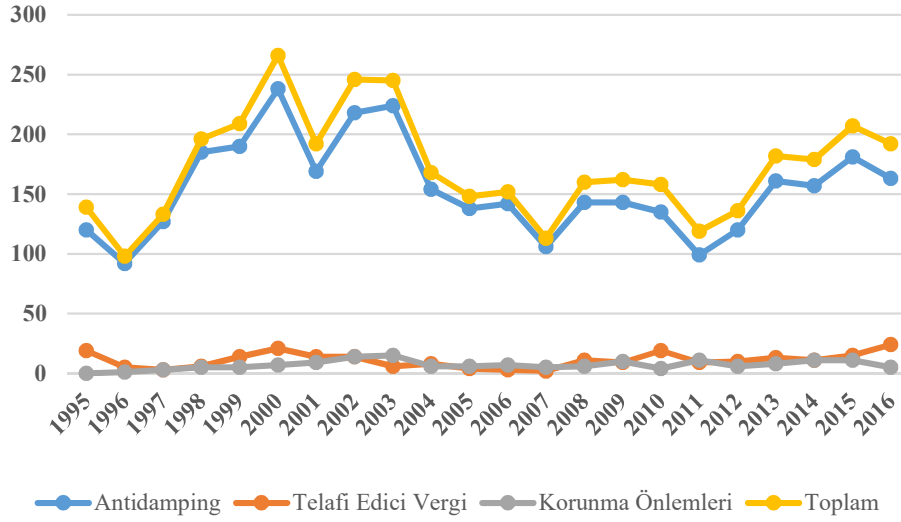
Yıl	Antidamping	Telafi Edici Vergi	Korunma Önlemleri
1995	120	19	0
1996	92	5	1
1997	127	3	3
1998	185	6	5
1999	190	14	5
2000	238	21	7
2001	169	14	9
2002	218	14	14
2003	224	6	15
2004	154	8	6
2005	138	4	6
2006	142	3	7
2007	106	2	5
2008	143	11	6
2009	143	9	10
2010	135	19	4
2011	99	9	11
2012	120	10	6
2013	161	13	8
2014	157	11	11
2015	181	15	11
2016	163	24	5
Toplam	3405	240	155

Kaynak: World Trade Organization, (https://www.wto.org/english/tratop_e/tratop_e.htm), (12.03.2018)

DTÖ'nün kurulduğu tarihten itibaren toplamda 3.405 adet anti-dampinge ilişkin önlemler uygulanırken, 240 adet telafi edici önlemler ve 155 adet korunma önlemleri uygulanmıştır. Tablo 23 ve Grafik 3'te de görüldüğü gibi, DTÖ'nün kurulmasıyla birlikte

mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında artış yaşanmıştır. İkinci bölümde de ifade edildiği üzere bu araçlar en çok gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Bu da aslında gelişmiş ülkelerin, dünya ekonomik sistemi içinde yer alan diğer uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi, DTÖ’de de etkin olduklarını göstermektedir.

Grafik 3: Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanım Sayısı (1995-2016)

Çalışma kapsamında yapılacak analizde hem ülke grupları hem de bireysel olarak ülkeler dikkate alınmıştır. Ülke gruplamaları yapılırken, DB tarafından oluşturulan gruplama, referans olarak alınmıştır. Buna göre yapılan ülke gruplamaları Tablo 24’te yer almaktadır.

Tablo 24: Ülke Grupları

Yüksek Gelirli Ülkeler	Orta ve Düşük Gelirli Ülkeler
Avustralya	Arjantin
AB	Brezilya
Japonya	Güney Afrika
Kanada	Çin
Kore	Türkiye
ABD	Meksika
Şili	Rusya
	Guatemala
	Hindistan
	Endonezya

Kaynak: World Bank, (<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>), (12.04.2018)

Tablo 24'te yer alan ülkeler, aynı zamanda dünyada mali nitelikli korumacılık araçlarını en fazla kullanan 17 ülkedir. Bu nedenle, bu ülkeler DB tarafından yapılan ülke gruplamalarına göre analize dahil edilmiştir.

Bu kapsam dahilinde çalışmanın amacı, DTÖ üyelerinin mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörlerin negatif binomial regresyon analizi yardımıyla belirlenmesidir. Çalışmadaki analizler Stata 13 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Literatür incelendiğinde, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörlerle ilgili bir çalışmaya rastlanılmamış, mevcut çalışmalar ağırlıklı olarak anti-damping uygulamaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında, mali nitelikli korumacılık araçlarının toplamı genelinde, kullanımına etki eden faktörlerin belirlenmesi, çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Bu boyutuyla çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1. MALİ NİTELİKLİ KORUMACILIK ARAÇLARININ KULLANIMINI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN NEGATİF BİNOMİAL DAĞILIM METODUYLA ANALİZİ

Mali nitelikli korumacılık araçları tarife ve tarife kontenjanları, anti-damping önlemleri, telafi edici vergi önlemleri ve korunma önlemleri şeklinde gruplandırılabilir. Çalışmada mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörler belirlenmektedir. Buradan hareketle çalışmada kullanılan veriler, bu verilerin kullanılma nedenleri, çalışma kapsamında test edilecek hipotezler ve bunlardan beklenen etkiler, aynı zamanda model ve modelin sınanmasında kullanılan yöntem ayrıntısıyla açıklanmaktadır. Son olarak ise analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

2.1.1. Veri

Mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla oluşturulan çalışmada, 1995-2016 yılları arasında bağımlı değişken olarak mali nitelikli korumacılık araçlarının (anti-damping, telafi edici vergi, korunma önlemleri) kullanım sayısı, bağımsız değişken olarak ekonomik büyüme,

ithalatın GSYH içindeki payı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, reel döviz kuru ve işsizlik gibi makroekonomik değişkenler kullanılmıştır. Çalışmanın zaman kısıtınının 1995-2016 yılları arasında olmasının nedeni, DTÖ'nün 1995 yılında kurulması ve en son verilerin 2016 yılsonu itibariyle yayınlanmış olmasıdır. Tablo 25'te çalışmada kullanılan kısaltma, değişken isimleri ve verilerin nereden elde edildiği yer almaktadır.

Tablo 25: Kullanılan Değişkenler

Kısaltma	Değişken Tanımı	Kaynak	Baz Yıl
PT	Mali Nitelikli Korumacılık Araçları	Dünya Ticaret Örgütü	-
GRW	Büyüme	Dünya Bankası	2010
IGDP	İthalatın GSYH İçindeki Payı (%)	Dünya Bankası	2010
EXIM	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Dünya Bankası	-
REXC	Reel Döviz Kuru	Dünya Bankası	2010
UNEMP	İşsizlik	Dünya Bankası	-

Mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayıları DTÖ'nün resmi internet sayfasından elde edilmiştir. Birinci bölümde bahsedildiği üzere, ülkeler uygulamış oldukları politikaları veya politika değişikliklerini DTÖ'ye bildirmekle yükümlüdür. Bu nedenle DTÖ'den elde edilen veriler objektif ve geçerli verilerdir. Ülkelerin büyüme oranları, ithalatın GSYH içindeki payları, ihracatın ithalatı karşılama oranları, reel döviz kuru ve işsizlik oranları DB'nin resmi internet sayfasından elde edilmiştir. Değişkenlerden büyüme oranı, ithalatın büyüme oranı içindeki payı ve işsizlik oranı için 2010 yılı baz yıl olarak alınmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenler belirlenirken, literatür incelenmiş ve literatürde yaygın olarak yer alan değişkenler kullanılmıştır. Değişkenlerin hangi referanslardan elde edildiği, Tablo 26'da gösterilmektedir.

Tablo 26: Değişkenlere Ait Referanslar

Değişken	Referans Olarak Alınan Kaynak
GRW	Knetter ve Prusa (2003), Feinberg (2004), Feinberg (2005), Blonigen (2005), Türkcan ve Dişbudak (2005), Bown (2008), Zhou ve Cuyvers (2009), Zeng (2011), Choi ve Kim (2014), Özer ve Erkal (2016)
IGDP	Irwin (2005), Zeng (2011)
EXIM	Bagchi vd. (2015)
REXC	Feinberg (1989), Knetter ve Prusa (2003), Feinberg (2004), Feinberg (2005), Irwin (2005), Blonigen (2005), Türkcan ve Dişbudak (2005), Bown (2008), Zhou ve Cuyvers (2009), Jallab vd. (2009), Zeng (2011), Liu ve Deng (2016), Özer ve Erkal (2016)
UNEMP	Irwin (2005), Blonigen (2005), Bown (2008), Zhou ve Cuyvers (2009), Zeng (2011), Choi ve Kim (2014)

İkinci bölümde bahsedildiği üzere, ülkelerin uluslararası ticarete politika belirleme ve uygulama inisiyatifine etki eden unsurların en önemlilerinden birisi GSYH'dir. Büyüme oranı ise GSYH'den yola çıkarak hesaplanmaktadır. Bu nedenle büyüme oranı ülkelerin uluslararası ticarete politika belirleme gücüne etki etmektedir. Yüksek büyüme hızına ve oranına sahip ülkeler, uluslararası alanda daha fazla söz sahibi olmaktadır. Aynı zamanda ülkelerin ithalat oranlarının artması ve bu nedenle de ihracatın ithalatı karşılama oranında yaşanan düşüşler, korumacılık politikası araçlarının kullanımını artırmaktadır. Çünkü aşırı oranda artan ithalat ve haksız rekabet yoluyla artan ithalat, ülkelerin yerli sanayileri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. İhracatçı ülke tarafından verilen sübvansiyonlar ve ihracatçı ülkenin dumpingli satışları, işsizlik ve dış ticaret açığı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle çalışmada, işsizlik ve ihracatın ithalatı karşılama oranlarına da yer verilmiştir. Reel döviz kuru ise, uluslararası ticarete en önemli unsurlardan biridir. Çünkü uluslararası ticarete döviz kurları önemli ölçüde risk oluşturmaktadır. Bu riskten dolayı ülkeler ve firmalar kendilerini korumak zorundadır. Reel döviz kurlarında yaşanan artışlar ihracatı artırırken, ithalatı azaltmaktadır. Ters durumda ise ihracat azalırken, ithalat artmaktadır. İthalatın artması, ülkeleri yerli sanayilerin korunması amacıyla, korumacılık politikası araçlarının kullanımına etki etmektedir. Bu amaçla reel döviz kuru da bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir.

2.1.2. Hipotezler, Modeller ve Beklentiler

Çalışmada mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla temel hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H₁: Büyüme oranı, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki etmektedir.

H₂: İthalatın GSYH içindeki payı, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki etmektedir.

H₃: İhracatın ithalatı karşılama oranı, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki etmektedir.

H₄: Reel döviz kuru, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki etmektedir.

H₅: İşsizlik oranı, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki etmektedir.

Ampirik analiz için, değişkenlerin gecikme yapısına karar vermek önemlidir. Normalde, uygulayıcı ülkeler, davayı açmadan önceki yıl içinde yabancı firmaların fiyatlandırma davranışlarını analiz etmektedir. Korumacılık araçları kapsamında ortaya çıkan zarar en az 3 yıl boyunca analiz edilmektedir. Bu süre genellikle soruşturma dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu gibi, nispeten uzun bir süre, özellikle nedensellik kurmak için kullanılmaktadır. Soruşturma sırasında ortaya çıkan zararın marj hesaplamaları, korumacılık araçlarının uygulamasından önceki bir yıl olan bu süre zarfında mevcut verilere dayanmaktadır⁴⁷⁶. Bu nedenle literatür incelemesinde yer alan çalışmalarda da olduğu gibi, çalışmada bağımsız değişkenlerin bir yıllık gecikmelerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Dünyada, 1995-2016 yılları arasında mali nitelikli korumacılık araçlarını en fazla kullanan ülkelerin, kullanımlarına etki eden faktörlerin belirlenmesine yönelik oluşturulan ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$PT = \beta_0 + \beta_1 GRW_{i,t-1} + \beta_2 IGDP_{i,t-1} + \beta_3 EXIM_{i,t-1} + \beta_4 REXC_{i,t-1} + \beta_5 UNEMP_{i,t-1} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

⁴⁷⁶ Aggarwal, a.g.m., p.1048.

Model, literatürde ana model olarak kullanılan temel ekonomik değişkenler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Oluşturulan modelde mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayısı bağımlı değişken, ekonomik büyüme, ithalatın GSYH içindeki payı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, reel döviz kuru ve işsizlik verilerinin bir yıl gecikmeli değerleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Oluşturulan modelde bağımlı değişken olarak alınan mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayısına etki eden faktörlere bakıldığında, pozitif yönde en önemli etkiye sahip olması beklenen değişkenler ithalatın GSYH içindeki payı ve işsizliktir. Büyüme, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve reel döviz kuru ise negatif yönde etkiye sahip olması beklenmektedir. İthalatın GSYH içindeki payının artması, ülkeye yabancı mal girişinin artması anlamına gelmektedir. Bu durumda yerli sanayinin zarar görme olasılığı da artmaktadır. Bu nedenle ülkeler, ithalatın GSYH içindeki payı arttıkça, yerli sanayilerini korumak amacıyla korumacılık politikası araçlarına başvurmaktadır. Aynı şekilde ülkede işsizlik oranının yükselmesi durumunda, ülkeler yurt içi üretim miktarının artırılması için, yabancı mal girişini kısıtlama yoluna gidebilmektedir. Yani, ülkede işsizliğin artması durumunda, korumacılık politikası araçlarına başvuru oranı da artış gösterebilmektedir.

Ülkelerin büyüme oranları arttıkça korumacılık politikalarına başvuruları da azalmaktadır. Çünkü ülkelerin, ekonomik büyümeleri arttıkça piyasa ekonomisinin kurallarına göre hareket etme eğilimleri yükselmektedir. Aynı zamanda ülkelerde ihracatın ithalatı karşılama oranının artması durumunda, korumacılık politikası araçlarına başvuru oranı azalmaktadır. İhracatın artması ülkeleri piyasa ekonomisinin öncülenmesine yönlendirirken, ülkeye mal girişinin mal çıkışından yüksek olması durumunda ise, yurt içi sanayinin zarar görme olasılığı nedeniyle korumacılık politikaları öncülenmektedir. Diğer bir değişken olan reel döviz kuru ise korumacılık politikası araçları ile ters yönlü ilişkiye sahiptir. Çünkü bir ülkede yabancı para, ulusal para karşısında değer kazanması durumunda ihracat artarken, ithalat azalmaktadır. Bu durumda ülkelerin korumacılık politikası araçlarına başvuru oranı düşmektedir. Ancak, yabancı paranın ulusal para birimi karşısında değer kaybetmesi durumunda, ithalat daha cazip hale geldiğinden artarken, ihracat ise azalmaktadır. Bu durumda ise, ülkelerin artan ithalat karşısında korumacılık politikası araçlarına başvuru oranlarında artış

yaşanabilmektedir. Kısaca bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde beklenen etkileri Tablo 27'deki gibi özetlenebilir.

Tablo 27: Değişkenlere Ait Beklenen Etki

Kısaltma	Değişken Tanımı	Beklenen Etki
GRW	Büyüme	Negatif
IGDP	İthalatın GSYH İçindeki Payı	Pozitif
EXIM	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Negatif
REXC	Reel Döviz Kuru	Negatif
UNEMP	İşsizlik	Pozitif

Bağımlı değişken olarak alınan mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayısına etki eden faktörlerin beklenen etkilerinin, Tablo 27'de belirtilenin tersi şeklinde de olabileceği literatürde yer almaktadır⁴⁷⁷.

2.1.3. Negatif Binomial Regresyon

Doğrusal regresyon analizi, bağımlı değişkenin sürekli bir rassal değişken olduğu varsayımından hareket etmektedir. Bağımlı değişkenin sürekli olmadığı durumlarda doğrusal regresyon analizi ile tahmin yapmak hatalı sonuçlara neden olabilmektedir. Ancak, bağımlı değişkenin sürekli olmadığı durumları analiz edebilmek için geliştirilmiş modeller de bulunmaktadır. Örneğin, bağımlı değişkenin 1 ve 0 değerlerini aldığı modellerde, hata terimine getirilen dağılım varsayımı logit ve probit modelleri⁴⁷⁸ yardımıyla analiz edilebilmektedir. Sayma yoluyla elde edilen bir değişken ise, normal dağılıma (tüm değerleri alabilen sürekli değişkenler olduğu için) sahip değildir. Bunun yerine, sayma yoluyla elde edilen verilerin nominal dağılımı Poisson dağılımıdır⁴⁷⁹. Bir firmanın bir yılda aldığı patent sayısı, dava sayıları, uzlaşma sayıları vb. gibi bağımlı değişkenin sayma sayılardan elde edildiği modellerden söz etmek mümkündür. Söz konusu bağımlı değişken kesikli olup, sonlu sayılardır. Bu tip olgular modellenirken

⁴⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Finger, Hall, Nelson, a.g.m., p.460; Aggarwal, a.g.m., p.1053; Irwin, a.g.m., p.10; Blonigen, a.g.m., p.419; Liu, Deng, a.g.m., p.310.
⁴⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Takeshi Amemiya, "Qualitative Response Models: A Survey", *Journal of Economic Literature*, V. 19, N. 4, 1981, pp. 1483-1536; William H. Greene, *Econometric Analysis*, 5.e., New Jersey: Prentice Hall, 2002, pp.710-736.
⁴⁷⁹ Jeffrey M. Wooldridge, *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, 2.e., Cincinnati: South-Western College Publication, 2002, p.547.

poisson olasılık dağılımı kullanılmaktadır⁴⁸⁰. Çünkü kullanılan verilerin kesikli yapıya sahip olduğu durumlarda, doğrusal regresyon modelleri kullanılarak yapılacak analizler yukarıda da ifade edildiği gibi etkisiz, tutarsız ve güvenilir sonuçlar verebilmektedir⁴⁸¹. Bu nedenle, sayma veriler için kullanılabilir en etkin modellerden biri Poisson regresyon modelidir. Poisson regresyon analizi bağımsız değişkenler ile sayma sayılarından elde edilen bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi açıklamakta kullanılmaktadır. Poisson dağılımı aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Prob(Y = y_i) = \frac{e^{-\lambda} \lambda^{y_i}}{y_i!}, i = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

Bu ifade rassal değişken Y'nin y_i değerine eşit olma olasılığını verir. Zaman birimi başına olayların tekrarlanma oranı λ_i 'dir. Poisson dağılımının şartlı beklenen değeri ise $E(y_i) = \lambda_i$ 'dir. Poisson dağılımının standart sapması da aynı şekilde λ_i 'dir. λ_i 'nin bağımsız değişkenlere bağlı olarak tanımlanması durumunda Poisson regresyon modeli elde edilmektedir. Poisson dağılımında bağımlı değişkenin varyansı ortalamasıyla eşittir⁴⁸².

$$E(Y) = V(Y) = \mu_i \quad (3)$$

Ancak uygulamada çoğu zaman bu eşitlik sağlanamamaktadır. Bu durum aşırı yayılım (overdispersion) veya az yayılım (underdispersion) olarak ifade edilmektedir. Aşırı yayılım, varyansın ortalamadan büyük olması durumunu; az yayılım ise varyansın ortalamadan küçük olması durumunu tanımlamaktadır⁴⁸³. Aşırı yayılım, literatürde değişkenlik olarak da ifade edilmektedir. Eğer bağımlı değişken aşırı yayılıma sahipse, gözlenen değerlerin varyansı ortalamasından büyüktür. Bu durumda genelleştirilmiş poisson modeli olan negatif binomial regresyon modeli kullanılmaktadır⁴⁸⁴.

Negatif binomial regresyon modeli, poisson regresyon modelinin özel bir durumunu ifade etmektedir. Negatif binomial regresyon modeli, sıfır değerlerin aşırı yayılım gösterdiği durumlarda, alternatif yöntem olarak kullanılmaktadır. Sıfır değerlerin

⁴⁸⁰ Damodar N. Gujarati, Dawn C. Porter, *Basic Econometrics*, çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, 5.b., İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2012, s.576-577.

⁴⁸¹ Gary King, "Statistical Models for Political Science Event Counts: Bias in Conventional Procedures and Evidence for the Exponential Poisson Regression Model", *American Journal of Political Science*, V. 32, N. 3, 1988, p.839.

⁴⁸² Annette J. Dobson, *An Introduction to Generalized Linear Models*, Cornwall: Chapman and Hall, 1990, p.43.

⁴⁸³ Joseph M. Hilbe, *Negative Binomial Regression*, 2.e., New York: Cambridge University Press, 2011, p.2.

⁴⁸⁴ Aggarwal, a.g.m., p.1049.

aşırı yayılım göstermesi halinde koşullu varyans değeri, koşullu ortalama değerini aşmaktadır⁴⁸⁵. y_i frekanslarının koşullu Poisson dağılımından geldiği varsayımı altında model denklemi aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir.

$$Prob(Y = y_i) = f(y_i | \lambda_i) = \exp(-\lambda_i) \frac{\lambda_i^{y_i}}{y_i!}, y_i = 0, 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Bağımlı değişkeni oluşturan veri setinde, sıfırın ağırlıklı olarak bulunması durumunda, sıfır değer ağırlıklı negatif binomial regresyon modeli kullanılmaktadır. Bu model, Greene (1994) tarafından geliştirilmiştir. Sıfır değer ağırlıklı negatif binomial regresyon, bölme mekanizmasının etkisi ile bireysel heterojenliğin neden olduğu aşırı yayılımı birbirinden ayırmayı sağlamaktadır⁴⁸⁶.

2.1.4. Bulgular ve Sonuçlar

Çalışma kapsamında yapılan analizlerde öncelikle ülke grupları itibariyle değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikleri bilgilere yer verilmiştir. Analizde kullanılan ülke gruplarının tanımlayıcı istatistiklerine ait bilgiler Tablo 28’de yer almaktadır.

Tablo 28: Ülke Grupları Bazında Tanımlayıcı İstatistikler

	Değişken	Gözlem	Ort.	S. S.	Min.	Mak.
	PT	154	8.45	10.46	0	51
	GRW	154	2.83	2.42	-5.47	11.31
Yüksek Gelirli Ülkeler	IGDP	154	22.41	11.32	6.73	57.49
	EXIM	154	100.95	14.22	64.48	149.45
	REXC	154	99.62	16.86	66.61	165.88
	UNEMP	154	6.44	2.31	2.05	11.31
	PT	220	8.72	10.81	0	66
	GRW	220	4.25	4.14	-13.13	14.23
Orta ve Düşük Gelirli Ülkeler	IGDP	220	18.08	9.07	4.23	41.35
	EXIM	220	102.73	23.70	59.52	212.28
	REXC	220	95.98	23.03	46.88	189.45
	UNEMP	220	7.94	6.13	1.3	27.14

⁴⁸⁵ A. Alexander Beaujean, Grant B. Morgan, “Tutorial on Using Regression Models with Count Outcomes using R”, *Practical Assessment Research & Evaluation*, V. 21, N. 2, 2016, p.4.

⁴⁸⁶ William H. Greene, “Accounting for Excess Zeros and Sample Selection in Poisson and Negative Binomial Regression Models”, *NYU Working Paper*, No. EC-94-10, 1994, p.10.

Tablo 28'e göre, araştırmaya dahil edilen 7 yüksek gelirli ülke için 154 gözlem ve 10 orta ve düşük gelirli ülke için 220 gözlem bulunmaktadır. Yüksek gelirli ülkeler ortalamada (8.45), orta ve düşük gelirli ülkelerle (8.72) hemen hemen aynı oranda korumacılık politikası araçlarına başvurmuştur. Büyüme oranlarına bakıldığında, orta ve düşük gelirli ülkeler, yüksek gelirli ülkelere oranla daha yüksek oranda büyüme gerçekleştirmiştir. İthalatın GSYH içindeki paylarında, düşük ve orta gelirli ülkeler (%18.08), yüksek gelirli ülkelere (%22.41) göre nispeten daha düşük orana sahiptir. İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında ise, düşük ve orta gelirli ülkeler (%102.73), yüksek gelirli ülkelere (%100.95) göre nispeten daha yüksek orana sahiptir.

Yüksek gelirli ülkelerden analize dahil edilen yedi ülkenin tanımlayıcı istatistiklerine Tablo 29'da yer verilmektedir.

Tablo 29: Yüksek Gelirli Ülkelerin Ülkeler Bazında Tanımlayıcı İstatistikleri

	Değ.	Ort.	S. S.	Min.	Mak.		Değ.	Ort.	S. S.	Min.	Mak.
ABD	PT	23.27	12.82	5.00	51.00	Japonya	PT	0.50	1.01	0.00	4.00
	GRW	2.42	1.70	-2.78	4.69		GRW	0.95	1.94	-5.42	4.19
	IGDP	13.64	3.20	8.76	17.79		IGDP	11.15	3.46	6.73	17.27
	EXIM	77.33	8.01	64.47	90.34		EXIM	107.39	10.02	87.29	120.87
	REXC	108.19	8.64	95.13	124.24		REXC	98.54	15.38	70.20	131.95
	UNEMP	5.93	1.66	3.99	9.63		UNEMP	4.24	0.71	3.13	5.37
AB	PT	16.09	10.88	3.00	51.00	Avustralya	PT	6.77	5.09	1.00	20.00
	GRW	1.78	1.72	-4.36	3.87		GRW	3.27	0.87	1.81	5.01
	IGDP	30.52	9.37	19.48	42.83		IGDP	16.14	6.04	9.08	27.12
	EXIM	104.03	2.37	100.41	108.65		EXIM	94.45	5.42	86.30	105.17
	REXC	100.39	6.84	88.83	109.37		REXC	86.11	13.04	66.61	109.89
	UNEMP	9.30	1.04	6.95	10.81		UNEMP	6.07	1.26	4.23	8.51
Kanada	PT	7.41	5.65	0.00	20.00	Kore	PT	4.09	3.78	0.00	12.00
	GRW	2.45	1.68	-2.95	5.18		GRW	4.55	3.46	-5.47	11.31
	IGDP	25.64	5.77	18.07	34.67		IGDP	36.28	12.24	18.91	57.49
	EXIM	104.38	8.13	92.90	115.58		EXIM	107.82	9.73	89.60	136.46
	REXC	86.27	10.25	71.61	102.03		REXC	120.94	21.59	91.74	165.88
	UNEMP	7.50	0.99	6.04	9.62		UNEMP	3.66	1.12	2.05	6.96
Şili	PT	1.00	1.07	0.00	4.00						
	GRW	4.37	2.56	-1.56	8.93						
	IGDP	23.51	8.17	13.86	37.47						
	EXIM	111.27	16.07	88.61	149.45						
	REXC	96.89	5.55	83.93	106.56						
	UNEMP	8.39	1.83	4.70	11.31						

Yüksek gelirli ülkeler itibariyle, mali nitelikli korumacılık politikası araçlarının kullanım sayısına bakıldığında, en fazla kullanan 23 ortalamayla ABD ve 16 ortalamayla AB ülkeleri olup, bu oranlar grup ortalaması olan 8'in oldukça üzerindedir. En düşük kullanım sayısı ise Japonya ve Şili'ye aittir. Dikkat çeken en önemli nokta, ABD'de ithalatın GSYH içindeki payı diğer ülkelere göre düşük olmasına rağmen, ihracatın ithalatı karşılama oranı da diğer yüksek gelirli ülkelere göre daha düşüktür. Bu nedenle ABD, yerli sanayisini korumak amacıyla mali nitelikli korumacılık araçlarına en fazla başvuran ülkelerdendir.

Orta ve düşük gelirli ülkelerden analize dahil edilen dokuz ülkenin tanımlayıcı istatistiklerine ise Tablo 30’da yer verilmektedir.

Tablo 30: Orta ve Düşük Gelirli Ülkelerin Ülkeler Bazında Tanımlayıcı İstatistikleri

	Değ.	Ort.	S. S.	Min.	Mak.		Değ.	Ort.	S. S.	Min.	Mak.
Türkiye	PT	8.86	7.50	0.00	28.00	Çin	PT	9.05	8.39	0.00	33.00
	GRW	4.94	4.59	-5.96	11.11		GRW	9.35	1.88	6.69	14.23
	IGDP	18.26	7.06	9.33	29.51		IGDP	17.17	7.19	7.57	27.32
	EXIM	88.51	10.57	73.23	116.46		EXIM	118.36	7.55	109.91	134.56
	REXC	82.05	11.60	59.81	100.01		REXC	97.76	14.17	77.33	131.78
	UNEMP	9.10	1.66	6.49	12.55		UNEMP	3.86	0.55	2.90	4.65
Arjantin	PT	11.32	5.93	1.00	22.00	Meksika	PT	5.95	5.02	0.00	23.00
	GRW	2.39	5.95	-10.89	10.13		GRW	2.48	3.12	-5.76	6.96
	IGDP	12.73	3.82	5.05	19.78		IGDP	25.55	8.16	10.47	36.74
	EXIM	116.04	31.44	80.53	212.28		EXIM	97.96	6.43	92.46	120.23
	REXC	124.26	37.75	79.66	189.45		REXC	100.51	11.61	73.59	120.02
	UNEMP	11.66	4.29	6.88	19.59		UNEMP	4.09	1.13	2.49	6.89
Brezilya	PT	11.41	9.14	0.00	32.00	Rusya	PT	1.82	2.79	0.00	10.00
	GRW	2.46	2.82	-3.77	7.53		GRW	2.84	4.97	-7.82	10.00
	IGDP	8.23	3.60	4.23	14.29		IGDP	15.20	7.08	5.93	27.67
	EXIM	95.19	17.15	72.80	128.72		EXIM	140.59	17.91	109.78	183.33
	REXC	80.24	15.13	55.37	103.52		REXC	80.73	17.99	46.88	108.46
	UNEMP	8.45	2.07	5.95	15.28		UNEMP	8.02	2.44	5.16	13.26
Güney Afrika	PT	6.55	8.64	0.00	36.00	Hindistan	PT	28.68	15.92	2.00	66.00
	GRW	2.87	1.74	-1.54	5.60		GRW	7.02	2.01	3.80	10.26
	IGDP	20.64	7.28	11.27	31.89		IGDP	16.93	8.66	7.04	32.08
	EXIM	102.47	6.78	92.81	115.53		EXIM	87.69	5.03	78.49	95.49
	REXC	90.65	11.37	69.09	111.34		REXC	87.83	9.14	72.81	105.02
	UNEMP	21.97	7.02	4.51	27.14		UNEMP	3.94	0.36	3.41	4.43
Endonezya	PT	3.50	3.07	0.00	9.00						
	GRW	4.47	4.19	-13.13	8.22						
	IGDP	16.19	5.74	8.89	26.98						
	EXIM	111.95	12.62	95.17	134.53						
	REXC	100.49	17.60	64.45	143.41						
	UNEMP	5.65	1.30	3.82	8.06						

Orta ve düşük gelirli ülkeler itibariyle, mali nitelikli korumacılık politikası araçlarının kullanım sayısına bakıldığında, en fazla 28 ortalamayla Hindistan, 11

ortalamayla Brezilya ve Arjantin kullanmıştır. En düşük kullanım sayısı ise Rusya ve Endonezya'ya aittir. Hindistan ve Brezilya'da ihracatın ithalatı karşılama oranının diğer ülkelere göre düşük olması, bu ülkeleri mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına yönlendirmektedir. Ortalama olarak en fazla büyüme oranına sahip ülkeler ise 25 ortalamayla Meksika ve 20 ortalamayla Güney Afrika'dır. Rusya ise, ihracatın ithalatı karşılama oranının en yüksek olduğu ülkedir. Bu durumun Rusya'nın doğalgaz ihracatından kaynaklandığı söylenebilir. Orta ve düşük gelirli ülke grubunda yer alan Çin 2001 yılında, Rusya ise 2012 yılında DTÖ'ye üye olmuştur. Rusya'nın mali nitelikli korumacılık politikası araçlarının kullanımı bu nedenle düşüktür. Çin ise diğer ülkelerden daha sonra DTÖ'ye üye olmasına rağmen ortalama diğer üye ülkeler kadar hatta çoğundan daha fazla sayıda mali nitelikli korumacılık araçlarını kullanmıştır.

Türkiye'ye bakıldığında ise, ortalama yıllık 9 adet mali nitelikli korumacılık araçlarına başvurulduğu görülmektedir. Türkiye, aynı grupta yer alan diğer ülkeler arasında en fazla büyüyen ve en fazla işsizlik oranına sahip 3. ülkedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı, büyüme oranı ve mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımı grup ortalamasıyla aynı orandadır. İhracatın ithalatı karşılama oranı grup ortalamasının altında olup, dokuz ülke içerisinde 7. sıradadır. İşsizlik oranı olarak ise 9 ortalamayla grup ortalamasının üzerinde olup, en yüksek işsizlik oranına sahip 3. ülkedir. Türkiye'nin ulusal para biriminde yaşanan değer kaybı ise diğer ülkelere göre yüksek orandadır. Bu nedenle Türkiye'nin mali nitelikli korumacılık araçlarını kur etkisi ve düşük oranda gerçekleşen ihracatın ithalatı karşılama oranı nedeniyle başvurduğu söylenebilir.

2.1.4.1. Negatif Binomial Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı değişkenin sayma sayı yoluyla elde edildiği durumlarda, poisson regresyon analizinin kullanımının daha anlamlı sonuçlar vereceği yukarıda bahsedilmiştir. Ancak bağımlı değişkenin aşırı yayılım (kendi içinde değişkenlik) gösterdiği durumlarda ise poisson regresyon analizi anlamlı sonuçlar vermemektedir. Aşırı yayılım ya da az yayılımın en önemli belirtisi, bağımlı değişkeni oluşturan verilerin örneklem ortalama ve varyansının karşılaştırılmasıyla elde edilmektedir. Bu durumda, poisson regresyon analizinin özel bir durumu olan negatif binomial regresyon analizinin kullanımı daha doğrudur. Çalışma kapsamında yapılacak analizlerde hangi regresyon yönteminin uygun

olacağının karar verilebilmesi için bağımlı değişkenin ortalaması ve varyansları karşılaştırılmıştır.

Öncelikle yüksek gelirli ülkeler ile orta ve düşük gelirli ülkelerin karşılaştırmasının yapılabilmesi amacıyla ortalaması ve varyansları hesaplanmış ve bu hesaplamalara Tablo 31’de yer verilmiştir.

Tablo 31: Ülke Grupları Bazında Ortalama ve Varyans

Ülke Grubu	Ortalama	Varyans
Yüksek Gelirli Ülkeler	8.448	109.347
Orta ve Düşük Gelirli Ülkeler	8.718	116.824

Yüksek gelirli ülkelerden oluşan grubun ortalaması 8.45 ve varyansı 109.35, orta ve düşük gelirli ülkelerden oluşan grubun ortalaması 8.72 ve varyansı 116.82’dir. Buna göre, her iki ülke grubunun bağımlı değişkeninin varyansları, ortalamalarından oldukça büyüktür. Ülke grupları bazında aşırı yayılım gözlenmesi nedeniyle, yapılacak analizde negatif binomial regresyon analizinin kullanımı daha doğru olacaktır⁴⁸⁷.

Bağımlı değişkenin mali nitelikli korumacılık araçları, bağımsız değişkenlerin ise büyüme oranı, ithalatın GSYH içindeki yüzde payı, ihracatın ithalatı yüzde olarak karşılama oranı, reel döviz kuru ve işsizlik olduğu model, negatif binomial regresyon analizi yardımıyla test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 32’de yer almaktadır.

⁴⁸⁷ Liu, Deng, a.g.m., p.308. Aynı zamanda poisson regresyon analizi sonucu uyum indisleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığından çalışmada negatif binomial regresyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 32: Ülke Grupları Bazında Panel Negatif Binomial Regresyon Analizi Sonuçları

	Rassal Etkiler		Sabit Etkiler	
	Yüksek Gelirli Ülkeler	Orta ve Düşük Gelirli Ülkeler	Yüksek Gelirli Ülkeler	Orta ve Düşük Gelirli Ülkeler
GRW	1.043 (1.24)	0.953 (-3.10)^r	1.041 (1.17)	0.952 (-3.15)^r
IGDP	0.988 (-1.38)	1.012 (1.39)	0.987 (-1.52)	1.014 (1.58)
EXIM	0.997 (-0.49)	1.004 (1.09)	0.999 (-0.18)	1.004 (1.05)
REXC	1.016 (2.89)^r	1.011 (3.56)^r	1.016 (2.93)^r	1.011 (3.50)^r
UNEMP	1.049 (0.92)	0.967 (-2.33)^v	1.039 (0.71)	0.965 (-2.48)^v
C	0.622 (-0.47)	0.535 (-0.95)	0.556 (-0.58)	0.521 (-0.97)
/ln_r	0.24	-0.234		
/ln_s	0.643	0.351		
Loglikelihood	-396.109	-596.928	-352.05	-530.66
Wald chi ²	15.65	30.47	15.64	31.64
Gözlem Sayısı	147	210	147	210
Prob/chi ²	0.0082^r	0.0000^r	0.0079^r	0.0000^r

Not: Tabloda verilen ilk değerler IRR (Incidence Rate Ratio) değerleri ve parantez içinde verilen değerler ise z istatistik değerleridir.

r: %1 düzeyinde anlamlılığı,

v: %5 düzeyinde anlamlılığı,

x: %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 32’de verilen ilk değerler İnsidans Hızı Oranı (Incidence Rate Ratio – IRR) değerlerini ve parantez içinde verilen değerler ise z istatistik değerlerini göstermektedir. IRR değeri, bir olayın belirli bir zaman diliminde tekrarlanma oranını vermektedir. IRR, modeldeki diğer tüm değişkenler kendi ortalamalarına eşitken, ilgili değişkenin kendi ortalamasından bir birim yukarıda olmasının tahmininin, tüm değişkenlerin kendi ortalamalarına eşit olduğu tahminine oranıdır⁴⁸⁸. IRR değerinin 1’den büyük olması bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde pozitif, 1’den küçük olması ise negatif bir etki yarattığı şeklinde yorumlanmaktadır. IRR değerinin 1 olması ise bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı şeklinde

⁴⁸⁸ Knetter, Prusa, a.g.m., p.9.

yorumlanmaktadır. Örneğin, reel döviz kuru için hesaplanan IRR değerinin 1.50 olduğu varsayımı altında, döviz kurundaki bir birimlik artış yani döviz kurunun %100 değer kazanması, diğer bütün değişkenler kendi ortalamalarına eşitken, bağımlı değişkende %50 oranında artışa neden olmaktadır. Reel döviz kuru için hesaplanan IRR değerinin 0.90 olduğu varsayımı altında, döviz kurundaki bir birimlik azalış, yani döviz kurunun %100 değer kaybetmesi, diğer bütün değişkenler kendi ortalamalarına eşitken, bağımlı değişkende %10 oranında azalışa neden olmaktadır.

Analizde hem rassal etkiler hem de sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Panel veri analizinde, her bir birimde gözlenemeyen birim etkiler ortaya çıkabilmektedir. Bu etkilere hata terimi gibi tesadüfi bir değişken olarak davranılıyorsa rassal etkiler, her bir yatay kesit gözlem için tahmin edilen bir parametre olarak davranılıyorsa sabit etkiler söz konusudur. Sabit etkiler modeli, birim etkilerin, yani birimler arası farklılıkların sabit olduğu ve sabit terimdeki farklılıklarla ifade edilebildiği durumlarda kullanılmaktadır. Ancak, bazı durumlarda örneklemdaki birimler tesadüfi olarak seçilebilmektedir. Bu durumda, birimler arası farklılıklar da tesadüfi olmaktadır ve rassal etkiler modeli kullanılmaktadır⁴⁸⁹.

Analiz sonuçlarına göre, hem rassal etkiler hem de sabit etkiler modeli %1 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır ($\text{Prob}/\chi^2 < 0.01$). Modeldeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerine bakıldığında, her iki modelde de birbirine benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerde mali nitelikli korumacılık araçlarını sadece reel döviz kuru etkilerken, diğer değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Reel döviz kurunun z istatistik değeri %1 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre, yüksek gelirli ülkelerde reel döviz kurlarında %10 düzeyinde yaşanacak bir artış, mali nitelikli korumacılık araçlarını %1.6 oranında artırmaktadır. Bu sonuç teoremin tersi şekildedir. Yüksek gelirli ülkeler için sadece H_4 hipotezi kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. Orta ve düşük gelirli ülkelerde ise, büyüme oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı mali nitelikli korumacılık araçları üzerinde etkiliyken, diğer değişkenler etkili değildir. Büyüme oranı ve reel döviz kuru %1 düzeyinde, işsizlik oranı ise %5 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre, orta ve düşük gelirli ülkelerde büyüme oranındaki %1'lik bir azalış, mali nitelikli korumacılık araçlarını

⁴⁸⁹ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, 3.b., Ankara: Beta Yayıncılık, 2016, s.78-102.

%5 oranında artırmakta olup, bu sonuç teoriye uygun olarak çıkmaktadır. Reel döviz kurunda %10 düzeyinde yaşanacak bir artış, mali nitelikli korumacılık araçlarını %1.1 oranında artırmaktadır. İşsizlik oranında yaşanacak %1’lik bir azalış, mali nitelikli korumacılık araçlarını %3 oranında artırmaktadır. Reel döviz kuru ile işsizlik oranının etkisi beklenen etkinin tersi yönünde çıkmıştır. Orta ve düşük gelirli ülkeler için H_1 , H_4 ve H_5 hipotezleri kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir.

Sonrasında ülkeler bazında karşılaştırmasının yapılabilmesi amacıyla bağımlı değişkenin, her ülke özelinde ortalaması ve varyansları hesaplanmış ve bu hesaplamalar Tablo 33’te gösterilmiştir.

Tablo 33: Ülkeler Bazında Ortalama ve Varyanslar

	Ortalama	Varyans
Arjantin	11.318	35.18
Avustralya	6.773	25.898
Brezilya	11.41	83.491
Kanada	7.409	31.967
Şili	1	1.143
Çin	9.045	70.426
AB	16.091	118.277
Hindistan	28.682	253.37
Endonezya	3.5	9.405
Japonya	0.5	1.024
Kore	4.091	14.277
Meksika	5.955	25.188
Rusya	1.818	7.775
Güney Afrika	6.545	74.641
Türkiye	8.864	56.314
ABD	23.273	164.398

Yüksek gelirli ülke sayısı 7, orta ve düşük gelirli ülke sayısı 10 olmak üzere ülke grupları bazında yapılan analizde toplam 17 ülke dikkate alınmıştır. Ancak her bir ülke özelinde yapılan analizlerde ise, Guatemala analize dahil edilmemiştir. Bunun nedeni, Guatemala’nın mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayısının çok sayıda sıfır içermesinden dolayı analizde anlamsız çıkmasıdır.

Her bir ülke özelinde bağımlı değişkenin ortalama ve varyanslarına bakıldığında, varyanslar ortalamadan büyüktür. Bu durum bağımlı değişkende aşırı yayılım olduğunu göstermektedir. Bu nedenle analizde negatif binomial regresyon yöntemi

kullanılmıştır⁴⁹⁰. Negatif binomial regresyon analizi sonuçlarına Tablo 34'te yer verilmiştir.

⁴⁹⁰ Liu, Deng, a.g.m., p.308. Aynı zamanda ülkeler bazında yapılan poisson regresyon analizi sonucu uyum indisleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığından, çalışmada negatif binomial regresyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 34: Ülkeler Bazında Negatif Binomial Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Arjantin	Avustralya	Brezilya	Kanada	Şili	Çin	AB	Hindistan	Endonezya	Japonya	Kore	Meksika	Rusya	Güney Afrika	Türkiye	ABD
GRW	0.937 (-4.14) ^y	1.172 (0.85)	1.043 (1.23)	1.245 (2.02) ^y	0.986 (-0.12)	0.746 (-1.77) ^x	1.080 (1.19)	0.952 (-1.15)	0.908 (-1.40)	1.241 (0.54)	1.065 (0.69)	0.997 (-0.05)	0.812 (-3.10) ^y	0.912 (-0.74)	1.089 (1.80) ^x	0.868 (-2.52) ^y
IGDP	1.095 (1.92) ^x	1.066 (0.86)	1.216 (7.33) ^y	1.150 (0.93)	0.985 (-0.38)	0.974 (-0.78)	0.961 (-3.33) ^y	0.943 (-2.66) ^y	1.128 (1.93) ^x	0.603 (-1.18)	0.997 (-0.18)	1.032 (0.80)	0.634 (-1.42)	0.859 (-2.42) ^y	0.992 (-0.18)	1.093 (2.68) ^y
EXIM	0.991 (-1.70) ^x	1.077 (2.50) ^y	0.979 (-3.27) ^y	0.996 (-0.07)	0.986 (-0.66)	1.016 (0.68)	0.965 (-0.51)	0.960 (-1.55)	1.017 (0.61)	0.963 (-0.41)	0.995 (-0.09)	1.034 (0.55)	1.044 (0.95)	0.946 (-0.92)	1.113 (2.92) ^y	1.057 (4.39) ^y
REXC	0.993 (-1.61)	0.983 (-0.51)	0.987 (-1.43)	0.938 (-1.25)	1.063 (1.21)	0.957 (-1.86) ^x	1.033 (2.20) ^y	1.101 (4.59) ^y	1.013 (0.67)	0.862 (-1.96) ^x	1.012 (0.90)	0.970 (-1.03)	1.291 (1.89) ^x	1.014 (0.55)	1.106 (2.78) ^y	1.046 (3.33) ^y
UNEMP	1.144 (3.52) ^y	1.061 (0.39)	1.051 (0.98)	1.187 (0.53)	1.336 (1.20)	12.687 (5.97) ^y	1.049 (0.33)	3.064 (3.09) ^y	1.010 (0.05)	1.742 (0.53)	0.856 (-0.30)	0.668 (-1.09)	0.388 (-1.84) ^x	0.998 (-0.05)	1.122 (0.88)	0.791 (-3.16) ^y
C	5.977 (1.11)	0.004 (-1.90)	24.868 (2.36) ^y	11.318 (0.27)	0.001 (-1.02)	0.118 (-0.69)	40.485 (0.56)	0.009 (-1.53)	0.026 (-0.73)	5.33 (1.17)	2.467 (0.18)	9.677 (0.31)	0.0001 (-1.62)	11805 (1.11)	0.0002 (-3.39) ^y	0.004 (-2.24)
Loglikeli hood	-55.754	-55.85	-57.157	-59.879	-24.535	-55.821	-67.188	-78.521	-47.672	-14.816	-51.062	-54.05	-23.627	-55.055	-55.571	-70.663
Gözlem Sayısı	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
Pseudo R2	0.1777	0.0773	0.2064	0.0601	0.1082	0.1932	0.1173	0.0992	0.0584	0.2053	0.0498	0.0151	0.3774	0.1203	0.1794	0.1298

Not: Tabloda verilen ilk değerler IRR (Incidence Rate Ratio) değerleri ve parantez içinde verilen değerler ise z istatistik değerleridir.

i: %1 düzeyinde anlamlılığı,

v: %5 düzeyinde anlamlılığı,

x: %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Her bir ülke özelinde mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörler incelendiğinde Şili, Kore ve Meksika’da bağımsız değişkenler istatistiksel olarak anlamsız çıkmaktadır. Her ne kadar bazı değişkenler teoriyle uyumlu yönde etki gösterse de istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Şili, Kore ve Meksika için tüm hipotezler reddedilmektedir.

Arjantin’de mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanıma etki eden faktörlerin büyüme oranı, ithalatın ihracat içindeki yüzde payı, ihracatın ithalatı yüzde olarak karşılama oranı ve işsizlik oranı olduğu görülmektedir. Reel döviz kurunun ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Arjantin için H_1 , H_2 , H_3 ve H_5 hipotezleri kabul edilirken, H_4 hipotezi reddedilmektedir. Arjantin’de istatistiksel olarak anlamlı bulunan faktörler aynı zamanda teoride beklenen etkiyle de uyumludur. Buna göre, Arjantin’in büyüme oranında yaşanacak %1’lik bir düşüşün, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını % 6.3 oranında artırması beklenmektedir. İthalatın GSYH içindeki payının %10 artması, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayısını %9.5 oranında artırmaktadır. İhracatın ithalatı karşılama oranında meydana gelecek %1’lik bir düşüş, mali nitelikli korumacılık araçlarına başvuru oranını %0.9 oranında artırmaktadır. Arjantin’in işsizlik oranında meydana gelebilecek %10’luk bir artış, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %14.4 oranında artırmaktadır. Bu durum, Arjantin’in serbest ticaret kurallarına uygun hareket ettiği ve olası bir zarar veya zarar tehdidi durumunda mali nitelikli korumacılık araçlarına başvurduğu şeklinde yorumlanabilir.

Avustralya’da mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörlere bakıldığında sadece ihracatın ithalatı karşılama oranının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer faktörler olan büyüme oranı, ithalatın GSYH içindeki payı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Avustralya için sadece H_3 hipotezi kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. İstatistiki olarak anlamsız bulunan değişkenlerden büyüme dışındaki değişkenler teoride beklenen etkiyle uyumludur. Avustralya’da ihracatın ithalatı karşılama oranındaki %10’luk bir artış mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %7.7 oranında artırmaktadır. Bu da Avustralya’nın aslında korumacılık duvarları arkasında geliştiği yönünde yorumlanabilir.

Brezilya’da yalnızca ithalatın GSYH içindeki payı ile ihracatın ithalatı karşılama oranı, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki etmektedir. Diğer faktörlerden büyüme oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı ise istatistiki olarak anlamsızdır. Ancak bu değişkenlerden reel döviz kuru ile işsizlik oranı teoride beklenen etki ile uyum göstermektedir. Brezilya için H_2 ve H_3 hipotezleri kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. Brezilya’da ithalatın GSYH içindeki payının %10 artması durumunda, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımı %21.6 oranında artmaktadır. İhracatın ithalatı karşılama oranının %1 azalması durumunda ise mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımı %2.1 oranında artmaktadır. Bu değişkenler hem istatistiksel olarak anlamlı hem de teoride beklenen etkiyle uyumludur. Brezilya ithalatta yaşanacak artışlara karşı yerli sanayisini korumak amacıyla mali nitelikli korumacılık araçlarına başvurmaktadır.

Kanada’da mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına sadece büyüme oranı etki ederken, ithalatın GSYH içindeki payı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı etki etmemektedir. Her ne kadar büyüme oranı dışındaki değişkenler istatistiksel olarak anlamsız olsa da teoride beklenen etkiyle uyumludur. Kanada için sadece H_1 hipotezi kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. Kanada’nın büyüme oranının %10 artması durumunda mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımı %24.5 oranında artmaktadır. Bu da Kanada’nın gelişiminde korumacılığın etkisini göstermektedir.

Çin’de büyüme oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında etkili iken, ithalatın GSYH içindeki payı ile ihracatın ithalatı karşılama oranı etkili değildir. Büyüme oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı hem istatistiksel olarak anlamlı hem de teoride beklenen etki ile uyumludur. Çin için H_1 , H_4 ve H_5 hipotezleri kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. Çin’de büyüme oranındaki %1’lik bir düşüş, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %25.4 oranında artırmaktadır. Reel döviz kurundaki %1’lik bir düşüş, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %4.3 oranında artırmaktadır. İşsizlik oranındaki artışın mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımı üzerindeki etkisi ise diğer faktörlere göre daha yüksektir (IRR=12.687). Bu sonuçlar doğrultusunda, Çin’in mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında makroekonomik kaygılarla hareket ettiği görülmektedir.

AB üyesi ülkelerde, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına, ithalatın GSYH içindeki payı ile reel döviz kuru etki etmektedir. Büyüme oranı, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve işsizlik oranı ise istatistiki olarak herhangi bir anlamlı etkiye sahip değildir. AB üyesi ülkeler için H_2 ve H_4 hipotezleri kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. İthalatın GSYH içindeki payındaki %1'lik bir düşüş, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %3.9 oranında artırmaktadır. Reel döviz kurunda meydana gelecek %10'luk bir artış ise mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayısını %3.3 oranında artırmaktadır.

Hindistan'da mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına ithalatın GSYH içindeki payı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı etki ederken, büyüme oranı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturmamaktadır. Her ne kadar büyüme oranı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturma da teoride beklenen etkiyle uyumludur. Hindistan için H_2 , H_4 ve H_5 hipotezleri kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. İthalatın GSYH içindeki payının %1 oranında düşmesi, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %5.7 oranında artırmaktadır. Reel döviz kurundaki %10 oranındaki artış, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %10.1 oranında artırmaktadır. İşsizlik oranındaki artışın mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımı üzerindeki etkisi ise diğer faktörlere göre daha yüksektir (IRR=3.064).

Endonezya'da sadece ithalatın GSYH içindeki payı mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında etkili iken, büyüme oranı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Endonezya için sadece H_2 hipotezi kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. İthalatın GSYH içindeki payının %10 oranında artması, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %12.8 oranında artırmaktadır. Endonezya ithalatta yaşanan artışa karşı mali nitelikli korumacılık araçları ile korumacılığa yönelmektedir.

Japonya'da sadece reel döviz kuru mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında istatistiki olarak anlamlı bir etki yaratırken, büyüme oranı, ithalatın GSYH içindeki payı, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve işsizlik oranı istatistiki olarak anlamlı bir etki yaratmamaktadır. Japonya için sadece H_4 hipotezi kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. Reel döviz kurundaki %1'lik bir düşüş, mali nitelikli

korumacılık araçlarının kullanımını %13.8 oranında artırmaktadır. Japonya döviz kurlarında yaşanan oynaklıklara karşı uluslararası ticarete yüksek oranda tepki göstermektedir.

Rusya’da mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında büyüme oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı etkili olurken, ithalatın GSYH içindeki payı ile ihracatın ithalatı karşılama oranının anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu durumun Rusya’nın yüksek oranda doğalgaz ihracatından kaynaklandığı yönünde yorumlanabilir. Rusya için H_1 , H_4 ve H_5 hipotezleri kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. Rusya’da büyüme oranındaki %1’lik bir düşüş, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %18.8 oranında artırmaktadır. Reel döviz kurunda meydana gelen %10’luk bir artış, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %29.1 oranında artırmaktadır. İşsizlik oranındaki %1’lik düşüş, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %61.2 oranında artırmaktadır. Yani Rusya makroekonomik faktörlerde meydana gelen değişimlere karşı korumacılık politikası araçlarını kullanma konusunda oldukça hassas davranmaktadır.

Güney Afrika’da mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında etkili olan faktörlerden sadece ithalatın GSYH içindeki payı istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, büyüme oranı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Güney Afrika için sadece H_2 hipotezi kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. İthalatın GSYH içindeki payının %1 düşmesi, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %14.1 oranında artırması beklenmektedir. Güney Afrika’nın korumacılık politikasını daha yoğun kullandığı söylenebilir.

Türkiye’ye bakıldığında, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımında büyüme oranının, ihracatın ithalatı karşılama oranının ve reel döviz kurunun istatistiki olarak anlamlı etki yarattığı, ithalatın GSYH içindeki payı ile işsizlik oranının istatistiki olarak anlamlı bir etki yaratmadığı görülmektedir. Türkiye için H_1 , H_3 ve H_4 hipotezleri kabul edilirken, diğer hipotezler reddedilmektedir. Türkiye’de büyüme oranındaki %10’luk bir artış, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %8.9 oranında artırmaktadır. Bu sonuç, Türkiye’nin büyümesinde korumacılığın payının olduğunu göstermektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranındaki %10’luk artış, mali nitelikli

korumacılık araçlarının kullanımını %11.3 oranında artırmaktadır. Bu durumun, Türkiye'nin ihracatının ithalata bağımlı olduğundan kaynaklandığı söylenebilir. Reel döviz kurundaki %10'luk bir artış, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %10.6 oranında artırmaktadır. Türkiye'de yaşanacak döviz kurundaki oynaklıklar korumacılık politikası araçlarını etkilemektedir.

Son olarak ABD'ye bakıldığında ise, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına tüm faktörler etki etmektedir. Yani ABD için tüm hipotezler kabul edilmektedir. Büyüme oranındaki %1'lik bir düşüş, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %13.2 oranında artırmaktadır. Bu sonuç teoriyle uyumludur. İthalatın GSYH içindeki payının %10 artması, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %9.3 oranında artırmaktadır. Bu sonuç da teoriyle uyumludur. İhracatın ithalatı karşılama oranındaki %10'luk bir artış, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %5.7 oranında artırmaktadır. Reel döviz kurundaki %10'luk bir artış, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %4.6 oranında artırmaktadır. İşsizlik oranındaki %1'lik bir düşüş, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımını %20.9 oranında artırmaktadır. Bu üç sonuç teorideki beklenen etkiyle ters şekildedir. ABD mali nitelikli korumacılık araçlarını en fazla kullanan ülkelerdendir. Analizde de görüldüğü üzere ABD'de mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Gelişimini tamamlayan yüksek gelirli ülkelerden olan ABD'nin, korumacılık politikası araçlarını tamamen kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı teoride beklenen değerlerin tersi yönünde çıkmasıyla desteklenebilir.

Özetle, yüksek gelirli ülkelerin mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörler incelendiğinde, ağırlıklı olarak teoride beklenen etkinin tersi etki yarattığı gözlenmektedir. Bu durum yüksek gelirli ülkelerin haklı bir gerekçeyle mali nitelikli korumacılık araçlarını kullanmadıklarını göstermektedir. Orta ve düşük gelirli ülkelerde ise mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörler, ağırlıklı olarak teoriyle uyumlu etki yaratmaktadır. Bu da orta ve düşük gelirli ülkelerin ekonomik gelişimlerini tamamlamak amacıyla ve makroekonomik kaygılarla hareket ettiğini göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Piyasa ekonomisi, özellikleri itibariyle liberal politika temelli olup, kendi kurallarına göre işleyen bir piyasa sistemidir. Bu sistemde, devlet müdahalesi istenmemekte ve sistem, piyasadaki arz ve talep koşullarına göre işlemektedir. Bu kapsamda piyasa ekonomisinin sahip olduğu bir takım özellikler bulunmaktadır. Piyasa ekonomisinde bireylerin ve girişimcilerin piyasaya giriş ve çıkışları serbest olması nedeniyle piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı bulunmaktadır. Yani piyasada girişim ve seçim özgürlüğü söz konusudur. Piyasaya giriş ve çıkışların serbest olması, piyasada faktörlerin akışkan olmasını da sağlamaktadır. Aynı zamanda, piyasa ekonomisinde bireyler özel mülkiyet hakkına da sahiptir. Böylece piyasa ekonomisinde güvence altına alınmış özel mülkiyet hakkına sahip olan bireyler, piyasada mübadele yoluna gitmektedir. Çünkü mübadele ancak özel mülkiyet hakkının var olması ve devletçe güvence altına alınarak, herhangi bir sınırlamaya tabi olmaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Devlet müdahalesinin olmadığı, piyasa koşullarının geçerli olduğu sistemde, serbest rekabet ortamı da işlemektedir.

Zaman içerisinde, konjonktürel durumlara bağlı olarak piyasada devlet müdahalesinin meşruluğu tartışılmıştır. Merkantilist dönemde devlet müdahalesi meşru sayılırken, klasik anlayışla birlikte devlet müdahalesinin olmaması gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. Sonrasında yaşanan Büyük Buhran ile birlikte ortaya çıkan Keynesyen politikalar kapsamında, piyasada devlet müdahalesinin olması gerektiği, piyasanın kendi kendine dengeye gelemeyeceği düşüncesi hakim olmuştur. 1970'lere kadar geçerli iktisadi politika olan Keynesyen politikalar, 1970 yılında ortaya çıkan Petrol Kriziyle birlikte stagflasyon olgusu karşısında çözüm bulmada yetersiz kalmış ve yeniden liberal politikalar hakim politika olmuştur. Neoliberalizm olarak adlandırılan bu anlayış, dünyada yeniden piyasa ekonomisi koşullarının hakim kılınması gerektiğini savunmaktadır. Gelişmiş ülkeler neoliberal politikaların uluslararası ekonomik sisteme hakim kılınmasına destek vermiştir. Bu çerçevede neoliberal politikalar uluslararası örgütsel yapıların kurulmasına öncülük etmiştir. Bu sayede gelişmiş ülkeler, diğer ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme imkanı bulmuştur. Bu amaçla oluşturulan IMF finansal sermayenin, DB fiziki sermayenin dolaşım standartlarını belirlerken, DTÖ ise mal ve hizmet hareketlerinin standartlaşmasına imkan

sağlamaktadır. Uluslararası mal ve hizmet hareketlerinin dolaşımının standartlaştırılmasıyla birlikte, ülkeler DTÖ kurallarına tabi olmaktadır. DTÖ, kuruluş anlaşmasında belirtilen ve tüm üye ülkeler için bağlayıcı olan kurallara uyulmasını ve uygulanmasını gözlemleyen ve denetleyen organdır. Bu anlamda, DTÖ ticarete ve yatırıma yönelik ülke politikaları üzerinde önemli etkiye sahiptir.

Uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışan realist yaklaşıma göre, küresel ekonomik düzen, ulus-devletler tarafından şekillendirilmektedir. Her ulus-devlet, gücü oranında uluslararası ilişkileri kendi çıkarları lehine şekillendirmeye çabalamaktadır. Buna göre, IMF ve DB’de karar almada kullanılan oy oranları ülkelerin sahip oldukları sermaye oranlarına göre değişmektedir. Bu kuruluşlarda en fazla sermayeye sahip olan ABD, AB, Kanada ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler söz sahibidir. DTÖ’nün karar alma mekanizmasında ise her ne kadar eşit oy ilkesi geçerli olsa da, az gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke, finansal konularda yardım talebiyle IMF ve DB’ye başvurduğunda, bu kuruluşlar tarafından o ülkenin DTÖ’deki durumuna bakılmaktadır. DTÖ politikalarına çekince koyan ülkelerin kredi başvuruları reddedilebilmektedir. Aynı zamanda DTÖ Bakanlar Konferansı toplantılarında, gayri resmi olarak gerçekleştirilen “*yeşil oda toplantıları*”na gelişmiş ülkeler yön vermektedir. Bu toplantıların gündemi DTÖ Genel Müdürü tarafından belirlenmektedir. Yeşil oda toplantılarına, sisteme yön veren gelişmiş ülkeler ve gündeme özel olarak kabul edilen az gelişmiş ülkeler katılabilmektedir. Toplantılarda gerekli yönlendirme ve telkinler yapılarak, Bakanlar Konseyinin kararları şekillendirilmektedir. Bu da DTÖ’nün kararlarını, gelişmiş ülkelerin domine ettiğinin en önemli göstergesi olarak kabul edilebilir.

Uluslararası kuruluşlar, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin politikaları üzerinde etkili olmaları nedeniyle ülkelerin politika belirleme güçlerini aşındırmaktadır. Ancak bu kuruluşların yönetim yapılarına bakıldığında, politika belirleme ve uygulama kademelerinde gelişmiş ülkelerin etkilerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. IMF ve DB’de her ülke sahip olduğu sermaye oranında oy hakkında sahip olduğu için gelişmiş ülkelerin oy oranları diğer ülkelere oranla daha yüksektir. Dolayısıyla, uluslararası kuruluşların politikaları gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda şekillenmekte olup, diğer ülkelere empoze edilmektedir. Uluslararası sistemde ülkelerin politika belirleme ve uygulama güçlerini etkileyen bir takım faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler, ekonomik

büyüklik, kalkınma düzeyi ve hegemonya gücüdür. Hegemonya gücü ise, askeri güç, teknolojik üstünlük ve güçlü para biriminden oluşmaktadır. Bir ülkenin ekonomik büyüklük ve kalkınma düzeyi ne kadar yüksekse, o ülkenin hegemonya gücü de o oranda yüksektir. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler uluslararası kuruluşların kararlarında etkin rol almaktadır. Uluslararası kuruluşlardaki sermaye oranlarına bakıldığında ülkelerin sahip oldukları GSYH oranları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yani, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyleri, uluslararası sistemin işletilmesinde de önemli bir unsurdur.

Piyasa ekonomisi serbest ticaret sistemi ve korumacı politikalar ekseninde işlerlik kazanmaktadır. Serbest ticaret politikaları, piyasa ekonomisi temel varsayımlarına dayanmaktadır. Buradan hareketle, serbest ticaret sistemi kalkınma, istikrar ve bölüşüm sorunlarının çözümünde en doğru politikalar olarak kabul edilmektedir. Yani serbest ticaret politikaları ile ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azalacağı ve dünya refahının artacağı kabul edilmektedir. Bu nedenle de, uluslararası ticarete devlet müdahalesi kabul edilmemektedir. Serbest ticaret politikalarının hakim olduğu uluslararası ekonomik sistem birinci en iyi olarak kabul edilmektedir. Birinci en iyiyi ortaya çıkaran politikalar, dünyadaki tüm ülkelerin ve piyasaların homojen olduğu varsayımını kabul etmektedir. Ancak gerçekte durum böyle değildir. Ülkelerin ve piyasaların farklı özelliklere sahip olması aksak piyasaların oluşmasına neden olmaktadır. Sadece ticaretin serbestleştirilmesi sonucu üretim ve tüketimde Pareto optimalitesi sağlanamamaktadır. Dolayısıyla gerçek piyasalar ikinci en iyi piyasalar olup, piyasa aksaklıklarının en aza indirilmesi için kamusal müdahaleler kaçınılmazdır. Dünya ticaret sistemi kamusal müdahalelerin ancak piyasada Pareto iyileştirmesine imkan sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir. Müdahaleci politikaların tüm piyasalarda Pareto optimalitesini sağlamayı amaçlaması gerekmektedir. Ekonomiye piyasa koşullarında kalınarak müdahale edilmelidir. Diğer bir ifadeyle müdahale piyasada gerçekleşen kaynak dağılımını daha iyi sonuç verecek biçimde, yani kaybedeni olmayan oyun oynanmasını sağlayacak ölçüde, olmalıdır.

Uzun yıllar dünya refahının artırılmasında serbest ticaret politikalarının mı, yoksa korumacılık politikalarının mı etkili olduğu tartışılmaktadır. Serbest ticaret politikalarını destekleyen gelişmiş ülkelerin pek çoğu kalkınmasını korumacılık duvarlarının arkasında

tamamlamıştır. Belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış, uluslararası piyasalarda rekabet edebilir hale geldikten sonra, serbest ticaret politikaları izlemeye başlamıştır.

Serbest ticaret sistemi, varlığını devam ettirebilmek adına, korumacılık politikalarını, yani kaynak tahsisinde etkinliği artırma teorik meşrulaştırmasını kabul etmektedir. Korumacılık politikalarının uygulanmasında serbest ticaret sisteminde kabul gören bazı araçları kullanılmaktadır. Bu araçları kullanan ülkeler, dünya ticaret sisteminden kopmamaktadır. Çünkü korumacılık politikası araçlarını kullanan ülkeler, rekabet edebilir konuma geldikten sonra ürettiği malları uluslararası pazarlara sunarak, refahlarını artırmayı hedeflemektedir.

Ülkelerin serbest ticaret sistemine entegre olabilmeleri ve sistemin işlerliğinin devam edebilmesi için, DTÖ kapsamında, korumacılık politikalarının belirli bir aşamaya kadar uygulanması kabul görmektedir. Bu araçlar ülkelerin kamu maliyeleri üzerinde oluşturduğu etkiler dikkate alınarak, mali nitelikli ve mali nitelikli olmayan korumacılık politikası araçları olarak iki grupta incelenebilmektedir. Mali nitelikli korumacılık araçları “*tarife ve tarife kontenjanları*”, “*anti-damping vergileri*”, “*telafi edici vergiler*” ve “*korunma önlemleri*”dir. Mali nitelikli olmayan korumacılık araçları ise “*kotalar*”, “*tarife dışı engeller*” ve “*gönüllü ihracat kısıtlamaları*”dır. Bu araçların piyasa dinamiklerini olumsuz etkilemeyecek biçimde, yani haksız rekabet yaratmayacak biçimde kullanılması gerekmektedir. Bu gerekliliğin karşılanabilmesi için uluslar üstü statüye sahip bir otorite olarak DTÖ kurulmuştur. DTÖ’ye uluslararası ticarete haksız rekabet ortamının yaratılmaması ve uluslararası ticaretten tüm ülkelerin kazançlı çıkarak dünya refahının artırılması görevi verilmiştir. DTÖ bu amaçla, uluslararası ticarete uyulacak kuralları belirlemekte ve bu kurallara uyulup uyulmadığının denetimini de yapmaktadır. Eğer üye ülkeler tarafından kurallara uyulmazsa AÇM tarafından bu ülkeler yaptırıma tabi tutulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında DTÖ kuralları üye ülkeler açısından bağlayıcı niteliktedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere DTÖ, neoliberal politikalar kapsamında oluşturulmuştur. DTÖ, neoliberal politikaların temel argümanı olan minimal devlet anlayışını uluslararası ticarete uygulamaktadır. Yani DTÖ, sahip olduğu anlaşmalar ile üye ülkeleri minimum düzeyde kaynak kullanımına ve ekonomik karar ve eylemlerde tarafsız davranmaya zorlamaktadır. DTÖ anlaşmaları, ülkelerin mali politika belirleme

ve uygulama inisiyatifini, kamu gelir ve harcamaları boyutuyla bir biçimde etkilemektedir. DTÖ, “Anti-Damping Anlaşması”, “Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergiler Anlaşması” ve “Kamu Alımları Anlaşması” ile ülkelerin vergilendirme ve harcama yetkilerini kısıtlamaktadır.

Her ne kadar DTÖ, serbest ticaret polititkalarıyla dünya ticaret hacminin artırılmasını amaçlasa de, dezavantajlı durumda olan ülkelerin uluslararası sistemde rekabet edebilir konuma gelinceye kadar korumacılık politikası araçlarıyla yerli sanayilerini koruyabilmelerine izin vermektedir. Çünkü ülkeler rekabet edebilir konuma geldikten sonra ülke sınırlarını dünya pazarlarına açarak, serbest ticaret sistemine entegre olacaklardır.

Çalışmada, DTÖ üyelerinin mali nitelikli korumacılık araçlarından olan anti-damping, telafi edici vergi ve korunma önlemlerinin kullanımına etki eden faktörlerin negatif binomial regresyon analizi yardımıyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmadaki analizler Stata 13 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışmayla ilgili literatür incelendiğinde, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörler ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmalar ağırlıklı olarak anti-damping uygulamaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın özgünlüğü ortaya çıkmakta, ayrıca literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmada, 1995-2016 yılları arasında dünyada mali nitelikli korumacılık araçlarını en fazla kullanan 17 ülke verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada, bağımlı değişken olarak *“mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanım sayısı”*, bağımsız değişkenler olarak ise *“reel ekonomik büyüme”*, *“ithalatın GSYH içindeki payı”*, *“ihracatın ithalatı karşılama oranı”*, *“reel döviz kuru”* ve *“işsizlik”* gibi makroekonomik değişkenlerden yararlanılmıştır. Bu veri kaynaklarından oluşturulan modelde bağımsız değişkenlerin bir yıl gecikmeli değerleri kullanılmıştır. Çünkü mali nitelikli korumacılık politikası araçlarının kullanılabilmesi için haksız rekabetin varlığının ve iddia edilen zarar ile ithalat arasında nedensellik bağının varlığının kanıtlanması için bir yıllık süreye ihtiyaç duyulmaktadır.

Negatif binomial regresyon modeli, poisson regresyon modelinin özel bir durumunu ifade etmektedir. Negatif binomial regresyon modeli, sıfır değerlerin aşırı yayılım gösterdiği durumlarda, alternatif yöntem olarak kullanılmaktadır. Sıfır değerlerin

aşırı yayılım göstermesi halinde koşullu varyans değeri, koşullu ortalama değerini aşmaktadır. Aşırı yayılım, varyansın ortalama dan büyük olması durumudur. Çalışmada, hem ülke grupları bazında hem de ülkeler bazında aşırı yayılım (kendi içinde değişkenlik) gözlenmiştir. Bu nedenle mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörlerin belirlenmesinde negatif binomial regresyon analizi kullanılmıştır.

Çalışmada, öncelikle yüksek gelirli ülkeler ile orta ve düşük gelirli ülkeler karşılaştırılarak, ilk analizde yer alan Guatemala dışında, 16 ülke özelinde analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına yüksek gelirli ülkelerde sadece reel döviz kuru etki ederken, orta ve düşük gelirli ülkelerde büyüme oranı, reel döviz kuru ve işsizlik oranı etki etmektedir. Ülkeler bazında yapılan analizlerde ise, yüksek gelirli ülkelerin mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörler incelendiğinde, ağırlıklı olarak teoride beklenen etkinin tersi etki yarattığı gözlenmektedir. Bu durum yüksek gelirli ülkelerin haklı bir gerekçeyle mali nitelikli korumacılık araçlarını kullanmadıklarını göstermektedir. Orta ve düşük gelirli ülkelerde ise mali nitelikli korumacılık araçlarının kullanımına etki eden faktörler ağırlıklı olarak teoriyle uyumlu etki yaratmaktadır. Bu da, orta ve düşük gelirli ülkelerin ekonomik gelişimlerini tamamlamak amacıyla ve makroekonomik kaygılarla hareket ettiği şeklinde yorumlanabilmektedir. Sonuçlar göstermektedir ki, mali nitelikli korumacılık araçları makroekonomik faktörlerden etkilenmekte ve ülkeler, özellikle gelişmiş ülkeler, mali nitelikli korumacılık araçlarını haksız rekabet karşısında adil ticareti sağlama amacının dışında kullanmaktadır.

DTÖ kapsamında haksız rekabeti önlemek amacıyla kullanımına izin verilen mali nitelikli korumacılık araçlarının, literatürde yer alan çalışmalarda da olduğu gibi, bu amaca hizmet etmediği görülmektedir. Çoğunlukla gelişmiş ülkeler tarafından kullanılan bu araçlar, haklı bir gerekçe gösterilmeksizin, sistem önceliklerinden uzak biçimde, ulusal çıkarlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Bu durumun engellenmesi ve dünya ticaretinin daha adil bir şekilde yapılması amacıyla DTÖ'nün mali nitelikli araçlarının kullanımı ile ilgili kuralları güncellemesi ve gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet edecek biçimde kullanımının engellenmesi gerekmektedir. Yani DTÖ şahsında dile getirilen söylem ve eylem birliğinin sağlanması gerekmektedir.

Gelişmiş ülkelerin bir taraftan serbest ticaret söylemlerinden uzak tutumu karşısında gelişmekte olan ülkeler de hızla gelişen şartlara uyum sağlayabilmek ve gelişmiş ülkelere karşı rekabet avantajlarını korumak için, yeni korumacılık stratejileri geliştirerek uygulamalıdır. Çünkü sınırlı ve gerektiği ölçüde uygulanan korumacılık politikası araçları asıl amaç olan serbest ticaret sisteminin işleyişini bozmamaktadır. Aksine bu durum serbest ticaret sisteminin varlığını devam ettirmesi için önemli bir konudur. Bu nedenle uluslararası ticarete haksız rekabete yol açarak piyasa ekonomisinin işleyişini bozmaya yönelik korumacılık uygulamaları yerine, korumacılık politikası araçları sınırlı ve gerektiği ölçüde kullanılmalıdır.

Buradan hareketle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, kendi iç dinamiklerini de dikkate alan bir takım korumacılık politikası araçlarını kullanmalıdır. Türkiye'nin DTÖ Kamu Alımları Anlaşması'na taraf ülke olmadığı dikkate alınır, özellikle büyük ölçekli kamusal alımların büyüme potansiyeline sahip sektörler ile stratejik öneme sahip sektörlerle yönelik yerli üreticilerden gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca kamu alımlarındaki düzenlemeler de bu doğrultuda yeniden düzenlenmelidir. Bununla birlikte yerli üreticilerin maliyetlerini minimize edecek pozitif dışsallıklar ile yüksek kamu yatırımları artırılmalıdır. Bu bağlamda enerji, petro-kimya, madencilik, tarım, haberleşme, sağlık, nanoteknoloji ve havacılık gibi katma değeri yüksek alanların öncelikli alan olarak kabul edilmelidir. Bu alanlarda hem spesifik olmayan teşvikler ile desteklenmesi hem de uluslararası düzeyde rekabet gücü elde edinceye kadar korunması gerekmektedir. Bu tür bir koruma uygulamalara, sistem içinde yer alan bebek sanayi tezi ve ulusal pazarlık gücünün artırılması gibi nedenlerle meşruiyet kazandırılabilir. Nitekim Türkiye'de Nisan 2018'de açıklanan teşvik paketinde stratejik sektör olarak belirlenen ve yukarıda açıklanan sektörlerde teşvik uygulamalarına başlanmıştır. İlgili sektörlerin uluslararası rekabete ve haksız rekabete karşı korunması için gerek mali nitelikli korumacılık araçları gerekse mali nitelikli olmayan korumacılık araçlarından özellikle tarife dışı engellerin kullanılması gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik, siyasal ve teknik yetersizlikler nedeniyle DTÖ korumacılık sisteminden yeterince yararlanamamaktadır. Siyasal nedenler az gelişmiş ekonomilerin devlet inşa sürecini yeterince tamamlayamamış olmasından, ekonomik yetersizlikler üretim imkanlarının yetersizliğinden ve teknik yetersizlikler ise sistemi

oluşturan mevzuata hakim olunamamasından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelere oranla mali nitelikli korumacılık araçlarına daha az başvurmaları uzman kişilerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelerde bu konuda gerekli eğitimler ile uzmanlaşma sağlanırken, gelişmekte olan ülkelerde ise eksiklik yaşanmaktadır. Ortaya çıkabilecek bir haksız rekabet ya da diğer korumacılık durumları karşısında gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu haklar noktasında sahip olunan bilgi düşüktür. Bu nedenle de gerekli mekanizma işletilememektedir. Bu konuda gelişmekte olan ülkeler de gerek sahip oldukları haklar konusunda gerekse izlenmesi gereken mekanizma hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip uzman kişiler yetiştirmelidir. DTÖ platformunda gelişmekte olan ülkelere ihtiyaç duydukları teknik destekleri sağlayacak imkanlar sunulmaktadır. Ancak, sunulan teknik desteklerden yararlanma istekliliğinin düşük olmasından dolayı edinilen teknik bilgilerin politika uygulamalarına dönüşme imkanı sınırlı kalmaktadır. Bu noktada, özellikle öğrenilmiş çaresizlik içinde politika uygulayan gelişmekte olan ülkelerin öğrenilmiş çaresizliğini kırarak uluslararası bir inisiyatifi başlatması yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR

- ABBOUSHI Suhail, "Trade Protectionism: Reasons and Outcomes", *An International Business Journal*, V. 20, N. 5, 2010, pp.384-394.
- ACAR Mustafa, "İktisadın Ezeli Sorunsalı: Serbest Ticaret mi, Korumacılık mı?", <http://www.liberal.org.tr/sayfa/iktisadin-ezeli-sorunsali-serbest-ticaret-mi-korumacilik-mi-mustafa-acar,165.php>, (05.11.2017).
- AGGARWAL Aradhna, "Macro Economic Determinants of Antidumping: A Comparative Analysis of Developed and Developing Countries", *World Development*, 32, 6, 2004, pp.1943-1057.
- AKALIN Güneri, "Piyasa Ekonomisi Nedir?", *Liberal Düşünce*, 19, 2000, ss.40-53.
- AKALIN Güneri, *Türkiye'de Ekonomi – Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, Ankara: Akçağ Basım Yayım, 2002.
- AKDOĞAN Muzaffer, "Avrupa Birliği Kamu Alımları Direktifleri ve Türkiye Uygulamasına Yansımalarının İlerleme Raporları Işığında Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72, 2, ss.683-703.
- AKGÜÇ Öztin, *Dış Ticaretin Finansmanı*, 2.b., İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık, 2013.
- AKTAN Coşkun Can, "Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığının Anatomisi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3, 1, 2011, ss.29-49.
- AKTAN Coşkun Can, Abdullah Burhan BAHÇE, "Kamu Tercihi Perspektifinden Oyun Teorisi", *Modern Politik İktisat: Kamu Tercihi*, ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007, <http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/makaleler/aktan-abdbahce.pdf>, (17.10.2017).

AKTAN Coşkun Can, İstiklal Yaşar SAVAŞ, “Korumacı Politikalar ve Rekabet Politikası”, <http://www.canaktan.org/hukuk/rekabet-hukuk/korumaci-pol.htm>, (06.10.2017).

ALAGÖZ Mehmet, Onur CEYLAN, “Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15, 30, 2015, ss.59-85.

ALAGÖZ Mehmet, Sinem YAPAR, “Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi?”, *Akademik Bakış Dergisi*, 11, 2007, ss.1-11.

ALLEN Roy, Claudia DODGE, Andrew SCHMITZ, “Voluntary Export Restraints as Protection Policy: The U.S. Beef Case”, *American Journal of Agricultural Economics*, 65, 2, 1983, p.291-296.

ALYANAK Servet, “Dünya Ticaret Örgütü Kamu Alımları Anlaşmasına Genel Bir Bakış ve Bu Anlaşmanın Avrupa Birliği’nde Uygulanması”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 22, 1, 2014, ss.85-119.

AMEMIYA Takeshi, “Qualitative Response Models: A Survey”, *Journal of Economic Literature*, 19, 4, 1981, pp.1483-1536.

ANDERSON Robert D., Sue ARROWSMITH, “The WTO Regime on Government Procurement: Past, Present, and Future”, *The WTO Regime on Government Procurement: Challenge and Reform*, ed. Sue Arrowsmith, Robert D. Anderson, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, pp.3-59.

APPLEYARD Dennis R., Alfred J. FIELD, *International Economics Trade Theory & Policy*, USA: Irwin/McGraw-Hill, 1995.

ARCHER Clive, *International Organizations*, 3.e., London: Routledge, 2001.

ARSLAN Kahraman, *Dış Ticaret Politikaları*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2014.

- ARSLANEL M. Nazan, Ertuğrul ERYÜCEL, “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 1, 2013, ss.23-36.
- ASLAN Atik, “Küreselleşme Bağlamında Kalkınma Politikalarına Sosyolojik Bir Bakış”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1, 2013, ss.173-189.
- ATEŞ Davut, *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği*, 3.b., Bursa: Dora Yayıncılık, 2016.
- ATİK Selda, “Neo-Klasik Teoriden Neo-Merkantilist Sisteme: Küresel Ekonomik Kriz Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, <http://teacongress.org/papers2012/ATIK.pdf>, (10.09.2017).
- AVŞAR Veysel, “Türkiye’nin Antidamping Soruşturmalarını Etkileyen Faktörler: Sanayi Verileri ile Ekonometrik Bir Analiz”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9, 1, 2012, ss.41-54.
- AYDIN Mesut, “Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması, Gelişme Yolundaki Ülkeler ve Türkiye”, *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye*, ed. M. Sait Akman, Şahin Yaman, İstanbul: TEPAV Yayınları, 2008, ss.294-318.
- BACKHOUSE Roger E., “The Rise of Free Market Economics: Economists and The Role of The State Since 1970”, *History of Political Economy*, 37, 5, 2005, pp.355-392.
- BAGCHI Sagnik, Surajit BHATTACHARYYA, K. NARAYANAN, “Anti-dumping Initiations in Indian Manufacturing Industries”, *South Asia Economic Journal*, 16, 2, 2015, pp.278-294.
- BAGWELL Kyle ve Robert W. STAIGER, “What Do Trade Negotiators Negotiate About? Empirical Evidence from The World Trade Organization”, NBER Working Paper Series, No: 12727, 2006, pp.1-66.

- BAGWELL Kyle, Robert W. STAIGER, “Economic Theory and the Interpretation of GATT/WTO”, *Journal of American Economist*, 46, 2, 2003, pp.3-19.
- BALDWIN Robert E., *The Development and Testing of Heckscher-Ohlin Trade Models*, Cambridge: The MIT Press, 2008.
- BAŞKOL Murat Ozan, “İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesinde Anti-Dumping Soruşturmasının Etkinliği”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2, 1, 2010, ss.107-114.
- BAYRAKLI Hasan Hüseyin, *Genel Vergi Hukuku*, Afyonkarahisar: Celepler Matbaacılık, 2013.
- BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44327957>, (01.06.2018).
- BEAUJEAN A. Alexander, Grant B. MORGAN, “Tutorial on Using Regression Models with Count Outcomes using R”, *Practical Assessment Research & Evaluation*, 21, 2, 2016, pp.1-19.
- BHAGWATI Jagdish, *In Defense of Globalization*, New York: Oxford University Press, 2004.
- BLONIGEN Bruce A., “The Effects of NAFTA on Antidumping and Counterveiling Duty Activity”, *The World Bank Economic Review*, 19, 3, 2005, pp.407-424.
- BOHNE Eberhard, *The World Trade Organization Institutional Development and Reform*, New York: Palgrave Mcmillan, 2010.
- BOWN Chad P., "Why are Safeguards Under The WTO So Unpopular?", *World Trade Review*, 1, 1, 2002, pp.47-62.
- BOWN Chad P., “Antidumping, Safeguards, and Protectionism During The Crisis: Two New Insights From 4th Quarter 2009”, 2010, https://voxeu.org/article/latest-insights-antidumping-safeguards-and-protectionism-during-crisis?quicktabs_tabbed_recent_articles_block=0, (15.02.2018).

- BOWN Chad P., “The WTO and Antidumping in Developing Countries”, *Economics & Politics*, 20, 2, 2008, pp.255-288.
- BOWN Chad P., Rachel MCCULLOH, “Nondiscrimination and The WTO Agreement on Safeguards”, *World Trade Review*, 2, 3, 2003, pp.327–348.
- BOWN Chad P., Rachel MCCULLOH, “The Wto Agreement on Safeguards: An Empirical Analysis of Discriminatory Impact”, *Empirical Methods in International Trade*, ed. Michael G. Plummer, UK: Edward Elgar Publishing, 2004, pp.145-169.
- BUNTING Gerald A., “GATT and The Evolution of The Global Trade System: A Historical Perspective”, *Journal of Civil Rights and Economic Development*, 11, 2, 1996, pp.505-521.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>, (10.02.2018).
- BÜYÜKTAŞKIN Şener, *Uluslararası Ticarete GATT Düzeni*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 20, 1983.
- BÜYÜKTAŞKIN, Şener, *Dünya Ticaret Sistemi (GATT, DTÖ ve Türkiye)*, Ankara, 1997, <http://www.senerbuyuktaskin.com/dunya-ticaret-sistemi-gatt-dunya-ticaret-orgutu-ve-turkiye/>, (05.10.2017).
- CANBELDEK AKIN Özlem, Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Mekanizmasında Misilleme Yaptırımını, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, Özel Sayı, 2015, ss.1713-1739.
- CHANG Ha-Joon, Ilene GRABEL, *Kalkınma Yeniden Alternatif İktisat Politikaları El Kitabı*, çev. Emre Özçelik, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- CHOI Chang Hwan, Jae-Woo KIM, “Determinants for Macroeconomic Factors of Antidumping: A Comparative Analysis of India and China”, *The International Trade Journal*, 28, 3, 2014, pp.229-245.

COLEA Matthew T., Ronald B. DAVIES, Todd KAPLAN, “Protection in Government Procurement Auctions”, *Journal of International Economics*, 106, 2017, pp.134-142.

ÇETİN Halis, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3, 1, 2002, ss.79-96.

ÇETİN Halis, *Liberalizm, Tarihi Kökenleri, Felsefi Kökenleri ve Temel İlkeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

DINOPOIJLOS Elias, KREININ Mordechai E., “Import Quotas and VERs A Comparative Analysis in a Three-Country Framework”, *Journal of International Economics*, 26, 1989, pp.169-178.

DIXIT Avinash, Barry NALEBUFF, “Prisoners’ Dilemma”, *The Concise Encyclopedia of Economics*, ed. David R. Henderson, Indiana: Liberty Fund, 2008, pp.412-413.

DİŞBUDAK Cem, Kemal TÜRKCAN, “Uluslararası Ticarete Yeni Korumacılık Politikası: Antidamping”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5, 2005, ss.53-89.

DOBSON Annette J., *An Introduction to Generalized Linear Models*, Cornwall: Chapman and Hall, 1990.

DREZNER Daniel, “State Structure, Technological Leadership and The Maintenance of Hegemony”, *Review of International Studies*, 27, 2001, pp.3-25.

DUMAN Mehmet, “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 2, 2002, ss.1-16.

DURUSOY Serap, “Krizin Orta ve Uzun Vadeli Yıkıcı Etkisi: Yükselen Korumacılık”, *International Conference on Eurasian Economies*, 2013, ss.510-517.

Dünya Ticaret Örgütü Kurucu Anlaşması, Resmi Gazete, 25 Şubat 1995 tarih ve 22213 mükerrer sayılı.

- EDİZDOĞAN Nihat, *Kamu Bütçesi*, 7.b., Bursa: Ekin Basım Yayın, 2008.
- EGGER Peter, Douglas NELSON, “How Bas is Antidumping? Evidence From Panel Data”, *The Review of Economics and Statistics*, 93, 4, 2011, pp.1374-1390.
- EKER Aytaç, Asuman ALTAY, Mustafa SAKAL, *Maliye Politikası*, 4.b., İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2002.
- ENGİN Nazım, *Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler*, İstanbul: İTO Yayın No: 1992-4, 1992.
- ERDOĞAN İrfan, *Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim Sömürünün Paketlenişi*, Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2000.
- ERTEM Ünal, *Dış Ticaret İşlemleri*, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2015.
- EVRE Bülent, “Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 48, 4, 2015, ss.1-18.
- FEENSTRA Robert C., *Advanced International Trade Theory and Evidence*, New Jersey: Princeton University Press, 2004.
- FEINBERG Robert M., “Exchange Rates and ‘Unfair Trade’”, *The Review of Economics and Statistics*, 71, 4, 1989, pp.704-707.
- FEINBERG Robert M., “U.S. Antidumping Enforcement and Macroeconomic Indicators: What Do Petitioners Expect, and Are They Correct?”, *American University Department of Economics Working Paper Series*, No: 2004-17, 2004, pp.1-21.
- FEINBERG Robert M., “U.S. Antidumping Enforcement and Macroeconomic Indicators Revisited: Do Petitioners Learn?”, *Review of World Economics*, 141, 4, 2005, pp.612-622.

- FINGER J.M., H. Keith HALL, Douglas R. NELSON, “The Political Economy of Administered Protection”, *The American Economic Review*, 72, 3, 1982, pp.452-466.
- FIORETOS Orfeo, “Institutions and Time in International Relations”, *Internaional Politics and Institutions in Time*, ed. Orfeo Fioretos, New York: Oxford University Press, 2017, pp.3-39.
- FOUDA Regine Adele Ngono, “Protectionism and Free Trade: A Country’s Glory or Doom?”, *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 3, 5, 2012, pp.351-355.
- GAMBERONI Elisa, Richard NEWFARMER, “Trade Protection: Incipient but Worrisome Trends”, Trade Notes 37, The World Bank – International Trade Department, 2009, <http://documents.worldbank.org/curated/en/402691468337468579/pdf/478830BRI0Trad10Box338867B01PUBLIC1.pdf>, (19.02.2018).
- GILPIN Jean M., *The Political Economy of International Relations*, New Jersey: Princeton University Press, 1987.
- Global Trade Alert, http://www.globaltradealert.org/global_dynamics/area_all/year-to_2018, (05.10.2017).
- GREENE William H., “Accounting for Excess Zeros and Sample Selection in Poisson and Negative Binomial Regression Models”, *NYU Working Paper*, No. EC-94-10, 1994, pp.1-37.
- GREENE William H., *Econometric Analsis*, 5.e., New Jersey: Prentice Hall, 2002.
- GROSSMAN Gene M., Alan O. SYKES, “A preference for development: the law and economics of GSP”, *World Trade Review*, 4, 1, 2005, pp.41-67.
- GUJARATI Damodar N., Dawn C. PORTER, *Basic Econometrics*, çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, 5.b., İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2012.

GÜLTEKİN Sadettin, “Dış Ticarete Haksız Rekabet: Damping”, *FMR Dergisi*, 1, 2010, pp.9-18.

GÜNEŞER DEMİRCİ Aytül, “Bir Politika Transferi Örneği Olarak Türkiye’de Kadro Sisteminin İnşası”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 4, 2010, ss.143-168.

GÜNGÖR Kamil, “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”, 1998, <http://www.ceterisparibus.net/dusunce/genel.htm>, (15.10.2015).

GÜRER Cüneyt, Arif AKGÜL, Hamza TOSUN, “Kamu Politikalarının Yayılımı: Kuramsal Bir İnceleme”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16, 2016, ss.23-44.

HANSON David, *Limits to Free Trade Non-Tariff Barriers in the European Union, Japan and United States*, Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited, 2010.

HARRIS Richard, “Why Voluntary Export Restraints are ‘Voluntary’”, *The Canadian Journal of Economics*, 18, 4, 1985, pp.799-809.

HECKSCHER Eli F., *Mercantilism*, London: Routledge Press, 1994.

HELPMAN Elhanan, “International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economics of Scale and Monopolistic Competition”, *Journal of International Economics*, 11, 1981, pp.305-340.

HERZ Bernhard, Marco WAGNER, “The Dark Side of the Generalized System of Preferences”, *German Council of Economic Experts Working Paper*, 02/2010, 2010, pp.1-44.

HILBE Joseph M., *Negative Binomial Regression*, 2.e., New York: Cambridge University Press, 2011.

HINDLEY Brian, “Voluntary Export Restraints and Article XIX of the General Agreement on Tariffs and Trade”, *Current Issues in Commercial Policy and*

Diplomacy, ed. John Black, Brian Hindley, London: Palgrave Macmillan, 1980, pp.52-72.

HOEKMAN Bernard M., Michel M. KOSTECKI, *The Political Economy of The World Trading System The WTO and Beyond*, 3.e., New York: Oxford University Press, 2009.

HOEKMAN Bernard M., Petros C. MAVROIDIS, *The World Trade Organization Law, Economics and Politics*, London: Routledge Taylor and Francis Group, 2007.

HORN Henrik, Petros C. MAVROIDIS, “Still Hazy after All These Years: The Interpretation of National Treatment in the GATT/WTO Case-law on Tax Discrimination”, *European Journal of International Law*, 15, 1, 2004, pp.39-69.

Human Development Report, 2016,
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf,
(01.12.2017).

International Monetary Fund,
<http://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/07/14/12/21/IMF-Quotas>,
(05.11.2017).

International Monetary Fund, www.imf.org, (02.11.2017).

International Monetary Fund, www.imf.org/external/np/obp/orgcht.htm, (13.09.2017).

International Trade Statistics, <http://www.trademap.org/tradestat/index.aspx>,
(01.11.2017).

IRWIN Douglas A., “The GATT’s Contribution to Economic Recovery in Post-War Western Europe”, *Nber Working Paper Series*, No: 4944, 1994, pp.1-38.

IRWIN Douglas A., “The Rise of U.S. Antidumping Activity in Historical Perspective”, *IMF Working Paper*, WP/05/31, 2005, pp.1-26.

IRWIN Douglas A., Petros C. MAVROIDIS, Alan O. SYKES, *The Genesis of the GATT*, New York: Cambridge University Press, 2008.

IŞIN Ferruh, “Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi, Korumacılık Kavramı ve Tarım”, *Tarım Ekonomisi Derneği*, 3, 1998, ss.38-48.

İSKENDEROĞLU Lerzan, “Uluslararası Para Sisteminin Sorunları ve İyileştirme Çalışmaları”, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği*, No:8807, 1988.

İstanbul Ticaret Odası, *Sorularla Dış Ticarete Korunma Önlemleri, Haksız Rekabetin Önlenmesi ve Gözetim Uygulaması*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010-89, 2011.

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Yönetmelik, madde 12, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-218393>, (05.03.2018).

İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında Karar, Resmi Gazete, 2 Haziran 2010 tarih ve 27599 sayılı.

JACKSON John H., “Perspectives on Countervailing Duties”, *Law and Policy in International Business*, 21, 4, 1990, pp.739-761.

JACKSON John H., *Sovereignty, the WTO and Changing Fundamentals of International Law*, New York: Cambridge University Press, 2006.

JALLAB Mustapha Sadni, Monnet GBAKOU, Rene SANDRETTO, “Antidumping Procedures and Macroeconomic Factors: A Comparison Between The United States and The European Union”, *Global Economy Journey*, 3, 2009, pp.1-28.

JONES Kent, “Green Room Politics and The WTO’s Crisis of Representation”, *Progress in Development Studies*, 9, 4, 2009, pp.349-357.

- KALAYCI İrfan, “2008 Küresel Finans Krizi Sonrasında Dış Ticarete Korumacılık: Paradigma Kayması (mı?)”, *Maliye Dergisi*, 161, 2011, ss.76-104.
- KALAYCIOĞLU Sema, *Dış Ticarete Korumacılık ve Liberasyon Teori ve Dünyadaki Uygulamalar*, İstanbul: Beta Basım Yayın, 1991.
- KARAÇAY ÇAKMAK Hatice, “Stratejik Dış Ticaret Politikaları”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 7, 2004, ss.48-66.
- KARAGÜL Mehmet, *Uluslararası İktisadi Örgütler ve Az Gelişmiş Ülkeler*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.
- KARATAŞ Muhammed, Nursen VATANSEVER, “Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 3, 2001, ss.35-60.
- KARLUK Rıdvan, *Uluslararası Ekonomi*, 7.b., İstanbul: Beta Basım Yayın, 2003.
- KATIRCIOĞLU Erol, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İktisadi Güç”, *M.Ü. AT Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 7, 1-2, 1999, ss.167-186.
- KAYMAK Muammer, “Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34, 1, 2016, ss.63-92.
- KAYMAKCI Oğuz, Nuri AVCI, Recep ŞEN, *Uluslararası Ticarete Giriş Teori, Politika ve Uygulama*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- KAZGAN Gülten, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 6.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- KAZGAN Gülten, *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, 6.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- KAZGAN Gülten, *Liberalizmden Neoliberalizme, Neoliberalizmin Getirisi ve Götürüsü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.

- KEOHANE Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, New Jersey: Princeton University Press, 1984.
- KERR William A., James D. GAISFORD, *Handbook on International Trade Policy*, Cornwall: MPG Books Ltd, 2007.
- KIANI Esmail, “A Review on General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)”, *Advances in Natural and Applied Sciences*, 8, 3, 2014, pp.171-174.
- KILIÇBAY Ahmet, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 509, 1985.
- KING Gary, “Statistical Models for Political Science Event Counts: Bias in Conventional Procedures and Evidence for the Exponential Poisson Regression Model”, *American Journal of Political Science*, 32, 3, 1988, pp.838-863.
- KİRMANOĞLU Hülya, *Kamu Ekonomisi Analizi*, 5.b., İstanbul: Beta Basım Yayın, 2014.
- KNETTER Michael M., Thomas J. PRUSA, “Macroeconomic Factors and Antidumping Filings: Evidence Form Four Countries”, *Journal of International Economics*, 61, 2003, pp.1-17.
- KOSTECKI Michel, “Export-restraint Arrangements and Trade Liberalization”, *The World Economy*, 10, 4, 1987, pp.425-453.
- KRUEGER Anne O., TUNCER Baran, “An Empirical Test of the Infant Industry Argument”, *The American Economic Review*, 72, 5, 1982, pp.1142-1152.
- KRUGMAN Paul R., “Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade”, *Journal of International Economics*, 9, 1979, pp.469-479.
- KRUGMAN Paul, “New Theories of Trade Among Industrial Countries”, *The American Economic Review*, 73, 2, 1983, pp.343-347.

- KURTBAĞ Ömer, *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, 2010.
- KÜÇÜKAKSOY İsmail, “Deregülasyon, Dış Ticaret Hadleri ve Refah İlişkileri”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5, 2, 2010, ss.133-157.
- LAIRD Sam, Raymund VALDES, “The Trade Policy Review Mechanism”, *The Oxford Handbook on The World Trade Organization*, ed. Amrita Narlikar, Martin Daunton, Robert M. Stern, New York: Oxford University Press, 2012, <https://libgen.pw/download/book/5a1f050b3a044650f50a87c0>, (02.02.2018).
- LANCASTER Kelvin, “Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition”, *Journal of International Economics*, 10, 1980, pp.151-175.
- LEYLİ ELİTAŞ Bilge, Ayberk ŞEKER, “Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 74, 2017, ss.51-74.
- LINDER Stephan, *An Essay on Trade and Transformation*, New York: John Wiley and Sons, 1961.
- LIST Frederic, *The National System of Political Economy (1841)*, çev. Sampson S. Lloyd, 1885, http://lf-oll.s3.amazonaws.com/titles/315/List_0168_EBk_v6.0.pdf; (24.05.2018).
- LIU Yi, Jun DENG, “Antidumping Under International Fragmentation: Evidence from China”, *Review of Development Economics*, 20, 1, 2016, pp.306-316.
- LUDEMA Rodney D., Anna Maria MAYDA, “The Free-Riding Effect of the MFN Clause: Evidence Across Countries”, *CEPR Discussion Paper*, 2006, pp.1-24.
- MANGIR Fatih, Hakan ACET, “Serbest Ticaret ve Korumacılık, Avrupa Birliği’nde Malların Serbest Dolaşımı ve Türkiye’nin Uyumunu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 2014, ss.93-108.

- MATHIS Klaus, *Efficiency Instead of Justice*, USA: Springer, 2009.
- MCCRUDDEN Christopher, Stuart G. GROSS, “WTO Government Procurement Rules and the Local Dynamics of Procurement Policies: A Malaysian Case Study”, *The European Journal of International Law*, 17, 1, 2006, pp.151-185.
- MELVIN James R., “The Nonequivalence of Tariffs and Import Quotas”, *The American Economic Review*, 76, 5, 1986, pp.1131-1134.
- METI (Japonya Ekonomi, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı), “Report on Compliance by Major Trading Partners with Trade Agreements - WTO, FTA/EPA and IIA”. 2015, http://www.meti.go.jp/english/report/data/2015WTO/gCT15_1coe.html, (17.10.2017).
- MIKESELL Raymond F., “The Bretton Woods Debates: A Memoir”, *Essays in International Finance*, No:192, 1994.
- MORRISSEY Oliver, Doug NELSON, “The Role of the WTO in the Transfer of Policy Knowledge on Trade and Competition”, *Conference on Innovation, Competition and Regulation in the Global Economy*, Australia, 21-23 September 2001, <https://pdfs.semanticscholar.org/d938/4069f213df21ecddcff5e3efdb5854a922ce.pdf>, (01.02.2018).
- NAPOLEZ Pablo Ruiz, *Protectionism, Free Trade and Preferential Trade: The Mexican Experience*, (Graduate Program in Economics), Mexica: University of Nacional Autonoma de Mexica Faculty of Economics, 2006.
- NARLIKAR Amrita, *The World Trade Organization A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2005.
- NEARY Peter, “Tariffs, Quotas, and Voluntary Export Restraints with and Without Internationally Mobile Capital”, *The Canadian Journal of Economics*, 21, 4, 1988, pp.714-735.

NICITA Alessandro, Julien GOURDON, “A Preliminary Analysis On Newly Collected Data On Non-Tariff Measures”, Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series No. 53, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2013.

NYE Joseph S.Jr., *The Paradox of American Power (Amerikan Gücünün Paradoksu)*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.

O'BRIEN Robert, *Subsidy Regulation and State Transformation in North America, the GATT and the EU*, UK: Palgrave Macmillian, 1997.

OĞUZ Binhan, *Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2004-46, 2004.

OLCAY Ceran Arslan, “Euro'nun Uluslararası Rolü: Amerikan Doları ile Bir Karşılaştırma”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5, 2, 2006, ss.131-166.

ORHAN Osman Z, *Keynezyen ve Moneterist İstikrar Politikaları*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1989.

OSABUOHLEN Evans, Uchenna R. EFOBI, Ibunkun BEECROFT “Free Trade, Protectionism and the Balance of Trade: New Empirical Insights”, *Beggar-Thy-Poor-Neighbour: Crisis-Era Protectionism and Developing Countries*, ed. Simon J. Evenett, London: CEPR Press, 2014, pp.13-24.

ÖLMEZOĞULLARI Nalan, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, 7.b., Ankara: Ezgi Kitabevi, 2003.

ÖNCEL Mualla, Ahmet KUMRULU, Nami ÇAĞAN, *Vergi Hukuku*, 13.b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2006.

ÖZER Hüseyin, Gökhan ERKAL, “Türkiye'nin Antidamping Uygulamalarının Ekonometrik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30, 2, 2016, ss.441-454.

- ÖZTÜRK Nazım, *Maliye Politikası*, 2.b., Bursa: Ekin Basım Yayın, 2014.
- PANAGARIYA Arvind, “Aid Through Trade: An Effective Option?”, *International Trade*, *EconWPA*, 2004, <http://econwpa.repec.org/eps/it/papers/0403/0403006.pdf>, (14.02.2018).
- PARASIZ İlker, *Uluslararası Mali ve Ekonomik Kuruluşlar*, 4.b., Bursa: Ezgi Kitabevi, 2015.
- PARILTI Hasan, “Uluslararası Ticarete Korumacılık ve 2008 Krizi”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 48, 2, 2013, ss.90-123.
- PEHLE John W., “The Bretton Woods Institutions”, *The Yale Law Journal*, 55, 5, 1946, pp.1127-1139.
- PINAR Abuzer, *Maliye Politikası*, 2.b., Ankara: Naturel Kitap Yayın Dağıtım, 2006.
- POPA Lucia Paliu, “Economic Theories of Foreign Trade Transactions”, *MRPA Paper*, No: 18570, https://mprapa.ub.uni-muenchen.de/18570/1/MPRA_paper_18570.pdf (19.02.2018).
- REICH Arie, “The Effectiveness Of The WTO Dispute Settlement System: A Statistical Analysis”, *EUI Working Paper LAW*, 11, 2017, pp.1-32.
- RICARDO David, *The Principles of Political Economy and Taxation*, 3.e., Kitchener: Batoche Books, 2001.
- ROBERTSON David, *International Trade Policy*, UK: Macmillan Education, 1972.
- RUGMAN Alan M., “The World Trade Organization and The International Political Economy”, *The World Trade Organization in the New Global Economy*, ed. Alan M. Rugman, Gavin Boyd, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2001.
- SALVATORE Dominic, “Protectionism and World Welfare: Introduction”, *Protectionism and World Welfare*, ed. Dominic Salvatore, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

SALVATORE Dominick, *International Economics*, 11.e., New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 2003.

SAVAŞ Vural Fuat, *Dünya Ekonomi Sistemi*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 16, 2004.

SAVAŞAN Fatih, *Piyasa Başarısızlığından Devlet Başarısızlığına Kamu Ekonomisi*, 2.b., İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2013.

SCHOTT Jeffrey J., *The Uruguay Round: An Assessment*, Washington: Institute for International Economics, 1994.

SCHUMACHER Reinhard, “Adam Smith’s Theory of Absolute Advantage and The Use of Doxography in The History of Economics”, *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, 5, 2, 2012, pp.54-80.

SELEN Ufuk, “1980 Sonrası Neo-liberal Politika Uygulamalarının Eleştirisi”, *İktisat Dergisi*, 2008, ss.99-114.

SELEN Ufuk, A. Bora TARHAN, *Türkiye’de Bütçe Hakkı Algısı*, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2014.

SELEN Ufuk, *Kürselleşme Sürecinde Devletin Dış Ticaret Politikaları Üzerindeki Rolü (Türkiye Örneği)*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

SERBEST Salih, “Uluslararası Örgütlerin “Politika Aktarımı” Bağlamında Ulusal İş Sistemlerine Etkisi”, *Sayıştay Dergisi*, 99, 2015, ss.71-94.

SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat*, 15.b., İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003.

SHONE Ronald, *The Pure Theory of International Trade*, London: The Macmillan Press, 1972.

SOLOW Robert M. “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, 70, 1, 1956, pp.65-94.

SPENCER Barbara J., James A. BRANDER, “Strategic Trade Policy”, *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2.e., ed. Steven N. Durlauf, Lawrence E. Blume, UK: Palgrave Macmillan, 2008.

State Power Index, (<http://www.statepowerindex.com/>), (12.12.2017)

STEWART Terence P., Amy S. DWYER, “Antidumping: Overview of the Agreement”, *Law and Economics of Contingent Protection in International Trade*, ed. Kyle W. Bagwell, George A. Bermann, Petros C. Mavroidis, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, pp.197-264.

STIGLITZ Joseph E., *Economics of the Public Sector*, 3.e., New York: W.W. Norton and Company, 2000.

STIGLITZ Joseph E., *Globalization and Its Discontents*, New York: W.W. Norton Company, 2002.

SUBASAT Turan, “Free Trade and Protectionism: Theory and Perspectives”, *International Encyclopaedia of Public Policy*, ed. Phillip Anthony O’Hara, Perth: Gperu, 2009, pp. 278-292.

ŞEN Hüseyin, İsa SAĞBAŞ, *Vergi Teorisi ve Politikası*, 2.b., Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2016.

ŞENER Bülent, “Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları”, *Tarih Okulu Dergisi*, 18, 2014, ss.51-77.

ŞENER Bülent, “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: ‘Amerikan İstisnacılığı’ ya da ‘Açık/Kaçınılmaz Yazgı’”, *International Journal of Social Science*, 26, 2014, s.405-420.

ŞENER Orhan, *Kamu Ekonomisi*, 12.b., İstanbul: Beta Basım Yayın, 2014.

ŞENSES Fikret, “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?”, *Middle East Technical University ERC Working Paper in Economic*, No: 04/09, 2004, ss.1-27.

ŞENYÜZ Doğan, Mehmet YÜCE, Adnan GERÇEK, *Vergi Hukuku*, 6.b., Bursa: Ekin Basım Yayın, 2015.

TAKACS Wendy E., “The Nonequivalence of Tariffs, İmport Quotas, and Voluntary Export Restraints”, *Journal of International Economics*, 8, 1978, pp.565-573.

TOKATLIOĞLU Mircan, Ufuk SELEN, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2017.

Türk Ticaret Kanunu (TTK), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110214-1-1.htm>, (20.02.2018).

TÜRKCAN Kemal, Cem DİŞBUDAK, “Antidamping Uygulamalarının Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 20, 233, 2005, ss.149-164.

TÜYLÜOĞLU Şevket, “Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Politikaları ve Devletin Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9, 1, 2004, ss.257-280.

UÇKAN DAĞDEMİR Elif, “Avrupa Birliği Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi’nin Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Avrupa Birliği’ne İhracatları Üzerine Etkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61, 6, 2007, ss.121-143.

United Nations, (<http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>), (01.12.2017).

United Nations, Vienna Convention on The Law of Treaties, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf>, (08.02.2018).

ÜLGEN Gülden, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği*, İstanbul: Derin Yayınları, 2005.

- ÜNAY Sadık, Şerif DİLEK, “Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları”, *Seta Vakfı Yayınları*, S. 228, 2018.
- ÜNSAL Erdal, *Mikro İktisat*, 7.b., Ankara: İmaj Yayınevi, 2007.
- VINER Jacob, “Mercantilist Thought”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. David L. Sills, New York: The Macmillan and The Free Press, 1968, pp.435-443.
- VURAL İstiklal Yaşar, “İthalatta Vergi Uygulamaları ve Korumacılık”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 1, 1999, ss.183-202.
- WATTS Michael, *Piyasa Ekonomisi Nedir?*, çev. Levent Köker, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1992.
- WHITTLESEY C. R., “Import Quotas in the United States”, *The Quarterly Journal of Economics*, 52, 1, 1937, pp.37-65.
- WINHAM Gilbert, Anna LANOSZKA, “Institutional development of the WTO”, *The World Trade Organization in the New Global Economy*, ed. Alan M. Rugman, Gavin Boyd, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2001.
- WINTERS L. Alan, “Trade Liberalisation And Economic Performance: An Overview”, *The Economic Journal*, 114, 2, 2004, pp.4-21.
- WOOLDRIDGE Jeffrey M., *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, 2.e., Cincinnati: South-Western College Publication, 2002.
- World Bank, <https://data.worldbank.org/>, (05.03.2018).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table>, (30.11.2017).
- World Bank, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, (12.04.2018).

World Bank, <https://finances.worldbank.org/Shareholder-Equity/Top-8-countries-voting-power/udm3-vzz9/data>, (25.05.2018).

World Intellectual Property Organization, http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf, (20.12.2017).

World Trade Organization “Agreement on Safeguards”, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm#lAgreement, (15.03.2018).

World Trade Organization GATT 1947, https://www.wto.org/English/docs_e/legal_e/gatt47_01_e.htm, (25.02.2018).

World Trade Organization, “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures”, made 21, https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/scm_e.htm, (05.03.2018).

World Trade Organization, “Integrated Government Procurement Market Access Information (e-GPA) Portal”, <https://e-gpa.wto.org/en/ThresholdNotification/FrontPage>, (20.01.2018).

World Trade Organization, Agreement On Government Procurement, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gpr-94.pdf, (15.01.2018).

World Trade Organization, Dispute Settlement Body, https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/find_dispu_cases_e.htm, (02.03.2018).

World Trade Organization, GATT 1994, Anti-Dumping Agreement, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/anti_dumping_01_e.htm#article2, (13.02.2018).

World Trade Organization, <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>, (20.02.2018).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm, (27.09.2017).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/AD_MeasuresByRepMem.pdf, (02.03.2018).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm, (02.03.2018).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/SG-MeasuresByRepMember.pdf, (06.03.2018).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/safeg_e.htm, (07.03.2018).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/CV_MeasuresByRepMem.pdf, (05.03.2018).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/tp_rep_e.htm#chronologically, (02.02.2018).

World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/tratop_e.htm, (12.03.2018).

World Trade Organization, WTO Organization Chart, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org2_e.htm, (16.10.2017).

World Trade Organization, www.wto.org, (15.09.2017).

YARDIMCI Pınar, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2014.

- YENİPAZARLI Aslı, *Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Rolü, Önemi ve Türkiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- YERDELEN TATOĞLU Ferda, *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, 3.b., Ankara: Beta Yayıncılık, 2016.
- YILDIRIM Cengizhan, “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 2, 2011, ss.1-23.
- YILMAZ Kamil, “Küresel Kriz, Durgunluk ve Artan Korumacılık Eğilimi”, *Ekonomik Araştırma Forumu, Politika Notu 09-01*, 2009, https://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn0901.pdf, (15.10.2017).
- YILMAZ Sait, “ABD Hegemonya Sisteminde Silahlı Kuvvetlerin Rolü ve Askeri Müdahale Anlayışında Güncel Gelişmeler”, 2013, https://www.academia.edu/22186049/ABD_Hegemonya_Sisteminde_Silahlı_Kuvvetlerin_Rolü_ve_Askerî_Müdahale_Anlayışı, (19.12.2017).
- YILMAZ Sait, “State, Power, and Hegemony”, *International Journal of Business and Social Science*, 1, 3, 2010, ss.192-205.
- YILMAZ Sait, “Türkiye İçin Yeni Bir Güvenlik Konsepti İhtiyacı”, *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, ed. A. H. Aydın, S. Taş, S. Adıgüzel, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayın No: 131, 2007, ss.312-338.
- YILMAZ Sait, *Güç ve Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2008, https://www.academia.edu/1111674/Güç_ve_politika, (12.12.2017).
- YİĞENOĞLU Kaan, “İktisadi Milliyetçilik ve Artan Korumacılık Eğilimleri: ABD Otomotiv Sektöründe Korumacılığın Ekonomi Politikası”, *JOMELIPS*, 1, 2, 2016, ss.17-37.

YÜCE Mehmet, “Kırgız Cumhuriyetinin Serbest Piyasa Ekonomisine Uyum Sorunu”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6, 1, 2004.

YÜKSEL MERMOD Aslı, “Dünya Ticaret Örgütü’nün Yönlendirdiği Dünya İktisat Düzeni ve Türkiye’de Tekstil Sektörü Açısından Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29, 2, 2010, ss.341-360.

ZENG Ka, “The Political Economy of Developing Country Antidumping Investigations Against China”, *International Interactions*, 37, 2, 2011, pp.190-214.

ZHANG Wei-Bin, *International Trade Theory*, Berlin: Springer-Verlag, 2008.

ZHOU Weifeng, Ludo CUYVERS, “Determinants of EU Antidumping Actions Against East Asian Countries”, *Journal of International Trade and Policy*, 8, 3, 2009, pp.291-305.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Göksel		KARAS	
Doğum Yeri ve Yılı	Gediz		1985	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce			
Eğitim Durumu	Başlama – Bitirme Yılı		Kurum Adı	
Lise	1999	2003	Uşak Anadolu Ticaret Meslek Lisesi	
Lisans	2003	2007	Başkent Üniversitesi	
Yüksek Lisans	2010	2014	Uşak Üniversitesi	
Doktora	2014	2018	Bursa Uludağ Üniversitesi	
Çalıştığı Kurum(lar)	Başlama – Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı	
	1.	2009	2013	Ziraat Bankası
	2.	2013	2014	Maliye Bakanlığı
	3.	2014	-	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-			
Yayımlar	Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler: 1. Karas Göksel (2017). Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı. International Journal Of Public Finance - IJPF, 2(2), 87-104. 2. Köse İçigen Fatma, Karas Göksel (2017). İşletme Sermayesi Yönetiminin Karlılık Üzerine Etkisinin Arastırılması. Kırklareli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(4), 55-60.			

	<p>3. Altınbay Ali, Altunal Işık, Karaş Göksel (2017). BİST Sürdürülebilirlik Endeksindeki Firmaların Ar-Ge Harcamaları ve Ar-Ge Harcamalarının Karlılık Üzerindeki Etkisi. <i>Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (Asead)</i>, 4(12), 37-46.</p> <p>4. Büber Harun, Yıldız Fazlı, Karaş Göksel (2016). Girişimcilik Tutum ve Algısı İle Altyapı Algısı Özelliklerinin TR33 Bölgesi ve Almanya'daki Türk Girişimciler Açısından Analizi. <i>İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi</i>, 5(7), 2092-2105.</p> <p>5. Elmacı Orhan, Altunal Işık, Tutkavul Kadir, Karaş Göksel (2016). Analysis of Environmental Costs in The Context of Achieving Sustainable Advantage And Resource Based Costing Model Proposal of Reporting Environmental Costs Balanced Scorecard BSC. <i>International Journal of Organizational Leadership</i>, 5(3), 254-269.</p> <p>6. Selen Ufuk, Karaş Göksel (2015). Approach to Public Private Partnerships Applications in The Provision of Health Care Services Survey Of Usak City. <i>Journal of Life Economics</i>, 2(3), 25-46.</p> <p>B. Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan Ve Bildiri Kitaplarında (Proceedings)</p> <p>1. Karas Göksel, Çelikkol Hakan (2018). Dış Ticarete Kullanılan Döviz Kuru Riski Yönetim Tekniklerinin TR33 Bölgesi Özelinde Araştırılması. 4th Scf International Conference, 57-57. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>2. Karaş Göksel (2018). Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları İle Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Analizi (1990 – 2015). 4th Scf International Conference, 54-54. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p>
--	---

	<p>3. Köse İçigen Fatma, Karas Gökse (2017). İşletme Sermayesi Yönetiminin Karlılık Üzerine Etkisinin Araştırılması. International Congress on Afro - Eurasian Research III, 97-97. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>4. Karas Gökse, Karas Ebru (2017). The Relationship Among Real Effective Exchange Rate, Export and Import: An Econometric Evaluation in Turkey. IASOS- Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi, 339-342. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>5. Karas Gökse, Karas Ebru (2017). The Role of Incentive System in Economic Growth and Development. IASOS- Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi, 90-92. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>6. Karas Gökse (2017). Bulut Muhasebesi Uygulamasının Yönetim Muhasebesine Etkisi. Innovation and Global Issues in Social Sciences, 171-176. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>7. Karas Gökse (2017). Uluslararası Ticarete Kullanılan Ödeme Yöntemleri: Türkiye Analizi. European Congress On Economic Issues (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>8. Selen Ufuk, Karas Gökse, Cıllı Ebru (2016). Sağlık Hizmetlerinde Kamu Özel Sektör Ortaklığı Uygulaması Algısı: Bir Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>9. Büber Harun, Yıldız Fazlı, Karas Gökse (2016). Girişimcilik Tutum ve Algısı İle Altyapı Algısı Özelliklerinin TR33 Bölgesi ve Almanya'daki Türk Girişimciler Açısından Analizi. Scientific Cooperation For The Future in The Social Sciences International Conference (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p>
--	--

	<p>10. Karas Göksel, Er İçlem (2016). An Empirical Study That Aim to Determine The Role of Economic Literacy on Entrepreneurial Intention. X. European Conference on Social and Behavioral Sciences (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>11. Cıllı Ebru, Karas Göksel (2016). Türkiye’de Vergi Gelirleri İçerisinde Dolaylı Vergilerin Artan Payı. X. European Conference on Social and Behavioral Sciences (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>12. Karas Göksel, Büber Harun (2016). İşletmelerin Uluslararasılaşması ve Uluslararasılaşma Teorilerinin Karşılaştırılması. 3. Uluslararası İşletme Öğrencileri Kongresi (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>13. Taşkın Ercan, Yılmaz Metin, Söylemez Cevat, Karas Göksel (2015). Ege Bölgesi’nin Kalkınma ve İhracat İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. I. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret Ve Lojistik Kongresi (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>14. Elmacı Orhan, Tutkavul Kadir, Karas Göksel, Altunal Işık (2015). Analysis of Environmental Costs in The Context of Achieving Sustainable Advantage and Resource Based Costing Model Proposal of Reporting Environmental Costs Balanced Scorecard BSC. International Conference on Future Challenges in Management and Business (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>C. Yazılan Ulusal/Uluslararası Kitaplar veya Kitaplardaki Bölümler:</p> <p>1. Cıllı Ebru, Karas Göksel (2017). “Increasing Share Of Indirect Taxes In Tax Revenues In Turkey”, Recent Developments In Social Sciences Business Administration and Finance, Editör: İçbay, Mehmet Ali, Arslan, Hasan,</p>
--	--

	<p>Yılmaz, Rasim, E-Bwn, Basım Sayısı:1, Sayfa Sayısı 385, Isbn:978-83-943963-2-9, İngilizce(Bilimsel Kitap).</p> <p>2. Karaş Göksel (2017). “The Impact of Cloud Accounting Practice on Management Accounting”, Global Issues in Social Sciences, Editör:Nurettin Bilici, Birol Akgül, Ragıp Pehlivalı, Peter Lang, Basım Sayısı:1, Sayfa Sayısı 220, Isbn:978-3-631-74715-5, İngilizce(Bilimsel Kitap).</p> <p>D. Ulusal Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler :</p> <p>1. Karaş Göksel, Karaş Ebru (2017). Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 27-46.</p>
Diğer	-
İletişim (e-posta)	gokselkaras@gmail.com
	<p>Tarih .../.../2018</p> <p>İmza</p> <p>Adı Soyadı Göksel KARAŞ</p>

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Göksel KARAŞ
Tez Adı	Uluslararası Ticarete Mali Nitelikli Korumacılık Araçlarının Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Maliye
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Ufuk SELEN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : .../.../2018

İmza :

